

TURUN
YLIOPISTO

TURUN TUOMIOKIRKON
MUSTA KIRJA JA
LÄHTEIDEN JULKAISEMISEN
JATKUMO SUOMESSA
VARHAISMODERNISTA
DIGITAALISEEN AIKAAN

Taina Saarenpää

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA

SARJA - SER. C OSA - TOM. 484 | SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA | TURKU 2019

TURUN
YLIOPISTO

**TURUN TUOMIOKIRKON
MUSTA KIRJA JA
LÄHTEIDEN JULKAISEMISEN
JATKUMO SUOMESSA
VARHAISMODERNISTA
DIGITAALISEEN AIKAAN**

Taina Saarenpää

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Suomen historia
Tohtoriohjelma Juno

Työn ohjaajat

Kirsi Vainio-Korhonen
Turun yliopisto

Päivi Happonen
Kansallisarkisto

Anu Lahtinen
Helsingin yliopisto

Johanna Ilmakunnas
Åbo Akademi

Tarkastajat

Tuija Laine
Helsingin yliopisto

Tapio Salminen
Tampereen yliopisto

Vastaväittäjä

Tapio Salminen
Tampereen yliopisto

Tämä väitöskirja on saanut rahoitusta Suomen Akatemian rahoittamasta hankkeesta 26080113 Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa. Suomalaiset arkistoinstituutiot vallan verkostoina ja muistin paikkoina.

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Taitto: Iloinen tiede Oy / JH

Kannen kuva: Stockholm, Riksarkivet, A10 Registrum Ecclesie Aboensis.

ISBN 978-951-29-7879-3 (PAINETTU/PRINT)

ISBN 978-951-29-7880-9 (SÄHKÖINEN/PDF)

ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)

ISSN 2343-3205 (Verkojulkaisu/Online)

Painosalama, Turku 2019

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

SAARENPÄÄ, TAINA: Turun tuomiokirkon Musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan

Väitöskirja, 235 sivua, 44 liitesivua

Tohtoriohjelma JUNO

Joulukuu 2019

Väitöskirjassa rakennetaan keskiaikaisen *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* julkaisujen kautta yleiskuvaa lähteiden julkaisemisen jatkumosta Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan. Julkaisemista käsitellään historian tutkimuksen ja arkistotieteen näkökulmista avaten ja tehden läpinäkyväksi niitä syitä ja rakenteita, jotka vaikuttivat julkaisemisen taustalla.

Analyysi keskittyy siihen, kuinka lähteitä julkaistiin, miten julkaisemista perusteltiin sekä millainen oli arkistojen ja tutkijoiden rooli julkaisutyössä. Tutkimuksessa kysytään myös, kuinka lähdejulkaisut asettuvat osaksi suomalaista historiakulttuuria. *Mustan kirjan* julkaisemisen vaiheet asetetaan laajempaan eurooppalaiseen kontekstiin vertaamalla niitä Daniela Saxerin ja Raoul C. van Caenegemin hahmottelemaan lähdejulkaisemisen yleiseurooppalaiseen ajalliseen jaotteluun.

Tärkeimpänä lähdeaineistona ovat *Mustasta kirjasta* eri aikoina tehdyt lähdejulkaisut. Ne käsitetään tutkimuksessa historiakulttuurin ilmentyminä, joiden kautta voidaan rakentaa suhteita menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä. Lisäksi aineistona käytetään julkaisutyöhön liittyneiden henkilöiden, instituutioiden ja projektien arkistoa ja tieteellistä työtä. Analyysi pohjautuu monilähteiseen näkökulmaan.

Tutkimus osoittaa, että lähteiden julkaiseminen noudattelee Suomessa kansainvälisiä kehityslinjoja, mutta ei vastaa niitä täysin. Musta kirja on monin tavoin ollut esikuvana suomalaiselle julkaisemiselle. Sen julkaisijat ovat hakeneet vaikutteita kansainvälisestä julkaisemisesta ja seuranneet uusimpia julkaisutekniikoita. Mustan kirjan editiot ovat yhtä aikaa saavutettava ja saavuttamaton osa suomalaista historiakulttuuria. Ne on nähty julkaisemisen eri vaiheissa kansallisen historian kirjoituksen pohjana, muistomerkkinä, identiteetin rakennusosina ja tärkeänä yhteytenä länteen.

Tutkimus osoittaa lisäksi, että arkiston rooli julkaisemisessa on muuttunut näennäisestä neutraaliudesta asiantuntijuuden jakamiseksi. Kaikissa julkaisemisen vaiheissa tutkimusedellytysten parantaminen ja aineistojen avoimuus ovat olleet tärkeimpiä tavoitteita. Lähteiden julkaiseminen myös digitaalisilla alustoilla pohjautuu arkistoissa ja julkaisutyössä aikaisemmin tehdyille valinnoille, joiden läpinäkyvyys mahdollistaa sen, että julkaisemisen ja arkistojen roolia tutkimusaineistojen muodostumisessa ja käytössä voidaan arvioida kriittisesti.

Asiasanat: arkistot, arkistotiede, historia, historiakulttuuri, historian kirjoitus, lähdeaineisto

UNIVERSITY OF TURKU
Faculty of Humanities
School of History, Culture and Art Studies
Department of Finnish History

SAARENPÄÄ, TAINA: The Black Book of Abo Cathedral and the Continuum of
Source Publications in Finland from the Early Modern to the Digital Era

Doctoral dissertation, 235 pages, 44 appendix pages
Doctoral programme JUNO
December 2019

The subject of this dissertation is the publication of medieval sources in Finland from the early modern period to the digital era. The study examines the publications of The Black Book of Abo Cathedral as a part of a wider European context. The motives and structures that have had an influence on source publications are studied in the context of archival science and history.

The study examines how and why the sources were published, and what was the role of the archive and the scholars in the publication work. The study also examines how the editions fit in Finnish public history culture. The phases of the publication of the Black Book are compared to the chronological classification of the publication work in Europe outlined by Daniela Saxer and Raoul C. van Caenegem.

The source material of the study consists of the editions made of the Black Book and of the archives and scientific work of the individuals, institutions and projects involved in the publication work. The source publications are considered as representations of public history. They allow to build connections between the past, the present and the future. The analysis is based on source pluralism.

The study shows that the publication of sources in Finland follows the international developments but does not thoroughly correspond with them. The Black Book has been a model for Finnish source publishing. Its editors were influenced by the international publications and followed the newest publishing techniques. The editions of the Black Book are at the same time both an achievable and an unachievable part of Finnish history culture. They have been considered as the basis of history writing, as memorials, as elements of identity building, and as an important connection to the west.

In addition the study reveals that the role of the archive in source publishing has changed from seemingly neutral to recognized expertise. The openness of the archive and the improvement of research possibilities has been the most important goal in all the phases of source publishing. Even in the digital environment, publishing of sources is based on the previous selections done in archives and by editors. The visibility of the continuum of source publications allows to critically evaluate the impacts of editing and of the archive in the formation and use of research materials.

Keywords: archival science, archives, history, historiography, history culture, source material

Sisällys

Esipuhe	8
Menneisyys on johdanto	11
Tutkimustehtävä ja työn rakenne	15
Lähdejulkaisut ja historiakulttuuri	20
<i>Lähdejulkaisu</i>	20
<i>Historiakulttuuri</i>	22
Arkistotieteen ja historiantutkimuksen rajalla	27
Lähdejulkaisut tutkimuksessa	36
Lähteet ja niiden tulkinta	40
Turun tuomiokirkon Musta kirja	45
Pohjoismaisen asiakirjakulttuurin synty	47
Turkulaiset kopiokirjat	50
Mustan kirjan rakenne ja sisältö	59
Kadonneet arkistot	65
Suomen historian lähteiden varastohuone	67
Suomen ensimmäinen sanomalehti julkaisutyön areenana	70
Väitöskirjat lähdejulkaisemisen välineenä	84
Porthan Mustan kirjan julkaisijana	93
Historiakulttuurin rakentaja	99
Lähteiden julkaisemisen kultakausi	103
Mustan kirjan vuoden 1890 editio	106
Hausen julkaisijana	116
Musta kirja keskiajan lähteiden julkaisemisen esikuvana	123
Kansallinen tavoite	132

Kansainvälisyys ja identiteetin rakentaminen	135
Valokuvaus julkaisukeinona	139
Kansallinen ja kansainvälinen muistomerkki	152
Näköispainos vuoden 1890 editiosta	158
Arkiston vallan murtuminen	165
Digitaalisen ajan lähdejulkaisut	167
Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa	171
Monitieteinen tutkimuksen työkalu	180
Digitoitu ja digitaalinen	188
Julkaisusta tutkimusalustaksi	192
Lähteiden julkaisemisen jatkumo	195
Lähteet ja kirjallisuus	205
Liitteet	236

Esipuhe

Jossain matkan varrella väitöskirjatutkimuksestani katosi alkuperäinen aiheeni keskiajan porvariyhteisön naiset ja heidän roolinsa asiakirjakulttuurissa. Arkistot veivät mennessään ja päädyin tutkiminaan näistä naisista kertovia lähteitä julkaisseita tutkijoita ja arkistonhoitajia, jotka ovat pitkälti mahdollistaneet suomalaisen keskiajantutkimuksen. Tätä matkaa kuljin yhdessä monien kollegoiden ja ystävien kanssa.

Ohjaajieni laaja-alaisuus on tukenut suuresti tutkimustyössä, jossa olen kurottanut eri vuosisadoille ja tasapainotellut kahden eri tieteenalan välillä. Väitöskirjaani ei olisi koskaan syntynyt, jos professori Kirsi Vainio-Korhonen ei olisi johdattanut minua ensin keskiajan lähteiden äärelle ja sitten arkistojen kiehtoviin maailmoihin. Professori Anu Lahtisen syvällinen keskiajan lähteiden ja lähdejulkaisemisen tuntemus sekä tutkimusjohtaja Päivi Happonen arkistotieteen ja digitaalisen julkaisemisen asiantuntemus ovat olleet suureksi avuksi. Apulaisprofessori Johanna Ilmakunnas on tarjonnut arvokkaita neuvoja etenkin työn rakenteen pohdinnassa, tieteellisessä kirjoittamisessa ja 1700-luvun maailman tavoittamisessa.

Historiantutkimuksen ulkopuolisen katseen etenkin tutkimuskysymysten muotoutumiseen tarjosivat tohtoriohjelma *Memornetin* jäsenet professori emeritus Eero Sormusen johdolla. Tutkimus on myös osa Kirsi Vainio-Korhosen johtamaa akatemiahanketta *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa*, joka on tarjonnut työlle arkistotieteellisen tutkimusympäristön. Olen saanut työskennellä myös Turun yliopistosäätiön tuella ja Suomen historian oppiaineen kannustusapurahalla. Villa Lantessa Roomassa ja Villa Tammekaniassa Tartossa vietetyt viikot mahdollistivat tutkimuksen saamisen valmiiksi.

Ne asiantuntevat kommentit ja tarkat huomiot, joita sain esitarkastajiltani professori Tuija Laineelta ja dosentti Tapio Salmiselta auttoivat merkittävästi työn viimeistelyssä. Lämmin kiitokseni dosentti Salmiselle myös suostumisesta vastaväittäjäksi. Professori Kirsi Salosen ja lehtori Mika Kallioisen keskiaikaa, sen lähteitä ja lähdejulkaisemista käsitelleet neuvot ja huomiot olivat kullan arvoisia keskiajan lähteiden tutkijalle, joka ei ole keskiajantutkija. Porthanin aikaan minut työnsivät lehtori Janne Tunturi ja dosentti Jarkko Keskinen, joita ilman julkaisemisen jatkumo olisi jäänyt vajaaksi. Haluan kiittää myös lehtori Eero Kuparista, jonka käytännön neuvoja tieteellisestä kirjoittamisesta noudatan yhä, sekä minua opettajana monin tavoin tukenutta tohtori Suviana Seppälää.

Hausenin suku, Marika Hausen, Sten Smeds ja Kerstin Smeds, tarjosivat mahdollisuuden päästä tutustumaan valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin yksityisarkistoon ja valokuviin. Kiitos upeasta viikosta Ahvenanmaalla. Tutkimuksen viimeistely onnistui esimieheni Riitta Kormanon kannustuksen, ymmärryksen ja esimerkin ansiosta. Haluan kiittää myös arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopinnoissa kohtaamiani opiskelijoita.

Olennainen tuki tutkimustyössä ovat olleet Suomen historian doktorandit, joista osa on näyttänyt jo esimerkkiä tohtoroitumalla. Erityisen lämpimästi haluan kiittää Petra Hakalaa, jonka kanssa olen voinut jakaa innostuksen arkistoihin ja arkistotieteseen sekä kiinnostuksen valtionarkistonhoitajiin Reinhold Hauseniin ja K. A. Bomansoniin. Lauri Viinikkalaa kiitän tärkeästä tuesta sekä tutkimustyössä että siirtymisessä museotyön pariin. Panu Savolaiselle kuuluu kiitos väitöskirjan taitosta sekä monista suurtaiteellisista- ja tieteellisistä elämyksistä. Osoitan kiitokseni myös Laura Yli-Seppälälle, Mari Välimäelle, Topi Artukalle, Suvi Ryttylle, Ulla Ijäkselle, Maria Kalliolle, Liisa Vuonokari-Bomströmille, Terhi Kivistölle ja muille Suomen historian tutkijaseminaarissa ja käytävillä kohtaamilleni tutkijoille.

Lopulta tutkimuksesta ei tulisi mitään ilman ystäviä, jotka auttavat viemään ajatukset välillä pois tutkimuksesta ja hallitsemaan riskejä. Erityisesti haluan kiittää tuesta ja kannustuksesta Annea, Annaa ja Perttua. Keksiäika, paras aika.

Me emme sisareni kanssa ymmärrä mitään toistemme väitöskirjoista, mutta on silti paikallaan kiittää Ilonaa, jonka jalanjäljissä olen yrittänyt kulkea. Kiitos kuuluu tietysti myös Annille ja Atelle, jotka ovat haastaneet tätiään keskustelemaan historian mitä erilaisimmista puolista seireeneistä aina tautiin, joka päätti keskiajan. Pohdinta Titanicin uppoamisen syistä jatkukoon.

Erityisesti haluan sanoa kiitos (ja anteeksi) vanhemmilleni, jotka ovat antaneet minulle pienestä asti mahdollisuuden nähdä akateemisen maailman eri puolia. Tutkimus ei olisi koskaan valmistunut, jos äitini Riitta ei olisi työntänyt minua eteenpäin etenkin vaikeimpina hetkinä. Aune-mamma olisi varmasti taas ihmeissään.

Suurimmat kiitokset menevät isälleni professori emeritus Ahti Saarenpäälle. Hän on loputtoman kärsivällisesti keskustellut kanssani tieteestä ja sen tekemisestä, kommentoinut tekstejäni sekä ohjannut kirjallisuuden ja keskustelujen pariin. Itsepäisesti en ole ottanut huomioon läheskään kaikkia hänen neuvojaan, mutta vaalinut monia niistä.

Kulosaarella 8.II.2019

Taina Saarenpää

Menneisyys on johdanto

Historian tutkimus ei kuitenkaan ole paljasta runomusta; se tarvitsee aasiain wakkawaa pohjaa, ja nämä useinkin waatiwat semmoista työtä, jota tawallisen käsityksemme mukaan on kaikkea muuta kuin runollisuutta. Tomuisista arkista poimitaan lukemattoman hälyn seasta nuo harwinaiset kulta-jyväät; niitä seulotaan, niitä puhdistetaan. Taitavan takojan kädessä ne wihdoin muuttuvat kokonaisiksi kuwiksi, joita kansa ihastelee, ajattelematta sitä waiwaa, mitä on nähty niitä kokoillessa.¹

Yleisen historian professori Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen (1830–1903)² tavoitti vuonna 1864 sanomalehti *Suomettaressa* julkaisemassaan 1600-luvun lähteisiin keskittyneen *Samling af urkunder rörande Finlands historia* -lähdejulkaisun³ arvioissa monia niistä syistä, jotka johtivat laajaan alkuperäislähteiden julkaisemiseen 1700- ja 1800-lukujen Euroopassa. Tarkka lähdeyöskentely ja lähdekritiikki olivat nousemassa historiantutkimuksen keskeisimmiksi piirteiksi. Usein mielikuvituksellisille tulkinnoille pohjautunutta varhaisempaa tutkimusperinnettä, jonka takomat kuvat historiasta lähentyivät myyttejä ja taruja, voitiin alkuperäislähteisiin paneutumalla tarkentaa ja haastaa.⁴ Lähteiden kokoaminen ja niihin perehtyminen vaativat kuitenkin lukemattomia tunteja työskentelyä arkistoissa, kirjastoissa ja yksityisissä kokoelmissa, joihin pääsy oli kiinni muun muassa tutkijan asuinpaikasta, taloudellisista edellytyksistä tehdä tutkimusmatkoja ja mahdollisuudesta saada käyttöoikeus aineistoihin.

Lähdejulkaisuun Yrjö-Koskinen kuvaamaa historioitsijoiden vaativaa työtä oli mahdollista helpottaa merkittävästi. Lähdejulkaisut toivat ympäri eurooppalaisia arkistoja, kirjastoja ja yksityisiä kokoelmia säilytetyt lähteet tutkijoiden ja muiden kiinnostuneiden saataville täysin uudessa mittakaavassa. Samalla julkaisut mahdollistivat myös erityisen vanhojen, hauraiden ja huonokuntoisten aineistojen käytön ilman huolta niiden tuhoutumisesta.⁵

Euroopassa vahvistui 1800-luvulla tarve määritellä, rakentaa ja luoda kansallista menneisyyttä. Menneisyydestä haluttiin luoda johdanto tulevaisuuden kansakunnan

1 Nimimerkki Y.K., ”Kirjallisuutta”, *Suometar* 19/1864, 3.

2 Artikkelin kirjoitusaikaan Georg Zacharias Forsman, aateloituna vuodesta 1884 Yrjö-Koskinen. Nimimerkin selitys ks. ”Suometarta”, *Suometar* 272/1864, 1. Ks. myös Venla Sainio, ”Yrjö-Koskinen, Georg Zacharias”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Helsinki, 1997–.

3 *Samling af urkunder rörande Finlands historia Del 1. Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid*, Johan Waaranen (red.). Helsingfors 1863.

4 Ks. esim. Tero Anttila, *The power of antiquity. The Hyperborean research tradition in early modern Swedish research on national antiquity*. Oulun yliopisto, Oulu 2014; Donald R. Kelley, *Fortunes of History. Historical inquiry from Herder to Huizinga*. Yale University Press, London 2003.

5 Ks. esim. Daniela Saxer, ”Monumental Undertakings: Source Publications for the Nation”, Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds.), *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 48–51.

urotöille, polku, joka johtaa nykyhetkeen ja tulevaisuuden suuriin saavutuksiin. Keskeisessä roolissa tässä työssä olivat historiantutkimus sekä kansalliset arkistot, kirjastot ja museot. Ne olivat tärkeä osa keskustelua yhteisestä menneisyydestä ja arvoista sekä tulevaisuuden rakentamisesta. Tutkijat, arkistot, kirjastot ja museot rakensivat myös konkreettisesti kansakuntansa menneisyyttä ja historiakulttuuria julkaisuin, näyttelyin ja osallistumalla yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁶ Yksi tapa kirjoittaa johdantoa kansakunnan tulevaisuudelle oli koota yhteen ja julkaista sen menneisyyteen liittyviä alkuperäislähteitä.

Myös Suomen alueella lähdejulkaisut mahdollistivat 1700-luvulta lähtien alkuperäislähteiden aikaisempaa vapaamman käytön. Julkaiseminen vaikutti vahvasti erityisesti keskiajantutkimukseen, jonka lähteet olivat hajallaan Itämeren piirin eri maiden arkistoissa. Tässä tutkimuksessa tarkastelen alkuperäislähteiden julkaisemisen jatkumoa Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan esimerkkinäni keskiaikainen *Turun tuomiokirkon Musta kirja*.⁷ Käsittelen suomalaista lähteiden julkaisutyötä osana laajempaa eurooppalaista lähteiden julkaisutoimintaa peilaten sitä saksalaisen kielialueen lähdejulkaisemista väitöskirjassaan tutkineen historioitsija Daniela Saxerin ja oikeushistoriaan erikoistuneen keskiajan historian professorin Raoul C. van Caenegemin (1927–2018) hahmottelemaan julkaisemisen yleiseurooppalaiseen ajalliseen jaotteluun.⁸ Tutkin lähteiden julkaisemista sekä historiantutkimuksen että arkistotieteen näkökulmista avaten ja pohtien niitä syitä ja rakenteita, jotka ovat vaikuttaneet julkaisemisen taustalla.

Lähdejulkaisujen myötä kenen tahansa oli mahdollista päästä historian kultajyvien äärelle. Tieto uusista julkaisuista levisi laajalti esimerkiksi sanomalehdissä, historiallisissa yhdistyksissä, yliopistoissa sekä kirjeenvaihdon välityksellä. Käytännössä esimerkiksi koulutustaso ja sukupuoli edelleen määrittivät pitkälti sen, kuka lähdejulkaisuja saattoi hyödyntää. Julkaisut myös tarjosivat lähteistä niiden julkaisijan tekemän tulkinnan, joka ei koskaan voi täysin vastata alkuperäistä. Lähteiden ja niiden käyttäjien väliin asettuivat sekä lähteiden julkaisijat että niitä säilyttävät arkistot, kirjastot, museot ja yksityiskoelmat. Tästä huolimatta muutos oli tutkimuksen kannalta vähintään yhtä järjestyttävä kuin meidän aikamme digitaalinen murros.

Tietotekniikka ja tietoverkot ovat kehittyneet ja yleistyneet arjessa siten, että 1990-luvulta lähtien on voitu puhua informaatioyhteiskunnasta tai verkkoyhteiskunnasta. Tämä on muuttanut myös alkuperäislähteiden saataville asettamista, julkaisemista ja käyttöä monin tavoin. Alkuperäislähteiden avaaminen laajasti digitaalisina editioina ja digitaaliarkistojen rakentaminen ovat erityisesti Internetin myötä mahdollistaneet monenlaisten lähteiden käytön lähes täysin ajasta ja paikasta riippumatta. Laajat

6 Ks. esim. *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds.). Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012; Peter Aronsson, “Explaining National Museums. Exploring comparative approaches to the study of national museums”, Simon J. Knell (ed.), *National Museums. New Studies from Around the World*. Routledge, London 2011, 29–54; Kelley, *Fortunes of History*, 26–30.

7 Kirjan taustaa käsitellään luvussa ”Turun tuomiokirkon Musta kirja”.

8 Saxer, “Monumental Undertakings”, 47–69; R. C. van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*. North-Holland Publishing company, Amsterdam 1978 (1962), 159–205.

verkkopalvelut, joiden tavoitteena on kulttuuriperinnön saatavuuden parantaminen, ovat helpottaneet lähteiden löydettävyyttä merkittävästi. Esimerkiksi suomalainen *Finna* sekä yleiseurooppalaiset *Europeana* ja *Euroopan arkistoportaali* tuovat yhteen yhteiskunnan ylläpitämien kollektiivista historian tajua ja tuntemusta tukevia aineistoja säilyttävien muistiorganisaatioiden eli kirjastojen, arkistojen ja museoiden aineistoja.⁹ Digitaalisessa muodossakaan lähteet eivät kuitenkaan ole kaikkien saavutettavissa. Vaikka esimerkiksi Yhdistyneet kansakunnat on määrittänyt Internetin olevan ihmisoikeus, mahdollisuudet käyttää tietotekniikkaa ja tietoverkkoja tai opetella niiden käytössä tarvittavia taitoja vaihtelevat suuresti.¹⁰

Digitaalisuus on aiheuttanut runsaasti keskustelua siitä, mikä on sen vaikutus tutkimukseen. Syntysähköiset (*born-digital*)¹¹ eli sähköisessä muodossa tuotetut ja säilytettävät aineistot, analogisten aineistojen digitointi esimerkiksi valokuvaamalla tai skannaamalla sekä mahdollisuus laajojen aineistomassojen analysointiin muun muassa tekstilouhinnan tai visualisoinnin keinoin muuttavat myös humanistisen tutkimuksen tekemisen tapoja. Muutokset eivät ole vaikuttaneet vain lähteiden saatavuuteen ja käytötapoihin, vaan ne ovat tuoneet täysin uudenlaisia tapoja käsitellä aineistoa ja tehdä tutkimusta. Keskustelu lähdejulkaisemisen ympärillä onkin viime vuosina keskittynyt näihin digitaalisuuden tuomiin mahdollisuuksiin, tietotekniikan merkitykseen sekä digitaaliseen humanismiin, jolla viitataan yleensä uuden teknologian hyödyntämiseen humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa sekä digitaalista kulttuuria käsittelevään humanistiseen tutkimukseen.¹²

Lähteiden avaamisessa ovat olleet keskeisiä ajatukset alkuperäislähteiden säilymisen takaamisesta sekä saavutettavuuden, käytettävyyden ja avoimuuden lisäämisestä. Kansallisarkiston määritelmän mukaan saavutettavuudella tarkoitetaan sitä, että tieto on saatavilla ja pääsy siihen on riittävän esteetön, vaivaton ja nopea. Käytettävyys merkitsee, että tieto on siihen oikeutetuille saatavilla ja hyödynnettävissä haluttuna aikana ja vaa- ditulla tavalla. Määritelmät poikkeavat jossain määrin erityisesti tietotekniikan parissa

9 *Finna*, Kansalliskirjasto 2019; *Europeana*, Europeana Foundation 2019; *Euroopan arkistoportaali*, Archival Portal Europa Foundation 2019. Muistiorganisaation määrittelystä ks. Leena Joki, ”Muistiorganisaatio”, *Sana sanasta – ajan sanojen taustaa*. Kotus, 2007.

10 Ks. esim. *Valokeilassa Euroopan unionin politiikka. Euroopan digitaalistrategia*. Euroopan unionin julkaisutoimisto, Luxemburg 2014; *The digital divide. The internet and social inequality in international perspective*. Massimo Ragnedda & Glenn W. Muschert (eds.). Routledge, Abingdon 2013.

11 Käsitettä born-digital on käytetty 1990-luvun alusta lähtien. Käsitteen alkuperä on epäselvä ja sen on väittänyt keksineensä esimerkiksi Rafi Metz, joka ylläpiti verkkosivustoa borndigital.com vuosina 1993–2011. (Arkistoitu verkkosivusto osoitteessa <http://www.rafi Metz.com/borndigital/>)

12 Digitaalisella humanismilla tai digitaalisilla ihmistieteillä ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää. Ks. esim. Inés Matres, Mila Oiva & Mikko Tolonen, ”In Between Research Cultures. The State of Digital Humanities in Finland”, *Informaatiotutkimus* 37:2 (2018), 38–59; Kimmo Elo, ”Digitaalisen historiantutkimuksen kenttää louhimassa”, Kimmo Elo (toim.), *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2016; Anna Haverinen & Jaakko Suominen, ”Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu? – Mitä on digitaalinen humanistinen tutkimus”, *Ennen ja Nyt* 19.2.2015; Mikko Tolonen & Leo Lahtinen, ”Aatehistoria ja digitaalisten aineistojen mahdollisuudet”, *Ennen ja nyt* 2 (2015).

käytetyistä yleisistä käytettävyyden ja saatavuuden määritelmistä.¹³ Avoimuudella puolestaan viitataan tiedon avoimuuteen ja vapaaseen käytettävyyteen.

Keskittyminen digitaalisuuteen on jossakin määrin hämärtänyt sitä, ettei lähteiden avaaminen ole tyhjästä alkava tapa tukea ja mahdollistaa, mutta samalla myös suunnata tutkimusta ja vaikuttaa siihen. Digitaalista lähteiden avaamista on syytä tarkastella osana tieteellisestä jatkumoa, jossa lähdejulkaisujen avulla on pyritty luomaan uudenlaisia mahdollisuuksia tehdä tutkimusta. Lähdejulkaisut ovat olleet pysyvimpiä, laajimpia ja pitkäkestoisimpia hankkeita historian tutkimuksen alalla. Mittavimmat julkaisuprojektit ovat jatkuneet jo lähes 200 vuotta. Erinomainen esimerkki jatkuvuudesta on ruotsalainen keskiajan lähteitä yhteen kokoava *Diplomatarium Suecanum*, jonka ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1828. Tämän tutkimuksen kirjoitusaikaan viimeisin osa oli ilmestynyt loppuvuodesta 2017 sarjan uudemmalla nimellä *Svenskt Diplomatarium*.¹⁴

Käsitys arkistoista ja niiden tehtävästä on muuttunut merkittävästi tänä aikana. Menneisyys on johdanto myös arkistotieteellisen tutkimuksen ja arkistoalan itseymmärryksen näkökulmista. Shakespearen näytelmästä *Myrsky* peräisiin olevan fraasin ”*What’s past is prologue*” voi nähdä *Future*-nimisen taideteoksen jalustassa vieraillessaan Yhdysvaltojen kansallisarkistossa. Se on myös arkistoteoriaan ja arkistoalan itseymmärrykseen merkittävästi vaikuttaneen kanadalaisen arkistoteoreetikon professori Terry Cookin (1947–2014) arkistotieteen kehitystä avaavan artikkelin otsikkona.¹⁵ Fraasilla voidaan viitata paitsi arkistojen rooliin menneisyyden rakentamisessa, myös siihen, kuinka arkistojen omat toimintatavat ovat luoneet pohjaa niistä nykyisin käytävälle keskustelulle.

Ajatus arkistosta historiallisen totuuden puolueettomana säilyttäjänä on muuttaman viime vuosikymmenen aikana murentunut. Arkistoa ja arkistonhoitajaa ei nähdä arkistotieteellisessä keskustelussa enää neutraaleina toimijoina, pelkinä lähteiden vartijoina ja tutkimuksen avustajina. Arkistojen ymmärretään olevan täynnä valintoja koskien sitä, kuka saa äänensä kuuluviin ja kuka ei, ja kenen historia on säilyttämisen arvoista.¹⁶ Arkistotieteessä on herätty arkistojen toimintaan liittyvään valtaan ja sen näkyväksi tekemisen tärkeyteen sekä arkistojen oman menneisyyden ja toimintatapojen

---

13 *Kansallisarkiston arkistowiki*, Kansallisarkisto 2019. Vrt. Sampsa Hyysalo, *Käyttäjät tuotekehityksessä. Tieto, tutkimus, menetelmät*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu, Helsinki 2009, 164–172. Vrt. esim. Emma Harju, Jaana Kataja & Tapani Sainio, *Kansallinen digitaalinen kirjasto. Loppuraportti hankekaudelta 2014–2017*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki 2018.

14 Esim. Saxer, ”Monumental Undertakings”, 59; *Svenskt Diplomatarium*, Riksarkivet 2019. Vertaa esim. professori Aulis Aarnion käsitykseen siitä, että oikeudelliset käsitteet eivät synny tyhjiössä. Aulis Aarnio, *The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification*. D. Reidel, Dordrecht 1986, 68.

15 *Future*, Robert Aitken (1878–1949), 1935. Terry Cook, ”What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift”, *Archivaria* 43 (1997). Ks. Terry Cook, *Menneisyys on johdanto. Arkistoajattelu vuodesta 1898 ja sen uusi paradigma*, suom. Pekka Henttonen. TRIM Research Reports 6, Tampereen yliopisto, Tampere 2014. Cook on jatkanut arkistoalan muutoksen ja identiteetin kehittymisen teemoja myöhemmin esim. artikkelissaan Terry Cook, ”Evidence, memory, identity, and community. Four shifting archival paradigms”, *Archival Science* 13:2 (2013), 95–120.

16 Esim. Terry Cook, ”‘We Are What We Keep; We Keep What We Are’ Archival Appraisal Past, Present and Future”, *Journal of the Society of Archivists* 32:2 (2011), 173–189; Cook, ”What is Past is Prologue”.

tunnistamiseen ja tunnustamiseen.¹⁷ Nämä arkistotieteen uudet näkökulmat on syytä ulottaa myös arkistojen toimintaan kiinteästi liittyvien lähdejulkaisujen tutkimukseen.

Alkuperäislähteen menneisyys on niin ikään johdanto sen tutkimukseen. Tähän johdantoon, lähteen elinkaareen, tulee kuulua kiinteästi myös sen vaiheet arkistossa. Historiantutkijat ovat jo pitkään olleet hyvin tietoisia siitä Yrjö-Koskisen mainitsemasta ”seulonasta ja puhdistamisesta”, mitä he itse lähteille tekevät. Tutkimus on aina tulkinta menneisyydestä, yksi kuva siitä, mitä olisi voinut olla. Historioitsijoille on tuttu se vaiva, jota lähteiden kokoaminen edellyttää. He ovat harjaantuneet pohtimaan lähteiden ongelmia sekä kysymyksiä lähteiden aitoudesta, tekijästä, tekijän motiiveista ja siitä, millaisen kokonaisuuden osia lähteet ovat. Läheskään aina historioitsija ei kuitenkaan pysähdy kysymään miksi ja millä tavalla lähteet ovat päätyneet arkistoon ja mitä niille on siellä tapahtunut.¹⁸

Digitointien yhteydessä on esitetty huolestuneita keskustelunavauksia siitä, mitkä tekijät ohjaavat digitointipäätöksiä, tai kuinka voidaan taata se, että digitoidut aineistot asetetaan mahdollisimman avoimesti saataville. Digitointiin on tunnistettu vaikuttavan vahvasti esimerkiksi rahoitusmahdollisuudet, henkilöstön osaaminen, teknisen toteutuksen haasteet, kolmansien osapuolten oikeudet sekä oikeudelliset rajoitteet.¹⁹ Laajempi keskustelu arkistojen ja arkistonhoitajien roolista aktiivisina toimijoina, jotka vaikuttavat eivät vain digitointeihin, vaan ylipäätään arkistojen muodostumiseen, kuvailuun, lähteiden julkaisemiseen ja sitä kautta tutkimukseen, ei ole saavuttanut laajemmin historiantutkijoiden tietoisuutta. Arkiston rooli ei ole vielä keskeinen osa historiantutkimuksen lähdekriittistä pohdintaa, mutta sen tulisi olla sitä.

Tutkimustehtävä ja työn rakenne

Tutkimukseni tavoitteena on hahmottaa suomalaista lähteiden julkaisemista rakentamalla kokonaiskuva *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* julkaisemisesta ja tehdä läpinäkyväksi lähdejulkaisemisen taustalla olevia tavoitteita ja valintoja. Haluan tutkimuksellani haastaa pohtimaan kriittisesti julkaisemisen ja arkistojen roolia tutkimusaineistojen muodostumisessa ja niiden käytössä. Pääkysymykseni on: Millaiseksi hahmottuu suomalainen keskiaikaisten alkuperäislähteiden julkaisemisen jatkumo, kun sitä tarkastellaan

17 Ks. esim. *Research in the archival multiverse*, Anne J. Gilliland, Sue McKemish & Andrew J. Lau, (eds.). Monash University Publishing, Clayton, Victoria, Australia 2016. Vertaa kirjastojen kehitykseen esim. Pirjo Vatanen, ”Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty”, Ilkka Mäkinen (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus, Helsinki 2009, 223–289.

18 Ks. esim. Francis X. Blouin Jr. & William G. Rosenberg, *Processing the past. Contesting authority in history and the archives*. Oxford University Press, Oxford 2011.

19 Ks. esim. Andrea Wettmann, ”Die Archive und der ‘Digital Turn’. Eine Standortbestimmung”, Achim Bonte & Juliane Rehnolt (eds.), *Kooperative Informationsinfrastrukturen als Chance und Herausforderung*. De Gruyter 2018, 361–371; Outi Hupaniittu, *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot. Selvitys muistiorganisaatioiden asiakkaitten digitoitujen aineistojen tarpeista ja saatavuudesta*. Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), Helsinki 2012. Ks. myös *Perässä luovijoita vai avoimuuden airueita? Suomalaiset kulttuuriperintöorganisaatiot digitaalisessa maailmassa*, Laura Sillanpää (toim.). AvoinGLAM 2015, 19–25.

Turun tuomiokirkon Mustan kirjan julkaisemisen kautta? Käsittelen tätä kysymystä seuraavien osakysymysten avulla:

- Millä tavoin *Turun tuomiokirkon Mustaa kirjaa* julkaistiin?
- Kuinka lähteiden julkaisemista perusteltiin ja mitä julkaisutyöllä tavoiteltiin?
- Millainen oli arkistojen, arkistonhoitajien ja tutkijoiden rooli julkaisutyössä?
- Millaista oli julkaisemisen saamaa julkisuus sekä editoiden vastaanotto?
- Kuinka lähdejulkaisut asettuvat osaksi historiakulttuuria?
- Kuinka suomalainen lähdejulkaisutyö suhteutuu julkaisemisen yleiseurooppalaiseen ajalliseen jaotteluun?

En tarkastele tutkimuksessani varsinaista editointityötä, sillä se edellyttäisi sellaista paleografisiin ja tekstin tulkinnan kysymyksiin perehtymistä, joka ansaitsee oman kattavan tutkimuksensa. Editoinnin yksityiskohtiin on otettu aikaisemmin kantaa useissa eri yhteyksissä.²⁰

Tutkimus rakentuu kronologisesti keskiaikaisen *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* ympärille sekä sen julkaisemisen vaiheiden analysoimiselle. *Musta kirja* on kopiokirja, joka sisältää keskiaikaisen Turun tuomiokirkon eri toimijoiden ja piispanpöydän²¹ asiakirja-aineistoja vuosilta 1229–1515. Kirja sisältää kopioita kirkon ja piispanpöydän omaisuuteen ja oikeuksiin liittyvistä asiakirjoista. Kirjaan kopioitujen paavin bullien, kuninkaan myöntämien privilegioiden, lahjoitusasiakirjojen ja maakaupoista todistavien asiakirjojen tarkoitus oli tallentaa kirkon omaisuutta ja asemaa koskevat päätökset ja oikeustoimet. Kopiokirjan koostamisen tarkoitus sen sijaan on epäselvä.²²

Tukeudun julkaisutyön tarkastelussa Daniela Saxerin väitöstutkimuksessaan hahmottelemaan lähdejulkaisemisen yleiseurooppalaisia linjoja kuvaavaan ajalliseen jaotteluun. Jaottelu pohjautuu professori Raoul C. van Caenegemin hahmottelemiin lähdejulkaisemisen vaiheisiin, mutta jatkaa van Caenegemin 1970-luvulla esitettyjä ajatuksia 2000-luvulle saakka. Lähdejulkaiseminen jakaantuu tässä jaottelussa neljään eri vaiheeseen: varhaismodernin ajan julkaisuihin, julkaisemisen kultakauteen 1800-luvulla, julkaisemisen vakiintumiseen 1900-luvulla ja digitaalisen ajan julkaisemiseen. Vaiheet ovat nousseet esiin eri Euroopan maissa tehtyä lähdejulkaisutyötä vertailemalla.²³

Ensimmäisen lähdejulkaisemisen vaiheen muodostavat sekä van Caenegemin että Saxerin ajattelussa varhaismodernin ajan yritykset tuottaa kansallisia lähde-editioita.

20 Ks. esim. Birgit Klockars, ”Åbo Domkyrkas svartbok och Finlands medeltidsurkunder. Några synpunkter och rättelser”, *Historisk Tidskrift för Finland* 42 (1957), 125–131; Eric Anthoni, ”Feldaterade urkunder och notiser i Svartboken och bland Finlands medeltidsurkunder”, *Historisk Tidskrift för Finland* 33 (1948), 130–140.

21 Piispan viran hoitoon kuului yhteys tiettyyn omaisuuteen ja siitä saataviin tuloihin.

22 Ks. luku ”Turkulaiset kopiokirjat”.

23 Jaottelu esitellään lähdejulkaisujen kansallista roolia käsittelevässä artikkelissa Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–69. Varhaisempi jaottelu ks. van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 159–205.

Tässä 1500-luvulla alkaneessa vaiheessa julkaisijoina olivat yleensä uskonnolliset yhteisöt ja yksittäiset tutkijat. Julkaisut eivät useinkaan rajoittuneet kansallisvaltioiden rajoihin, vaan saattoivat hahmottaa myös kielellisten ja kulttuuristen identiteettien mukaan. Julkaisutyön painopiste oli 1700-luvun loppupuolella, jolloin arkistojen ja asiakirjojen asemassa tapahtuneet muutokset vaikuttivat suuresti lähteiden saavutettavuuteen ja julkaisumahdollisuuksiin. Myös instituutioiden, kuten yliopistojen ja tiedekatemioiden rooli julkaisutyössä alkoi tuolloin vahvistua erityisesti Isossa-Britanniassa, Ranskassa ja saksankielisillä alueilla.²⁴

Suomen osalta tarkastelen suhteessa julkaisemisen ensimmäiseen vaiheeseen Turun akatemian professori Henrik Gabriel Porthanin (1739–1804) julkaisutyötä. Porthan tilasi ensimmäisenä kopion *Mustan kirjan* käsikirjoituksesta ja julkaisi sen asiakirjoja sanomalehdissä ja akateemisissa väitöskirjoissa. Käsittelen Porthanin julkaisutyötä luvussa ”Suomen historian lähteiden varastohuone”.²⁵

Toiseksi julkaisemisen vaiheeksi voidaan erottaa julkaisuprojektien valtava uusi aalto 1800-luvulla. Julkaisijat pystyivät ammentamaan aikaisemmasta julkaisutyöstä. Vaihe liittyy kiinteästi historian tutkimuksen ammattimaistumiseen ja institutionalisoitumiseen, yliopistolaitoksen ja eri oppiaineiden kehittymiseen, erilaisten historian tutkimusta tukevien yhteisöjen vakiintumiseen sekä yleisemmin tekstien julkaisemisen ja levittämisen helpottumiseen. Tähän vaiheeseen kietoutuvat tiivistä myös kansallisten muistioorganisaatioiden rakentuminen, valtion tukema kansallisen menneisyyden rakentaminen sekä kansallismielisen ajattelun voimistuminen.²⁶

Suomessa liitän julkaisemisen toiseen vaiheeseen Valtionarkiston omaksuman roolin lähteiden julkaisijana sekä valtionarkistonhoitajien Karl August Bomanssonin (1827–1906) ja Reinhold Hausenin (1850–1942) tekemän julkaisutyön. Tarkastelen Hausenin toimittamaa *Mustan kirjan* sisältävää lähdejulkaisua *Regstrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok med tillägg ur Skoklosters codex Aboensis* sekä hänen toimittamaansa *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarjaa, jossa *Musta kirja* julkaistiin osana muuta keskiaikaista lähteistöä. Käsittely sijoittuu lukuun ”Lähteiden julkaisemisen kultakausi”.²⁷

Kolmatta lähdejulkaisemisen vaihetta leimasi lähdejulkaisutyön vakiintuminen ja monipuolistuminen. Julkaisutyö ammattimaistui ja editointiperiaatteet vakiintuivat 1900-luvun kuluessa. Myös lähteiden kirjo laajeni. Keskiajan jälkeisten vuosisatojen lähteiden ja erityisesti modernin ajan hallinnollisten lähteiden julkaiseminen lisääntyi.

24 Daniela Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks, Forschungspraktiken in der Geschichtswissenschaft 1840–1914*. De Gruyter, München 2014, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–51; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 159–184.

25 Ks. Taina Saarenpää, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon. Henrik Gabriel Porthan ja Turun tuomiokirkon Mustan kirjan asiakirjojen julkaiseminen”, *Ennen ja nyt* 3 (2014).

26 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–48, 51–57; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 185–203.

27 *Regstrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis*, Reinhold Hausen (red.). Finlands statsarkiv, Helsingfors 1890. (REA) Teoksessa julkaistiin sekä Turun tuomiokirkon *Musta kirja*, että sen sisarkopiokirjaksi usein nähty *Skoklosters Codex Aboensis* (myös *codex Särkilahdi* piispa Magnus Nicolai Särkilahden mukaan). *Finlands medeltidsurkunder I–VIII*, Reinhold Hausen (red.). Finlands statsarkiv, Helsingfors 1910–1935. (FMU).

Julkaisutyöhön osallistuivat aikaisempaa enemmän etenkin valtiolliset instituutiot, joiden toimintaan liittyviä lähteitä oltiin julkaisemassa. Osa suurista 1800-luvun julkaisuprojekteista jatkui edelleen ja varhaisempia lähdejulkaisuja julkaistiin myös uudelleen.²⁸ Kolmannen vaiheen kohdalla van Caenegem on korostanut tieteellisessä työssä tapahtunutta muutosta, jota määrittivät etenkin kansainvälisen yhteistyön lisääntyminen sekä tutkimustyötä rahoittavien instituutioiden perustaminen.²⁹

Lähteiden julkaiseminen uudelleen ja julkaisutapojen muutos näkyi myös *Mustan kirjan* julkaisemisen jatkumossa. Suomen Historiallinen Seura julkaisi professori Jalmarin Jaakkolan (1885–1964) johdolla *Mustan kirjan* valokuvafaksimilen vuonna 1952.³⁰ Vuonna 1996 Arkistolaitos julkaisi lisensiaatti Elisa Pispalan (Orrman) toimittaman näköispainoksen vuoden 1890 *Mustan kirjan* editiosta.³¹ Tätä julkaisutyön vaihetta käsittelevän luvussa ”Kansainvälisyys ja identiteetin rakentaminen”.

Neljäntenä lähdejulkaisemisen vaiheena Saxer nostaa esiin digitaalisen ajan uudet kehityslinjat. Niitä leimaavat tietotekniikan ja tietoverkkojen kehittyminen sekä digitaalisuuden vaikutukset tutkimukseen. Olennaisia digitaalisen ajan julkaisemisen kohdalla ovat esimerkiksi kysymykset siitä, mikä voidaan katsoa digitaalseksi julkaisemiseksi ja millä tavalla digitaalisuus muuttaa julkaisemista ja tutkimusta.³²

Käsittelen julkaisemisen neljättä vaihetta Suomessa pääluvussa ”Digitaalisen ajan lähdejulkaisut”. Tarkastelen siinä Kansallisarkiston keskiaikaisiin lähteisiin keskittyviä *Diplomatarium Fennicum* -lähdejulkaisuprojekteja, jotka toteutettiin vuosituhannen vaihteessa ja 2010-luvulla.³³ *Mustan kirjan* asiakirjoja julkaistiin niissä osana laajempaa keskiaikaista lähdekokonaisuutta.

Tutkimuksen ajallinen raja-alue ulottuu varhaismodernista digitaaliseen aikaan. Julkaisutyön alkupisteinä ovat Porthanin *Mustan kirjan* asiakirjajulkaisut ja päätepisteinä vuonna 2017 julkaistu Kansallisarkiston *Diplomatarium Fennicum* -verkkopalvelun uusi versio. *Musta kirja* on yksi ensimmäisistä lähteistä, joita Suomessa on julkaistu ja kiinnostus siihen on säilynyt nykypäivään asti. Kirjaa on 1700-luvun lopulta lähtien usein pidetty tärkeimpänä Suomen alueen historiaa kuvaavana lähteenä.³⁴ Se on kiistatta laajin keskiaikainen Suomen aluetta käsittelevä lähdekokonaisuus. *Mustan kirjan* noin 700 asiakirjaa muodostavat merkittävän osan noin 7 000:sta tiedossa olevasta keskiaikaista Suomen aluetta käsittelevästä asiakirjasta. Asiakirjojen lisäksi keskiajalta on säilynyt

28 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–48, 57–59.

29 van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 204–205.

30 *Codices medii aevi Finlandiae 1. Registrum ecclesiae Aboensis*, Jalmarin Jaakkola (toim.). Suomen Historiallinen Seura (SHS), Helsinki 1952.

31 *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*, Elisa Pispala (ed.). Art House, Helsinki 1996.

32 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–48, 58–60.

33 *Diplomatarium Fennicum* (2), Kansallisarkisto 2019; *Diplomatarium Fennicum* (1), Kansallisarkisto.

34 Ks. esim. *Uusi Aura*, 18/1954; ”En blick tillbaka på den förlust af Inhemskas historiska Källor och Vetenskapliga Samlingar, hvilken vid Åbo brand 1827 drabbade Finska Universitetet och Fosterlandet”, *Helsingfors Morgonblad* 3/1836.

esimerkiksi kirjallisuutta, kirjallisuusfragmenteja ja nuotteja, joita on myös julkaistu, mutta niitä ei käsitellä tässä tutkimuksessa.³⁵

Mustan kirjan julkaisemisen vaiheet mahdollistavat lähteiden julkaisemisen pitkän ajallisen jatkumon hahmottamisen. *Musta kirja* on edustava esimerkki lähdejulkaisusta myös siksi, että keskiajan lähteet ovat yleisesti näytelleet keskeistä roolia lähdejulkaisemisessa. Laajimmat julkaisuprojektit, kuten 1820-luvulla käynnistynyt saksalaisen kieli-alueen keskiaikaisia lähdeaineistoja yhteen kokoava *Monumenta Germaniae Historica*³⁶, ovat koko Euroopassa keskittyneet pitkään juuri keskiaikaisiin aineistoihin ja ne ovat tärkeässä roolissa myös digitaalisessa julkaisemisessa.

Tutkimuksen maantieteellinen raja-alue on häilyvä. Tutkimuskohteena ovat kopio-kirjat kuvaavat elämää keskiaikaisessa Turun hiippakunnassa, joka kattoi vain osan nykyisen Suomen alueesta.³⁷ Tutkimusajankohtana Suomen alue oli vuoteen 1917 saakka osa joko Ruotsin tai Venäjän valtakuntaa. Lähteiden julkaisijat puolestaan toimivat laajemmassa ruotsalaisessa ja eurooppalaisessa akateemisessa yhteisössä. Keskityn esimerkiksi ohjaamana nykyisen Suomen alueella tapahtuneeseen julkaisutoimintaan sekä täällä vaikuttaneiden tutkijoiden työhön peilaten sitä laajempaan eurooppalaiseen kontekstiin.

Lähdejulkaisemisen tutkimisessa instituutioiden ohella korostuu yksittäisten tutkijoiden ja arkistonhoitajien tekemä työ. Keskityn tässä tutkimuksessa tutkittavien henkilöiden toimintaan ja näkemyksiin työssään ja virkatehtävissään, joiden raja henkilökohtaiseen harrastuneisuuteen on usein häilyvä. Käsittelen julkaisijoiden yksityiselämään liittyviä asioita vain, kun ne suoraan koskettavat lähdejulkaisutyötä tai kuvaavat olennaisella tavalla sitä tieteellistä ja tiedollista ympäristöä, jossa he työskentelivät.³⁸ Kunnioitan tutkimuksessa sitä, että lähteiden julkaiseminen on ollut sidoksissa aikaansa sekä ympäröivän yhteiskunnan ja tieteellisen yhteisön odotuksiin ja hyväksytyihin toimintatapoihin. Lähdejulkaisemiseen vaikuttavat vahvasti tieteen paradigmat sekä kunkin ajan poliittinen ja aatteellinen kulttuuri. Tärkeä merkitys on myös julkaisijoiden, akateemisen yhteisön ja laajemman yhteiskunnan kielellisellä ympäristöllä ja sen suhteella alku-peräislähteissä käytettyihin kieliin. Tavoitteeni ei ole arvottaa lähdejulkaisijoiden työtä, vaan tehdä se mahdollisimman läpinäkyväksi.

35 *Finlands medeltidsurkunder* -teossarjassa on julkaistu noin 6700 asiakirjaa tai tekstikatkelmaa. *Mustan kirjan* julkaisussa numeroituja asiakirjoja on yhteensä 727 kappaletta, joista 65 on *Skoklosters Codex Aboensis*istä. Muista lähdetyypeistä ks. esim. *Fragmenta membranea*, Kansalliskirjasto 2019; *Finlands medeltidsurkunder I–VIII*.

36 *Monumenta Germaniae Historica* sisältää Saksan alueeseen liittyviä lähteitä noin vuosilta 500–1500. Julkaisusarja on jaettu asiakirjaryhmittäin ja esimerkiksi kirjeet ja lait on julkaistu omana sarjanaan. Vuoteen 2019 mennessä sarjassa on ilmestynyt noin 400 teosta. *Monumenta Germaniae Historica (dMGH)*. Bayerischer Staatsbibliothek & Deutsche Forschungsgemeinschaft 2019.

37 Turun hiippakunta ulottui keskiajan kuluessa kattamaan alueen, joka rajoittui idässä rajaan, joka kulki Karjalan kannakselta Pohois-Savon ja Kainuun kautta Tornionjokilaaksoon. Ks. Tuomas Heikkilä, ”Kirjallistumisen jäljillä”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki, 18–19.

38 Kirsi Vainio-Korhonen, ”Vastuullinen historia”, Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 29–47, 2017.

Lähdejulkaisut ja historiakulttuuri

Lähdejulkaisu

Tarkoitin tutkimuksessani lähdejulkaisulla hyvin laajasti erityyppisiä julkaisumuotoja. Lähdejulkaisu on pitkään ollut tyypillisimmin itsenäinen painotuote tai käsikirjoitus, jossa julkaistaan alkuperäislähteen- tai lähteiden teksti kokonaan tai osittain yhdessä arkistosijainnin ja mahdollisesti aikaisempien julkaisujen viitetietojen kanssa. Usein asiakirjoihin liitetään niiden keskeisintä sisältöä kuvaava lyhennelmä eli regista, joka voidaan rinnastaa nykyisiin asiakirjojen kuvailutietoihin ja tavoitteeseen julkaista tietoa tiedosta.³⁹

Toisinaan itse alkuperäistekstiä ei julkaista lainkaan, vaan julkaisu sisältää pelkän regestan. Näin toimitaan usein erityisesti silloin, jos lähde on jo julkaistu useaan otteeseen tai se on aivan vastikään julkaistu toisaalla. Pelkkiä regestoja on julkaistu myös sellaisista asiakirjoista, joiden löydettävyyttä on haluttu parantaa sillä aikaa, kun niiden varsinaisen julkaiseminen on kesken.⁴⁰ Julkaistut lähteet voivat olla myös kopioita. Erityisesti keskiajan kohdalla monet säilyneistä lähteistä ovat joko aikalaiskopioita tai myöhempiä asiakirjakopioita.

Varsinaisten lähteiden ja niiden viitetietojen lisäksi lähdejulkaisu saattaa sisältää runsaasti muuta sisältöä. Yleisiä ovat erilaiset huomautukset, korjaukset ja ajoitukset. Usein laajemmat julkaisut sisältävät myös johdannon ja esipuheen, jotka avaavat kyseessä olevien lähteiden taustoja ja mahdollisesti myös toimitusprosessia.⁴¹ Erillisinä kokonaisuuksina julkaistuihin lähdejulkaisuihin sisältyy tyypillisesti myös erilaisia henkilö-, asia- tai paikannimihakemistoja. Lähdejulkaisujen muodot ovat olleet moninaiset jo ennen digitaalista aikaa. Tekstin lisäksi lähdejulkaisu voi sisältää jäljennöksiä esimerkiksi sineteistä, allekirjoituksista, kirjureiden käsialoista tai riimukirjoituksista. Julkaisu voi sisältää valokuvia ja kohokuvia, erillisiä kuva- ja tekstiliitteitä tai ne voivat koostua pääasiassa kuvista.⁴²

Tässä tutkimuksessa käsittelen lähdejulkaisuina myös muun tekstin yhteydessä kokonaisuudessaan tai lähes kokonaisuutena julkaistuja alkuperäislähteitä, sillä etenkin julkaisemisen varhaisessa vaiheessa mahdollisuudet julkaista itsenäisiä lähdejulkaisuja olivat rajatut. Alkuperäislähteitä ja niiden katkelmia on julkaistu esimerkiksi sanoma- ja

39 Ks. esim. Pekka Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, Helsinki 2015, 190–195. Hyvä esimerkki registasta on *Mustan kirjan* asiakirjasta numero 1 laadittu regista ”Påfven Gregorius IX till biskopen i Linköping, Cistercienser-abboten på Gotland äfvensom prosten i Visby angående det Finländska biskopssätets flyttning till lämpligare ställe.” REA 1. Regestojen muodostamista käsitellään esimerkiksi teoksessa Olivier Guyotjeannin, Jacques Pycke & Benoît-Michel Tock, *Diplomatique médiévale*. Paris, Brepols 1993.

40 Ks. *Svenska riks-archivets Pergamentsbref från och med 1351, Förtecknade med angifvande af innehållet*. 1, 1351–1382. Norstedt, Stockholm 1866.

41 Ks. esim. *Bidrag till Finlands historia, första delen*, Reinhold Hausen (red.). Finska Statsarkivet, Helsingfors 1881–1883, I–VI.

42 Ks. esim. *Bidrag till Finlands historia, första delen*, kuvaliite kirjan alussa; *Diplomatarium Suecanum vol II, del I*, John Gust. Liljegren (red.). Norstedt, Stockholm 1837, Tab VI.

aikakauslehdissä joko sellaisenaan tai osana artikkeleita. Usein alkuperäislähde on otettu mukaan tukemaan tekstissä esitettyjä tulkintoja tai esimerkinomaisesti ja sijoitettu artikkelin leipätekstin lomaan tai alaviitteisiin.⁴³

Lähdejulkaisu voi koostua yhdestä kokonaisuudesta, tai siihen on voitu kerätä erilaisia lähteitä jollakin periaatteella. Julkaisussa *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis* esimerkiksi julkaistiin kaksi jo keskiajan kuluessa muotoutunutta asiakirjojen kokoelmaa, *Turun tuomiokirkon Musta kirja* ja *Skoklosterin Codex Aboensis*. Valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin toimitama vuosina 1910–1935 julkaistu lähdejulkaisusarja *Finlands medeltidsurkunder* puolestaan on esimerkki teossarjasta, jossa on koottu yhteen yksittäisiä asiakirjoja ja muita tekstilähteitä laajalti eri arkistoista, julkaisuista ja kokoelmista. Se ei kuitenkaan edusta puhtaasti keskiajan lähteiden kohdalla yleistä diplomataarimuotoista julkaisua. *Finlands medeltidsurkunderin* kokoamisen periaatteena on diplomataarien tapaan tekstien maantieteellinen, ajallinen tai temaattinen yhteys, mutta se sisältää asiakirjojen lisäksi myös muunlaisia tekstejä, kuten hautamuistomerkkien kirjoituksia ja kronikkakatkelmia.⁴⁴

Julkaistu keskiaikainen alkuperäislähde on tyypillisimmin asiakirja, esimerkiksi sinetti asiakirja, oikeuden päätös, kirje tai niiden kopio. Se voi kuitenkin olla myös kokonainen käsikirjoitus tai tekstikatkelma esimerkiksi jostakin esineestä. Myöhempien vuosisatojen kohdalla lähdejulkaisut muodostuvat usein yksityishenkilöiden kirjeistä, muistelemista ja päiväkirjoista, joita keskiajalta ei ole juurikaan säilynyt. Modernin ajan julkaisuissa korostuvat myös erilaiset viranomaisaineistot. Kokonaan oma julkaisulajinsa on kirjallisuus, jonka jätän tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä *Musta kirja* ei kuulu tuohon lähdejulkaisemisen traditioon. Keskiaikaista kirjallisuutta joko kokonaisina teoksina tai teosfragmentteina on julkaistu runsaasti usein tekstikriittisen, tekstin eri versioita tutkivan ja vertailevan, tutkimuksen yhteydessä.⁴⁵

Lähdejulkaisuissa on nykypäivänä olennaista, että niitä tehtäessä lähde on lähestytty tieteellisen kriittisesti. Esimerkiksi pelkkää lähteen julkaisemista digitaalisina kuvina ei välttämättä voida pitää varsinaisena lähdejulkaisuna. Se on pikemminkin lähteen toisintamista. En määrittele tieteellistä ja kriittistä lähdejulkaisua tässä tutkimuksessa kuitenkaan tarkasti, sillä julkaisemisen tavat ja käytännöt ovat vaihdelleet suuresti eri aikakausina. Vaikka kaikkina aikoina pyrkimys on ollut korkeatasoinen julkaiseminen, eivät varhaisemmat lähdejulkaisut läheskään aina ole täyttäneet myöhemmin tieteelliselle editiolle asetettuja vaatimuksia esimerkiksi työn tarkkuudessa tai metodien yhtenäisyydessä.⁴⁶

Monien vanhempien lähdejulkaisujen julkaisijat eivät esimerkiksi nähneet itse kaikkia julkaistuja alkuperäislähteitä, vaan joutuivat luottamaan muun muassa välimatkojen,

43 Ks. esim., ”JOHAN den tredjes Drottning CATHARINA någonsin haft med Regerins-ärender sig at befatta”, *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* (ÅT) 10/1771. Ks. luku ”Suomen historian lähteiden varastohuone”.

44 Samassa merkityksessä käytetään esimerkiksi sanoja *codex diplomaticus*, *urkundenbuch* ja *cartulaire*.

45 Ks. *Naantalin luostarin kirja*, Mikko Kauko & Marko Lamberg (toim.). SKS, Helsinki 2017.

46 Ks. Wettmann, ”Die Archive und der ‘Digital Turn’”; P. D. A Harvey, *Editing Historical Records*. British Library, London, 2001.

rahoituksen rajallisuuden tai aineistojen käyttöoikeuksien vuoksi aikaisempien julkaisijoiden ja erilaisten avustajien valintoihin ja tulkintoihin. Julkaisutyössä on vuosisatojen mittaan ollut osallisena akateemisten tutkijoiden ja arkistonhoitajien lisäksi suuri määrä muun muassa uskonnollisten yhteisöjen toimijoita, opiskelijoita, virkamiehiä, historian harrastajia sekä julkaisijoiden perheenjäseniä. Julkaisutyöhön osallistuneiden koulutustaso ja asiantuntijuus ovat siten vaihdelleet suuresti.⁴⁷ Esimerkiksi diplomatiikan ja paleografian osaaminen sekä julkaisemisen kohteena olevien alkuperäislähteiden ja niiden kontekstin tuntemus ovat eittämättä vaikuttaneet julkaisujen laatuun.

Lähdejulkaisu on aina tulkinta lähteestä tai sen kopiosta eikä se koskaan täysin vastaa julkaisemisen kohdetta, ei edes silloin kun kyseessä on valokuvajulkaisu tai muu jäljennös.⁴⁸ Teksti on editoitu noudattaen tiettyjä periaatteita, joita ei välttämättä avata lukijalle, tai jotka eivät aina ole johdonmukaiset. Yleistä on, että tekstiin sisältyviä lyhenteitä on avattu, sen rakennetta on esimerkiksi välimerkein ja kapiteeleja lisäämällä muokattu helppolukuisemmaksi tai kirjoitusvirheitä on korjattu. Epäselviä sanoja on voitu yrittää tulkita tai jättää avoimiksi. Usein korjaukset, lisäykset ja tulkinnat sisältävät ainakin jonkin verran virheitä tai sellaisia tulkintoja, joista voidaan olla montaa mieltä. Valokuvaus, digitointi tai muu jäljennystekniikka ei myöskään kykene toisintamaan lähteen kaikkia piirteitä.⁴⁹

Historiakulttuuri

Käsittelen lähdejulkaisuja osana historiakulttuuria. Tutkimuksessa historiakulttuuria on määritelty monin eri tavoin. Käsitteeseen myös kietoutuvat tiiviisti historiatietoisuuden, historiapolitiikan ja historian käytön käsitteet sekä ajatus yhteisestä muistista. Historiakulttuurin käsite (*Geschichtskultur*, *history culture*) on lähtenyt länsisaksalaisesta historiakeskustelusta 1980-luvulla, jolloin sekä historioitsijat että koko kansakunta alkoivat pohtia tarkemmin suhdettaan kolmannen valtakunnan aikaisiin tapahtumiin ja tapaisiin kohdata menneisyys. Saksassa historiakulttuurin ajatukseen ovat liittyneet vahvasti poliittinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuus sekä poliittisten intressien ajaminen historiantutkimuksen ja historian käytön kautta, mitä nimitetään historiapolitiikaksi. Anglosaksisessa maailmassa historiakulttuurin käsitteeseen liittyvät kiinteästi populaarikulttuurin tuottamat historiakuvat esimerkiksi elokuviissa, romaaneissa ja näytelmissä.⁵⁰

47 Ks. Saxer, ”Monumental undertakings”, 47–69.

48 Ks. esim. Peter L. Shillingsburg, ”Negotiating Conflicting Aims in Scholarly Editing: The Problem of Editorial Intentions”, Christa Jansohn (ed.), *Problems of Editing*. De Gruyter, Berlin, Boston, 1999, 3–4.

49 Ks. esim. George Bornstein, ”Facsimiles and their Limits. The New Edition of Yeats’s *The Winding Stair and Other Poems*”, *Textual Cultures*, 6:2 (2011), 92–102.

50 Hannu Salmi, ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot”, Jorma Kalela & Jari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177, SKS, Helsinki 2001, 134; Seppo Hentilä, ”Historiapolitiikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö”, Jorma Kalela & Jari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177, SKS, Helsinki 2001, 31.

Historiakulttuuriin ja muistiorganisaatioiden rooliin kansallisen menneisyyden rakentamisessa keskittynyt professori Peter Aronsson ja kulttuurihistorian professori Hannu Salmi ovat nähneet historiakulttuurin edellä mainittujen kahden tutkimusperinteen yhdistelmänä ja hahmottaneet sen koostuvan merkityksiä sisältävistä kertomuksista ja artefakteista.⁵¹ Erityisesti Saksan ja Suomen suhteita tarkastellut poliittisen historian professori Seppo Hentilä on puolestaan määritellyt historiakulttuurin käsittävän ”kaikki mahdolliset mekanismit ja areenat, joilla menneisyyttä koskevaa tietoa voidaan yhteiskunnassa tuottaa, välittää, esittää, kokea ja käyttää”.⁵² Historiakulttuurin voidaan käsittää rakentuvan kaikista niistä historian esittämisen tasoista, joiden kautta ihmiset kohtaavat menneisyyden ja tekevät tiliä sen kanssa.⁵³

Tässä tutkimuksessa tukeudun erityisesti Peter Aronssonin tarkempaan määrittelmään. Aronsson on määritellyt historiakulttuurin (*historiekultur*) rakentuvan niistä lähteistä, esineistä, rituaaleista, käytänteistä ja väittämistä, jotka jollakin tavoin viittaavat menneeseen. Ne tarjoavat ilmeisiä ja konkreettisia mahdollisuuksia rakentaa suhteita menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä. Aronssonin mukaan historiakulttuurin osat aktivoidaan historian käytön (*historiebruk*) prosesseissa, joiden kautta rakennetaan merkityksellisiä kokonaisuuksia. Historiatietoisuutta (*historiemedvetande*) ovat ne käsitykset yhteyksistä menneen, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä, joita tuotetaan ja uusinnetaan historian käytön kautta. Kiteytettynä tietynlaisen historiakulttuurin elementin valinta ohjaa historian käyttöä ja muodostaa historiatietoisuutta.⁵⁴

Historiakulttuurin avulla luodaan muistamisen ja unohtamisen käytäntöjä, merkityksiä ja oikeutusta olemassaololle sekä käsitellään yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Sen avulla pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, keitä me olemme ja mihin olemme matkalla. Olennaista Aronssonin mukaan on eri aikatasojen kohtaaminen. Tieto ja kertomukset menneestä muodostavat tietynlaisen kokemuksen, jonka kautta muodostuu mahdollisia tulevaisuudenkuvia. Näihin kuviin liittyvät toiveet ja pelot puolestaan vaikuttavat siihen, kuinka suhde muistamiseen ja unohtamiseen muotoutuu.⁵⁵ Tästäkin näkökulmasta menneisyys on johdanto.

Daniela Saxer on nostanut esiin sen, että lähteet voidaan nähdä paitsi historiasta todistavina esineinä, myös historiakulttuurin aineellisina objekteina. Niitä voidaan koota lähdejulkaisuihin, mutta esittää myös toisin tavoin ja laajemmalle yleisölle esimerkiksi valokuvina tai asetettuna näytteille arkistoihin ja museoihin.⁵⁶ Tämä näkemys lähteistä

51 Salmi, ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin”, 146–147; Peter Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, Peter Aronsson (red.), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*. Studentlitteratur, Lund 2000, 28.

52 Hentilä, ”Historiapoliittikka”, 33–34.

53 Jouni Tilli, ”Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia”, *Historiallinen Aikakauskirja* 107:3 (2009), 280; Hentilä, ”Historiapoliittikka”, 33–34.

54 Peter Aronsson, *Historiebruk – att använda det förflutna*, Studentlitteratur. Lund 2004, 17–18; Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, 18–23.

55 Aronsson, *Historiebruk*, 17–18, 57, 62; Salmi, ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin”, 134.

56 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51.

ja sitä kautta lähdejulkaisuisuista sopii hyvin yhteen Salmen ja Aronssonin mainitsemien merkityksellisten artefaktien kanssa.⁵⁷

Historiakulttuuriin liittyy tiiviisti käsite historiapolitiikka, johon voidaan määritellä sisältyvän tiettyjen intressien tietoinen ajaminen ja historian käyttöä koskevat tavoitteet.⁵⁸ Valtiotieteilijä Jouni Tilli on hahmotellut historiapolitiikan tarkoittavan historian käyttöä poliittisena argumenttina sekä kamppailuja siitä, mitä halutaan hyväksyä historiaksi. Se voidaan ymmärtää pyrkimyksenä määritellä julkisuudessa kansakunnan keskeisiä arvoja, symboleja ja päämääriä tietyn menneisyyden kautta.⁵⁹

Viimeaikainen esimerkki historiapolitiittisesta keskustelusta on vuonna 2019 käyty julkinen väittely Kansallisarkiston toteuttamasta suomalaisten SS-miesten osallisuutta juutalaisten ja siviilien surmaamisessa vuosina 1941–1943 tarkasteelleesta selvityksestä.⁶⁰ Selvitys sai SS-miesten läheiset vaatimaan oikaisua ja anteeksipyyntöjä, synnytti keskustelua Kansallisarkiston roolista tutkimuksen tekijänä ja johti pääjohtaja Jussi Nuorteva voimakkaan kriittiseen vastineeseen Kansallisarkistoa kohtaan esitetylle arvostelulle. Nuorteva korosti sen tärkeyttä, että Suomi uskaltaa valtiona selvittää oman historiansa vaikeita kysymyksiä ja että tässä työssä huomioidaan laaja kokonaiskuva sekä kansainvälinen tapahtumakehys. Tunteet kuumenivat sodanaikaisten tapahtumien tulkintojen ympärillä niin, että Nuorteva sai jopa tappouhkauksia. Kiista tiivistyi sen ympärille, mitä lähteiden hajanaisista ja monin tavoin epäsuorista viittauksista suomalaisten sotilaiden toimiin ja siihen, mitä he tiesivät ympäröivästä tilanteesta, voidaan tulkita ja millaiseen kontekstiin nämä tulkinnat on asetettava.⁶¹

Tiettyjen intressien ajaminen historiantutkimuksen avulla oli juuri se piirre, johon 1980-luvun saksalaiset historioitsijat tarttuivat ja josta keskustelu historiakulttuurista sai alkunsa.⁶² Historiantutkimuksen luonteeseen perehtynyt poliittisen historian emeritus professori Jorma Kalela kiteyttää, että historiapolitiikassa on kyse historian käyttöä ohjaavista intresseistä. Historiakulttuurissa sen sijaan kyse on historian käytön foorumeista.⁶³

Kalela on kiinnittänyt huomiota myös historiakuviin. Niiden hän määrittelee pohjautuvan paitsi virallisiin historian esityksiin, joiden kautta määrittellään sitä, mikä on muistamisen arvoista tai historiaan liittyvää selitystä kaipaavaa, myös kansanomaiseen

---

57 Salmi, ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin”, 146–147; Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, 28.

58 Pilvi Torsti, ”Historiapolitiikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä”, *Kasvatus ja Aika* 2 (2008), 61–71; Hentilä, ”Historiapolitiikka”, 32–33.

59 Tilli, ”Tiloja, linjauksia, retoriikkaa”, 281.

60 Lars Westerlund, *The Finnish SS-volunteers and atrocities against Jews, Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943*. SKS, Kansallisarkisto, Helsinki 2019.

61 ”Kansallisarkiston johtaja kertoo saaneensa uhkauksia suomalaisia SS-sotilaita koskevan tutkimuksen vuoksi”, *Helsingin Sanomat* 18.7.2019; ”Pääjohtaja Jussi Nuorteva pitää Kansallisarkiston SS-vapaaehtoisia koskevan selvityksen julkista kritiikkiä naiivina ja historiallisiin lähteisiin perustumattomana”, *Demokraatti* 15.7.2019; ”SS-miesten läheiset vaativat ”häpäisevän” selvityksen oikaisemista”, *Helsingin Sanomat* 14.7.2019.

62 Hentilä, ”Historiapolitiikka”, 32–33.

63 Jorma Kalela, ”Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia”, Jorma Kalela & Jari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177, SKS, Helsinki 2001, 21.

historiaan, perinteeseen, joka voidaan nähdä lähiympäristöstä omaksuttuina historiaan liittyvinä näkemyksinä.⁶⁴ Historiakulttuuria väitöskirjassan tutkinut Pilvi Torsti korostaakin historiakulttuurin moninaisuutta. Siihen sisältyvät sellaiset tuotteet ja kertomukset, joiden kautta historia on läsnä jokapäiväisessä elämässä huolimatta siitä, onko niiden kohdalla mahdollista havaita aktiivista tai tarkoituksellista yritystä käyttää historiaa.⁶⁵

Historiakulttuurin tutkimuksen lähtökohtana on, että yhteisön kollektiivisen muistin muodostumiseen ei vaikuta ainoastaan historiankirjoitus, vaan vähintään yhtä suuressa määrin historiakulttuuriset ilmentymät, kuten symbolit, rituaalit, traditiot, muistomerkit, populaarikirjallisuus, oppikirjat sekä julkinen keskustelu.⁶⁶ Tieteellinen historian tutkimus ja akateemiset historioitsijat ovat siten vain pieni osa menneisyyteen liittyvästä kerronnasta ja tiedon muodostumisesta. Mielikuvat menneisyydestä muotoutuvat monimuotoisesti esimerkiksi elokuvien, romaanien, museoiden näyttelyiden ja läheisten kertomusten pohjalta. Erinomainen esimerkki historian esittämisestä, jolla tavoitetaan laaja yleisö, ja joka yhdistää populaaria historiakulttuuria ja akateemista tutkimusta on Yleisradion tuottama *Elävä arkisto*. Palvelu tuo katsojien saataville Yleisradion arkistojen videokuvaa, tv-ohjelmia sekä ääni- ja radiotalenteita niitä taustoittavien artikkelien kera.⁶⁷

Keskiaika ja siitä kertovat lähteet muodostuivat 1800-luvulla olennaiseksi osaksi eurooppalaista historiakulttuuria ja historiapolitiikkaa, kun monet niin vakiintuneet kuin vasta vakiintumassa olleet kansakunnat etsivät aikakaudesta oman olemassaolonsa juuria ja oikeutusta. Keskiajan lähteistä tuli niiden löytämisen, käytettäväksi asettamisen ja julkaisemisen myötä historiakulttuurin artefakteja, jotka voitiin nähdä todisteena ja perusteluna alueen ja sen ihmisten erityisyydelle, omalle menneisyydelle sekä itsenäiselle asemalle nykyisyydessä ja tulevaisuudessa. Historiakulttuuri tarjosi mahdollisuuden rakentaa yhteyksiä myös keskiaikaisen Suomen alueen sekä myöhemmän hallinnollisen kokonaisuuden ja rajojen selkeämmin määrittämän Suomen ja suomalaisuuden välille. *Musta kirja* on yksi niistä historiakulttuurin artefakteista, joka voidaan nähdä konkreettisena kirjallisena muistomerkkinä Suomen alueen roolista laajemmassa historian kuvassa, joillakin tavoin omaksi kokonaisuudekseen erottuvana osana Ruotsin valtakuntaa ja laajempaa eurooppalaista kristillistä yhteisöä.

Lähdejulkaisut voidaan yhtäältä lukea virallisiin historian esityksiin, julkiseen kaikille avoimen historiakulttuuriin, jonka keskeisiä elementtejä ovat muun muassa museot, muistomerkit ja muistopäivät. Näiden julkisen historiakulttuurin ilmentymien keskeinen nimittäjä on olemassaolo julkisessa tilassa, joko konkreettisessa tai abstraktissa.

64 Kalela, ”Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia”, 17–18.

65 Pilvi Torsti, *Divergent stories, convergent attitudes. A study on the presence of history, history textbooks, and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina*. University of Helsinki, Helsinki 2003, 49.

66 Aronsson, *Historiebruk*, 195–202.

67 Anneli Lehtisalo, *Kuin elävinä edessämme. Suomalaiset elämäkertaelokuvat populaarina historiakulttuurina 1937–1955*. SKS, Helsinki 2011, 37–38; Aronsson, *Historiebruk*, 13; Salmi, ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin”, 134. YLE:n Elävän Arkiston ohjelmapäällikkönä toimi 2006–2018 historian tutkija ja toimittaja FT Reijo Perälä. *Elävä arkisto*, Yleisradio 2018.

Toisaalta lähdejulkaisut voidaan rinnastaa esimerkiksi elokuvaan, romaaneihin ja näytelmiin, joita voidaan pitää historiaa koskevana julkaisuina.⁶⁸

Lähdejulkaisujen julkisuus liittyy erityisesti mediavälitteiseen julkisuuteen, jonka voidaan katsoa käsittävän ne instituutiot ja institutionaaliset käytännöt, jotka tuottavat julkisia esityksiä, jotka ovat kaikkien avoimesti havainnoitavissa. Tällaisia medioita ovat esimerkiksi sanoma- ja aikakauslehdet, joiden voidaan nähdä antavan suurelle yleisölle jokapäiväisiä keskustelun aiheita. Esimerkiksi koululaitos, yhdistystoiminta tai kulttuurinstituutiot luovat niitä valmiuksia, joilla näitä keskustelun aiheita merkityksellistetään ja tulkitaan. Tärkeimmät näistä instituutioista rakentuvat kansalliselle perustalle ja korvaavat sekä täydentävät siten paikallista ja alueellista identiteettiä. Mediavälitteiseen julkisuuteen liittyy olennaisesti valinta siitä, mitkä asiat tuodaan julkisuuteen ja keiden intressit otetaan huomioon.⁶⁹

Arkistolähteiden julkaisemiseen liittyy kiinteästi myös julkisuusperiaate, joka koskee paitsi tieteellisen tiedon avoimuutta, myös julkisen hallinnon ja sen asiakirjojen julkisuutta. Julkisuusperiaatteen historia ulottuu Suomessa 1760-luvulle, jolloin säädettiin Anders Chydeniuksen (1729–1803) aloitteesta ensimmäinen painovapauslaki. Vaikka laki sittemmin kumottiin, toteutettiin Ruotsissa ja Suomessa myöhemmin uudelleen kattavasti ajatusta hallinnon ja oikeuslaitoksen asiakirjojen lähtökohtaisesta julkisuudesta sekä vapaasta yhteiskunnallisesta keskustelusta.⁷⁰

Käsitän tutkimuksessani lähdejulkaisut historiakulttuurin ilmentymänä, ihmisen muovaamia esineinä, jotka ovat olennainen osa keskustelua siitä, mistä olemme tulossa, ja mahdollistavat erilaisten historiakuvien muodostumisen. Julkaisut voidaan käsittää ennen kaikkea historiatietoisuutta tai historiakuvia muovaavina elementteinä. Jäsenän ne ensisijaisesti historian esittämisen ja käytön julkisiksi foorumeiksi ja historiakulttuurin merkityksellisiksi artefakteiksi. Lähdejulkaisujen taustalla mahdollisesti olevaa aktiivista yritystä käyttää historiaa voi olla hankalaa havaita arkistojen, arkistonhoitajien sekä itse lähdejulkaisujen neutraaliksi nähdyn roolin vuoksi. Jotta *Mustan kirjan* merkitys historiakulttuurissa voidaan hahmottaa, on olennaista tarkastella kirjan asemaa suomalaisessa lähdejulkaisemisen perinteessä pitkällä aikavälillä sekä sitä, kuinka teoksen julkaisemisen perustelut ovat muuttuneet.

Historiakulttuuriin liittyy kiinteästi monitulkintainen ajatus kansallisesta identiteetistä ja sen rakentamisesta. Kansallisessa identiteetissä kyse voi olla niin valtion, kansan kuin yksilönkin identiteetistä, joka suhteutuu jollakin tapaa kansakuntaan tai valtioon. Kansallinen identiteetti ei koske vain suvereneja valtioita, jotka ovat kulttuurisesti yhtenäisiä ja omaleimaisia ja joiden jäsenet samaistuvat vahvasti sekä valtioon että kansakuntaan. Eriaiset kielelliset, alueelliset ja uskonnolliset yhteisöidentiteetit ovat yleensä

68 Kalela, ”Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia”, 17–18.

69 Hannu Nieminen, *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Vastapaino, Tampere 2006, 15, 27–36. Julkisuudesta tarkemmin ks. esim. Jürgen Habermas, *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Vastapaino, Tampere 2004 (1990).

70 Ks. Anna-Riitta Wallin & Marjut Salokannel, *Julkisuuslain soveltamisalan laajentaminen*. Oikeusministeriö 2019; Olli Mäenpää, *Julkisuusperiaate*. Alma talent 2016.

myös läsnä. Perinteisesti kansallisen identiteetin rakentaminen on pohjautunut vahvasti yhteisen menneisyyden luomiseen, mutta huomio voi kiinnittyä myös kansan tulevaisuuteen.⁷¹ Kansallisen identiteetin rakentaminen historiakulttuurin kautta on toiminut kansakunnan legitimoinnin pohjana.⁷²

Kansallisten lähteiden julkaisemista tutkittaessa ei voida täysin ohittaa käsitettä nationalismi. Nationalismia on hankalaa määritellä tarkasti ja sitä koskevaa keskustelua on käyty kiivaasti. Se voidaan liittää niin yhteenkuuluvuuden tunteeseen, poliittiseen ideologiaan tai liikkeeseen, kulttuuriseen prosessiin, jossa kansa muotoutuu, kuin uskonnonkaltaiseen ilmiöönkin. Nationalismi voidaan määritellä hyvin laajasti esimerkiksi ajattelu- ja puhetavaksi sekä ideologiaksi ja poliittisen yhteisön ohjeistukseksi, joka jakaa ihmiskunnan kansoihin ja alueet kansallisvaltioihin sekä tekee ihmisten kansallisuudesta heidän identiteettinsä ja käyttäytymisensä kannalta tärkeän seikan.⁷³

Paljon huomiota on saanut erityisesti politiikantutkija Benedict Anderssonin (1936–2015) ajatus kansakunnasta kuviteltuna yhteisönä, jossa suurin osa yhteisön jäsenistä ei koskaan varsinaisesti tapaa ja tunne toisiaan, mutta silti heidän miellissään elää kuva yhtenäisyydestä. Andersson näkee siis kansakunnan jollakin tavoin tuotettuna, keksittyinä tai kuviteltuna.⁷⁴ Lähestyn tässä tutkimuksessa historiakulttuuria ensisijaisesti kansallisen identiteetin, kansan ja kansakunnan ajatusten kautta. Ne soveltuvat nationalismia paremmin pitkän aikavälin tarkasteluun. En liitä kansallisen identiteetin tai nationalismin käsitteitä lainkaan keskiajan todellisuuteen, jonka käsittelyyn ne sopivat huonosti.

Arkistotieteen ja historiantutkimuksen rajalla

Tutkimukseni liittyy kiinteästi arkistotieteelliseen tutkimustraditioon ja sen keskeisimmät näkökulmat nousevat arkistotieteellisen keskustelun kehityksestä. Arkistotieteen traditiot ovat vaikuttaneet vahvasti sekä lähteiden julkaisemiseen että alkuperäislähteisiin pohjautuvaan historiantutkimukseen, vaikka niiden vaikutusta voi olla haastavaa tunnistaa. Julkaisemisen vaiheiden ja tavoitteiden käsittely erityisesti 1800-luvun lopulta lähtien edellyttää arkistotieteen paradigmojen tuntemusta.

Arkistotiede on yhtä aikaa akateeminen ja soveltava tieteenala. Se voidaan rinnastaa niin sanottuihin suunnittelutieteisiin, kuten hoitotieteeseen, joissa teknisen tai ammatillisen alan vaatima tietopohja on jäsentynyt ”ensin opeiksi, jotka sisältävät normatiivisia toimintaohjeita ja sitten tieteiksi, jotka käyttävät tutkimusmenetelmiä tavoitteiden ja

71 Pasi Saukkonen, ”Kansallinen identiteetti”, Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005, 90–105.

72 Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, 20.

73 Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen, ”Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena”, Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005, 8–11, 14–15; Anthony D. Smith, *Nationalism, Theory, ideology, history*. Polity Press, Cambridge 2010, 5–6.

74 Benedict Andersson, *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino, Tampere 2007; Jussi Pakkasvirta, ”Kuvittele kansakunta”, Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005, 70–89.

keinojen yhteyksiä ilmaisevien normien toimivuuden ja tehokkuuden selvittämiseksi”.⁷⁵ Arkistoajattelun soveltavalla ja käytännönläheisellä näkökulmalla on vuosisataiset perinteet Euroopassa. Arkistojen järjestämiseen, kuvailuun ja säilyttämiseen liittyvät oppaat, ohjeet ja metodit ovat olleet tunnettuja niin maallisen hallinnon ja kuninkaallisten hoviin kuin kirkon arkistojen hoitajille. Yhtenäisempiä käytäntöjä ja periaatteita ryhdyttiin rakentamaan 1600-luvulta lähtien, kun poliittisten ja yhteiskunnallisten muutosten myötä arkistot alkoivat hiljalleen vakiintua myös tutkimuksen lähdeaineistoiksi.⁷⁶

Akateemisen arkistotieteen alkuna pidetään vuonna 1898 julkaistua hollantilaisen historioitsijoiden ja arkistonhoitajien Samuel Mullerin (1848–1922), Johan A. Feithin (1858–1913) ja Robert Fruinin (1823–1899) teosta *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*, jossa esiteltiin ensi kertaa kootusti provenienssiperiaate. Eri-tyistä teoksessa oli, että siinä liitettiin yhteen sisäinen ja ulkoinen provenienssi. Ulkoinen provenienssi (*respect des fonds*) merkitsee sitä, ettei eri arkistonmuodostajien, eli yhteisöjen tai yksilöiden, joiden tehtävien hoitamisesta tai toiminnasta arkisto tai arkistot ovat syntyneet, aineistoja sekoiteta keskenään. Sisäinen provenienssi edellyttää puolestaan, että asiakirjojen muodostamaa alkuperäistä kokonaisuutta ja järjestystä on kunnioitettava.⁷⁷ Ajatus poikkesi huomattavasti varhaisemmista arkistointitavoista, missä erityisesti asiakirjojen järjestäminen teemoittain tai kronologisesti arkistonmuodostajista tai alkuperäisestä järjestyksestä välittämättä, oli suosittua.⁷⁸

Provenienssiperiaate hyväksyttiin nopeasti arkistotieteellisen ajattelun perustaksi Euroopassa ja se on sitä edelleen. Keskustelu arkistojen järjestämisen periaatteista oli ollut käynnissä jo ennen teoksen ilmestymistä ja provenienssiperiaatetta oli hyödynnetty jo esimerkiksi Tanskassa, Italiassa ja Ranskassa.⁷⁹ Hollantilainen arkistoteoreetikko professori Eric Ketelaar on ollut sitä mieltä, että tietyllä tavalla manuaali pysäytti arkistoteorian kehittymisen pitkäksi aikaa keskittymällä järjestämisen käytännön toimenpiteisiin ja normien muodostamiseen.⁸⁰ Arkistotiede keskittyi pitkään asiakirjojen todistusvoi-

75 Ilkka Niiniluoto, ”Tieteiden ykseys”, *Tieteessä tapahtuu* 19:4 (2001).

76 Anne J. Gilliland, ”Archival and recordkeeping traditions in the multiverse and their importance for researching situations and situating research”, Anne J. Gilliland, Sue McKemish, & Andrew J. Lau (eds.), *Research in the archival multiverse*. Monash University Publishing, Clayton, Victoria, Australia 2016, 36–40; Theo Thomassen, ”Archival science”, Luciana Duranti & Patricia C. Franks (eds.), *Encyclopedia of Archival Science*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD 2015, 84–86; Michel Duchein, ”The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe”, *American Archivist* 55 (1992), 14–25.

77 Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 56–59, 77–81; Duchein, ”The History of European Archive”, 16–18. Ks. Samuel Muller, Johan Adriaan Feith & Robert Fruin, *Manual for the arrangement and description of archives drawn up by direction of the Netherlands Association of Archivists*, Translation of the second edition by Arthur H. Leavitt with new introductions by Peter Horsman [et al.]. Society of American Archivists, Chicago, IL 2003. Arkistonmuodostajasta ks. esim. Jari Lybeck et al., *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitos, Helsinki 2006, 14.

78 Ks. esim. Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 56–61.

79 Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 57–61.

80 Teoksen kirjoittajat esimerkiksi hylkäsivät ensimmäisenä hollantilaisena arkistoteoreetikkona pidetyn Theodoor Van Riemsdijkin (1849–1923) laajemmin koko asiakirjojen syntyprosessin ja niiden

maisuuden takaamiseen, niiden säilymiseen, luokitteluun ja järjestämiseen. Huomio on näihin päiviin saakka ollut erityisesti viranomaisarkistoissa, mikä johtuu osaltaan siitä, että kaikki keskeiset arkistoteoreetikot Mullerista, Feithista ja Fruinista lähtien ovat työskennelleet viranomaisaineistojen parissa ja siten myös käsitelleet pääasiassa niitä.

Muun muassa paperin valmistuksessa sekä tekstin tuottamisessa ja monistamisessa tarvittavien tekniikoiden kehittyminen 1800- ja 1900-luvun vaihteessa mahdollisti asiakirjojen tehokkaan massatuotannon. Viimeistään ensimmäisen maailmansodan myötä syntyneen mittavan sotilaallisen ja hallinnollisen asiakirja-aineiston myötä arkistotiede joutui ottamaan kantaa hallitsemattomaan aineistojen määrän kasvun ongelmaan.⁸¹ Uusiin haasteisiin pyrittiin vastaamaan arvonmäärityksen ja seulonnan keinoin. Arvonmäärityksen tavoitteena on määrittää, mitkä aineistot säilytetään pysyvästi. Siihen sisältyy myös määräämällä säilytettävien aineistojen säilytysajoista, -tavoista ja -muodosta päättäminen. Seulonnalla tarkoitetaan kaikkia asiakirjallisten tietojen määrälliseen supistamiseen liittyviä toimenpiteitä ja sitä käytetään usein yläkäsitteenä, jolloin siihen katsotaan sisältyvän myös arvonmääritys. Arvonmäärityksen teorisointiin erikoistunut kirjastonjohtaja ja historioitsija Frank Boles käyttää arvonmäärityksestä (*appraisal*) termiä valinta (*selection*) ja perustelee tätä sillä, että valinta on aktiivisempi ja läpinäkyvämpi. Se tuo selkeämmin esiin sen, että toiminnan tuloksena voi olla myös aineiston hävittäminen.⁸²

Erittäin voimakas vaikutus sekä arkistotieteen kehitykseen että yleisempään kuvaan arkistoista on ollut brittiläisellä arkistonhoitajalla ja arkistoteoreetikolla Hilary Jenkinsonilla (1882–1961). Hänen ajatteluaan määrittänyt arkistonhoitajan käsittäminen neutraaliksi säilyttäjäksi (*keeper*), jolle esimerkiksi arvonmääritys ja seulonta eivät kuulu, ja joka ei puutu arkistonmuodostajan toimiin. Provenienssiperiaatetta tiukasti tulkiten asiakirjojen valinta ja hävittäminen jätettiin arkistonmuodostajan tehtäväksi.⁸³ Jenkinsonin ajattelua kuvaa erinomaisesti hänen usein siteerattu kuvauksensa arkistonhoitajasta:

Arkistonhoitajan tehtävä on palvella. Hän on olemassa tehdäkseen toisten työn mahdolliseksi [...] Hänen uskontunnustuksensa on todistusvoimaisuuden pyhyys, hänen tehtävänsä suojella jokaista todisteen hitusta haltuunsa uskotuissa asiakirjoissa, päämääränsä palvella kaikkia tietoa haluavia, ilman ennakkoluuloja tai

---

kontekstin huomioivan ajattelun. Van Riemsdijkin toimi Hollannin valtionarkistonhoitaja vuosina 1887–1912. Eric Ketelaar, "Archival Theory and the Dutch Manual", *Archivaria* 41 (1996), 31–40.

81 Ks. tekniikan muutosten vaikutuksista 1800- ja 1900-luvuilla esim. John Ridener, *From Polders to Postmodernism. A Concise History of Archival Theory*. Litwin Books, Duluth, MN 2009, 10–14.

82 Ks. esim. Marjo-Rita Valtonen, "Arvonmääritys", Pekka Henttonen, *Jobdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, Avain, Helsinki 2015, 93–160; Frank Boles, *Selecting & Appraising Archives & Manuscripts*. The Society of American Archivists, Chicago 2005, XIV–XV; Lybeck, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti*, 264. Seulonnasta Suomen Valtionarkistossa 1800-luvulla ks. Jari Lybeck, *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja ja historiantutkimuksen edistäjä*. Suomen historian julkaisuja, Turun yliopisto, Turku 2017, 159–175.

83 Ks. Henttonen, *Jobdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 61–63; Ridener, *From Polders to Postmodernism*, 41–68; Cook, "What is Past is Prologue", 22–26.

taka-ajatuksia [...] Hyvä arkistonhoitaja on kenties epäitsekkinä totuudenvaalija, mitä nykymaailma tuntee.⁸⁴

Jenkinsonin ajatukset kumpusivat historioitsija-arkistonhoitajan näkökulmasta, joka oli hallinnut arkistoja 1800-luvulta lähtien historian tutkijoiden asetuttua aikaisemmin lainoppineiden ja hallintovirkamiesten kansoittamiin arkistotehtäviin arkistojen muuttuessa hallintoa palvelevista laitoksista myös tutkimusarkistoiksi. Tärkeä tekijä Jenkinsonin käsitysten muodostumisessa oli myös hänen työskentelynsä nimenomaan historiallisten ja etenkin keskiaikaisten lähteiden parissa. Jenkinsonin esittämät ajatukset resonoivat myös historian tutkimuksessa vallalla olleen positivistisen, objektiivisuutta korostaneen, ajattelun kanssa.⁸⁵ Yhdessä nämä näkökulmat korostivat tutkijoiden ja arkistojen neutraaliutta.

Jenkinson kokosi teoksessaan *Manual of Archive Administration* (1922, uusintapainokset 1937 ja 1965) yhteen arkistojen luonteeseen, järjestämiseen ja arvonmäärittelyyn liittyviä teorioita, joista monet oli nostettu keskusteluun jo 1800-luvun puolella. Jenkinsonin voidaan nähdä ammentaneen vaikutteita paitsi Manner-Euroopasta, myös kollegoiltaan Public Records Officessa, joka toimi Ison-Britannian kansallisarkistona vuosina 1838–2003. Muun muassa arkistonhoitajien Hubert Hullin (1857–1944) ja Charles Johnsonin (1870–1961) arkistoteoreettinen työ näkyy Jenkinsonin ajatusten taustalla. Varhaisemmat vaikutteet on myöhemmässä keskustelussa usein ohitettu, vaikka Jenkinson tuo ne, Hullia lukuun ottamatta, esiin teoksessaan.⁸⁶

Arkistokoulutuksen lehtori Margaret Procter on esittänyt, että Jenkinsonin teoksen menestys ja varhaisempien ajattelijoiden unohdus liittyy kiinteästi paitsi Jenkinsonin tapaan koota yhteen eri teorioita, myös teoksen julkaisun ajankohtaan. Teos julkaistiin toisen kerran vuonna 1937, samaan aikaan kun arkistonhoitajien ammattikunta alkoi Britanniassa eriytyä yhä vahvemmin historian tutkijoista ja kaipasi tukea professiolleen.⁸⁷ Jenkinsonin ajatukset vaikuttivat välillisesti merkittävästi myös siihen, kuinka tutkimus on suhtautunut arkistoihin.

Täysin erilaiseen lähestymistapaan päätyi vain muutamaa vuosikymmentä myöhemmin yhdysvaltalainen arkistoteoreetikko Theodor Roosevelt Schellenberg (1903–1970). Hänen johdollaan ryhdyttiin arkistotieteellisessä keskustelussa 1950- ja 1960-luvuilla nostamaan esiin arkistonhoitajan roolia seulonnassa ja arvonmäärittelyksessä. Schellenberg

84 Käännös Pekka Henttonen. Cook, *Menneisyys on johdanto*, 8–9. Ks. Hilary Jenkinson, “The English archivist: a new profession”, Robert Ellis & Peter Walne (eds.). *Selected writings of Sir Hilary Jenkinson*. Society of American Archivists, Chicago 2003 (1980), 258–259.

85 Historiantutkimuksen muutoksesta katso esim. *A Global history of modern historiography*, Georg G. Iggers & Edward Wang (eds.). Longman, Harlow 2008.

86 Public Records Office yhdistettiin Royal Commission on Historical Manuscripts -kokoelman kanssa vuonna 2003 ja muodostui National Archives. Margaret Procter, “Life before Jenkinson – The development of British Archival Theory and Thought at the Turn of the Twentieth Century”, *Archive: The Journal of the British Records Association*, 33:119 (2008), 138–141. Ks. Hilary Jenkinson, *A manual of archive administration*. Percy Lund, Humphries & co LTD, London 1937 (1922).

87 Oma yhdistys British Records Association oli perustettu vuonna 1932. Procter, “Life before Jenkinson”, 155.

tukeutui esimerkiksi arkistonhoitajina toimineiden ja *Society of American Archivists* -yhdistyksen perustajajäsenten Margaret Cross Nortonin (1891–1984) ja Philip C. Brooksin (1906–1977) ajatuksiin. Yhdysvaltalaiset arkisteoreetikot korostivat sitä, etteivät arkistot ja arkistonhoitajat enää voineet olla neutraaleja säilyttäjiä. Asiakirjamäärien ja hallinnon kasvaessa oli tunnustettava, että valintoja tuli tehdä ja että ne osin perustuivat subjektiivisiin näkemyksiin.⁸⁸

Schellenbergin linjana oli, että arkistonhoitajan tekemät valinnat koskivat aineistoja vasta kun niiden aktiivinen vaihe oli päättynyt ja ne oli siirretty päätearkistoon. Ajattelussa korostuu yhdysvaltalainen näkemys arkistosta sellaisten asiakirjojen muodostamana kokonaisuutena, joiden käyttö niiden alkuperäisessä käyttötarkoituksessa on jo päättynyt.⁸⁹ Tämä poikkeaa suuresti suomalaisesta näkemyksestä, jossa asiakirja kuuluu koko elinkaarensa ajan osaksi arkistoa.⁹⁰ Schellenbergiä ja Jenkinsonia yhdisti halu ratkoa maailmansotien synnyttämien asiakirjavirtojen aiheuttamia ongelmia. Heidän lähtökohtansa olivat kuitenkin hyvin toisenlaiset. Jenkinson katsoi arvonmäärittystä historiallisen arkiston näkökulmasta, Schellenberg taas asiakirjahallinnon kannalta.

Kanadalainen arkistoteoreetikko ja arkistoalan professori Terry Cook on tulkinut hollantilaiskäsikirjan ja Jenkinsonin tulkintojen edustavan arkistotieteen ensimmäistä paradigmaa, joka korosti arkistojen puolueettomuutta, virallisen totuuden säilyttämistä ja asiakirjoja todistuskappaleina. Toisen paradigman, joka Cookin tulkinnan mukaan ulottui noin 1930-luvulta 1970-luvulle, keskiössä oli yhteinen muisti. Arkistot alettiin nähdä muistin paikkoina ja rakennusosina. Ne olivat erityisesti tutkimuksen lähdeaineistoja. Arvonmäärittämisessä, joka nyt nähtiin arkistonhoitajan tehtävänä, otettiin huomioon tutkimuksen tarpeita sekä huomioitiin esimerkiksi uusien historioiden, kuten sukupuolihistorian, perhehistorian ja arjen historian, tuomat muutokset.⁹¹

Kolmannen paradigman keskeisin teema oli Cookin mukaan identiteetti. Arkistot käsitettiin 1970-luvulta lähtien yhä vahvemmin koko yhteiskunnan ja sen monimuotoisuuden kuvastajina. Ajatus siitä, että arkistoihin mahtui erilaisia ääniä ja että ne kuvastivat koko yhteiskuntaa ja sen toimintoja nousi esiin. Arkistot alkoivat liittyä yhä tiiviimmin ihmisoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden puolustamiseen sekä hallinnon avoimuuden varmistamiseen. Arkistoalan koulutuksen ja arkistotieteen vakiintuminen vahvistivat professiota, mutta toisaalta eriyvät käsitykset arkistojen roolista aiheuttivat koulukuntaeroja ja jakautumista.⁹²

Digitaalisuus ja tietoverkot ovat mahdollistaneet aikaisempaa monipuolisemman ja rikkaamman aineistojen ja arkistojen luomisen kenelle tahansa. Aineiston määrän moninkertaistuminen mahdollistaa monimuotoisen kuvan luomisen yhteiskunnasta, mutta

88 Ridener, *From Polders to Postmodernism*, 69–100.

89 Boles, *Selecting & Appraising*, 13–15; Cook, "What is Past is Prologue", 22–29.

90 Yhdysvalloissa myös päätearkistosta ja asiakirjahallinnosta vastaavien asiantuntijoiden koulutus ja tehtävät ovat eriytyneet toisistaan. Ks. Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 26–29.

91 Cook, "Evidence, memory, identity, and community", 106–109. Uusista historioista ks. esim. Peter Burke, "Overture. The New History: Its Past and its Future", Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*. Polity, Cambridge 2001 (1992), 1–24.

92 Cook, "Evidence, memory, identity, and community", 109–113.

jatkuvasti kasvavaa aineistomäärää on samaan aikaan hankalaa hallita. Tämä on johtanut arkistotieteen neljännen paradigman muotoutumiseen. Tässä paradigmassa nimittävä tekijä on Cookin ajattelussa yhteisö (*community*), jonka kanssa arkiston ja arkistonhoitajan on tulevaisuudessa jaettava asiantuntijuutensa. Neljättä paradigmaa leimaavat ajatus arkistonhoitajasta mentorina, mahdollistajana ja valmentajana sekä arkistojen sensitiivisyys erilaisille näkemyksille ja toimintatavoille.⁹³

Arkistoajattelun muutos mukailee osittain myös historian tutkimuksen muutosta, jossa yksilöt ovat saaneet yhä enemmän ääntään kuuluviin ja huomiota on alettu kiinnittää muistiin, yhteisiin ja esimerkiksi vähemmistöihin. Arkiston merkityksen painopiste on vaihtunut sen sisältämisestä aineistoista siihen, kuinka näitä aineistoja käytetään.⁹⁴ Keskustelu historian tutkimuksen ja arkistotieteen välillä on ollut kuitenkin vähäistä. Arkistotieteellisessä keskustelussa on nostettu esiin se, etteivät arkistonhoitajat ja tutkijat välttämättä tunnista ja ymmärrä arkiston muodostumiseen vaikuttaneita prosesseja ja omaa rooliaan siinä.⁹⁵

Esimerkiksi arkistojen ja historian tutkimuksen yhteyttä tutkimuksissaan korostava historian professori ja arkistonjohtaja Francis X. Blouin Jr. sekä erityisesti Venäjän historiaan erikoistunut professori William G. Rosenberg ovat julkaisuillaan pyrkinet luomaan keskusteluyhteyttä historioitsijoiden ja arkistonhoitajien välille. Yhdysvalloissa tapahtunut arkistonhoitajien ja historioitsijoiden ammattikuntien eriytyminen on Rosenbergin ja Blouinin mukaan heikentänyt ymmärrystä siitä, kuinka vahvasti nämä professiot vaikuttavat toisiinsa.⁹⁶ Suomessa eriytyminen on ollut vähäisempää, sillä päätearkistot ja asiakirjahallinto ovat täällä edelleen kiinteässä yhteydessä. Arkistoalan jatkuvasti muuttuvat ja lisääntyvät vaatimukset ja sääntely sekä koulutuksen jakautuminen eri tieteenaloille ovat muuttamassa tilannetta.

Viime vuosina arkistotieteessä on nostettu erityisesti esiin ajatus arkiston ja arkistonhoitajan tekemistä valinnoista ja niiden vaikutuksesta tutkimukseen. Arkistotieteellisen tutkimuksen keskiöön ovat nousseet kysymykset siitä, kenen historia on katsottu säilyttämisen arvoiseksi sekä millainen on arkiston ja arkistonhoitajan vastuu ja valta.⁹⁷ Arkiston ja arkistonhoitajan objektiivisuuden ja puuttumattomuuden ihanteesta on paljolti luovuttu, samoin ajatuksesta arkistoista arvovapaina ja neutraaleina. Arkistojen on ymmärretty muodostuvan osana vallankäyttöä sekä toimivan osana prosessia, jossa yhteistä

---

93 Cook, "Evidence, memory, identity, and community", 113–116; Andrew Flinn, "Community Histories, Community Archives. Some Opportunities and Challenges", *Journal of the Society of Archivists*, 28:2 (2007), 151–167.

94 Ks. Mathew Fisher, "Archive", Elizabeth Emery & Richard Utz (eds.), *Medievalism. Key Critical Terms*. D. S. Brewer, Cambridge 2014, 11.

95 Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 75; Blouin & Rosenberg, *Processing the past*; Joan M. Schwartz & Terry Cook, "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory", *Archival Science* 2:1 (2002), 1–19.

96 Ks. Blouin & Rosenberg, *Processing the Past*.

97 Schwartz & Cook, "Archives, Records and Power"; Terry Cook, "Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts", *Archival Science* 1 (2001), 3–24.

muistia ja menneisyyttä rakennetaan ja muokataan.⁹⁸ Esiin on nostettu myös ajatus arkistojen hiljaisuuksista, tarpeesta tunnistaa se, mikä ei ole koskaan päätynt arkistoon tai mitä sinne ei ole otettu. Arkistojen hiljaisuudessa ei ole kyse vain arkiston vallasta, vaan myös aineistoja tuottavien yhteisöjen ja yksilöiden vallasta pitää aineistonsa poissa arkistoista.⁹⁹ Ajatus rinnastuu oikeuteen tulla unohdetuksi, joka on keskeinen perusoikeus.¹⁰⁰

Arkistotiede on humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen risteyskohdassa. Se on nuori ja suuntaansa hakeva tieteenala, jota on hankalaa sijoittaa perinteisiin tutkimusala-, tiedekunta- ja oppiainejakoihin. Arkistoalan asiantuntijuus jaetaan historiatieteen, informaatiotieteen, yhteiskuntatieteiden, oikeustieteen ja informaatioteknologian ammattilaisten kesken. Arkistotiedettä tieteenalana kuvaakin erinomaisesti ajatus multiversumista, missä eri tieteenalojen tutkimustraditiot ja metodit sekä eri taustoista tulevat tutkijat kohtaavat arkistotieteellisen paradigman ja käsittelevät sitä omista lähtökohdistaan.¹⁰¹ Arkistotieteen moninaisuutta vahvistaa myös se, että eri maissa on historiallisista ja yhteiskunnallisista syistä hyvin vahvasti toisistaan eriäviä tapoja määritellä arkisto ja järjestää se.

Arkistotieteen tutkimuskohteisiin kuuluvat erityisesti lähteiden luomiseen, hallintaan, säilyttämiseen, käyttöön ja tuhoamiseen liittyvät teemat. Tutkimusala keskittyy paitsi lähteisiin itseensä, myös niiden kontekstiin ja ihmisiin lähteiden luojina, käyttäjinä, säilyttäjinä ja tuhoajina.¹⁰² Arkistoalan koulutuksen kehittäjä kanadalainen professori Terry Eastwood on kiteyttänyt, että arkistotiede rakentuu kolmesta osasta. Arkistoteoria ja käytännön arkistotyö ovat yhteydessä toisiinsa metodologian kautta. Arkistoteoria pysyttelee abstraktilla ja yleisellä tasolla kysyen, mikä on arkisto ja mitä ovat arkistojen yhteiset nimittäjät. Metodologia rakentuu arkistoteorian ajatuksille ja pyrkii vastaamaan siihen, kuinka aineistoja käsitellään. Käytännön arkistotyö on tämän metodologian hyödyntämistä arkipäivässä.¹⁰³

Akateeminen arkistotieteellinen tutkimus on Suomessa ollut pitkään vähäistä, poikkeuksena esimerkiksi Valtionarkiston historiaa tutkinut valtionarkistonhoitaja professori Martti Kerkkonen (1905–1990), joka kiinnitti Arkistolaitoksen kehityksen tiiviisti suomalaisen yhteiskunnan ja tieteen kehitykseen.¹⁰⁴ Viime vuosina tutkimus on jatkuvasti lisääntynyt. Tampereen yliopistosta on ilmestynyt useampi alan väitöskirja, ensimmäisinä Marjo Rita Valtosen ja Pekka Henttosen asiakirjahallintoon keskittyneet

---

98 Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 73–74; Schwartz & Cook “Archives, Records and Power”.

99 Rodney G. S. Carter, “Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence”, *Archivaria* 61 (2006), 215–233.

100 Ks esim. Ashley Nicole Vavra, “The Right to Be Forgotten: An Archival Perspective”, *The American Archivist* 81:1 (2018), 100–111.

101 Ks. Gilliland, “Archival and recordkeeping traditions in the multiverse and their importance for researching situations and situating research”, 36–40.

102 Thomassen, “Archival Science”.

103 Terry Eastwood, “Nailing a Little Jelly to the Wall of Archival Studies” *Archivaria* 35 (1993), 233.

104 Martti Kerkkonen, *Suomen Arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*. Valtionarkisto, Helsinki 1988.

väitöskirjat.¹⁰⁵ Myös arkistohistoriallinen tutkimus on virkistynyt esimerkiksi lisensiaatti Elisa Orrmanin (Pispala) toimittaman Reinhold Hausenia käsittelevän teoksen, Kansallisarkiston pääjohtajan Jussi Nuortevan ja tutkimusjohtaja Päivi Happonen julkaiseman Arkistolaitoksen historian ja tohtori Jari Lybeckin valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenia ja Arkistolaitoksen historiaa käsittelevien teosten myötä.¹⁰⁶

Yksi syy tutkimuksen vähäisyydelle on eittämättä se, että akateemista arkistoalan koulutusta on tarjottu Suomessa vasta 1990-luvulta lähtien. Alan koulutus on edelleen kaikkialla maailmassa jossain määrin vakiintumatonta. Ensimmäiset arkistokoulut syntyivät 1800-luvun alussa Napolissa, Münchenissä ja Pariisissa. Nämä hallintohistoriaan, paleografiaan ja diplomatiikkaan vahvasti tukeutuneet oppilaitokset keskittyivät erityisesti keskiaikaisten asiakirjojen säilyttämiseen liittyviin teemoihin. Yliopistotasoiset arkistotieteeseen painottuvat tutkinto-ohjelmat ovat alkaneet kansainvälisesti kehittyä laajemmin vasta 1970-luvulla.¹⁰⁷ Pitkään suurin osa arkistoalan koulutetuista ammattilaisista oli historioitsijoita, mutta nykyään koulutusohjelmat sijoittuvat historiatieteiden ohella usein myös informaatiotieteisiin tai informaatioteknologian alalle.¹⁰⁸

Suomessa Tampereen yliopisto käynnisti ensimmäisenä arkistoalan yliopistollisen ylempään koulutuksen osana informaatiotieteitä vuonna 1997. Koulutuksen tavoitteena oli vastata erityisesti sähköisen toimintaympäristön tuomiin haasteisiin.¹⁰⁹ Arkistoalan ylempi koulutus siirtyi Suomessa kokonaan yliopistojen vastuulle, kun Kansallisarkisto luopui keväällä 2014 vuodesta 1936 järjestettyyn arkistotutkintoon pohjautuvan ylempään arkistotutkinnon järjestämisestä. Muutos oli osa yleisempää koulutuspoliittista tavoitetta, joka tähtäsi akateemista tutkintokoulutusta vastaavan koulutuksen antamiseen vain yliopistoissa. Kansallisarkistolla ei ollut voimavaroja laajamittaiseen akateemiseen

---

105 Marjo-Rita Valtonen, *Tapaustutkimus poliisin esitutkinnan dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 492, Tampere University Press, Tampere 2005; Pekka Henttonen, *Records, rules and speech acts Archival principles and preservation of speech acts*. Acta Universitatis Tampereensis 1246, Tampere University Press, Tampere 2007.

106 Jussi Nuorteva & Päivi Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*. Kansallisarkisto, Helsinki 2016; Jari Lybeck, *Arkistolaitoksen suhde tutkimukseen ja hallintoon järjestyä uudelleen: vuodet 1944–1974*. Jari Lybeck, Turku 2016; Lybeck, *Reinhold Hausen; Reinhold Hausen (1850–1942)*. Kansallisen arkiston rakentaja, Elisa Orrman (toim.). Art House, Helsinki 2000.

107 Napolin Scuola del Grande Archivio perustettiin vuonna 1811, ja Münchenin Archivalische Unterrichtsinstitut sekä Pariisin Ecole des Charters vuonna 1821. Duchein, ”The History of European Archives”, 16–18.

108 Katso esim. Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 51–55; Karsten Uhde, ”New Education in Old Europe”, *Archival Science* 6 (2006), 193–203; Tom Nesmith, ”Learning to Think Archivaly: Thesis Research in the Archival Studies Program at the University of Manitoba”, *Archivaria* 55 (2003); Jari Lybeck, ”Archival education in Scandinavia”, *Archival Science* 3 (2003), 97–116; Carol Couture, ”Education and Research in Archival Science: General Tendencies”, *Archival Science* 1 (2001), 157–182.

109 Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 52. Tampereen koulutuksen alkuvaiheista katso Maija-Leena Huotari & Marjo Rita Valtonen, ”Emerging Themes in Finnish Archival Science and Records Management Education”, *Archival Science* 3 (2003), 117–129.

koulutukseen.¹¹⁰ Yliopistolliset koulutusohjelmat sijoittuvat Suomessa historiatieteisiin, kulttuurientutkimuksen alalle, yhteiskuntatieteisiin sekä informaatiotutkimukseen.¹¹¹

Väitöstutkimukseni on osa kahta arkistotieteelliseen tutkimukseen keskittynyttä hanketta, joiden pohjana on ollut akateemisen arkistoalan koulutuksen käynnistäminen. Vuosina 2012–2015 Tampereen yliopiston viestintätieteiden tiedekunnassa professori emeritus Eero Sormusen johdolla toiminut Suomen Akatemian rahoittama tohtorikoulu *Memornet* keskittyi muistiorganisaatioiden tutkimukseen.¹¹² Tohtorikoulun väitöskirjantekijöiden taustat ulottuivat informaatiotutkimuksen, arkeologian, historian, museologian ja tietojenkäsittelytieteen aloille.¹¹³

Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhosen, joka toimii myös Kansallisarkiston neuvottelukunnan jäsenenä, johtama Suomen akatemian rahoittama *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa – suomalaiset arkistoinstituutiot vallan verkostoina ja muistin paikkoina* (2012–2019) on ensimmäinen laaja arkistotieteellinen tutkimushanke Suomessa. Akateemista tutkimusta ja muistiorganisaatioiden asiantuntijuutta yhdistävä hanke on toiminut Turun yliopistossa yhteistyökumppaneinaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska litteratursällskapet i Finland.¹¹⁴ Projektissa on keskitytty kysymyksiin siitä, kenen historia on ollut ja on säilyttämisen arvoista, miten ja millä perustein pysyvästi säilytettävät aineistot on valittu ja valitaan sekä mitkä aineistot tai ilmiöt on arkistoissa sivuutettu tai unohdettu. Hankkeesta on aiemmin valmistunut Andreas McKeoughin vuoden 1918 sodan kerrontaa käsittelevä folkloristiikan alan väitös.¹¹⁵

---

110 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 161, 372–373. Vuonna 2019 arkistoalan maisteriohjelmiä (120 op) tarjosivat Suomessa Tampereen, Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistot. Turun yliopisto ja Åbo Akademi tarjosivat Arkistoalan ja asiakirjahallinnan kaksikielisiä maisteriopintoja (120 op). Oulun yliopistossa oli tarjolla historiatieteiden arkistoalan opintojen suuntautumisvaihtoehto (80 op). Opintopolku.fi

111 Lisäksi Turun yliopisto ja Kansallisarkisto tarjoavat asiakirjahallinnon täydennyskoulutusta. *Informaatioteknologia ja tietotyö*, Turun yliopisto 2018. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu tarjoaa *Tiedonhallinnan ja sähköisen arkistoinnin ylempää ammattikorkeakoulututkimusta*. *Tiedonhallinta ja sähköinen arkistointi ylempi amk*, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu 2019.

112 Tohtorikoulun taustalla vaikutti yhteiskunnan muistifunktioiden tutkijakoulutusverkosto Memornet. *Memornet-verkosto*, Tampereen yliopisto 2013.

113 *Memornet -tohtoriohjelma*, Tampereen yliopisto 2015. Ohjelmaan liittyen on ilmestynyt kaksi väitöskirjaa. Ks. Saara Packalén, *Functional Classification Systems in Finnish Public-Sector Organisations*. Tampere University Press, Tampere 2017; Tiina Peltola, *Arkistotyön muutos ja muutoksen kokeminen 1970-luvulta 2000-luvun alkuun - Tapaustutkimus arkistomassoista, teknistymisestä ja asiantuntijuudesta*. Tampere University Press, Tampere 2015.

114 *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa*, Turun yliopisto 2019.

115 Andreas McKeough, *Kirjoittaan kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017. Hankkeeseen kuuluvat myös FM Petra Hakalan yksityisarkistojen muodostamiseen liittyviä verkostoja ja valtaa käsittelevä väitöstutkimus sekä FM Liisa Vuonokari-Bomströmin uutta sotahistoriaa edustava Itä-Karjalan sotasalisarkistoa käsittelevä väitöstutkimus. *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa*.

Lähdejulkaisut tutkimuksessa

Lähdejulkaisujen ja niiden syntyprosessien tieteellinen tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä niin Suomessa kuin kansainvälisestikin ottaen huomioon niiden merkityksen tutkimukselle. Aiheen käsittely on asettunut arkistotieteellisen, historiatieteellisen ja kielitieteellisen tutkimuksen välimaastoon, mutta on usein joko jäänyt yleisen kuvauksen tasolle tai keskittynyt editoinnin yksityiskohtiin. Lähdejulkaisemista on sivuttu monissa historiantutkimuksen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa, mutta se on yleensä jäänyt vain sivuhuomautukseksi.¹¹⁶ Tutkijasukupolvi toisensa jälkeen on siis pohjannut työnsä vuosikymmeniä, toisinaan vuosisatoja, sitten laadituille julkaisuille usein pysähtymättä pohtimaan kuka ne on kerännyt, miksi ja millä tavalla. Julkaisujen kirjoitus- ja tulkintavirheisiin, asiakirjojen ajoitukseen, tieteellisen julkaisemisen kriteerien muuttamiseen sekä esimerkiksi asiakirjojen järjestykseen on otettu kantaa, mutta lähdejulkaisujen muodostumiseen ja historiaan sekä niihin liittyviin valintoihin ja priorisointeihin on kiinnitetty vähemmän huomiota akateemisessa tutkimuksessa.¹¹⁷

Lähdejulkaisutyöhön osallistuneiden instituutioiden historioissa lähdejulkaisemista on sivuttu jonkin verran. Itse julkaisutyön tekniikoin on kiinnitetty huomiota esimerkiksi erilaisissa oppaissa, jotka eivät kuitenkaan juurikaan käsittele julkaisemisen pitkää historiaa.¹¹⁸ Laajimpia lähdejulkaisemista käsitteleviä historiateoksia on eittämättä yksityiskohtainen saksalaisen *Monumenta Germaniae Historica* -lähdesarjan historia, joka on tosin julkaistu jo vuonna 1921.¹¹⁹ Erinomaisen tiiviin kuvan eurooppalaisesta lähteiden julkaisemisesta 1500-luvulta lähtien on hahmotellut R. C. van Caenegem keskiajan lähteisiin ja niiden käyttöön opastavassa teoksessaan.¹²⁰

Suomessa lähdejulkaisemista on tarkasteltu arkistohistoriallisesta näkökulmasta erityisesti osana Kansallisarkiston toimintaa. Etenkin valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin julkaisemiseen ovat paneutuneet Hausenin virkakautta tutkinut historioitsija Jari Lybeck sekä Hausenin tapaan Kastelholman linnan historiaan erikoistunut tutkija Lena Huldén, joilla molemmilla on pitkä kokemus myös arkistonhoitajina.¹²¹ Myös Martti Kerkkonen on Arkistolaitoksen historiaa käsitellessään perehtynyt erityisesti 1800-luvun lähdejulkaisemiseen.¹²² Filosofian tohtori Elise Garritzen on puolestaan

---

116 Ks. esim. Stefan Berger & Christoph Conrad, *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015, 134–136; Susan A. Crane, *Collecting and historical consciousness in early nineteenth-century Germany*. Cornell University Press, Ithaca, NY 2000, 83–94.

117 Ks. esim. Klockars, ”Åbo Domkyrkas svartbok och Finlands medeltidsurkunder”, 125–131; Anthoni, ”Feldaterade urkunder och notiser i Svartboken och bland Finlands medeltidsurkunder”, 130–140.

118 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–48.

119 Ks. Harry Bresslau, *Geschichte der Monumenta Germaniae Historica im Auftrage ihrer Zentralkommission*. Hahnsche Buchhandlung, Hannover 1921.

120 van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*.

121 Lybeck, *Reinhold Hausen*, 192–206; Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 44–48, 79–88; Lena Huldén, ”Reinhold Hausen och källutgåvorna”, Elisa Orrman (toim.), *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Art House, Helsinki 2000, 27–50.

122 Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*.

väitöskirjassaan tutkinut Vatikaanin arkistossa tehtyä lähteiden kopiointityötä, jonka tavoitteena oli myös lähteiden julkaiseminen.¹²³

Keskiajan lähteisiin erikoistunut historiantutkija dosentti Tapio Salminen on tiivistänyt suomalaisen keskiajan lähteiden julkaisemisen historiaa artikkelissaan *The Medieval Holdings of the Tallinn City Archives and the Study of the Finnish Middle Ages. Some Remarks on Early Finnish Contacts with the Ratsarchiv*¹²⁴ Samoin on tehnyt saksaksi valtionarkistonhoitaja Toivo J. Paloposki.¹²⁵ Kielitieteilijä professori Harry Lönnroth on puolestaan arvioinut suomalaista tuomiokirjojen julkaisemista.¹²⁶ Sekä Salminen että Lönnroth ovat olleet mukana Kansallisarkiston *Diplomatarium Fennicum* -hankkeissa.

Laajasti varhaista lähdejulkaisemista Ruotsissa ovat käsitelleet keskiajan historiaan ja keskiajan lähteiden julkaisemiseen erikoistunut dosentti Birgit Fritz ja aatehistorian emeritus professori Nils Eriksson. Fritzin *Svenskt Diplomatariumin* yhteydessä julkaistu artikkeli ”De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början” käsittelee aihetta ennen kaikkea arkistohistoriallisesta näkökulmasta. Artikkelissa avataan Ruotsin keskiaikaa käsittelevien asiakirjojen arkistollisia vaiheita sekä niiden jäljentämisen ja julkaisemisen historiaa 1800-luvun alkuun saakka.¹²⁷ Eriksson puolestaan on käsitellyt väitöskirjassaan varhaista lähdejulkaisemista historiantutkimuksen historian näkökulmasta eritellen 1700-luvun historioitsijoiden lähteiden käyttöä.¹²⁸ Saksalaisella kielialueella on tarkasteltu runsaasti Baltian alueen lähdejulkaisemisen käytänteitä ja esimerkiksi saksankielisten lähteiden roolia Skandinaviassa.¹²⁹

Laajin lähdejulkaisemista viime vuosina tarkastellut tutkimus on Daniela Saxerin väitöskirja *Die Schärfung des Quellenblicks. Forschungspraktiken in der Geschichtswissenschaft 1840–1914*, joka käsittelee saksalaisen kielialueen, erityisesti Sveitsin ja Itävallan, lähdejulkaisemista etenkin 1800-luvun jälkipuolella. Saxer tuo yhtäältä esiin akateemisen historiantutkimuksen kehittymisen, historian ammattimaistumisen sekä tieteellisten seurojen ja yhteisöjen, mutta toisaalta myös tutkijoiden persoonan merkityksen

---

123 Elise Garritzen, *Lähteiden lumoamat, Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. SKS, Helsinki 2011, 30–31.

124 Tapio Salminen, ”The Medieval Holdings of the Tallinn City Archives and the Study of the Finnish Middle Ages. Some Remarks on Early Finnish Contacts with the Ratsarchiv”, Lea Köiv & Peep Pillak (eds.), *Die Archiven Estlands im europäischen Kontext. Vorträge der Konferenz im Tallinner Stadtarchiv vom 15. bis zum 16. September 2005/Estonian Archives in the European Context. Papers of the Conference in the Tallinn City Archives on September 15–16, 2005*. Verein Estnischer Archivare/Estonian Society of Archivists, Tallinn 2012, 156–170.

125 Toivo J. Paloposki, *Quellenkunde zur Geschichte Finnlands*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1988, 19–22.

126 Harry Lönnroth, ”Domboksutgivning i Finland. En kritisk översikt”, *Arkiv för nordisk filologi* 118 (2003), 179–196.

127 Birgitta Fritz, *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början. En arkivhistorisk översikt ur Meddelanden från Svenska Riksarkivet för åren 1976–1977, Reviderad och försedd med uppgifter om senare litteratur*. Riksarkivet 2009 (1980).

128 Nils Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring. Historieforskning och historieskrivning i Sverige 1747–1787*. Göteborg 1973.

129 Esim. *Edition deutschsprachiger Quellen aus dem Ostseeraum (14.–16. Jahrhundert)*, Matthias Thumser, Janusz Tandecki & Dieter Heckmann (red.). Torún 2001, 259–280.

lähdejulkaisutyössä.¹³⁰ Saxer on tutkimuksessaan osoittanut, että lähdejulkaisujen tekemisen tieteellisten tekniikoiden ja sosiaalisten käytäntöjen systemaattinen tutkiminen sekä niiden vaikutusten huomioiminen historiankirjoituksen historiassa ovat keskeisessä asemassa, jotta voidaan ymmärtää 1800- ja 1900 lukujen nationalistista historian käyttöä.¹³¹

Lähdejulkaisut ovat viime vuosina nousseet aivan uuteen rooliin, kun niitä on tuotu saataville digitaalisessa muodossa. Uusien digitaalisessa muodossa olevien julkaisujen pohjana toimivat edelleen usein 1800- ja 1900-lukujen teokset ja niitä tehtäessä on noudatettu digitaalista aikaa edeltäneitä toimintatapoja. Se, mitkä lähteet kuuluvat tietyn valtion, kansakunnan tai yhteisön historiakulttuuriin on esimerkiksi usein määritelty jo runsas vuosisata sitten.¹³² Digitaalisuuden näkökulmasta lähdejulkaisemista on tutkittu jonkin verran. Esiin on nostettu esimerkiksi kysymys siitä, mitä eroa on digitaalisella ja digitoidulla julkaisulla. Digitaalisuutta käsittelevät tutkimukset eivät kuitenkaan yleensä ota kantaa julkaisemisen jatkumoon, vaan keskittyvät digitaalisuuden tuomiin muutoksiin, uhkiin ja mahdollisuuksiin.¹³³

Kansallista historiankirjoitusta on tutkittu viime vuosina laajasti. Esiin on nostettu vahvasti myös muistiorganisaatioiden merkitys kansalliselle historiantutkimukselle ja kansallisvaltioille.¹³⁴ Laajimpia hankkeita on ollut Euroopan tiedesäätiön rahoittama *Representations of the Past: The Writing of National Histories in 19th and 20th Century Europe* -projekti, jossa tutkimuksen kohteina ovat olleet etenkin historioitsijoiden verkostot, muistiorganisaatiot, tiedeyhteisöt ja valta.¹³⁵ Suomessa aihetta on lähestytty esimerkiksi yhteisön ja kansakunnan suhteen kuvaamisen sekä kansallisten instituutioiden muodostumisen kautta.¹³⁶ Suomalaisen historiankirjoituksen eriytymistä tieteenalana ja sen piirissä käytyjä keskusteluita sekä tutkijayhteisöä on kartoitettu laajasti Suomen Historiallisen Seuran historiaa käsiteltäessä.¹³⁷ Muistiorganisaatioiden roolia kansallisen

130 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*.

131 Saxer, "Monumental Undertakings", 47–48.

132 Ks. esim. Saxer, "Monumental Undertakings", 59.

133 Ks. esim. *Digital Scholarly Editing Theories and Practices*, Matthew James Driscoll & Elena Pierazzo (eds.). Open Book Publishers, Cambridge, UK 2016; Patrick Sahle, "What is Scholarly Digital Edition?", Matthew James Driscoll & Elena Pierazzo (eds.), *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*. Open Book Publishers, 2016.

134 Ks. *National Museums and Nation-Building in Europe 1750–2010. Mobilization and Legitimacy, Continuity and Change*, Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds.). Routledge 2015; *A Global history of modern historiography*; Michael Branch, *National history and identity. Approaches to the writing of national history in the North-East Baltic region nineteenth and twentieth centuries*. Finnish Literature Society, Helsinki 1999.

135 Projekti on julkaissut Writing the Nation -sarjassa esimerkiksi laajan historiankirjoituksen historiaa käsittelevän altaksen. *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*, Ilaria Porciani & Lutz Raphael (eds.). Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010.

136 Ks. *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.). SKS, Helsinki 2014; *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, Petri Karonen & Antti Rähä (toim.). SKS, Helsinki 2014.

137 *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*, Petri Karonen (toim.). SKS, Helsinki 2019; Uuno Tuominen, *Suomen historiallinen Seura 1875–1975*. Historiallisia tutkimuksia 97, SHS, Helsinki 1975.

menneisyyden rakentamisessa on tutkinut viime vuosina erityisesti professori Peter Aronsson, jonka johtamat tutkimushankkeet ovat käsitelleet esimerkiksi kansallismuseoiden syntyä ja merkitystä sekä historiakulttuuria.¹³⁸

Lähdejulkaiseminen on usein henkilöitynyt vahvasti tiettyihin tutkijoihin ja arkistonhoitajiin. Siksi tutkimukseni liittyy osittain myös henkilöhistorialliseen tutkimukseen. Tässä tutkimuksessa nostan esiin erityisesti professori Henrik Gabriel Porthanin, valtionarkistonhoitajat Karl August Bomanssonin ja Reinhold Hausenin sekä professori Jalmari Jaakkolan. Uusimissa julkaisuissa julkaiseminen on yhä vahvemmin yhteistyötä ja projektiluontoista eikä henkilöidy yksittäisiin ihmisiin samalla tavalla kuin aikaisemmin. Siksi myöskään henkilöhistoriallinen tutkimus ei ole uudempien julkaisujen kohdalla olennaisessa osassa.

Henrik Gabriel Porthanin elämää ja tieteellistä työtä on käsitelty lukuisissa tutkimuksissa niin historiantutkimuksen, kulttuurientutkimuksen kuin kielentutkimuksen aloilla. Porthan on nostettu esiin Suomen historiantutkimuksen isänä ja yhtenä Turun akatemian merkittävimmistä professoreista sekä ensimmäisistä valistuksen ajan tutkijoista, jotka vaikuttivat Suomen alueella. Hänen tuotantoaan ja kirjeenvaihtoaan on myös julkaistu runsaasti. Niinpä Porthan on tässä tutkimuksessa esiintyvistä *Mustan kirjan* julkaisijoista ainoa, joka on myös itse päätenyt laajan lähteiden julkaisemisen kohteeksi.¹³⁹

Valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausen ei ruotsinkielisenä aktiivisena svekomaanina ja virastaan pitkälti poliittisista syistä eroamaan joutuneena sopinut pitkään aikaan kovin hyvin kansallisen historiankirjoituksen kaanoniin. Hausenin vaikutus on ollut kuitenkin merkittävä erityisesti historiantutkimuksessa ja arkeologiassa. Hausen toimi yli 30 vuotta valtionarkistonhoitajana tehden samalla koko ajan myös tutkimusta ja julkaisi kenties enemmän Suomen alueen historiaan liittyviä lähteitä kuin kukaan muu. Hän toimi laajasti etenkin ruotsinkielisen kulttuurin alueella istuen Svenska litteratursällskapet i Finlandin hallituksessa vuosina 1885–1917. Hausen oli myös edelläkävijä valokuvauksen käytössä tutkimuksen ja julkaisemisen apuvälineenä. Valokuvausta Hausen edisti myös Helsingin muinaismuistolautakunnassa.¹⁴⁰ Kiinnostus Hauseniin sekä valtionarkistonhoitajana että yksityishenkilönä on viime vuosina lisääntynyt. Hänen merkityksensä erityisesti arkistolaitoksen kehityksessä ja tutkimuksen edistämisessä on nostettu esiin.¹⁴¹ Hausenin yksityisarkistoihin liittyvää työtä ja hänen verkostojaan tutkii *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* -projektissa arkistonhoitaja Petra Hakala.

138 Ks. *National Museums and Nation-building in Europe 1750–2010*.

139 Ks. esim. Inkeri Kinnari, *Hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi. H. G. Porthanin vääntösteesit ja akateeminen kasvatus*. Turun yliopisto, Turku 2012; Pekka Hakamies, ”Henrik Gabriel Porthan kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana”, *AURICA. Scripta a Societate Porthan edita* 1 (2008), 59–65; Viljo Tarkiainen, *Henrik Gabriel Porthan*. SKS, Helsinki 1971; Gunnar Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, Helsinki 1901; *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius I.*, Wilhelm Lagus (red.). SLS, Helsingfors 1886.

140 Ks. *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*.

141 Lybeck, *Reinhold Hausen*; Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200-vuotta; Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*.

Muut *Mustan kirjan* julkaisemisen parissa työskennelleet eivät ole olleet yhtä laajan tutkimuksen kohteina. Porthanin jälkeen *Mustan kirjan* julkaisemista suunnitellut 1600-luvun historiaan ja lähteisiin erikoistunut dosentti Johan Esaias Waaranen (1834–1868) on joutunut, kenties lyhyehköksi jääneen akateemisen uransa ja varhaisen kuolemansa vuoksi, pitkälti tutkimuksen ulkopuolelle. Myöskään Valtionarkiston ensimmäinen valtionarkistonhoitaja ja runsaasti arkiston kehittämisen eteen työtä tehnyt etenkin Ahvenanmaan arkeologiseen tutkimukseen perehtynyt tohtori Karl August Bomansson ei ole juuri kiinnostanut tutkimusta, vaikka hänen roolinsa erityisesti Valtionarkiston avaamisessa ja tutkijoille on tunnustettu. Laajimmin hänen toimintaansa on käsitelty Kansallisarkiston historiaa kuvaavissa teoksissa. Bomanssonin kirjeenvaihtoa on josain määrin julkaistu, muttei hänen itsensä vuoksi, vaan osana kirjeiden vastaanottajien kirjekokoelmia.¹⁴²

Lähteet ja niiden tulkinta

Tutkimukseni tärkein lähderyhmä muotoutuu *Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta* eri aikoina laadituista lähdejulkaisuista:

- Valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin vuonna 1890 toimittama *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis*¹⁴³
- Hausenin vuosina 1910–1935 julkaisema *Finlands medeltidsurkunder* -lähdejulkaisusarja¹⁴⁴
- professori Jalmari Jaakkolan toimittama vuonna 1952 ilmestynyt *Codices medii aevi Finlandiae I, Registrum ecclesiae Aboensis*¹⁴⁵
- Arkistolaitoksen tutkijan lisensiaatti Elisa Pispalan (Orrman) vuonna 1996 toimittama Hausenin julkaisun näköispainos *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*¹⁴⁶
- Kansallisarkiston julkaiseman *Diplomatarium Fennicum* -tietokannan kaksi eri versiota¹⁴⁷

Näiden julkaisujen osalta en tarkastele niiden varsinaista sisältöä, vaan esimerkiksi teosten esipuheita, johdantoja, muotoa ja rakennetta. Itsenäisten lähdejulkaisujen lisäksi

---

142 Pirkko Leino-Kaukiainen, ”Yhteistyössä tutkimuksen puolesta”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Suera ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2019; Lybeck, Reinhold Hausen, 16–17; Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 41–43; Veikko Litzen, ”Bomansson, Karl August”, *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki, 1997–; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*. Ks. esim. S. G. Elmgrenin *Muistiinpanot*, Aarno Maliniemi (toim.). SHS, Helsinki 1939.

143 *Registrum Ecclesiae Aboensis* (1890).

144 *Finlands medeltidsurkunder I–VIII*.

145 *Codices medii aevi Finlandiae I*.

146 *Registrum Ecclesiae Aboensis* (1996).

147 *Diplomatarium Fennicum* (1); *Diplomatarium Fennicum* (2).

lähdeaineistona ovat Porthanin käyttämät *Mustan kirjan* asiakirjojen julkaisukanavat, lähinnä sanomalehti *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* ja Porthanin ohjaamat Turun akatemian väitöskirjat. Näistä julkaisuista olen laatinut tutkimuksen liitteenä olevat taulukot, joihin on koottu kaikki löytämäni Porthanin julkaisemat *Mustan kirjan* asiakirjat viitetietoineen.¹⁴⁸

Mustan kirjan julkaisutyö on eri aikoina vahvasti henkilöitynyt. Siksi tärkeä lähderyhmä on julkaisutyöhön kiinteästi liittyneiden henkilöiden ja heidän lähipiirinsä työhön liittyvä ja varhaisempien aikojen osalta myös yksityinen kirjeenvaihto sekä muistiinpanot. Niiden avulla kartoitan paitsi julkaisemisen vaiheita, myös ajatuksia työn taustalla. Kirjeenvaihto oli merkittävä osa yliopistoissa ja arkistoissa työskennelleiden lähteiden julkaisijoiden yhteydenpitoa laajaan eurooppalaiseen oppineiden yhteisöön. Tiedot löydettyistä lähteistä, niiden hyödyntämisestä tutkimuksessa, uusista tutkimuksista sekä tekeillä olevista ja ilmestyneistä lähdejulkaisuista kulkivat kirjeiden välityksellä. Kirjeitse tilattiin uusimmat julkaisut niin yksityiskokoelmiin, Turun akatemiaan kuin Valtionarkistoonkin sekä hoidettiin suhteita eri yliopistojen ja arkistojen välillä. Aineistojen sijaitessa eri maiden arkistoissa myös asiakirjakopiot voitiin toimittaa kirjeinä. Kirjeiden merkityksestä kertovat myös monet oppineiden kirjeenvaihtoon keskittyvät lähdejulkaisut.¹⁴⁹

Kirjeissä yksityinen ja julkinen sekoittuvat.¹⁵⁰ Kirjeiden virallinen luonne vahvistuu tutkimusajanjakson edetessä samalla, kun julkaisemin siirtyy vahvemmin yksittäisiltä toimijoilta instituutioiden vastuulle. Silti koko tutkimusjakson ajan kollegat olivat usein samalla myös ystäviä ja perheenjäsenille saatettiin kirjoittaa työasioista. Selkein esimerkki yksityisen ja julkisen häilyvästä rajasta löytyy Reinhold Hausenin aineistoista. Hausen on itse jakanut kirjeenvaihtonsa yksityiseen ja julkiseen. Virkakirjeenvaihto sekä osa perheenjäsenten välisestä kirjeenvaihdosta on talletettu Kansallisarkistoon ja on siellä vapaasti käytettävissä. Osa perhekirjeenvaihdosta sen sijaan on Hausenin suvun hallussa, joka ystävällisesti on antanut aineistoja käyttöön tätä tutkimusta varten. Myös yksityisessä kokoelmassa on kirjeitä, joissa Hausen kuvaa esimerkiksi työskentelyään lähteiden parissa.¹⁵¹

Kirjeiden kohdalla on huomattava, että niitä tulisi käsitellä kokonaisuuksina, kirjeenvaihtona. Yksittäinen kirjeen muoto ja sisältö riippuvat aina siitä, millaisista asioista kirjeen vaihtajat voivat kirjoittaa ja miten. Kirjeet eivät myöskään sellaisenaan kerro vastaanottajan ajatuksista ja tunteista, vaan ovat vain yksi tapa esittää ne.¹⁵² Porthanin lähdejulkaisemista käsitellessäni hyödynnän lähdejulkaisuja alkuperäisten kirjeiden

148 Ks. Liite 1, Liite 2, Liite 3, Taulukko 1 ja Taulukko 2.

149 Esim. *Mathias Caloni bref till H. G. Porthan Åren 1793–1800*, Wilhelm Lagus (red.). SLS, Helsingfors 1902.

150 Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen, Kaisa Vehkalahti, ”Kirjeiden uusi tuleminen”, Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2011, 17–18.

151 Hausenin perhearkisto: Kansio 1 Resebrev.

152 Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen, Vehkalahti, ”Kirjeiden uusi tuleminen”, 19–20.

sijaan tiedostaen hyvin sen, että olen niiden julkaisijoiden tulkintojen varassa. Muiden julkaisijoiden osalta käytössäni ovat alkuperäiset kirjeet.

Julkaisutyön tekijöiden ja siihen vaikuttaneiden henkilöiden vaikuttimia ja tavoitteita hahmotan tutkimuksessa myös heidän muistiinpanoistaan, tieteellisistä julkaisuistaan, kirjallisuusarvioistaan, lehtikirjoituksistaan ja muusta lähdejulkaisujen parissa tehdystä työstä. Nämä lähderyhmät ovat osin arkistolähteitä, osin kirjoissa ja lehdissä julkaisuja tekstejä. Porthanin tuotantoon ja hänen luennoiltaan säilyneisiin muistiinpanoihin olen tutustunut lähdejulkaisujen avulla.

Kansallisarkiston alaisuudessa tapahtuneeseen lähdejulkaisutyöhön olen perehtynyt Kansallisarkiston virka-arkiston kautta. Myöhempien julkaisujen osalta niiden parissa tehdystä työstä kertovat julkaisujen projektiarkistot. Arkistoista osa kuuluu Kansallisarkiston virka-arkistoon ja osa Suomen Historiallisen Seuran arkistoon. *Diplomatarium Fennicum* -hankkeiden osalta projektiarkistoja ei ole vielä liitetty virka-arkistoon, mutta olen saanut käyttööni ensimmäisen projektin järjestämättömän arkiston sekä osan toisen projektin aineistoista.¹⁵³ Projektiarkistoissa erityisesti työsuunnitelmat, rahoituksen hakemista varten laaditut tutkimussuunnitelmat ja seurantaraportit kertovat julkaisemisen tavoitteista. Projektiarkistojen ohella olen hyödyntänyt lehdistötiedotteita, apurahapäätöksiä, projektien jäsenten tieteellisiä artikkeleita sekä sanomalehtiartikkeleita.

Uusimpien julkaisuprojektien kohdalla olisi ollut mahdollista toteuttaa myös haastattelututkimus, mutta olen rajannut haastattelut tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Työn keskeisenä tavoitteena on tarkastella julkaisutyön läpinäkyvyyttä nimenomaan niiden aineistojen kautta, joita julkaisijat ovat itse tuottaneet. Olen tutkimustyön aikana kuitenkin keskustellut joidenkin julkaisuprojekteissa mukana olleiden kanssa ja saanut heiltä kommentteja käsikirjoitukseeni. Yksi työn ohjaajista, dosentti Päivi Happonen, on johtanut uusinta *Diplomatarium Fennicum* -hanketta ja professori Anu Lahtinen on mukana *Diplomatarium Fennicum*in ohjausryhmässä. Nämä keskustelut ovat tukeneet alkuperäislähteiden sisältöjä tai johdattaneet lähteiden äärelle. Ilman niitä en olisi esimerkiksi saanut mahdollisuutta käyttää *Diplomatarium Fennicum* -projektien järjestämättömiä arkistoja.¹⁵⁴ Julkaisutyön dokumentoinnin kannalta laaja haastattelututkimus olisi aiheellinen ja ajankohtainen, mutta se muodostaa kokonaan oman tutkimusasetelmansa.

Sanomalehtiaineisto muodostaa merkittävän lähteen Porthanin julkaisutyön sekä *Mustan kirjan* julkaisun saaman julkisuuden tutkimisessa. Sanomalehtien ja aikakauslehtien kautta olen tavoittanut yleisön reaktioita ja kartoittanut julkaisutyön näkyvyyttä. Olen käynyt sanomalehtiaineistoa läpi *Historiallisen sanomalehtikirjaston* tarjoamien hakumahdollisuuksien avulla hakien esimerkiksi henkilönnimillä, *Mustan kirjan* eri nimi- vaihtoehdoilla sekä eri lähdejulkaisujen nimillä ja niihin liittyvällä sanastolla. Porthanin

---

153 Kiitos aineistojen äärelle pääsystä kuuluu Kansallisarkiston tutkimusjohtaja dosentti Päivi Happoselle, ylitarkastaja Riia Viitaselle sekä *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeessa työskennelleelle FM Seppo Eskolalle.

154 Keskustelut esim. *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeessa mukana olleiden professori Kirsi Salosen ja FM Seppo Eskolan kanssa.

sanomalehtityön osalta olen käynyt sanomalehtiaineiston systemaattisesti läpi. Sanomalehtien lisäksi eri aikakauskirjoissa julkaisut arviot lähdejulkaisusta ja työn onnistumisesta kertovat teosten vastaanotosta niin akateemisessa yhteisössä kuin laajemminkin.

Tärkeän vertailukohtan *Mustan kirjan* julkaisemiselle tarjoavat tutkimusajankohtana julkaistut muut kotimaiset ja ulkomaiset lähdejulkaisut sekä niiden saama vastaanotto esimerkiksi sanomalehdissä. Julkaisijoiden oli mahdollista ottaa mallia aikaisemmista niin kotimaisista kuin ulkomaisistakin lähdejulkaisuista. Lisäksi eri julkaisujen ja julkaisusarjojen esipuheissa ja johdannoissa kerrotaan toisinaan julkaisutyön taustoista sekä kommentoidaan muiden tekemää työtä tai teosten saamaa vastaanottoa.

Mustan kirjan julkaisemista kuvaavat alkuperäislähteet ovat hajanaisia. Tutkimusajanjakson ollessa pitkä eroavat eri aikakausilta saatavilla olevat lähdeaineistot toisistaan merkittävästi. Hyödynnän tutkimuksessa laajasti edellä kuvattuja lähderyhmiä ja luen niitä rinnakkain. Tätä monilähteistä näkökulmaa voidaan kutsua ruotsalaisen historioitsijan Janken Myrdalin määrittelyn mukaisesti lähdepluralismiksi (*source pluralism*).¹⁵⁵ Aineiston analyysi pohjautuu lähdejulkaisemista ja *Mustaa kirjaa* käsittelevän kerronnan tunnistamiseen käsitellyissä lähteissä, tekstin merkitysten tulkintaan sekä tekstien tiedollisen ympäristön hahmottamiseen. Analyysia tukevat Porthanin julkaisemista asiakirjoista laaditut taulukot, joiden avulla on mahdollista hahmottaa sekä erilaisia teemoja että ajallisia ja määrällisiä muuttujia.

Kirjoitan niiden henkilöiden nimet, joiden kirjoitusasuissa on häilyvyyttä, tai joita on aikaisemmassa tutkimuksessa usein suomennettu, siinä muodossa, jota käytetään *Kansallisbiografiassa* tai *Svenskt biografiskt lexikonissa*.¹⁵⁶ *Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta* käytän joko kopiokirjan suomenkielistä kokonimeä tai nimitystä *Musta kirja*.¹⁵⁷ Nykyisellä Kansallisarkistolla on tutkimusaikana ollut useita eri nimiä. Vuonna 1816 perustetun Senaatin arkiston nimi muutettiin Suomen valtionarkistoksi vuonna 1869, Arkistolaitokseksi vuonna 1994 ja Kansallisarkistoksi vuonna 2018. Käytän tutkimuksessa aina käsiteltävänä ajankohtana voimassa ollutta nimitystä tai yleisesti puhuttaessa nimitystä Kansallisarkisto.

---

155 Janken Myrdal, ”Source Pluralism as a Method of Historical Research”, Susanna Fellman & Marjatta Rahikainen (eds), *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2012, 155–189. Vrt. esim. Panu Savolainen, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Sigillum, Turku 2017.

156 *Kansallisbiografia*, SKS 2019; *Svenskt biografiskt lexikon*, Riksarkivet 2019.

157 Termi musta kirja tai mustakirja voi viitata arkikielessä esimerkiksi seurakuntien historiakirjoihin tai ammattikuntien muistikirjoihin, joihin velkaa jääneiden nimet merkittiin muistiin. Mustakirja nimitys voidaan liittää myös noituuteen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura esimerkiksi on julkaissut kokoelmissaan olevan Tuomas Taittonen 1860-luvulla löytämän suomalaisia loitsuja sisältävän *Mustakirjan*. Tuomas Taittonen, *Mustakirja*. SKS, Helsinki 1908. Muutamien keskiaikaisten nimien, joita ei mainita *Kansallisbiografiassa*, kohdalla käytän Hausenin regestojen kirjoitusmuotoja löydettävyyden helpottamiseksi.

Turun tuomiokirkon Musta kirja

Herran nimessä aamen. Välttämätön kirjoitustaito tekee sen muinaisista valppaista keksijöistä sitä kehuttavampia, mitä paremmin ymmärretään sen olevan jälkeen tuleville moninkertaisesti hyödyksi. Kirjoitukset nimittäin tekevät jo kauan sitten menneistä asioista salaisen luotettavuuden kautta läsnä olevia. Kirjoitusten kautta ihmismielen horjahtelevasta ja veltosta muistista tulee vankka, luja ja jokseenkin pysyvä. Kirjoituksissa lisäksi vielä johtopäätökset kirkastuvat, epäselvyyksistä tulee loppu, sekavuus häviää, varmuus syntyy ja usein sellainen näyttäytyy varmana, joka ilman kirjoitusta olisi kietoutunut lukuisiin aika-ajoin sattuneisiin tempoihuihin. Vähänpä olisi ihmiselle hyödyksi vapainkaan tahto tai terävinkään älyllinen kyky, ellei myös muisti olisi läsnä luotettavana kaitsijana, joka uskollisen aarraitan vartijan tavoin kirjoituksen muistomerkkien avustamana säilyttää sen, mitä yksi on tahtonut ja toinen päättänyt. Mitä merkitystä on hienojenkaan asioiden ymmärtämisellä, jos sen ilman kirjoitusten suojelusta tuhoaa sangen pikainen unohdus? Sillä kaiken kuullun muistaminen on enemmän jumalalliselle kuin inhimilliselle tilalle ominaista.¹⁵⁸

Keskiajan kirkolliseen asiakirjakulttuuriin perehtynyt professori Jalmari Jaakkola on vanhimpia historiallisia kopiokirjoja käsittelevässä tutkimuksessaan kutsunut oheista katkelmaa kirjallisen kulttuurin korkeaksi veisuksi keskiaikaisissa lähteissämme.¹⁵⁹ Se muodostaa Turun tuomiokapitulin vuonna 1474 laatiman muun muassa asiakirjojen kopiointityötä käsittelevän päätöksen alkuosan. Keskiajan kirkkoa ja sen kirjallista toimintaa Jaakkolaa hieman myöhemmin tutkinut professori Kauko Pirinen (1915–1999) on pyrkinyt hillitsemään Jaakkolan tulkintaa. Pirinen on todennut tekstin olevan tyyppilinen arvokasta dokumenttia tehostava aloitus, joka ylistää kirjoitetun sanan ja asiakirjojen merkitystä. Samankaltaisia ajatuksia löytyy myös muista keskiaikaisista lähteistä.¹⁶⁰

158 ”In nomine Domini Amen. Pernecessarius litterarum usus tanto commendabiliores reddit veteres ipsarum vigilantissimos inventores, quanto plus posteris dinoscitur multipliciter profuturus. Litteris enim facto (= -ta) jam dudum preterita efficiuntur occulta fide presencia. Litteris labilis fluidaque humani sensus memoria fit stabilis, firma ac quodammodo perpetua. Litteris denique clarescunt ratiocinia, tolluntur ambigua, perit perplexitas, provenit securitas, atque evolat sepe securus, qui sine litteris fuerat interdum vexacionibus plurimis involvendus. Paucum proderit homini voluntas liberrima vel intellectiva potencia perspicacissima, nisi assit et fidelis custos memoria, ut quod una voluerit et altera decreverit, hec velud fida thesauraria scripture monimentis adjuta reservet. Quidve valet rerum subtilium intellectis (= -tio), quas sine litterarum patrocionio brevis admodum delebit oblivio. Cum omnium habere reminiscenciam auditorum, divine sit condicionis pocius quam humane. [...]” FMU 3568. Käännös FM Ilkka Valve, *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* -hanke.

159 Jalmari Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme. Tutkimuksia kirkollisen renessanssimme lähde-, kopiointi- ja kulttuurihistoriassa*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. Helsinki 1931, 135.

160 Kauko Pirinen, ”The Cartulary of Abo Cathedral – A Treasure of Finnish Medieval History”, Elisa Pispala (toim.), *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*. Art House, Helsinki 1996, 22; Kauko Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1956, 121–122. Kyseistä asiakirjaa on Pirisen ja

Tulkitsee kapitulin kirjoitettua sanaa ylistävän tekstin sitten ainutlaatuiseksi turkulaiseksi sanan taidoksi tai yleisemmäksi teemaksi, korostaa se kirjallisen kulttuurin merkitystä muistin tukena ja sopimusten vahvistajana. Kapitulin korostama muistiin merkitseminen oli läpi keskiajan tärkein syy kirjoitusten käyttöön. Kirjallinen viesti oli pitkään vain vahvistus suullisen tiedon oikeellisuudesta, symbolinen todiste suullisesta todistuksesta. Kirjalliset dokumentit hyväksyttiin hitaasti ja pitkään ne tuli lukea ääneen, jotta ne saivat samanlaisen validiteetin kuin suullinen viesti. Yhteisöllinen ja yksityinen muisti saattoivat kuitenkin kirjallisen kulttuurin myötä laajentua sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen. Muistin laajentuminen kattamaan yhä useampia sukupolvia teki mahdolliseksi yhteiskunnan tarkemman sääntelyn ja omistussuhteiden selventämisen sekä historian syvemmän ymmärryksen.¹⁶¹

Tuomiokapitulin laatima teksti nostaa esiin kirjallisen kulttuurin tuomat monet hyödyt. Se osoittaa, että myös keskiaikaisen Suomen alueella pohdittiin sitä, kuinka asiakirjoja oli mahdollista parhaiten hyödyntää muistin ja kirkon toiminnan tukena. Suomen katsotaan usein syntyneen keskiajalla, kun osa nykyisen Suomen alueesta sidottiin osaksi Itämeren piirin kauppaverkostoja ja latinalaista kristikuntaa sekä ennen kaikkea sen kirjallista kulttuuria.¹⁶² *Turun tuomiokirkon Musta kirja* on laajin niistä lähteistä, jotka kertovat tästä aikakaudesta.

Käsitys *Mustan kirjan* synnystä ja merkityksestä keskiajan kontekstissa on yhä vailinainen. Julkaisutyötä ei voi käsitellä hahmottelematta sitä, mitä *Mustan kirjan* syntytoksesta, alkuperästä ja luonteesta tiedetään. *Mustan kirjan* merkitys historian tutkimuksen lähteenä ja julkaisemisen kohteena pohjautuu sen roolille osana keskiajan kirjallista kulttuuria ja arkistohoidon käytänteitä. Kirjan rakenne ja sisältö ovat puolestaan asettaneet suuntaviivat sen julkaisijoille.

Jaakkolan lisäksi tarkastellut myös esimerkiksi Heikkilä. Tuomas Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 247–249. Samankaltaisia ajatuksia *Mustan kirjan* asiakirjoissa ks. esim. REA 19.

161 Tapio Salminen, *Obscure Hands – Trusted Men. Textualization, the Office of the City Scribe and the Written Management of Information and Communication of the Council of Reval (Tallinn) before 1460*. Tapio Salminen, Tampere 2016, 121–123; Tuomas Heikkilä, ”Kirjallistumiskehitys”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 11–22; Randall C. Jimerson, *Archives Power. Memory, accountability, and social justice*. Society of American Archivists cop., Chicago 2009, 50–51; Arved Nedkvitne, *The social consequences of literacy in medieval Scandinavia*. Brepols cop., Turnhout 2004, 26, 243; Michael Clanchy, *From Memory to Written Records. England 1066–1307*. Blackwell, Oxford 1993 (1979), 294–304. Suullinen testamentti oli yksi testamentin perusmuodoista Suomessa vuoteen 1954, mikä osaltaan kuvastaa suullisen kulttuurin vahvaa asemaa myös myöhempinä aikoina. Ks. Laki perintökaaren 16 luvun muuttamisesta 558/1953.

162 Ks. esim. Jaakko Tahkokallio, ”Kristinuskon ja kirjoitetun kulttuurin tulo Suomeen”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 67–69; Mika Kallioinen, *Kirkon ja kruunun välissä. Suomalaiset ja keskiaika*. Edita, Helsinki 2001, 17; Eljas Orrman, *Suomen historian asiakirjalähteet*. Kansallisarkisto & WSOY, Helsinki 1994, 45.

Pohjoismaisen asiakirjakulttuurin synty

Turun tuomiokirkon Musta kirja koottiin aikana, jona kirjallinen kulttuuri vakiinnutti asemaansa Pohjolassa. Kirjallinen kulttuuri rakentuu pohjimmiltaan luku- ja kirjoitustaidolle.¹⁶³ Suomen alueen se tavoitti keskiajan kuluessa, usea tuhat vuotta sen jälkeen, kun esimerkiksi Assyrian, Mesopotamian ja Egyptin alueen kulttuurit olivat rakentaneet yhteiskuntansa kirjallisen viestinnän varaan.¹⁶⁴ Keskiäika on ensimmäinen aikakausi, jolta on säilynyt Suomen aluetta käsitteleviä kirjallisia lähteitä. Omaa kirjallista perinnettä alueella ei tiedetä tätä ennen olleen, vaikka muualla Pohjolassa oli käytössä oma kirjallinen ilmaisu, riimukirjoitus, 100–200-luvulta jälkeen ajan laskun alun lähtien.¹⁶⁵ Täysin tuntematon kirjallinen kulttuuri ei ollut Suomen alueella ennen keskiaikaa. Jonkinlaisia kosketuksia siihen saatiin esimerkiksi kauppayhteyksien kautta jo ennen kuin laajalti läntisessä Euroopassa kirjallisen kulttuurin edelläkävijänä ja edistäjänä toiminut katolinen kirkko ulotti verkostonsa Suomen alueelle 1100–1300-lukujen kuluessa.¹⁶⁶

Katolisen kirkon roolia kirjallisen kulttuurin edistäjänä vahvisti se, että kirkon synnystä lähtien kirjoitus- ja lukutaito mahdollistivat toiminnan ja opin yhtenäisyyden laajalla maantieteellisellä alueella. Usko perustui pyhille kirjoituksille ja kirjalliset käytänteet auttoivat hallitsemaan kirkon jatkuvasti testamenttien, lahjoitusten ja maakauppojen kautta laajentuvia omistuksia. Myös toiminnan rahoittamisen kannalta olennainen verojen keruu oli helpompi organisoida kirjallisilla keinoin.¹⁶⁷ Kirkolliset toimijat olivat edelläkävijöitä myös arkistojen muodostajina.¹⁶⁸

Kirkonmiesten koulutuksen keskeisiä osia olivat luku- ja kirjoitustaidon opettelu sekä asiakirjakaavoihin tutustuminen. Erityisesti keskiajan alussa he laativat tai toivat mukanaan Pohjolaan suuren osan asiakirjoista ja muista teksteistä. Koulutuksensa ansiosta kirkonmiehet vastasivat pitkään myös maallisen hallinnon kirjallisesta toiminnasta ja toimivat kuninkaan kirjallisten käskyjen välittäjinä.¹⁶⁹ Kirkon merkittävä rooli

163 Ks. esim. Tuomas, Heikkilä, ”Kirjallistumiskehitys”, 16. Lukemisen ja kirjoittamisen historiasta yleisemmin ks. Martyn Lyons, *A History of Reading and Writing In the Western World*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010; *A History of Reading in the West*, Guglielmo Cavallo & Roger Chartier (eds.). University of Massachusetts Press, Amherst 1999 (1995).

164 Kirjoitustaidon ja kirjallisten dokumenttien kehityksestä sekä varhaisista arkistoista ks. esim. Ernst Posner, *Archives in the Ancient World*. Harvard University Press, Cambridge, Mass 1972 ja kokoavasti Jimersson, *Archives Power*, 26–45.

165 Ks. esim. Rune Palm, ”Runor och latinskrift”, Inger Larsson, Sven-Bertil Jansson, Rune Palm & Barbro Söderberg (red.), *Den medeltida skriftkulturen i Sverige. Genrer och texter*. Sällskapet Runica et Mediævalia och Stockholms universitet, Stockholm 2010, 23.

166 Ks. Tahkokallio, ”Kristinuskon ja kirjoitetun kulttuurin tulo Suomeen”, 67–69; Heikkilä, ”Kirjallistumiskehitys” 11–13; Kallioinen, *Kirkon ja kruunun välissä*, 17; Orrman, *Suomen historian asiakirjalähteet*, 45.

167 Ville Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 182–185; Nedkvitne, *The social consequences of literacy*, 3–8, 64–65, 168.

168 Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 183; Posner, *Archives in the Ancient World*, 213–215; Clanchy, *From Memory to Written Records*, 154–162.

169 Salminen, *Obscure hands*, 110–114; Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle” 182; Lyons, *A History of Reading and Writing*, 21–25; Jimersson, *Archives Power*, 55; Nedkvitne, *The Social*

kirjallisessa kulttuurissa on johtanut siihen, että merkittävä osa säilyneistä ja julkaistuista keskiaikaisista lähteistä niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa on kirkon piiriin kuuluneiden erilaisten toimijoiden, kuten piispojen, tuomiokapitulien ja luostareiden, tuottamia tai säilyttämiä. Yhtenäistä eurooppalaista asiakirjakulttuuria ei silti ole koskaan ollut olemassa. Se on kirkon tärkeästä roolista huolimatta muotoutunut hyvin paikallisesti, mikä näkyy edelleen vahvasti eri maiden toisistaan huomattavasti poikkeavissa arkistoinnin käytänteissä.¹⁷⁰

Eurooppalaisten asiakirjakulttuurien monimuotoisuuteen on vaikuttanut erityisesti se, että kirjallinen kulttuuri vahvistui keskiajan kuluessa myös maallisessa hallinnossa.¹⁷¹ Kirjoitus- ja lukutaito mahdollistivat talouden kehittämisen sekä lainsäädännön yhtenäistämisen ja vakiinnuttamisen. Kontrolli, ennustettavuus ja erilaiset standardit yhteiskunnassa lisääntyivät kirjoituksen myötä ja toivat turvaa yksilöille ja yhteisöille. Kirjallisen kulttuurin voidaan nähdä edistäneen sosiaalisten normien vakiintumista helpottamalla lakien ja normien noudattamista ja valvomista. Kirjoitus vahvisti kuninkaan valtaa lain vartijana ja tuomareiden asemaa lain asiantuntijoina. Samalla myös alamaiset saivat sen kautta mahdollisuuden kontrolloida ainakin jossain määrin sitä, toimivatko vallanpitäjät lakien ja normien mukaisesti.¹⁷²

Kirjallisella kulttuurilla oli kirkon ja kuninkaiden hallinnon ohella suuri merkitys myös kaupunkien hallinnolle ja niiden porvaristolle, joilla on tärkeä rooli myös *Mustan kirjan* sisältämissä asiakirjoissa. Kaupankäyntiä edistäneet kirjalliset toimintatavat saapuivat Pohjolaan saksalaisten hansakauppioiden mukana 1300-luvun kuluessa, mutta varhaisempaa Keski- ja Etelä-Euroopalle tyypillistä notaarilaitosta alueelle ei tiedetä vakiintuneen, vaikka katolisen kirkon notaareja toimi alueella. Kirjoitustaidon on katsottu olleen yksi merkittävimmistä Itämeren kaupankäyntiä hallinneen Hansaliiton ylivallan syistä 1250-luvulta eteenpäin. Erityisesti 1300-luvun lopulta lähtien kaupunkien raadit ja yksittäiset porvarit laativat yhä suuremman osan kaikista asiakirjoista. Tilikirjat ja muistiinpanot olivat välttämättömiä kaupankäynnin työvälineitä etäisyyksien ja ajallisen ulottuvuuden kasvaessa merkittävästi aikaisemmasta kasvotusten käydystä kaupasta. Ne helpottivat kaupan seuraamista ja suunnittelua sekä esimerkiksi lainojen ja velkakirjojen käyttöä. Kirjeenvaihto puolestaan mahdollisti laajamittaisen ulkomaankaupan vaatimat verkostot sekä yhteydenpidon eri paikkakunnilla asuvien sukulaisten kesken.¹⁷³

Consequenses of Literacy, 3–8, 64–65, 168. Ks. myös Clanchy, *From Memory to Written Records*, 146–149.

170 Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 32; Duchein, “The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe”, 14–25.

171 Inger Larsson, *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular. The Swedish Example*. Turnhout, Brepols, 2009, 63–67; Nedkvitne, *The Social Consequenses of Literacy*, 177; Clanchy, *From Memory to Written Records*, 44–80.

172 Paikallishallinnon rooli on ollut todennäköisesti jopa vahvempi kuin aikaisemmin on ajateltu. Jimerson, *Archives Power*, 46; Nedkvitne, *The Social Consequenses of Literacy*, 99, 177–179, 245–249.

173 Mika Kallioinen & Jarkko Keskinen, ”Ystävät ja veljet. Kohteliaisuuden konventiot kauppiaskirjeissä keskiajalla ja 1800-luvulla”, Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum, Turku 2018, 234–250; Salminen, *Obscure hands*, 114–123; Kirsi Salonen, ”The Vatican Archives and the Nordic Countries”, Michael Matheus (Hrsg.),

Kirjallinen kulttuuri ei jäänyt vain kirkon, hallinnon virkamiesten ja porvariston piiriin. Se tavoitti keskiajan kuluessa ainakin jollakin tavoin suuren osan kansasta läntisessä Euroopassa. Kirjoitus- ja lukutaito eivät olleet yleisiä edes aateliston keskuudessa, mutta luku- tai kirjoitustaidottomuus ei merkinnyt jäämistä kirjallisen kulttuurin ulkopuolelle. Kirjoitusten laatimisessa käytettiin usein apuna ammattikirjureita tai muita koulutusta hankkineita ja kirjallinen kulttuuri oli vahvasti sidoksissa suulliseen ja kuvalliseen kulttuuriin eikä rajoittunut vain asiakirjoihin. Tekstit eri muodoissaan olivat läsnä niin arjen esineissä, kirkkojen seinämaalauksissa kuin kaupungin hallinnon kanssa asioitaessa.¹⁷⁴

Kirjallisia lähteitä aineellisen kulttuurin näkökulmasta tutkinut arkeologi FT Janne Harjula on korostanut arkipäivän informaatioteknologian moninaisuutta sekä kansanomaisen kirjoituskulttuurin merkitystä. Arkeologista löydöistä on havaittu muun muassa kiveen, puuhun ja nahkaan tehtyjä piirtokirjoituksia, jotka ovat olleet osa keskiajan ihmisten arkipäivää. Asiakirjoista nämä tekstit eivät eroa käytetyn kirjoitusalan tai esineellisyytensä, vaan pikemminkin käyttötarkoituksensa vuoksi. Kaivauksissa on löydetty myös kirjoihin ja kirjoittamiseen liittyntä esineistöä kuten vahatauluja ja kirjojen heloja.¹⁷⁵ Kirjoittaminen ja lukeminen ovat näkyneet keskiajan arkipäivässä paljon laajemmin kuin vain muun muassa *Mustan kirjan* edustamien oikeudellisten ja hallinnollisten asiakirjojen muodossa. Keskiajantutkija Mary Garrison on ehdottanut, että enemmistö keskiajalla kirjoitetusta materiaalista ei ole säilynyt, sillä se on ollut esimerkiksi henkilökohtaisia kirjeitä ja lyhyitä viestejä, joilla ei ole ollut kuin hetkellinen arvo kirjoittajalle ja vastaanottajalle.¹⁷⁶

Kirjallisuuden merkitys osana keskiajan kirjallista kulttuuria on nostettu vahvemmin esiin asiakirjojen rinnalle vasta viime vuosina. Kirjoja tuotiin aluksi muualta Euroopasta, mutta keskiajan kuluessa niitä alettiin valmistaa ensin muissa Ruotsin valtakunnan

---

Friedensnobelpreis und historische grundlagenforschung. De Gruyter, Berlin, Boston 2012, 551; Hanna-Leena Sainio, ”Keskialasaksa”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain.* SKS, Helsinki 2009, 477–478; Heikki Pihlajamäki, *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia.* Edita, Helsinki 2009; Nedkvitne, *The Consequences of Literacy*, 179–182; Peter Spufford, *Power and Profit. The Merchant in Medieval Europe.* Thames & Hudson, London 2002, 25–30.

174 Janne Harjula, ”Keskiajan kirjoitusvälineet ja -alustat arkeologisen tutkimuksen valossa”, Ulla Clerc (toim.), *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet.* Aboa Vetus & Ars Nova & Turun Historiallinen yhdistys, Turku 2015, 13–31; Heikkilä ”Kirjallistumiskehitys”, 11–22; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 192–194; Clanchy, *From memory to Written Record*, 231–240, 253–272; Hannu Laaksonen, *Turun latinankieliset piirtokirjoitukset.* Raportteja 7, Turun maakuntamuseo, Turku, 1984, 9–17, 75–78. Oikeuden kuvista ks. Tuomas Heikkilä, ”Vaakakupissa viimeiselle tuomiolle, temppeleistä tuomioistuimiin – oikeuden kuvallisuuden pitkät juuret”, Virpi Harju (toim.), *Valtaa ja oikeutta. Kuvallisten symbolien voima.* Kansallisgalleria, Helsinki 2018, 22–35; Heikki E. S. Mattila, ”Näkökulmia vallan ja oikeuden visuaalisuuteen”, Virpi Harju (toim.), *Valtaa ja oikeutta. Kuvallisten symbolien voima.* Kansallisgalleria, Helsinki 2018, 184–199.

175 Janne Harjula, ”Arkeologia ja muuttuva keskiajan kirjallisen kulttuurin kuva”, *Kasvatus ja aika* 3:2 (2008), 7–25. Asiakirjan nykyaikaisesta määrittelystä ks. Arkistolaki 831/94 6 §.

176 Mary Garrison, ”Send More Socks”. On Mentality and the Preservation Context of Medieval Letters”, Marco Mostert (ed.), *New Approaches to Medieval Communication.* Brepols Publishers, Turnhout 1999, 69–99.

osissa ja myöhemmin myös Suomen alueella. Keski-ikäisten kirjojen aihepiirit kattoivat aiheita monipuolisesti uskonnollisesta kirjallisuudesta juridisiin, kaunokirjallisiin ja luonnontieteellisiin teoksiin.¹⁷⁷ Kirjat muodostivat yhden tärkeimmistä ja monipuolisimmista kirjallisen kulttuurin lajeista läpi koko keskiajan, mutta tuolloin Suomen alueella käytettyjä tai laadittuja kirjoja on säilynyt vain vähän. Suurin osa kirjoista oli uskonnollista latinankielistä kirjallisuutta, joka reformaation myötä menetti sisällöllisen merkityksensä. Keski-ikäiset kirjat säilyttivät kuitenkin merkityksensä arvokkaana materiaalina, sillä osa niistä oli tehty kestäväälle ja käyttökelpoiselle pergamentille. Paljon uskonnollista kirjallisuutta takavarikoitiin kruunulle ja sidosten hajottamisen jälkeen niiden lehtiä käytettiin hallinnon tilikirjojen kansilehtinä.¹⁷⁸

Vaikka kirjallinen kulttuuri voimistui keskiajan kuluessa, on erityisesti keskiajan historian professori Michael T. Clanchy nostanut esiin sen, että on välttävää korostamasta liiallisesti kirjallisen kulttuurin roolia yhteiskunnassa. Kirjallinen, suullinen ja symbolinen kommunikaatio kietoutuivat tiiviisti yhteen keskiajan todellisuudessa. Kirjallisen kulttuurin vakiintumista ja laajentumista ei myöskään tulisi tulkita edistyksen näkökulmasta.¹⁷⁹

Turkulaiset kopiokirjat

Turun tuomiokirkon Mustan kirjan kaltaiset kopiokirjat (*kopiebuch*, *cartulary*, *kopiebok*) olivat seurausta kirjallisen kulttuurin leviämisestä, laajentumisesta ja rikastumisesta. Ne pohjautuivat lähteiden ja saapuvien kirjeiden rekisteröinnin ja kopioinnin käytäntöihin, jotka syntyivät kirkon hallinnossa helpottamaan kirjeiden hallintaa. Asiakirjojen määrän lisääntyessä kirkon hallinto alkoi antaa määräyksiä niiden kopioinnista. Määräykset eivät yleensä edellyttäneet erillisiä kopiokirjoja, mutta kirja muotona helpotti kopioiden käyttöä ja järjestämistä. Kirkon piirissä tapahtunut kirjeiden rekisteröinti on nykyisten kirjaamiskäytäntöjen esikuvana ja kopiokirjat keskeinen osa arkistoinnin käytänteiden kehittämistä.¹⁸⁰ Ruotsin alueen vanhimmat kopiokirjat ovat säilyneet 1200-luvun lopulta. Muualta Euroopasta niitä on säilynyt 800-luvulta alkaen.¹⁸¹ Keskiajan

177 Ks. Lamberg & Kauko, *Naantalın luostarin kirja*; Tuomas Heikkilä, ”Lähteiden ehdoilla”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 48–52; Marko Lamberg, *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. SKS 2007; Tuija Laine, *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*. SKS, Helsinki 1996.

178 Heikkilä, ”Lähteiden ehdoilla”, 48–52; Tuija Laine, *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*. SKS, Helsinki 2006., 39–42, Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 44–49.

179 Ks. Salminen, *Obscure Hands*, 63–65; Clanchy, *From memory to Written Record*, 7–11.

180 Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 140–141; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 252–254; Clanchy, *From memory to Written Record*, 101–104; van Caenegem, *Guide to the Sources of Medieval History*, 78–80. Kaupunkien asiakirjojen kopioinnista ks. Salminen, *Obscure hands*, 117–120. Kirjaamisesta ks. esim. Henntonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 202–205.

181 Strängnäsin kopiokirja viimeistään vuodelta 1295, Uppsalan kopiokirja vuodelta 1344, Linköpingin kopiokirja 1390-luvulta ja Skaran 1400-luvun alusta. van Caenegem, *Guide to the Sources of Medieval History*, 78–80; Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*, 118–119.

historian professori Patrick Geary on esittänyt, että kopiokirjakäytäntö oli 800-luvulla jo vakiintunut.¹⁸²

Turun tuomiokapituli pohti vuonna 1474 asiakirjojen kopiointityön merkitystä seuraavasti:

Erinäiset tähän asti päättämämme ja vastaisuudessa päätettäväksi tulevat, kirkon päätösvaltaan kuuluvat asiat ja jutut ovat näinä aikoina vastoin tavanomaisuutta saaneet siinä määrin vakavia käänteitä, että niiden toimeenpanijat näyttävät väkivalloin murentavan kirkon järjestystä. Tämän vuoksi me, Turun kirkon tuomiorovasti ja kapitulin jäsenet, haluamme, käytyämme useaan kertaan asiasta yhteisen ja yksimielisen keskustelun, että, Jumalan avulla, vastedes esiin tulevat oikeuden toimenpiteillä ja meidän huolenpidollamme ratkaistavat asiat ja oikeusjutut kirjataan kaikki yksitellen jonkun meille valan tehneen kapituliin kuuluvan kirjurin toimesta selviksi kirjoituksiksi, jotka sisältävät paljaan totuuden suoritetuista ja suoritettavista toimista. Näihin kirjoituksiin voitaisiin palata ikään kuin alkuperäisiin aikakirjoihin epäilysten hälventämiseksi, jotteivät sivistymättömät maallikot ja kirjoitusten tuntemuksesta osattomat kaupunkilaiset, jotka mitä suurimmalla huolella pitävät kirjaa toimistaan, näyttäisi millään tavoin pääsevän tässä asiassa voitolle valistuneista kirkonmiehistä, jotka arvonsa puolesta ovat noille maallikoille esikuvina.¹⁸³

Tuomiokapitulin jäsenet perustelivat asioiden muistiin merkitsemisen merkitystä kirjoitetun tekstin kyvyllä tallentaa tapahtunut toiminta ilman kyseenalaistamisen mahdollisuutta. Luotettavan kirjurin laatimien asiakirjakopioiden avulla kirkon oli mahdollista osoittaa lahjoitusten, maakauppojen ja muiden oikeustoimien todella tapahtuneen tietyllä tavalla. Näin voitiin välttää mahdolliset riidat ja jälkivaatimukset. Sama ajatus korostui myös maallisessa hallinnossa. Kuningas Magnus Erikssonin (1316–1374) aikana laaditut maan- ja kaupunginlait vaativat jo 1300-luvun puolivälin tiennoilla esimerkiksi maakaupoista kirjallisia dokumentteja.¹⁸⁴

182 Patrick Geary, ”From Charter to Cartulary: From Archival Practice to History”, Robert A. Maxwell (ed.), *Representing History, 900–1300: Art, Music, History*. University Press, Pennsylvania 2010, 181–186.

183 ”[...] Hinc est, quod vos (= nos) N. prepositos (= –tus) ac capitulares ecclesie Aboensis, propter diversarum (= –sorum) vertigines casuum et causarum per nos actenus decisorum ac in futurum decidendorum, ad forum ecclesiasticum spectantium, qui quoque adeo graves hiis diebus preter solitum insurrexerant, ut patratores ipsorum nervum ecclesiastice discipline vi rumpere videantur, consentanea communique omnium deliberacione desuper sepe facta volumus singulos et omnes casus et causas deinceps demergentes, Deoque juvante, justicie ministerio et nostra sollicitudine terminandos, in scripta plana redigi per aliquem juratum nobis scribam capitularem, nudam gestorum ac gerendorum negociorum veritatem continencia, ad que tamquam ad annales autenticos recursus in submovendis dubiis habeatur, ne lajci rudes et opidani pericie litterarum expertes, negocia sua sollicitissime conscribentes, viris ecclesiasticis illuminatis, et ipsis laycis merito exemplaribus, in hoc appareant quomodolibet prerogari. [...]” FMU 3568. Käännös FM Ilkka Valve, *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* -hanke.

184 Ks. esim. Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 185–186; Kirsi Salonen, *Synti ja Sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla*. SKS, Helsinki 2009; Larsson, *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular*, 47–54, 71–77; MELL Jordbalken 20,

Paljaan totuuden tallentaminen suoritetuista oikeudellisista toimista ja muista asioista mahdollista myöhempää käyttöä ja tapahtumista todistamista ajatellen rinnastuu nykyiseen arkistotieteen peruskäsitteeseen todistusvoimaisuus. Se kuvaa asiakirjojen kykyä todistaa erilaisista ilmiöistä ja tapahtumista, joihin ne liittyvät.¹⁸⁵ Nykyään todistusvoimaisuuden ytimessä ovat asiakirjan eheys, autenttisuus, käytettävyys ja luotettavuus, jotka voidaan taata katkeamattomalla provenienssilla. Todistusvoimaisuuden katsotaan siis edellyttävän sitä, että asiakirjatieto on virheetöntä ja siinä muodossa, johon se on laadittu, asiakirjatiedon alkuperä voidaan luotettavalla tavalla tunnistaa ja se on siihen oikeutettujen saavutettavilla ja hyödynnettävissä. Asiakirjatietoon voidaan uskoa kattavana ja virheettömän esityksenä niistä asioista, joista se todistaa.¹⁸⁶

Käsitteen määrittely osoittaa, ettei se nykymerkityksessään sellaisenaan sovi keskiaikaisten asiakirjojen tarkasteluun. Menneisyyden arkistoilla ja asiakirjahallinnalla ei ollut samanlaisia tavoitteita kuin nykyään.¹⁸⁷ Niitä tutkittaessa ei voida soveltaa nykyaikaisia arkistotieteellisiä käsitteitä problematisoimatta niitä, eikä hyödyntää tiukkoja nykypäivän arkistomaailmaan tarkoitettuja malleja. Nykyiset mallit ja käsitteet voivat kuitenkin harkiten valittuna auttaa hahmottamaan samankaltaisuuksia ja eroja menneen ja nykyisen arkistoaжатellun välillä sekä ymmärtämään sitä, kuinka meille säilyneet alkuperäislähteet ovat päätyneet tutkimuksen kohteiksi ja historiakulttuurin osiksi.

Keskiajan asiakirjakulttuurissa todisteeksi käyvän tekstin ei tarvinnut olla alkuperäinen oikeustoimesta laadittu asiakirja. Luotettavan kirjurin laatima kopio nähtiin riittävaksi. Sanatarkat valan tehneen kirjurin laatimat jäljennökset eli vidimaatiot olivat olennainen osa kirkon asiakirjakulttuuria. Läheskään aina kopiot eivät käytännössä ole aivan sanatarkkoja, vaan niistä löytyy kirjoitusvirheitä, alkuperäisten asiakirjojen virheidien korjauksia ja kielen modernisointia. Teksteissä tapahtuneiden ja niihin tarkoituksella tehtyjen muutosten kautta voidaan jäljittää niiden alkuperää ja keskinäisiä suhteita.¹⁸⁸

Nykyajatus asiakirjan eheyden vaatimuksesta ei ollut olennainen keskiajan asiakirjakulttuurissa. Käsitteen alkuperäinen käyttö voikin keskiajan lähteiden ja lähdejulkaisujen kohdalla olla harhaanjohtavaa. Kopioinnissa korostuu lähteen sisällön merkitys ja arvo ja se irtautuu kopioinnin kohteena olevasta fyysisestä objektista. Lähteen todistusarvon takaa arkisto.¹⁸⁹ Asiakirjatiedon alkuperän luotettava tunnistaminen sen sijaan liittyi kiinteästi todistusvoimaisuuden ajatukseen. Jo keskiajalla esiintyi runsaasti

---

21, 22, *Magnus Erikssons Landslag i nusvensk tolkning*, Åke Holmebäck & Elias Wessén (red.). Rätthistoriskt bibliotek 6, Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1962; MESTL, *Jordbalken* 6, 11, *Magnus Erikssons Stadslag i nusvensk tolkning*, Åke Holmebäck & Elias Wessén (red.). Rätthistoriskt bibliotek 7, Institut för rätthistorisk forskning, Stockholm 1966. Vrt. Salminen, *Obscure hands*, 121–123. Ks myös Ruth Donner, *King Magnus Eriksson's law of the realm. A medieval Swedish code, Ius gentium*. Finnish Academy of Science and Letter, Tiedekirja [jakaja], Helsinki 2000.

185 Ks. esim. Lybeck, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti*, 13.

186 *Kansallisarkiston Arkistowiki*.

187 Vrt. Salminen, *Obscure Hands*, 44–49.

188 Ks. esim. Jukka Korpela, ”Konstantinuksen lahjakirja – näkökulma keskiaikaiseen totuuteen”, *Historiallinen Aikakauskirja* 93:1 (1995).

189 Fisher, ”Archive”, 14–15.

asiakirjaväärennöksi.¹⁹⁰ Asiakirjojen todistusvoimaisuuden takaamiseksi pyrittiin keskiajan kuluessa kehittämään erilaisia niiden aitouden varmistavia menetelmiä, kuten asiakirjojen vahvistaminen sinetein ja kopioiden oikeaksi todistaminen.¹⁹¹

Kopioiden avulla voitiin taata myös asiakirjojen saatavuus ja löydettävyyys niitä tarvitseville. Samoja asiakirjoja voitiin käyttää kopioina laajalti kirkon piirissä pitkistä välimatkoista huolimatta.¹⁹² Myös paikallisesti voitiin *Mustan kirjan* tapaan koota yhteen useiden eri arkistonmuodostajien arkistojen aineistoja. Tällöin välttyttiin useampien eri arkistokokonaisuuksien läpikäymiseltä asiakirjoja tarvittaessa ja kyettiin nopeasti vertailemaan eri arkistojen kokoelmissa olleita asiakirjoja. Nykynäkökulmasta keskiajan asiakirjahallinnon toimintatavat rikkoivat sekä asiakirjojen sisäisen että ulkoisen provenienssin.

Asiakirjan todistusvoima nousee nykyään kiinteästä yhteydestä arkistonmuodostajan toimintaan. Tämä yhteys on *Mustan kirjan* asiakirjojen kohdalla jossain määrin kadonnut. Kirjassa yhdistyvät useiden sellaisten arkistonmuodostajien aineistot, joiden toiminnasta ja arkiston muusta sisällöstä ei ole kattavaa kuvaa. Meidän käsityksemme siitä, kuka kopiokirjan on laatinut ja miksi, sekä kuinka hyvin kopiot vastaavat alkuperäisiä on vajavainen. Todistusvoimaisuuteen keskeisesti liittyvä tiedon kontekstin tunteminen jää siis puutteelliseksi, mikä jossain määrin heikentää asiakirjojen todistusvoimaa nykynäkökulmasta. Se ei kuitenkaan heikennä niiden informaatioarvoa. On myös huomioitava, että todistusvoima voidaan jakaa oikeudelliseen ja tutkimukselliseen todistusvoimaan.¹⁹³ Näistä *Mustan kirjan* laatimisen aikaan painottui oikeudellinen todistusvoima, jonka merkitys jatkui aina 1500- ja 1600-luvuille asti *Mustan kirjan* ollessa yhä tärkeä oikeudellinen lähde. Myöhemmin kirjan elinkaarissa on korostunut tutkimuksellinen todistusvoima.

Todistusvoiman lisäksi kopioilla oli keskeinen merkitys asiakirjojen säilymiselle. Tulipalot, hyökkäykset, asiakirjoille sopimattomat tai vaihtelevat säilytysolot sekä viranhaltijoiden toimet ja vaihtuminen johtivat helposti alkuperäisten asiakirja-aineistojen häviämiseen ja tuhoutumiseen. Esimerkiksi venäläisten vuonna 1318 Turkuun tekemässä hyökkäyksessä tuhoutuivat todennäköisesti sekä piispanlinnan että tuomiokirkon

---

190 Kuuluisin väärennös lienee paaveille Länsi-Roomaan vallan antava Konstantinuksen lahjakirja 700- ja 800-lukujen vaihteesta. Väärennös saattoi keskiajalla olla myös suullisen perimätiedon pohjalta laadittu asiakirja tai uudelleen muotoiltu asiakirja, jonka sisältö sinänsä ei ollut virheellinen. Oleellista tällöin saattoi olla asiakirjan muoto, joko vanhan asiakirjatekstin päivittäminen vastaamaan uudempiä vaatimuksia, tai suullisen todistuksen siirtäminen vahvemman aseman saaneeksi kirjalliseksi todisteeksi. Ks. Jimerson, *Archives Power*, 54–55; Korpela, ”Konstantinuksen lahjakirja”; Clanchy, *From Memory to Written Records*, van Caenegem, *Guide to the Sources of Medieval History*, 70–73, 79, 318–327.

191 Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 190–198; Jimerson, *Archives Power*, 54–56; Clanchy, *From Memory to Written Records*, 304–308. Varsinainen diplomatiikka kehitettiin 1600-luvulla, kun keskiajan lähteiden aitoudesta haluttiin varmistua entistä paremmin. Ks. Luciana Duranti, ”Diplomatics. New Uses for an Old Science”, *Archivaria* 28 (1989), 7–27.

192 Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 193.

193 Ks. Lybeck, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti*, 192, 249.

arkistot. Samalla hävisi suuri osa siitä asiakirja-aineistosta, jonka kirkon piiriin kuulleet henkilöt olivat aiemmin tuottaneet ja vastaanottaneet.¹⁹⁴

Hallitsijoiden keskusarkistoja ryhdyttiin muodostamaan Euroopassa 1300- ja 1400-luvuilla, kun kuninkaat asettuivat asumaan hallintokeskuksiin valtakunnan eri alueilla kiertämisen sijaan. Ruotsin alueella varsinaisia keskusarkistoja perustettiin kuitenkin vasta Kustaa Vaasan (1496–1560) aikana. Siihen asti tärkeimmät asiakirjat kulkiivat kuninkaan mukana ja vähemmän tärkeäksi katsotut hajaantuivat eri viranhaltijoiden ja seurakuntien arkistoihin, jotka käytännössä olivat usein huoneita tai arkkuja, joissa säilytettiin ylipäättään arvokkaiksi nähtyjä asioita kuten kirjoja tai asiakirjoja. Käytäntö vaikutti merkittävästi asiakirjojen säilyvyyteen ja on osaltaan vaikuttanut siihen, että kirkollista aineistoa on säilynyt maallista enemmän.¹⁹⁵ Samaan aikaan mahdollisuus laatia asiakirjoja yhä enenevässä määrin paperille kalliin pergamentin sijaan vaikutti vahvasti kirjalliseen kulttuuriin.¹⁹⁶

Tuomiokapitulun vuonna 1474 antamassa päätöksessä avataan myös muita, kenties olennaisemmiksi katsottuja, syitä kopioiden laatimiselle. Asiakirjan laatijat vetosivat tekstissä kansan muuttuneeseen mielenlaatuun. Tottelevaisuus ja alistuva asenne olivat tiessään ja kansa rohkeni nousta kirkkoa vastaan puolustaessaan omaa etuaan:

Älköönkä kukaan katsoko tämän meidän myöhään heränneen valppautemme johdosta oikeudenmukaisesti syyttävänsä meitä tai edeltäjiämme huolimattomuuden tai laiskuuden synnistä, sillä varhaisempi kansa, lujan tottelevaisuuden poika ja rauhantavoittelun kasvatti, alistui aikoinaan iloiten ja ilman mitään vastalauseita, mitä tahansa pyhä äiti kirkko olikin katsonut noudatettavaksi. Kuka siis olisi nostanut riita-asian, kun ei ollut ketään, joka olisi menneiden asioiden takia hyökännyt toisen kimppuun? Sen sijaan nykyinen kova kansa, jolla on rautainen elinvoima, vasinen otsa ja jäinen rakkaus, turmeltuneen ihmisen tavoin ei rakasta sitä, joka häntä moittii. Päinvastoin, se ei ainoastaan epäröi olla rakastamatta vaan, jos saa tilaisuuden, se myöskin käy tämän kimppuun.¹⁹⁷

194 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 65–81; Reinhold Hausen, ”Förord”, Reinhold Hausen (red.), *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis*. Finlands statsarkiv, Helsingfors 1890, 1–8. Ennen vuotta 1318 kertynyt asiakirja-aineisto tuskin oli kovin laaja. Ks. Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 79; Tuomas Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 136–137. Vertaa myös kirjastojen tuhoutuminen ja tuhoaminen Lucien Polastron, *Books on Fire. The Destruction of Libraries throughout History*. Inner Traditions, Rochester, Vermont 2007.

195 Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 184–185; Jimerson, *Archives Power*, 56–57; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 169–172; Clanchy, *From Memory to Written Records*, 154–167.

196 Väiski Putkonen, *Paperia! Lyhyt johdatus paperin historiaan ja valmistusmenetelmiin*. Otatieto, Espoo 1997.

197 ”Neque ob hanc nostrī (= nostram) ceptam sero vigilanciam nobis aut nostris predecessōribus incurie desidiēque vicium quis se iuste estimet irrogari (= –re), dum prior populus tenacis obediētie filius desiderandēque pacis alumpnus, suo tempore quicquid sancta mater ecclesia observandum duxerat, sine contradictione qualibet subire gaudebat. Quis itaque causam intentaret, dum nullus adesset,

Päätös kuvastaa kirjallisen kulttuurin leviämisen ja vakiintumisen vaikutuksia yhteiskunnassa. Yhä useampi seurakuntalainen luotti kirjoitetun sanan voimaan. Suomen alueella vaurauden ja kasvun leimaama 1400-luku mahdollisti niin kirkollisen kuin maallisenkin hallinnon tehostumisen ja vakiintumisen. Kauko Pirinen on tulkinnut tuomiokapitulिन päätöksessä mainitun ristiriidan kovapäisen kansan kanssa viittaavaan 1400-luvun lopun kiristyneisiin väleihin porvariston ja kirkon välillä. Ristiriita juonsi juurensa Ruotsin irrottautumiseen Kalmarin unionista ja Turun piispa Conradus Bitzin (k. 1489) toimintaan. Bitzin asettumisen unionikuningas Kristian I:n (1426–1481) kannattajaksi on tulkittu aiheuttaneen tyytymättömyyttä Turussa.¹⁹⁸ Pirinen on esittänyt, että teksti voi pohjautua myös yleisempään menneen ajan ylistykseen ja nykyajan turmelukseen viittaavaan kuvastoon.¹⁹⁹ Päätöksestä voidaan joka tapauksessa lukea, ettei kirkolla 1400-luvun lopun Turussa ollut ylivaltaa kirjalliseen kulttuuriin ja asiakirjahallintaan.

Turun tuomiokapitulin vuonna 1474 laatimassa päätöksessä määrättiin aloitettavaksi asiakirjojen kopiointityö ja perusteltiin sitä, miksi kopioiden laatiminen nähtiin tuomiokapitulissa tärkeäksi. Kopiointityön tavoitteena oli kolmen kopiokokonaisuuden laatiminen. Yhden oli määrä sisältää statuutit eli kirkon sisäiset ohjesäännöt, toisen hengelliset asiat ja kolmannen siviiliasiat.²⁰⁰ Sekä Jalmari Jaakkola että Reinhold Hausen ovat tulkinneet tuomiokapitulin päätöksen maallisten asioiden kopioinnin viittaavan *Turun tuomiokirkon Mustaan kirjaan*.²⁰¹ Jalmari Jaakkola on nostanut tutkimuksissaan tuomiorovastin ja myöhemmin piispaksi nousseen Magnus Nicolain (Särkilähti, 1435–1500)²⁰² keskeiseksi henkilöksi *Mustan kirjan* synnyssä ja sen eteen tehdyssä työssä.²⁰³

Jaakkolan ja Hausenin tulkinnot ajoittaisivat kopiointityön aloituksen 1470-luvun puoleenväliin. Kauko Pirinen on kuitenkin katsonut, että vaikka *Mustan kirjan* identifiointi yhdeksi päätöksessä pidettäväksi määrätystä kopiokirjoista on mahdollista, ei siitä ole riittäviä todisteita. Hän myös huomauttaa, ettei Porthan ole tutkimuksissaan

---

qui de retroactis alterum impugnet. Modernus autem predurus populus, nervum habens ferreum, frontem eneam et caritatem gelidam, velud homo pestilens non amat eum, qui se corripit, ymo non modo non amare, verum eciam, si detur copia, invadere non pavescit. Tres p[r]oinde conficere curavimus libellos, acta capitularia vel negocia complectentes: unum qui statuta, secundum qui causas mere spirituales et tercium qui civiles debeant continere.” FMU 3568. Käännös FM Ilkka Valve, *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* -hanke.

198 Pirinen, “The Cartulary of Abo Cathedral”, 23; Seppo Suvanto, “Bitz, Conradus”, *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–; Kauko Pirinen, *Turun tuomiokapituli 1276–1976*. Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli, Turku 1976, 33–35.

199 Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*, 122–124.

200 “[...] Tres p[r]oinde conficere curavimus libellos, acta capitularia vel negocia complectentes: unum qui statuta, secundum qui causas mere spirituales et tercium qui civiles debeant continere.” FMU 3568. Käännös FM Ilkka Valve, *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* -hanke.

201 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 136–137; Hausen, ”Förord” (REA 1890), 1–8.

202 Magnus Nicolai, tai suomennettuna Maunu Särkilähti, toimi tuomiorovastina vuosina 1465–1489 ja piispana 1489–1500. Seppo Suvanto, ”Magnus Nicolai”, *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–.

203 Jalmari Jaakkola myös tulkitsi varsinaisen kopiointityön päättyneen viimeistään vuoteen 1490, jolloin Magnus Nicolai valittiin piispaksi. Jalmari Jaakkola, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, Jalmari Jaakkola (toim.), *Codices medii aevi Finlandiae 1. Registrum ecclesiae Aboensis*, SHS, Helsinki 1952, XXV; Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 182.

tullut tällaiseen tulokseen. Pirinen ajoittaa kirjan synnyn piispa Conradus Bitzin aikakaudelle, mutta aikaan ennen vuotta 1474.²⁰⁴ Pirinen tulkitsee ajoituksen sopivan Magnus Nicolain työskentelyyn tuomiokapitulissa, muttei Jaakkolan tapaan ole valmis korostamaan tämän roolia ja nostamaan piispaa Suomen historian isän asemaan.²⁰⁵

Patrick Geary on korostanut sitä, että kopiokirjoja on pitkään tutkittu lähinnä käytännöllisenä arkistoinnin apuvälineenä, mikä liittyy kiinteästi myös arkistotieteen vahvaan käytännönläheiseen näkökulmaan. Tutkimus on keskittynyt kopiokirjojen sisältämiin asiakirjoihin tai yrityksiin rekonstruoida arkisto, josta kopiokirja on peräisin. Käsikirjoituksia kokonaisvaltaisesti myös esineinä tutkiva kodikologia sen sijaan on etenkin viime vuosina tarkastellut sisällön ohella myös esimerkiksi kirjojen valmistusmateriaaleja, sidontaa, käsialoja ja merkintöjä.²⁰⁶ Aikaisempia tulkintoja *Mustan kirjan* ajoituksesta haastaa turkulaisiin kopiokirjoihin perehtynyt tutkija Maria Kallio, jonka tutkimus kytkeytyy tähän kopiokirjoja kokonaisuutena tarkastelemaan uudempaan tutkimussuuntaukseen.

Kallio on vesileimamotiivien tutkimuksen perusteella esittänyt *Mustan kirjan* kopiointityön alkaneen jo 1450-luvulla tai 1460-luvun alussa. Hän ehdottaa kirjan olleen Turun tuomiokapitulin ensimmäinen kopiokirja.²⁰⁷ Näkemykselle antaa osaltaan tukea myös kirkkohistorian professori Tuomas Heikkilän huomio siitä, että vaikka tuomiokapituli valitteli päätöksessään myöhäistä heräämistään, esimerkiksi uuden sinetin tilaaminen tuomiokapitulille nopeasti sen jäsenmäärän kasvettua 1320-luvulla neljästä kuuteen osoittaa asiakirjahallinnon olleen tärkeä osa kapitulin toimintaa jo 1300-luvun alkupuolella. Kirkon asiakirjahallinto on todennäköisesti ollut suhteellisen järjestäytyntä ja tehokasta viimeistään 1400-luvun alussa. Asiakirjakopioita on laadittu jo ennen vuoden 1474 päätöstä ja todennäköistä on, että kirkon hallinnossa on ollut käytössä myös kirjerekistereitä.²⁰⁸

Esikuvana *Mustalle kirjalle* ovat olleet kirkon piirissä 800-luvulta lähtien käytössä olleet kopiokirjat. Tuomiokapitulin päätös antaa ymmärtää, että myös kaupunkien hallinnossa käytetyt pöytäkirjat, kaupungin muistikirjat (*tänkebok*) saattoivat toimia ainakin kopiointityön vertailukohtana. Kaupunginkirjoihin merkittiin esimerkiksi kaupunkien raatien antamat tuomiot ja erilaiset tapahtumat. Niitä on epäilemättä pidetty myös Suomen kaupungeissa, mutta yhtään muistikirjaa ei ole säilynyt. Itämeren alueen muiden kaupunkien, kuten Tukholman, Gdanskin ja Tallinnan pöytäkirjoista on kuitenkin

---

204 Pirinen, "The Cartulary of Abo Cathedral", 23; Pirinen, *Turun tuomiokapituli 1276–1976*, 39–40.

205 Pirinen, "The Cartulary of Abo Cathedral", 34–35.

206 Geary, "From Charter to Cartulary, 181–186; Duchein, "The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe".

207 FM Maria Kallio valmistelee turkulaisia kopiokirjoja käsittelevää väitöskirjaa Turun yliopistossa. Maria Kallio, "Cartulary of Turku Cathedral", *Codices Fennici*. SKS 2017; Maria Kallio, "Turun tuomiokapitulin keskiaikaiset kopiokirjat", Ulla Clerc (toim.), *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*. Aboa Vetus & Ars Nova & Turun Historiallinen yhdistys, Turku 2015, 102–103.

208 Heikkilä, "Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa", 138–141. Säilyneet kopiokirjat osoittavat, että kirjeet ainakin olivat tallessa. Heikkilä, "Kirjoituskeskukset", 249.

Kuva 1. Turun tuomiokirkon *Mustan kirjan* on katsottu saaneen nimensä sen mustista nahkakansista. Stockholm, Riksarkivet, A10 Registrum Ecclesie Aboensis.

mahdollista löytää runsaasti Suomen aluetta koskevaa aineistoa läheisten kauppa- ja sukulaisuusyhteyksien vuoksi.²⁰⁹

Mustan kirjan keskiajan jälkeiset vaiheet ovat osin hämärän peitossa. Todennäköisesti kirjaa säilytettiin tuomiokirkossa tai tuomiokapitulissa 1550-luvulle asti. Tämän jälkeen kirja siirrettiin Suomen herttua Juhanan (1537–1592)²¹⁰ hoviin Turun linnaan, missä herttuan kansliakirjuri ja sihteeri Bertil Ericinpoika Ljuster (k n. 1598)²¹¹ teki siihen merkintöjä 1550- ja 1560-luvuilla. Turun hovioikeuden presidentti ja kenraalikuvernööri Nils Bielke (1569–1639)²¹² siirsi 1620-luvulla kirjan Turun hovioikeuden arkistoon. Kirjan maaomistuksia ja rajoja koskevilla asiakirjoilla oli edelleen 1600-luvun alkupuolella oikeudellista merkitystä. Hovioikeudesta kirja siirrettiin vuonna 1669 Ruotsin hallituksen päätöksellä valtakunnan muinaismuistoja vuonna 1666 keräämään perustetun Antikviteettikollegion (Antikvitetskollegium) arkistoon. Kollegion toiminnan päättyessä *Musta kirja* siirrettiin ensin vuonna 1780 Kuninkaalliseen kirjastoon ja sieltä edelleen vuonna 1889 Ruotsin Valtionarkistoon, jossa sitä edelleen säilytetään.²¹³ Hausen ja Jaakkola ovat tulkinneet, että nykyinen *Musta kirja* on erotettu alkuperäisestä kokonaisuudesta tuomiokirkon historiakirjana vuonna 1554, jolloin kirkon tileissä on merkintä historiakirjan sitomisesta. Kirjan nimi on mahdollisesti syntynyt tässä vaiheessa.²¹⁴

Musta kirja ei ole ainut säilynyt turkulainen kopiokirja. Sen kanssa julkaistiin vuonna 1890 myös hieman suppeampi *Skoklosterin Codex Aboensis*, jota on usein pidetty *Mustan kirjan* sisarkopiokirjana.²¹⁵ Kirjojen sisältö muistuttaa erityisesti *Mustan kirjan* alkuosan osalta paljon toisiaan, vaikkakin asiakirjoissa on myös eroavaisuuksia. Todennäköisesti 1480- tai 1490-luvulla laaditusta *Skoklosterin Codex Aboensiksesta* käytetään toisinaan myös nimitystä *Codex Särkilähti*, jota Jalmari Jaakkola pyrki vakiinnuttamaan korostaakseen Magnus Nicolain roolia sen laatimisessa. Myös *Skoklosterin Codex Aboensis* päätyi keskiajan jälkeen Turun linnaan ja sieltä kenraalikuvernööri Per Brahen (1620–1680) kokoelman kautta Skoklosterin linnaan. Nykyään kirjaa säilytetään *Mustan kirjan* tapaan Ruotsin valtionarkistossa.²¹⁶

209 Ks. Salminen, *Obscure hands*, 117–120; Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*, 124–126; Orrman, *Suomen historian asiakirjalähteet*, 48.

210 Heikki Ylikangas, ”Juhana III”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–.

211 Georg Haggren, ”Ljuster, Bertil Ericinpoika”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS Helsinki 1997–.

212 Petri Karonen, ”Bielke, Nils”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–.

213 Jaakkola, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, XXVIII–XXX; Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 229–230.; Hausen, ”Förord” (REA 1890).

214 Jaakkola, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, XXVI–XXVII; Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 45, 228–230.

215 Riksarkivet, Stockholm, E8689, *Skokloster Codex Aboensis*.

216 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 275–288; Hausen, ”Förord” (1890), 1–8.

Mustan kirjan rakenne ja sisältö

Mustaan kirjaan on koottu kopioita Turun tuomiokirkon ja sen sisäisten toimijoiden, kuten tiettyjen virkojen ja alttareiden, sekä Turun piispan arkistoon todennäköisesti alun perin kuuluneista asiakirjoista vuosilta 1229–1515. Vanhimmat asiakirjat ajoittuvat piispa Thomaksen (k 1248) kaudelle 1200-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Nämä vuodelle 1229 päivätyt paavi Gregorius IX:n (n. 1145(1170)–1241) kirjeet ovat ensimmäisiä todisteita arkistojen muodostamisesta keskiaikaisen Suomen alueella ja niissä käsitellään Suomen piispanistuimen alkuvaiheita.²¹⁷ Pääasiassa *Mustaan kirjaan* kopioidut asiakirjat painottuvat 1400-luvulle, mutta siihen on kopioitu yksittäisiä asiakirjoja aina 1500-luvun alkuun asti.

Musta kirja on järjestetty arkistonmuodostajittain ja teemoittain, mikä on tyypillistä kopiokirjoille. Teemat saattoivat pohjautua esimerkiksi maantieteelliseen alueeseen, arkistonmuodostajaan tai asiaan. Ne helpottivat asiakirjojen löytämistä ja käyttöä ja liittivät samaa aihealuetta käsittelevät asiakirjat toisiinsa.²¹⁸ Teeman mukaan järjestäminen oli ylipäätään yleinen tapa asiakirjojen hallinnassa 1800-luvulle asti, jolloin provenienssijattelu nousi arkistoinnin keskeisimmäksi periaatteeksi.²¹⁹ Kirjasta voidaan erottaa kaksi eri foliointitapaa, vanhempi ja nuorempi, joista on vakiintunut tavaksi viitata nuorempaan koko kirjan kattavaan foliointiin.

Mustasta kirjasta voidaan hahmottaa kolme suhteellisen selväpiirteistä kokonaisuutta. Kirjan alkuun folioille 1–167 on sijoitettu kirkkoa koskevat yleiset lähteet, Padisen luostaria käsittelevät asiakirjat, tuomiokirkkoa ja sen oikeuksia koskevat privilegioasiakirjat sekä piispan omaisuuteen liittyvä materiaali.²²⁰ Tarkemmin alkuosan ovat jaotelleet Tuomas Heikkilä ja Maria Kallio hieman toisistaan poikkeavilla tavoilla. Folioille 1–20 on sijoitettu verotusoikeuksia ja kymmenyksiä käsitteleviä asiakirjoja. Folioille 21–45 Heikkilä tulkitsee sijoitetun tuomiokirkon ja piispan privilegioita. Kallio jakaa tämän kohdan vielä kahteen osaan, folioille 21–35 sijoitettuihin kuninkaallisiin kirjeisiin ja privilegioihin sekä folioille 36–45 sijoitettuihin sekalaisiin asiakirjoihin, jotka käsittelevät Turun hiippakuntaa ja katedraalia.²²¹

Kirjan alkuosa liittyy Turun hiippakunnan laajempaan eurooppalaiseen kristilliseen yhteisöön sekä valaisee kirkon ja maallisen hallinnon vakiintumista Suomen alueella. Keskiaikaisen Suomen ja Turun hiippakunnan muodostumisen kannalta tärkeässä roolissa ovat kirjan alkuosaan sijoitetut paavien kirjeet folioilla 46–53, jotka määräsivät

217 Ks. REA 3, 4, 5, 7.

218 van Gaenegem, *Guide to the Sources of Medieval History*, 78–79.

219 Ks. esim. Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 56–61.

220 Padisen luostarista ks. sivu 59. Jaakkolan jaottelun mukaan ensimmäinen osa päättyy folioon 166v eikä hän sijoita folion 167 asiakirjaa mihinkään. Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 137; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Pirinen, ”The Cartulary of Abo Cathedral”, 147–149; Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 145–149. Tämän tutkimuksen painopiste on *Mustasta kirjasta* tehtyjen julkaisujen tutkimuksessa, joten tukeudun kirjan jaottelun ja sisällön tarkastelussa aikaisempiin tutkimuksiin.

221 Kallio, ”Cartulary of Turku Cathedral”; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Stockholm, Riksarkivet, Ms. A 10.

kirkon ja piispan oikeuksista ja velvollisuuksista sekä kirkon hallinnon järjestämisestä. Näiden verotusta, kirkon tarjoamaa suojelua ja hallintoa käsittelevien asiakirjojen taustalla ovat yleensä taloudelliset intressit. Yhtä lukuun ottamatta kaikki paavien kirjeet on sijoitettu tähän osioon.²²² Mukana on esimerkiksi paavi Gregorius IX:n kirje, jossa hän vahvistaa vielä nuoren Suomen kirkon oikeuksia vuonna 1229:

Gregorius piispa, Jumalan palvelijoiden palvelija, lausuu kunnianarvoisalle veljelle, Suomen piispalle tervehdyksen ja apostolisen siunauksen. Apostolisella istuimella on tapana hyväntahtoisesti suostua hurskaksiin toivomuksiin ja anovien kunniallisiin pyyntöihin. Sen vuoksi, kunnianarvoinen veli Kristuksessa, sinun vanhurskaiden pyyntöjesi tähden ne lehdot ja pyhäköt, jotka aikaisemmin oli määrätty pakanoiden palvontamenoihin, mutta jotka sinun toimestasi hiljakkoin uskoon kääntyneet ovat vapaasta tahdostaan antaneet sinun kirkollesi, vahvistamme itse kirkolle kuuluviksi apostolisella valtuudella ja vakuutamme sen tämän kirjeen suojeluksella. Älköön siis olko kenellekään ihmiselle luvallista tätä meidän vahvistuskirjettämme rikkoa tai rikollisella röyhkeydellä vastustaa. Mutta jos joku tätä rohkenee yrittää, tietäköön että häntä on kohtaava kaikkivaltiaan Jumalan ja Pyhän Pietarin ja Paavalin, Hänen apostoliensa suuttumus. Annettu Perugiassa tammikuun 31. päivänä paaviutemme toisena vuonna.²²³

Kyseinen asiakirja on julkaistu käännöksenä sarjassa *Suomen historian dokumentteja* vuonna 1968 yhdessä noin kolmenkymmenen muun *Mustan kirjan* alkuosan asiakirjan kanssa. Tämän tyyppiset asiakirjat kertovat ennen kaikkea Turun piispanistuimen ja tuomiokirkon vaikutusvallan ja oikeuksien vakiintumisesta uudessa hiippakunnassa.

Alkuosaan kuuluvat myös folioille 54–61 sijoitetut sekalaisia kymmenyksiä ja kirkollisia määräyksiä käsittelevät asiakirjat ja folioille 62–71 sijoitetut esimerkiksi aneita, juhlia ja suurta skismaa käsittelevät asiakirjat. Heikkilän mukaan folioille 72–90 ja Kallion mukaan folioille 72r–91v sijoitetut Padisen luostaria käsittelevät asiakirjat muodostavat *Mustassa kirjassa* oman, ehkä koko kirjan yhtenäisimmän, asiakirjakokonaisuutensa. Asiakirjat koskevat Porvoon pitäjän sekä Pernajan ja Sipoon kappeleiden

---

222 Folioille 255 on jäljennetty paavi Sixtus IV:n piispa Konrad Bitzin viranhoitoa käsittelevä kirje vuodelta 1473. REA 642. Kallio, ”Cartulary of Turku Cathedral”, 2017; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Stockholm, Riksarkivet, Ms. A 10.

223 ”Gregorius episcopus, seruus seruorum Dej, venerabilj fratri¹ episcopo Finlandensi, salutem et apostolicam benedictionem. Annuere consuevit sedes apostolica piis votis et honestis petencium precibus fauorem beniuolum impertiri. Eapropter, venerabilis in Christo frater, tuis iustis precibus inclinatj lucos et delubra, deputata olim ritibus paganorum, que de nouo per te conuersi ad fidem ecclesie tue² voluntate spontanea contulerunt, ipsi ecclesie auctoritate apostolica confirmamus et presentis scriptj patrocinio communimus. Nullj ergo omnino hominuj liceat hanc paginam nostre confirmacionis infringere uel ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare³ presumpserit, indignationem omnipotentis Dej et beatorum Petri et Paulj, apostolorum eius, se nouerit incursum. Datum Parusij⁴ ij⁵ kalendas Februarij pontificatus nostri anno secundo.” REA 6. Käännös Paavo Numminen. *Suomen historian dokumentteja* 1, Mikko Juva, Vilho Niitemaa & Päiviö Tommila (toim.), Otava, Helsinki 1968.

patronaattioikeuden luovuttamista virolaiselle Padisen luostarille vuonna 1351 sekä oikeuden myöhempiä vaiheita.²²⁴

Padisen luostaria käsittelevän asiakirjakokonaisuuden jälkeen kirjaan on sijoitettu folioille 92–156 tuomiokirkon omistuksia käsittelevät maantieteellisesti jaotellut asiakirjat sekä piispan omistuksia koskevat asiakirjat. Näihin kuuluu erityisesti maaomaisuuden myyntiin, testamenttaamiseen, käyttöoikeuksiin ja lahjoituksiin liittyviä asiakirjoja. Piispan omaisuutta koskevat asiakirjat muodostavat tässä oman kokonaisuutensa ja ne on koottu selkeästi omaan vihkoonsa folioille 157r–167r. Monet näistä asiakirjoista liittyvät piispojen tekemiin maaomaisuuden ostoihin, mutta myös esimerkiksi piispantuinien hallinnoimiin kalastusoikeuksiin ja niiden kunnioittamiseen.²²⁵ Asiakirjat kuvastavat tuomiokirkon ja piispan omistusten ja oikeuksien kasvua ja vakiintumista Suomen alueella.

Mustan kirjan alkuun liitetty asiakirjarekisteri on paikkansa pitävä vain kirjan alkusosan osalta. Jaakkola on ehdottanut, että rekisterin loppuosaa on mahdollisesti ollut enemmänkin kopiointiohjelma kuin varsinainen rekisteri. Tulkintaansa hän perustelee sillä, että kaikkea siinä mainittua ei ole lainkaan kopioitu eivätkä mukaan otetut asiakirjat ole rekisterissä mainitussa järjestyksessä (Kuva 2).²²⁶

Jalmari Jaakkola on hahmotellut *Mustan kirjan* toiseksi osaksi folioille 168–267v kopioidut tuomiokirkon eri alttareiden arkistoihin kuuluneet asiakirjat, prebendoja eli kirkon virkoihin liittyviä palkkaosuuksia käsittelevät asiakirjat sekä lopuksi tuomiorovastin virkaa koskevat asiakirjat.²²⁷ Tuomas Heikkilä ja Maria Kallio ovat jakaneet toisen osan alttareiden omaisuutta ja prebendoja käsitteleviin asiakirjoihin Heikkilä folioilla 168–257 ja Kallio folioilla 168r–256r sekä tuomiorovastin virkaa käsitteleviin asiakirjoihin, jotka he ulottavat Jaakkolasta poiketen aina folioon 270 saakka.²²⁸

Foliot 268–270 käsittelevät Turun kaupungissa sijainneita Tholan ja Menartin tontteja. Jaakkola katsoo näiden asiakirjojen poikkeavan selvästi aikaisemmasta kopiointijärjestyksestä ja sijoittaa ne siksi vasta kirjan kolmanteen osaan, jota hän kutsuu kopiosikermäksi. Jaakkolan hahmottelemaan kolmanteen osaan, joka hänen jaottelusaan sijoittuu folioille 268v–283v ja Heikkilän jaottelussa folioille 271–283, sijoittuvat piispan läheisen avustajan arkkidiakonin virkaa käsittelevät asiakirjat. Kallio nostaa tästä esiin vielä folioilla 279r–281r olevan listan arkkidiakonin virkaan liittyneistä omistuksista.²²⁹

224 Ks. esim. REA 139, 143, ja 140. Kokoavasti Padisen luostarin omistuksista Uudellamaalla ks. Tapio Salminen, *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Vantaan kaupunki, Keuruu 2013, 455–512.

225 Ks. REA 526 ja 126. Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 137; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Pirinen, ”The Cartulary of Abo Cathedral”, 24–25. Kallio, ”Cartulary of Turku Cathedral”, 2017; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Stockholm, Riksarkivet, Ms. A 10.

226 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 149–153.

227 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 149–165.

228 Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255.

229 REA 695, 701, 693, 696, 700, 697, 699, 698. Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 165–166.

Kuva 2. *Mustan kirjan* asiakirjarekisteri. Nuotteja sisältävä pergamenttilehti on myöhempi lisä. Stockholm, Riksarkivet, A 10. Registrum Ecclesie Aboensis. *Codices Fennici*, SKS.

Mustan kirjan asiakirjat ovat hyvin tyypillisiä keskiaikaisia asiakirjoja, joissa näkyvät selvästi ajan kirjoittamisen normit ja käytännöt. Vakiintuneet aloitukset, lopetukset ja tavat kirjoittaa helpottavat tekstien tulkintaa ja osoittavat niiden laatijoiden olleen perillä asiakirjakaavoista ja kirjoittamisen käytänteistä. Keskiajalla asiakirjat olivat yleensä kirjureiden käsialaa ja niiden oikeellisuus oli vahvistettu asianosaisten sinetein, jotka toki puuttuvat asiakirjakopioista. Myös kopiointityön tehneet kirjurit olivat asiakirjamuotojen ja kirjallisen kulttuurin asiantuntijoita.²³⁰

Tietyillä fraaseilla ja rakenteilla sekä muodollisella kirjoitustavalla, joita oli mahdollista opetella ja jäljentää erilaisten kirjoitusoppaiden avulla, jäsennettiin tekstiä ja helpotettiin sen lukemista, ääneen lukemista, ymmärtämistä, puutteiden huomaamista sekä tekstin pätevyydestä varmistumista. Tekstien tarkoitus oli olla sekä luettavia että kuultavia, mistä kertoo myös asiakirjolle tyypillinen aloitus ”Kaikille jotka tämän näkevät tai kuulevat”, ”For alle dandemæn thetta breff höra eller see”.²³¹ Yhteiset rakenteet, fraasit ja muodot ovat osaltaan helpottaneet lähteiden tulkintaa ja niiden julkaisemista myös myöhemmin.

230 Mia Korpiola, ”Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 210–212; Orrman, *Suomen historian asiakirjalähteet*, 45–46; Asiakirjojen muodoista ks. Veikko Litzen, *Vanhat käsialat ja asiakirjat*. Valtionarkisto, Helsinki 1977, 107.

231 FMU 3526; Heikkilä, ”Kirjallistumiskehitys”, 11–22; Jimerson, *Archives Power*, 50–51; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 26; Clanchy, *From Memory to Written Records*, 294–327.

Suuri osa *Mustan kirjan* asiakirjoista liittyy maaomaisuuden siirtoon ja käyttöoikeuteen, joiden kohdalla maan- ja kaupunginlaki edellyttivät 1300-luvun jälkipuolelta lähtien asiakirjan laatimista.²³² Maaomaisuuden omistusoikeuteen liittyvät asiakirjat, joiden oikeudellinen merkitys oli pitkäaikainen, muodostavat ylipäätään koko Ruotsin valtakunnassa merkittävän osan, noin 60 prosenttia, keskiajalta säilyneistä lähteistä.²³³ Niiden käyttö lähti kirkon tarpeesta taata omistusoikeus laajaan maaomaisuuteensa. Käytäntö siirtyi hiljalleen myös maalliseen hallintoon ja yksityishenkilöiden käyttöön. Asiakirjat vahvistivat omistusoikeutta, joka ei niiden myötä perustunut enää vain suullisiin todisteisiin ja paikallisten muistitietoon.²³⁴

Kopiokirjan sisältämät omistusasiakirjat eivät liity ainoastaan maan ostoon ja myymiseen, vaan myös eri syistä tehdyillä lahjoituksilla ja testamentteilla on tärkeä osansa. Merkittävä osa kirkon tuloista ja omistuksista koostui yksityisten ihmisten tekemistä lahjoituksista ja niiden omistusoikeuden takaaminen oli kirkon kannalta tärkeää. Testamentin ja lahjoituksen kirkon omistukseen siirrettiin niin niittyjä ja peltoja kuin kaupunkitaloja ja kauppapuotejakin.²³⁵ Lahjoittajan tai testamenttaajan suvun mahdollisia tulevia vaatimuksia varten oli lahjoituksen oltava selvä. Kirkko vaati jo hyvin varhain lahjoituksista ja testamentteista kirjallista todistusta.²³⁶ Usein lahjoitusten ja testamenttien yhteydessä on olemassa myös lahjoituksen vastaanottajan vasta-asiakirja, jossa vastaanotetaan lahjoitus ja sitoudutaan siinä annettuihin ehtoihin. Lahjoittajat saattoivat esimerkiksi haluta asua lahjoittamassaan talossa elämänsä loppuun tai he halusivat tietyn määrän rukouksia kuolemansa jälkeen.²³⁷ Esimerkiksi porvaritar Greta Bertilsdotter Svartan pyhän Pietarin alttarille tekemä maaomaisuuden lahjoitus vuodelta 1423 on tyypillinen *Mustan kirjan* sisältämä lahjoitusasiakirja.²³⁸

Mustan kirjan asiakirjat on kirjoitettu latinaksi, ruotsiksi tai keskialasaksaksi. Lähinnä kirjan vanhemmat ja kirkon hallintoon liittyvät dokumentit ovat latinaksi. Latina hallitsi kirjoitettua kieltä 1300-luvulle asti, siis käytännössä niin pitkään kuin kirkko pääasiassa vastasi kirjallisesta kulttuurista. Se toimi läpi keskiajan ja pitkälle uudelle ajalle asti kirkon, diplomatian ja oppineiston kielenä yhdistäen koko läntistä Eurooppaa.²³⁹ Ruotsin kieli alkoi 1300-luvulla nousta kirjakielenä latinan rinnalle, mikä näkyy

232 MELL Jordbalken 20, 21, 22; MESTL, Jordbalken 6, 11.

233 Larsson, *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular*, 107. Eri asiakirjatyypeistä Ruotsissa ks. Larsson, *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular*, 105–119. Ks. myös Clanchy, *From Memory to Written Record*, 81–113.

234 Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 50; Kallioinen, *Kirkon ja kruunun välissä*, 13–14.

235 Ks. esim. porvari Hinza Knapin lahjoitus vuonna 1395. REA 277.

236 Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 132; Larsson, *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular*, 115–117; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 86.

237 Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 191–192. Ks. Esimerkki lahjoituksesta ja sen vastaanottamisesta Gerturud Loknäsin lahjoitus pyhän Andreaan alttarille vuonna 1416 REA 364 ja 365.

238 REA 406.

239 Outi Merisalo, ”Keskiajan latina”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 416–425; Walta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 182; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 3–8, 64–65, 168. Latinasta oikeuskielenä keskiajalla ks. Heikki E. S. Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka, Juridinen kielenkäyttö, lakimieslatina, kansainväliset oikeuskielet*. Alma Talent, Helsinki 2017, 359–362.

selkeästi myös *Mustassa kirjassa*. Kuningas pyrki määrätietoisesti vahvistamaan ruotsin kielen asemaa. Kansankielen, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan myös Suomen alueella ruotsia, käytön tarkoituksena oli mahdollistaa se, että kaikilla osapuolilla oli mahdollisuus ymmärtää lakia ja oikeuden toimintaa. Avoimeksi jää kuinka hyvin tämä toimi esimerkiksi valtakunnan itäosissa, missä suuri osa väestöstä puhui äidinkielenään suomea.²⁴⁰ Valtakunnan hallinto ja oikeuslaitos laativat myöhäiskeskiajalla jo suurimman osan asiakirjoista ruotsiksi. Ruotsin kieltä käytettiin kielenä niin kaupunkien raadeissa kuin hallinto- ja oikeustoimien todistamisessakin.²⁴¹

Keskialasaksa puolestaan oli Itämeren alueen kaupan kieli. Se muodostui kauppiaiden ja sitä kautta myös kaupunkien kieleksi koko Itämeren alueella 1300-luvulta lähtien. Hansakaupunkien kansliat siirtyivät virallisesti keskialasaksan käyttöön 1300-luvun lopulla.²⁴² Keskialasaksa oli laajalti käytössä myös Turussa, vaikka se ei ollut hansakaupunki. Kaupungilla oli tiiviit yhteydet Itämeren piirin kaupunkeihin ja saksalaistaustaisilla porvareilla oli merkittävä osuus Turun kaupankäynnissä ja hallinnossa 1470-luvulle asti, jolloin heidän osuuttaan rajoitettiin.²⁴³

Mustan kirjan asiakirjat eivät kuvaa vain kirkollisen eliitin toimia, vaan varsin laajasti myös ympäröivään yhteisöön kuuluvien aatelisten, porvarien ja talonpoikien sekä heidän perheidensä taloudellista toimintaa. Maata omistamattomat väestönosat sen sijaan näkyvät *Mustan kirjan* asiakirjoissa vain vähän. Kirjan yksittäisten asiakirjojen ja fragmenttisten tietojen avulla on niitä muuhun tutkimukseen ja lähteisiin vertailemalla mahdollista tarkastella hyvinkin suuria asioita keskiajan maailmassa eri tieteenalojen näkökulmista. Tämän ovat osoittaneet esimerkiksi kasvatuksen ja koulutuksen sekä keskiajan historiaan perehtyneet lehtori Jussi Hanska ja professori Anu Lahtinen, jotka ovat rakentaneet kuvaa muun muassa pappien koulutustasosta keskiajan Suomessa vertailemalla muutamia *Mustan kirjan* asiakirjojen tietoja siihen, mitä aiheesta muun Euroopan osalta voidaan kertoa.²⁴⁴ Oikeuslingvistiikan professori emeritus Heikki E. S. Mattila on puolestaan osoittanut, että *Mustan kirjan* asiakirjojen avulla voidaan tutkia esimerkiksi oikeuskielen kehitystä.²⁴⁵

---

240 MELL Jordabalken 20, 21, 22, MESTL Jordabalken 6.11; Marko Lamberg, ”Muinaisruotsi”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 490–506; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 89, 178–179. Ruotsista oikeuskielenä ks. Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, 205–211.

241 Heikkilä, ”Kirjallistumiskehitys”, 31.

242 Keskialasaksan asema heikkeni 1400-luvulla Hansan heiketessä ja vallan siirtyessä yläsaksaa puhuville maanomistajille. Keskialasaksan ja yläsaksan eroista ja kehityksestä ks. Sainio, ”Keskialasaksa”, 477–478; Nedkvitne, *The Social Consequences of Literacy*, 179–182. Keskialasaksasta keskiajan oikeuskielenä ks. Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, 324–326.

243 Mika Kallioinen, *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. SKS, Helsinki 2000.

244 Jussi Hanska & Anu Lahtinen, ”Keskiajalta 1500-luvun lopulle”, Jussi Hanska & Kirsi-Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS, Helsinki 2010, 40–41.

245 Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, 324–326.

Kadonneet arkistot

Turun tuomiokirkon Mustan kirjan asema on korostunut keskiaikaista Suomen aluetta käsittelevän historiantutkimuksen lähteenä osaksi siksi, että hallinnon asiakirjojen haantuminen viranhaltijoiden omiin arkistoihin, vuosisatojen mittaan tapahtunut asiakirjojen tuhoutuminen sekä asiakirjojen tietoinen hävittäminen ovat tuhonneet valtavan määrän Suomen alueeseen liittyviä keskiaikaisia lähteitä.²⁴⁶ Tutkimuksessa on oltu eri mieltä siitä, onko *Musta kirja* tarkoitettu hiippakunnan viralliseksi ja säännölliseksi kopiokirjaksi, jonka käyttö on ollut käytännön asiakirjahallintaan liittyvää, vai pikemmin historiallisten lähteiden kopiointiin.²⁴⁷

Myös kirkon arkisto-oloista Suomen alueella on jäänyt vain vähän tarkkaa tietoa. Suurin osa asiakirjoista on tuhoutunut eikä kuvauksia arkistojen sijainnista, järjestyksestä tai hoidosta ole juurikaan säilynyt. Tuomiokapitulin arkiston vaiheet ja sen sisältö tunnetaan huonosti. Ilmeistä on, että arkisto on nykyiseen tapaan muodostunut eri arkistonmuodostajien tuottamista kokonaisuuksista, joilla on ollut omat hoitajansa. Tuomiokirkon eri alttarit ja virat sekä niihin liittyvien palkkaprebendojen toimiin ja omaisuuteen liittyvät asiakirjat muodostivat omat arkistokokonaisuutensa ja niitä myös säilytettiin erillään toisistaan.²⁴⁸ Näin ollen esimerkiksi piispaa ja eri alttareita voidaan pitää omina arkistonmuodostajinaan, joiden toiminnan tuloksena tietty asiakirjakokonaisuus on syntynyt. *Mustan kirjan* rakenne kuvastaa jossain määrin näiden arkistonmuodostajien aineistojen erillisyyttä, mutta sen kautta ei voida rekonstruoida kadonnutta arkistoa tai arkistoja.

Musta kirja ei missään tapauksessa ole yhden miehen aikaansaannos. Se sisältää sekä piispan että tuomiokapitulin asiakirja-aineistoja. Jo käsialoista voi päätellä, että työtä on tehty suuremmalla joukolla ja ajallisesti kirjan muotoutuminen ulottuu 1500-luvun lopulle asti. Kullakin mukana olleella on ollut oma näkemyksensä siitä, mitkä ovat heidän vastuullaan olleen arkistoaineiston kopiokirjan tavoitteiden kannalta tärkeimmät ja sitä kautta kopioinnin arvoiset asiakirjat.²⁴⁹ Kirjan kokoamiseen osallistuneet henkilöt ovat eittämättä tehneet valintaa siitä, mitkä asiakirjat ovat kopioinnin arvoisia siinä käyttö-tarkoituksessa, johon *Musta kirja* on aikanaan laadittu.

On syytä huomioida, että kopiointityö on pohjautunut pitkälti arkistokokonaisuuksille, jotka monista eri syistä ovat olleet hajanaisia ja osin tuhoutuneita. Kirjan

246 Esimerkiksi Ruotsiin ja moniin keskieurooppalaisiin kaupunkeihin verrattuna on Suomeen liittyviä asiakirjoja säilynyt hyvin vähän. Salonen, ”The Vatican Archives and the Nordic Countries”, 551; Kallioinen, *Kirkon ja kruunun välissä*, 13; Kristian Krötzl, ”Keskiajan tutkimus: avain eurooppalaisuuteen”, *Tieteessä tapahtuu* 99:7 (1996), 12–14; Orrman, *Suomen historian asiakirjalähteet*, 45–48.

247 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 182; Jaakkola, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, XXV; Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*, 125–126.

248 Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 128, 138–139; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255.

249 Ks. Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*. 159–161, 191. Piispan ja tuomiokirkon arkistoista yleisemmin ks. Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 135–141.

vanhimpia asiakirjoja jouduttiin etsimään kopioitavaksi jo 1320-luvulla sen jälkeen, kun mitä ilmeisimmin sekä tuomiokirkon että piispan arkistot olivat tuhoutuneet venäläisten hyökkäyksessä vuonna 1318. Tuhossa menetettyjä arkistoja voitiin jossain määrin rakentaa uudelleen muualla säilyneiden asiakirjojen avulla. Tulos oli kuitenkin laiha, sillä ennen vuotta 1318 laadittuja asiakirjoja on *Mustassa kirjassa* vain 23 kappaletta.²⁵⁰ Kaikilta osin kirjan laatijoiden ei siis ole tarvinnut juurikaan tehdä valintaa siitä, mitkä asiakirjat tulisi kopioida.

Mustan kirjan rakenteen ja sisällön arviointi hankaloittaa jossakin määrin se, että kirja on lisäksi mahdollisesti ollut alkujaan meille säilynyttä laajempi kokonaisuus. Tähän viittaavat muista lähteistä löytyvät satunnaiset viittaukset sen teksteihin, joita ei nykyisessä versiossa enää ole. Laajemman kopiokirjan olemassaolosta todistavat Jaakkolan mukaan vielä 1600-luvun lopulta säilyneet rajankäyntiä koskevat asiakirjat, joissa viitataan *Mustan kirjan* sisältämiin tietoihin, jotka ovat sittemmin hävinneet. Myöhempiä aikoja käsitellyt osa on kadonnut mahdollisesti 1600-luvun loppupuolella.²⁵¹

On selvää, että *Musta kirja* muodostuu vain osasta sitä asiakirjamateriaalia, jota piispan ja tuomiokirkon arkistoissa on säilytetty kopiokirjan laatimisen aikaan. Koska kirjan laatimisen syy ja olosuhteet ovat epäselviä, ei voida sanoa onko sen laadinnan yhteydessä pyritty määrittämään myös sitä, mitkä asiakirjat kirkon eri arkistonmuodostajat halusivat säilyttää pysyvästi. Nykypäivän tavoitteita pysyvän ja määräraikaisesti säilytettävän tiedon erottamisesta ei ole syytä yrittää rinnastaa keskiajan kopiokirjojen laatimiseen.

Mustan kirjan ja keskiajan asiakirjakulttuurin tarkastelu osoittavat, että kopiokirjojen ja ylipäätään arkistojen historialliseen tutkimukseen on hankalaa soveltaa nykyhetken arkistotieteellisiä käsitteitä. Jotta historialliset lähteet ja niiden muodostuminen eivät näyttäytyä vain neutraaleina tai satunnaisina, voidaan niitä tarkastella Frank Bolesin arvonmäärityksen korvaavaksi käsitteeksi ehdottaman valinnan kautta.²⁵² Se tuo esiin esimerkiksi kopiokirjojen kohdalla niiden kokoamiseen liittyneen toiminnan aktiivisuuden viemättä kuitenkaan nykypäivän tavoitteita, käsitteitä tai teoreettisia malleja historialliseen todellisuuteen, jota ei ole mahdollista ymmärtää tai kuvata niiden kautta.

---

250 Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 133–136; Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 79.

251 Jaakkoa, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*, 7–16, 43, 45; Jaakkola, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, XXV–XXVIII.

252 Ks. Boles, *Selecting & Appraising Archives & Manuscripts*, XIV–XV.

Suomen historian lähteiden varastohuone

Nykyajan historian-tutkimus koko Euroopassa on juuri perustanutkin koko toimensa tälle tarkalle mutta waiwalloiselle arkiston-työlle. Se voi ylpeytemme olla, että meidänkin maamme tässä kohden ei ole jäänyt jäljelle. Jo Porthan oli sen-tapainen historioitsija, ja hän on siinä asiassa ei ainoastaan ensimmäinen Suomessa, vaan ensimmäisiä, etewimpiä koko Euroopassa.²⁵³

Suomalaisessa historiankirjoituksen historiassa Turun akatemian kaunopuheisuuden professori Henrik Gabriel Porthania on professori Yrjö-Koskisen tapaan usein pidetty ensimmäisenä alkuperäislähteiden käyttöä korostaneena kriittisen historiantutkimuksen edustajana. Saksalainen historioitsija Leopold von Ranke (1795–1886) teki 1800-luvulla tunnetuksi ajatuksen historiankirjoituksen tehtävästä selvittää tarkan lähde-työskentelyn avulla ”miten asiat ovat olleet”. Ranken kiteyttämä näkökulma oli hakenut muotoaan 1600- ja 1700-luvulta lähtien. Historiallisten asiakirjojen kerääminen keskusarkistoihin ja arkistojen roolin vähittäinen muutos hallinnon arkistoista myös tutkimusarkistoiksi antoivat jatkuvasti enemmän mahdollisuuksia korostaa tarkkaa lähde-työskentelyä tutkimuksen pohjana. Aikaisempaa usein ylimalkaiselle ja satunnaiselle lähde-työskentelylle jo lähteiden saatavuuden hankaluuksien vuoksi pohjautunutta tutkimusta ryhdyttiin arvioimaan uudelleen.²⁵⁴

Pohjoismaissa antiikin tekstien hyödyllisyys pohjoisen kansoista kertovina lähteinä kyseenalaistettiin. Katset käännettiin keskiaikaisiin lähteisiin, jotka ilman pitkiä todisteluketjuja kuvasivat Pohjolan historiaa.²⁵⁵ Niin Ruotsissa kuin monissa muissa maissa katolisen kirkon lähteet olivat menettäneet 1500-luvun jälkeen osan juridisesta ja opillisesta merkityksestään perinteiden katketessa ja opin muuttuessa.²⁵⁶ Ruotsissa protestanttiseen uskoon siirtymisen jälkeen katolisen ajan kirkollisia lähteitä ryhdyttiin keräämään 1520-luvun lopulta lähtien valtion hoiviin. Valtionarkisto erotettiin kuninkaan kansliasta omaksi osastokseen vuonna 1618.²⁵⁷ Kuninkaallinen kirjasto muodostui

---

253 Nimimerkki Y.K., ”Kirjallisuutta”, *Suometar* 19/1864, 3.

254 Anttila, *The power of antiquity*, 247–298; Stefan Berger, ”The role of national archives in constructing national master narratives in Europe”, *Archival Science*, 1 (2013), 4; Ernst Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*. University of Chicago Press, Chicago 2007, 199–214; Kelley, *Fortuness of History*, 9; Erkki Urpilainen, *Algot Scarin ja gööttillaisen historiankirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella*. SHS, Helsinki 1993, 29–30, 33–47; Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY, Helsinki 1989, 26.

255 Urpilainen, *Algot Scarin*, 108.

256 Janne Tunturi, *Romanssien ja runouden aikakausi. Thomas Warton keskiaikaa määrittelemässä 1750–1790*. Turun yliopisto 2010, 2–4, 60, 320–321; Breisach, *Historiography*, 163–167; Kelley, *Fortunes of History*, 9.

257 Fritz, *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början*. Myös Tanskassa perustettiin kansallinen arkisto vuonna 1668. Berger, ”The role of national archives in constructing national master narratives in Europe”, 4; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 48; Lybeck, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti*, 210.

Kustaa Vaasan ja tämän poikien yksityisistä kirjastoista alkaneesta kuninkaallisesta kokoelmasta, jonka asema vakiintui, kun vapaakappalelaki velvoitti vuodesta 1661 painotuotteiden valmistajat toimittamaan yhden kappaleen Kuninkaalliseen kirjastoon aluksi sensuuritarkoituksia ajatellen.²⁵⁸

Lähteiden keruuseen tartuttiin laajemmin, kun suurvaltakauden innostuksessa perustettiin vuonna 1666 uusi virasto Antikviteettikollegio. Sen tavoitteena oli kerätä muinaismuistoja, riimukiviä, vaakunoita ja muita menneisyydestä kertovia esineitä sekä kirjallisia erityisesti keskiaikaisia lähteitä. Upsalassa työnsä aloittanut kollegio ryhtyi myös keräämään ja ruotsintamaan islantilaisia saagoja sekä julkaisemaan lähteitä.²⁵⁹ Toiminta siirtyi Tukholmaan muutaman vuoden kuluttua, kun yksi Antikviteettikollegion keskeisistä voimista, Johan Hadroph (1630–1693) siirtyi sinne Valtionarkiston palvelukseen. Vuonna 1692 Aktikviteettikollegio muuttui Antikviteettiarkistoksi ja siirtyi osaksi kuninkaallista kansliaa, jonka alaisuudessa toimivat sen lisäksi Kuninkaallinen kirjasto ja Valtionarkisto.²⁶⁰

Lähteiden ja kirjallisuuden vähittäinen keskittyminen kansallisiin muistiorganisaatioihin mahdollisti paitsi niiden entistä laajemmän tutkimuksen, myös julkaisutyön. Merkittävimpiä varhaisia julkaisijoita oli Ruotsissa Johan Hadroph, joka julkaisi kaksi riimikronikkaa vuosina 1674–1676. Julkaisu oli ensimmäinen suuri julkisin varoin kustannettu lähdejulkaisu Ruotsissa. Osa niin Hardophin kuin muidenkin varhaisten julkaisijoiden julkaisuista sisälsi materiaalia, joka menetettiin vuonna 1697 Tukholman kuninkaanlinnan suuressa tulipalossa.²⁶¹ Myös antikviteettiarkiston arkistonhoitaja Johan Peringskiöld (1654–1720) keskittyi keskiaikaisten lähteiden jäljennys- ja julkaisutyöhön, mutta hänen suurteoksensa *Monumenta Sveo-Gothica* jäi käsikirjoitukseksi.²⁶²

Ruotsissa 1600- ja 1700-luvuilla syntynyt innostus lähteiden julkaisemiseen sijoittuu R. C. van Caenegemin ja Daniela Saxerin hahmottelemaan lähteiden julkaisemisen ensimmäiseen vaiheeseen, joka ulottuu 1500- ja 1600-lukujen vaihteesta 1700-luvun loppuun. Vaihe pohjautui muutoksille, joita tapahtui 1500-luvulta lähtien historian-tutkimuksessa ja kulttuuriperinnön ymmärtämisessä.²⁶³ Poliittiset ja yhteiskunnalliset muutokset, kuten reformaatio, herättivät niin Ruotsissa kuin muuallakin Euroopassa kiinnostusta alkuperäislähteiden keräämiseen ja julkaisemiseen ja kansallisia arkistoprojekteja alettiin herätellä eri maissa.²⁶⁴ Aikaisemmin tutkimuksessa vähälle huomiolle

258 Ks. *Kungliga biblioteket. I ord och bild*, Ingrid Svensson (red.). Acta Bibliothecæ regie Stockholmiensis 89, Kungliga biblioteket, Stochkolm 2018, 35–57.

259 Fritz, *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början*.

260 *Kungliga biblioteket i ord och bild*, 78–79.

261 Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 106.

262 Ks. G. Danell, ”Nils Reinhold Brocman”, *Svenskt biografiskt lexikon*. Riksarkivet 2019; Fritz, *De svenska medeltidsbrevens trädning*; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 159–184.

263 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–51; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 159–184.

264 Berger, ”The role of national archives in constructing national master narratives in Europe”, 4; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 48; Breisach, *Historiography*, 173–174; Stefan Berger, *Writing the Nation. A Global Perspective*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007, 31–32; Lybeck, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti*, 210.

jäänyt keskiajan historia ja sitä kuvaavat lähteet alkoivat kiinnostaa tutkijoita. Ajanjakso sai 1600-luvulla nimekseen keskiaika eli *medium aevum*, mutta siitä puhuttiin myös gotiikkana, pimeänä aikana ja paavin aikana.²⁶⁵

Monin paikoin Euroopassa lähdejulkaisemisen edelläkävijöitä olivat uskonnolliset järjestöt, jotka kokosivat omaan toimintaansa liittyvää lähdeaineistoa. Kirkollisia laajoja julkaisuprojekteja käynnistettiin muun muassa Hollannissa ja Ranskassa 1600-luvulla ja ne näyttivät suuntaa myöhemmälle työlle.²⁶⁶ Kiinnostuksen herääminen julkaisutyöhön nimenomaan uskonnollisissa järjestöissä oli epäilemättä yksi seuraus siitä, että katolinen kirkko ja uskonnolliset yhteisöt toimivat jo vuosisatoja aikaisemmin läntisessä Euroopassa ylipäätään kirjallisen kulttuurin edelläkävijöinä ja edistäjinä.²⁶⁷ Omalta osaltaan vaikutti myös reformaation myötä syntynyt vastakkainasettelu eri kirkkokuntien välillä. Niin eri protestanttiset liikkeet kuin katolinen kirkkokin pyrkivät uskonkiistoissa hyödyntämään vanhoja asiakirjoja. Monet varhaismodernit uskonnollisten yhteisöjen julkaisut eivät olleet tarkoitettuja laajemmin lukevalle yleisölle, vaan julkaisevien tahojen sisäiseen käyttöön.²⁶⁸

Yhtenä ensimmäisistä yhden kansan koko keskiaikaisen lähteistön yritti kerätä yhteen ja julkaista italialainen historioitsija Lodovico Antonio Muratori (1672–1751). Hän julkaisi teokset *Rerum Italicarum Scriptores, ab aera Christianae 500 ad 1500* vuosina 1723–51 ja *Antiquitates Italicae Medii Aevi* vuosina 1738–1742.²⁶⁹ Myös Ruotsissa työhön ryhtyivät erityisesti yksittäiset tutkijat, jotka toimivat niin yliopistojen piirissä kuin muistiorganisaatioissa ja kuninkaan hallinnossakin. Ruotsalainen lähdejulkaisemisen aktiivinen kausi alkoi 1740-luvulla ja kesti professori Nils Erikssonin jo väitöskirjassaan esittämän tulkinnan mukaan noin 35–40 vuotta aina 1770-luvulle saakka, jolloin Porthan vasta aloitteli julkaisutyötään Turussa. Lähteitä julkaisivat noina vuosina muun muassa kuninkaallisessa kirjastossa ja antikviteettiarkistossa vaikuttanut historioitsija ja juristi Nils Reinhold Brocman (1731–1770), joka myös kierteli Itämeren piirissä aineistoja etsien, sekä erityisen aktiivisesti historian professori Sven Lagerbring (1707–1787), joka haki innoitusta etenkin tanskalaisten aktiivisesta lähteiden keruusta.²⁷⁰

Lähteiden julkaisemiseen ja historiantutkimukseen osallistuivat eri tieteenalojen edustajat teologeista ja juristeista latinisteihin. Heidän koulutustaustansa ja

---

265 Janne Tunturi, *Romansien ja runouden aikakausi*, 2–4, 60, 320–321; Breisach, *Historiography*, 163, 166–167; Kelley, *Fortunes of History*, 9, Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 132–135. Pimeäksi ajaksi saatettiin kutsua myös varhaisempaa aikaa, jolta ei ollut säilynyt lainkaan kirjallisia lähteitä.

266 Tom, Verschaffel, ”Something More Than a Storage Warehouse. The Creation of National Archives”, Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds.), *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 30; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 49; van Caenegem, *Guide to the Sources of Medieval History*, 160–174.

267 Wälta, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, 182; Nedkvitne, *The social consequences of literacy*, 3–8, 64–65, 168.

268 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51.

269 Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 104–105.

270 G. Danell, ”Nils Reinhold Brocman”; Fritz, ”De svenska medeltidsbrevens trading”; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 159–184, Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 106–107.

työskentely-ympäristönsä olivat moninaisia ja jokainen kirjoitti historiaa ja julkaisi lähteitä oman alansa ja oppineisuutensa näkökulmasta. Myös monet 1700-luvun suurista historiategoksista kirjoitettiin Ruotsissa erillään yliopistomaailmasta, kun kirjailijat, arkistonhoitajat ja virkamiehet kuten valtakunnanhistorioitsijat hovimies Olof Dalin (1708–1763) ja poliitikkona tunnettu Anders Schönberg (1737–1811) julkaisivat tutkimuksiaan.²⁷¹

Porthan toimi ajassa, jossa historia alkoi vähitellen vakiintua itsenäisenä akateemisenä tieteenalana ja ajatus yhtenäisestä kulttuurisesta instituutiosta, jota voidaan kutsua tieteksi, oli alkanut hahmottua. Raja kirjallisuuden ja historian välillä alkoi tarkentua, samoin raja myytin ja historian välillä.²⁷² Historiankirjoituksessa korostui 1700-luvulla ruotsalaisten yhteisen edun edistäminen ja mahdollisuus oppia historiasta. Merkittävimmät ruotsalaiset historiategokset olivat laajoja valtakunnan tai kansan menneisyyden kuvauksia. Niissä korostui historian esittäminen vähittäisenä kehityskertomuksena tietämättömyyden ja surkeuden ajoista kohti sivistystä ja valistusta. Elämää olivat muuttaneet paremmaksi valistuksen ihanteiden kuten tiedon, tieteiden ja kansainvälisen kanssakäymisen edistyminen. Yksityiskohtaisempiin tutkimusongelmiin paneuduttiin lähinnä väitöskirjoissa²⁷³

Suomen ensimmäinen sanomalehti julkaisutyön areenana

Henrik Gabriel Porthanin kriittinen tutkimusote pohjautui lähteiden merkityksen korostamiseen ja huolelliseen arkistotyöskentelyyn. Porthanin lähdejulkaisutyö kohdistui erityisesti Suomen alueeseen liittyvään keskiaikaiseen aineistoon. Hän julkaisi ensimmäisen *Mustan kirjan* asiakirjan Turun akatemian kirjaston historiaa käsittelevässä väitöskirjojen sarjassa *Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis*. Porthan kutsui siinä lähdeään Turun kopiokirjaksi (*Abo Copie-bok*). Asiakirja koski piispa Hemminguksen (n. 1290–1366) kirjalahjoitusta Turun tuomiokirkolle 1350-luvulla ja liittyi siten kirjas-tojen ja kirjojen historiaan Suomen alueella (Kuva 3).²⁷⁴

Porthanin asiakirjajulkaisun ajankohdasta on esitetty tutkimuksissa erilaisia tulkin-toja. Yleisen historian professori Magnus Gottfrid Schybergson (1851–1925) on tulkinnut, että asiakirja julkaistiin vuonna 1771 väitöskirjasarjan ensimmäisessä osassa.²⁷⁵ Porthanin koottujen teosten *Opera Omnian* viidennen osan toimittaneet klassillisen filologian professori Heikki Koskennimi (1919–2013), oppihistorian asiantuntija dosentti

271 Maija Kallinen, ”Suurin murroksista? Skolastiikasta empiirisen tieteen tielle”, Mikko Myllykangas & Petteri Pietikäinen (toim.), *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki 2017, 192; Jouko Nurmiainen, *Edistys ja yhteinen hyvä vapaudeanajan ruotsalaisessa poliittisessa kielessä*. SKS, Helsinki 2009, 101; Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 13.

272 Maija Kallinen, ”Suurin murroksista?”, 189; Berger, *Writing the Nation*, 32.

273 Nurmiainen, *Edistys ja yhteinen hyvä*, 97–101.

274 ”Abo Copie-Bok in Archiv Antiquitatum fol 14”. Henrik Gabriel Porthan & Jonas Bergsten, *Dissertatio historiam Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis*, Aboe 1771, 15–16. REA 158.

275 M. G. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan lefnadsteckning. Senare delen*. SLS, Helsingfors 1911, 128–130.

Kuva 3. Piispa Hemminguksen 1350-luvulla Tuomiokirkolle tekemä kirjalahjoitus *Mustassa kirjassa*. Asiakirja julkaistiin Porthanin Turun Akatemian kirjastoa käsittelevässä väitöskirjojen sarjassa. Riksarkivet, A 10. Registrum Ecclesie Aboensis. *Codices Fennici*, SKS.

Eero Matinolli (1924–1981) sekä klassillisten kielten ja antiikin kulttuurin dosentti Martti Nyman ovat esittäneet, että alun perin asiakirja julkaistiin vuonna 1773 sarjan viidennen osan loppuun liitettyssä corrigendassa, jolla täydennettiin ensimmäisessä osassa esitettyjä tietoja. Asiakirja liitettiin vasta 1780-luvulla uudessa painoksessa ensimmäisen osan loppuun. Asiakirjajäljennöstä ei ole sarjan ensimmäisessä osassa kaikissa meille säilyneissä teossarjan kappaleissa, mikä vahvistaa Matinollin, Koskenniemen ja Nymanin näkemystä.²⁷⁶

Joka tapauksessa Porthan julkaisi ensimmäisen *Mustan kirjan* asiakirjan noin kymmenen vuotta ennen kuin hän pääsi itse tutkimaan kirjaa Tukholmaan Kuninkaalliseen kirjastoon vuonna 1782.²⁷⁷ Akatemian kirjaston historiassa julkaistun asiakirjan

276 Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli & Martti Nyman, ”Johdanto”, Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli & Martti Nyman (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia V*. Porthan-seura, Turku 1974, XX–XXI. Asiakirjan tietoihin viitataan ensimmäisen osan alaviitteessä g sivulla 8. Teossarjan viidennessä osassa asiakirja on painettu sivuille 83–84. Porthan mainitsee kirjjeessään Lidenille 7.7.1787, että sivun 8 osalta kirjan viimeistelyssä on tehty muutoksia. Porthan Lidenille 7.7.1787, *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, Ernst Lagus (red.), SLS, Helsingfors 1898, 129–132.

277 Gahm-Persson mainitsi kirjjeessään Jakob Tengströmille elokuussa 1782 Porthanin löytäneen vanhan kirjan, jota kutsutaan *Registrum Aboensikseksi*. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan, senare delen*, 128.

ensimmäisen version Porthan oli saanut välikäsien kautta ystävältään Turun akatemian fysiikan professori ja Uppsalan piispa Carl Fredrik Mennanderilta (1712–1786), joka samalla johdatteli Porthanin käsikirjoituksen äärelle. Turun akatemian oppineille runsaasti tietoja ja asiakirjajäljennöksiä sekä Tukholmassa asuneen poikansa kautta että Turusta Uppsalaan vuonna 1775 siirryttyään välittänyt Mennander oli saanut ensimmäiset tiedot kirjan olemassaolosta jo 1760-luvulla historioitsija Sigfrid Lorentz Gahmilta (1725–1794), joka pohti kirjeessään, että toisaalla lähteissä mainittu *Musta kirja* tulisi etsiä, mutta kirjan sijainnista vallitsi epävarmuus.²⁷⁸ *Mustaan kirjaan* oli viitattu ja siitä oli myös julkaistu joitakin asiakirjoja jo 1720- ja 1730-luvulla, mutta kirjan olemassaolo oli tämän jälkeen pitkälti unohdettu.²⁷⁹ Historioitsija, lähteiden kerääjä ja julkaisija Magnus von Celse (1709–1784) kirjoittikin teoksessaan *Apparatus Historiae Sveogothicae* vuonna 1749: ”Onko Codex Aboensis nykyään olemassa, en tiedä”.²⁸⁰

Lopulta *Musta kirja* löytyi Antikviteettiarkistosta, jossa sitä säilytettiin yhdessä monien muiden keskiaikaisten lähteiden kanssa. Sieltä se siirrettiin vuonna 1780 Kuninkaalliseen kirjastoon, kun Antikviteettiarkiston aineistoja jaettiin Valtionarkiston ja Kuninkaallisen kirjaston kokoelmiin.²⁸¹ Porthan ei koskaan saanut kirjaa lainaan Turkuun, vaan joutui teettämään itselleen kopion omalla kustannuksellaan. Tukholmalaisen keskiajan lähteisiin erikoistuneen tohtori Johan Adolf Stechaun (1746–1812), joka itsekin oli tuttu lähteiden julkaisutyön kanssa, suorittama kopiointityö oli Porthanin mielestä laadukasta, mutta kävi hänestä hitaasti ja kesti aina vuoteen 1788.²⁸²

Tutkijat olivat usein 1700-luvulla ja vielä paljon myöhemminkin riippuvaisia arkistojen kopistien tekemästä työstä. Kopistien käyttö arkistoissa oli esimerkiksi vuonna 1880 avautuneessa Vatikaanin salaisessa arkistossa pakollinen käytäntö vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, kun suomalaiset historiantutkijat Henry Biaudet (1869–1915) ja Liisi Karttunen (1880–1957) tekivät siellä tutkimusta ja hyvän paleografiaan perehtyneen kopistin löytäminen saattoi olla hankalaa.²⁸³ Johan Adolf Stechau oli keskiajan asiakirjojen asiantuntija, mutta käytäntö vei silti Porthanilta mahdollisuuden tehdä

278 Gahm Mennanderille 18.8.1768, *Opera Selecta II*. SLS, Helsingfors 1862, 12–13. Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 170–171.

279 Esimerkiksi REA 138 oli julkaistu teoksessa, *Acta literaria Sveciae* vuonna 1725. Ks. Johannes Henricum Russworm, *Acta literaria Sveciae. Upsaliae publicata, volumen secundum*. Upsaliae & Stockholmiae 1725, 61–62. ÅT 22/1785.

280 Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 170–171. Lainauksen suomennos Gunnar Suolahti.

281 Keskiaikaisten aineistojen siirrosta Kuninkaalliseen kirjastoon ja Valtionarkistoon ks. Fritz, *De svenska medeltidsbrevens tradering*.

282 Heikki Koskeniemi & Eero Marinolli, ”Johdanto”, Heikki Koskeniemi & Eero Marinolli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia VI*. Porthan-seura, Turku 1978. Schybergsson, *Henrik Gabriel Porthan, senare delen*, 128–129. Porthan kertoo kirjeessään Mennanderille vuonna 1783 saaneensa käsiinsä kolmanneksen *Mustasta kirjasta*. Porthan Mennanderille 28.11.1783 *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, 92–93. Stechausta ks. Clas-Ove Strandberg, ”Johan Adolf Stechau, 1746–1812”, *Svenskt översättarlexikon*. Litteraturbanken 2018. Johan Adolf Stechaun oli Nils Eric Brocmanin velipuoli.

283 Ks. Garritzen, *Lähteiden lumoamat*, 39.

kopiointityö itse ja pakotti hänet luottamaan tutkimus- ja julkaisutyössä muiden tekemiin tulkintoihin.

Porthanin julkaisutyö alkoi väitöskirjoista, mutta se lähti kunnolla käyntiin 1780-luvulla, kun vuonna 1770 perustetun Aurora-seuran sanomalehti *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*²⁸⁴, jonka nimi arkikielessä lyhentyi nopeasti Åbo Tidningariksi, tarjosi hänelle uuden julkaisukanavan. Porthan kuului seuran perustajajäseniin yhdessä merkittävää virkamiesuraa erityisesti museoiden, arkeologian ja taiteen parissa tehneen piispa Mennanderin pojan Carl Fredrik Fredenheimin (1748–1803, aateloitu 1769) sekä serkkunsa Ruotsin valtionarkiston aktuaarin ja sittemmin oikeudellista uraa tehneen Pehr Juslénin (1739–1794) kanssa.²⁸⁵ Muiden seikkojen ohella arkistojen tuntemus ja arkistotyöskentely yhdistivät Porthania, Fredenheimia ja Juslénia.

Aurora-seuran tavoitteet pohjautuivat valistusajan ihanteisiin. Sanomalehti oli yksi seuran kansallisen kulttuurin, kirjallisuuden, musiikin ja tieteen esiin nostamisen ja edistämisen väline. Lehden toimituksesta vastasivat kulloinenkin seuran puheenjohtaja sekä Porthan seuran sihteerinä. Etenkin Turun akatemian, hovioikeuden ja kirkon piireihin kuuluneet seuran jäsenet ja muut kiinnostuneet avustivat toimituskuntaa kirjoittaen omaan alaansa tai kiinnostuksenkohteisiinsa liittyviä artikkeleita.²⁸⁶

*Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*ssa julkaistiin pääasiassa Suomen alueeseen jollain tavoin liittyviä artikkeleita ja uutisia. Sen sivuilta löytyi esimerkiksi säätietoja, tilastoja, uutisia Turun kaupungista sekä keskeisten henkilöiden kuolinilmoituksia. Maa-seudun kirjeenvaihtajien avulla aiheita laajennettiin myös Turun ulkopuolelle. Suuri osa lehden sisällöstä oli 1700-luvun sanomalehtien tapaan ajankohtaisten uutisten sijaan aikakauslehtimäistä. Lehti keskittyi hyötyajattelun hengessä esittelemään tutkimustuloksia eri aloilta, kuten kielitieteestä, historiasta, tekniikasta ja maataloudesta. Tutkimuksen lisäksi siinä julkaistiin klassisia kaunokirjallisia tekstejä ja alkuperäislähteitä.²⁸⁷ Lehti ei suinkaan ollut ainoa Suomen alueella luettu sanomalehti, vaan sitä luettiin rinnan etenkin ruotsalaisten sanomalehtien, esimerkiksi ulkomaanuutisia välittäneen *Stockholms Post-Tidningarin* ja kotimaan uutisiin keskittyneen *Inrikes Tidningarin* kanssa.²⁸⁸

Aurora-seuran lehti oli tyyppillinen aikansa sanomalehti, sillä aikakauslehtiä ja sanomalehtiä on ylipäätään hankalaa erottaa toisistaan ennen 1800-luvun puoliväliä. Niin

---

284 Käytän lehtien nimien rinnalla käsitettä sanomalehti viitatessani Åbo Tidningarin eri versioihin.

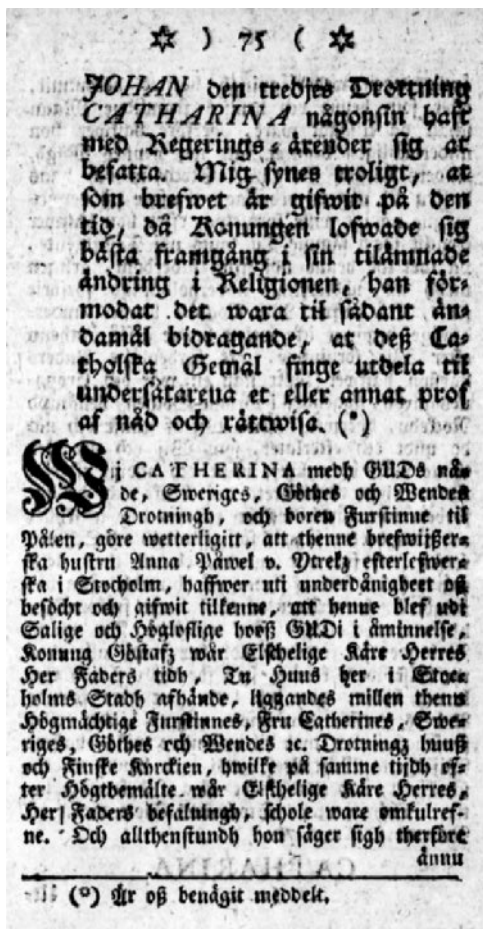
Lähdeviitteissä viitataan kaikkiin lyhenteellä ÅT ja eri julkaisukaudet erottuvat julkaisuvuosista.

285 Ks. Risto Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja no 38, Joensuun yliopisto, Joensuu 1997, 8 alaviite; Päiviö Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia I. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio 1988, 23–75, 48.

286 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1809*, 10. Aurora-seurasta tarkemmin ks. Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. SKS, Helsinki 2000, 159–206, 199–202.

287 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 26–30. Kirjallisuuden käsittelystä sanomalehdessä ks. Minna Ahokas, *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla*. Suomen tiedeseura, Helsinki 2011, 248–255.

288 Ks. Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1809*, 15–17.

Kuva 4. Kuningatar Katariina Jagellonican kirje julkaistiin *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbossa* 31.5.1771. Myöhemmästä käytännöstä poiketen kirjettä selittävä lyhyt teksti on sijoitettu ingressiin eikä alaviitteenseen. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon kuin muidenkin sanomalehtien ajankoh-
taisuus kärsi tiedonkulun hitaudesta sekä
ilmestymistahdin verkkaisuudesta ja jopa
epäsäännöllisyydestä. Sanomalehdet ha-
kivat vielä rooliaan tiedonvälityksen ka-
navina. Ne alkoivat kehittyä varsinaiseksi
joukkotiedotusvälineeksi Suomessa vasta
1800-luvun puolivälin jälkeen.²⁸⁹ Lehdet
tarjosivat kuitenkin niin Ruotsissa kuin
esimerkiksi Ranskassa ja Saksassakin uu-
denlaisen areenan historiallisen tiedon
välittämiseksi.²⁹⁰

Historiallisten asiakirjojen julkai-
seminen kuului *Tidningar Utgifne Af
et Sällskap i Åbon* sivuille alusta asti. Jo
vuonna 1770 laaditussa lehden ohjel-
massa oli erikseen mainittu Suomen his-
torian tunnetuksi tekeminen ja historian
luominen tuleville sukupolville.²⁹¹ Alku-
peräislähteiden ja historiantutkimuksen
julkaiseminen sopi erinomaisesti lehden
linjaan, jossa korostettiin Suomea koske-
vien tietojen keräämistä ja julkaisemis-
ta.²⁹² Ensimmäisen historiallisen asiakir-
jan, kuningas Juhana III:n (1537–1592)
kuningattaren Katariina Jagellonican
(1526–1583) kirjeen vuodelta 1576,
julkaisi lehden ensimmäisellä ilmesty-
miskaudella toukokuussa 1771 historian
ja moraalin professori Johan Bilmark
(1728–1801) (Kuva 4).²⁹³

Ensimmäisellä julkaisukaudella
julkaistiin parikymmentä historiallis-
ta asiakirjaa, jotka sijoittuvat pääasiassa

289 Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 25, 68. Ruotsalaisesta sanomalehdistöstä ks. esim.

Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 15–17.

290 Ks. esim. Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 16.

291 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 8, 24. Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti*, 165–202.

292 Lehden linjan erittely ks. Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 17–18.

293 ”JOHAN den tredjes Drottning CATHARINA någonsin haft med Regerins-ärender sig at befatta”,
ÅT 10/1771, 3–4. Arvid Hultin, *Åbo Tidningar under porthan-Franzénska tiden*. Helsingfors 1917,
174.

1600-luvulle. Julkaistut asiakirjat olivat lähinnä Turun kaupungin erilaisten toimijoiden, kuten maistraatin, pöytäkirjoja, joita julkaisi pormestari Karl Fredrik Ignatius (1726–1786).²⁹⁴ Mukana oli lisäksi muutamia kuningas Juhana III:n ajan asiakirjoja 1500-luvun loppupuolelta. Niitä julkaisi myöhemmin arkkipiispana toiminut teologi Jakob Tengström (1755–1832), joka jatkoi sittemmin alkuperäislähteiden julkaisemista myös lehden ulkopuolella.²⁹⁵ Lähdejulkaisuja toimittivat lehteen myös piispa Mennander ja lainopin professori Matthias Calonius (1738–1817). Osa asiakirjoista oli niin laajoja, että ne julkaistiin useassa osassa pidemmän ajan kuluessa.²⁹⁶ Lehdessä julkaistiin alusta asti myös historiallisia tutkimuksia ja katsauksia, muun muassa Suomen kouluja käsittelevä laaja artikkeli vuodesta 1772 alkaen.²⁹⁷ Asiakirjajulkaisut olivat kuitenkin pääasiassa erillisiä eikä niihin liitetty taustoittavia tai selittäviä artikkeleita.

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo lakkasi ilmestymästä vuonna 1778 Aurora-seuran toiminnan hiipuessa ja Porthanin ajan kuluessa yhä tiiviimmin akateemiseen työhön. Lehden lakkauttamisen syistä on erilaisia arveluita. Ilmeisesti siihen vaikuttivat ainakin kirjoittajien ja lukijoiden kiinnostuksen väheneminen sekä kirjoittajien tyytymättömyys siihen, että lehden toimituskunta oli varsin kriittinen tarjottuja tekstejä kohtaan. Mahdollisesti myös Frenckellin kirjapainon sisäiset ristiriidat vaikuttivat lakkautuspäätökseen.²⁹⁸

Nopeasti lehden lakkautuksen jälkeen Porthan toteutti ainoan ulkomaanmatkansa matkustaen Saksaan pääkohteenaan Göttingen ja sen saksalaisen kriittisen historian-tutkimuksen kannalta keskeinen yliopisto. Saksassa oli vilkasta lähteiden julkaisutoimintaa ja siellä ilmestyi 1700-luvulla satoja historiallisiin teemoihin ja lähteiden julkaisuun keskittyviä lehtiä, jotka saattoivat hyvinkin toimia Porthanin julkaisujen yhtenä innoittajana ja esikuvana. Göttingenissä työskenteli useita myös Pohjolan historiaan ja suomalais-ugrilaisiin kielisiin erikoistuneita tutkijoita ja lähdejulkaisijoita, joiden tuotantoon Porthan oli tutustunut jo Turussa, mutta joiden käsityksiin hän saattoi paneutua ja tutustua lähemmin paikan päällä. Göttingenissä vaikutti etenkin professori August Ludwig von Schlözer (1735–1809), joka vuosina 1802–1809 julkaisi venäläisen Nestorin kronikan käännöksen. Porthan tutustui myös kollegaansa yliopiston kirjastonhoitajaan professori Christian Gottlob Heyneen (1729–1812). Matkallaan Porthan saattoi tutustua yliopiston ja sen kirjaston toiminnan lisäksi myös saksalaisten kollegoidensa sanomalehtihankkeisiin. Hän kirjoitti myös itse Schlözerin Briefwechsel -lehteen Suomea käsittelevän artikkelin *Neuesten Nachrichten von Finnland, dem europäischen Kanada*.

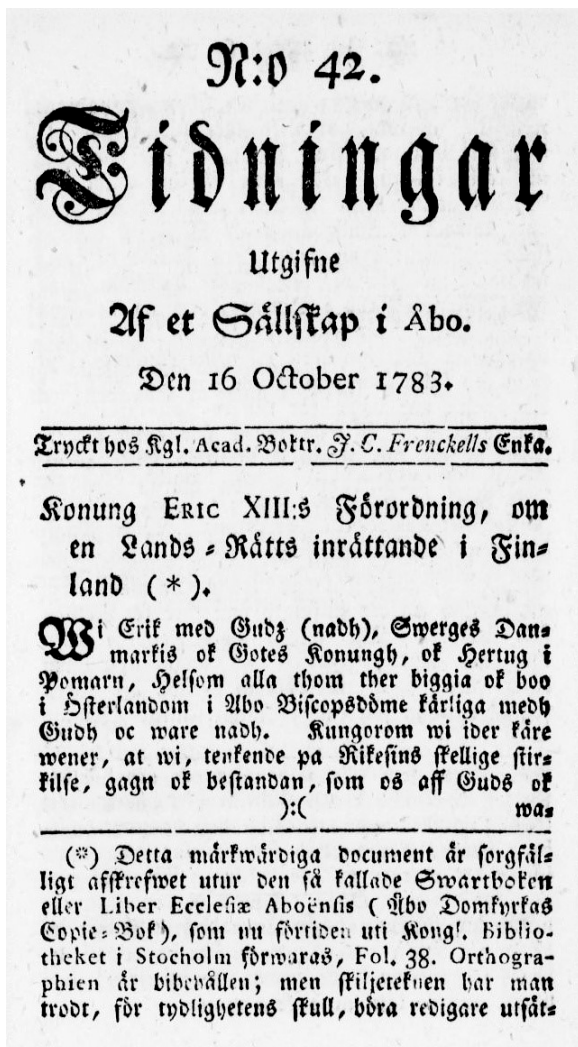
294 Esim. ÅT 10/1774; ÅT 15/1774; ÅT 16/1774. Ks. Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*, 175–176.

295 Esim. ÅT 18/1778; ÅT 19/1778; ÅT 20/1778. Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 60.

296 Ks. ”Bref ifrån Biskopen Doct. Johannes Elai Terferus i Åbo till Riks Cancelleren Grefwe Magnus Gabriel De la Gardie”, ÅT 38/1772. Asiakirja jatkuu ÅT 39/1772 ja ÅT 40/1772.

297 Ensimmäinen osa ”Kortta Historiska Underrättelser om de föfnämsta Scholor i Finalnd”, ÅT 8/1772.

298 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 9; Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 60; Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 53. Frenckellin kirjapainosta ja sen kirjamyynnistä ks. Laine, *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita*, 259–265.

Kuva 5. Ensimmäinen *Mustan kirjan* asiakirja julkaistiin *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* -sanomalehdessä 16.10.1783. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Klinge on huomauttanut, että Porthanin Piispainkronikan edition on ajateltu olleen jopa Schlözerin tilaustyö.²⁹⁹

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo herätettiin uudestaan henkiin vuonna 1782 ja Porthan ryhtyi toimittamaan sitä itse. Historiallinen painotus vahvistui 1780-luvulla Porthanin päätoimittajuuskaudella. Hänen omat tutkimuksensa painotuivat tuolloin yhä vahvemmin Suomen historiaan. Lehdessä tämä näkyi Suomen historiaa ja erityisesti 1400–1600-lukuja käsittelevinä asiakirjajulkaisuina sekä tiivistelminä mielenkiintoisista Suomen aluetta koskevista tutkimuksista.³⁰⁰ Lehdistön historiaa tutkiessaan Suomen historian emeritus professori akateemikko Päiviö Tommila on jakanut lehden sisällön sen toisella ilmestymiskaudella neljään ryhmään: eri virkakuntien tietoihin, asiakirjajulkaisuihin, maantieteellisiin ja muihin paikallisiin kuvauksiin sekä kaudonkirjalliseen ja viihteelliseen ainekseen.³⁰¹

Mustasta kirjasta julkaistiin *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* -sanomalehdessä ensimmäisenä asiakirjana lokakuussa 1783 kuningas Eerik

299 Matti Klinge, *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys*. SKS, Helsinki 2010, 20. Matkasta ja sen kuvauksesta ks. Tarkiainen, ”Henrik Gabriel Porthan”; M. G. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning, förra delen*. SLS, Helsingfors 1908, 180–194. Historiantutkimuksesta Göttingenin yliopistossa ks. Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*, 203, 217–224; Kelley, *Fortunes of History*, 13.

300 Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti*, 165–202; Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 8, 24.

301 Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 59.

Pommerilaisen (1381–1459) määräys Suomen alueen oikeuslaitoksen järjestelyistä vuodelta 1435 (Kuva 5). Samalla Porthan selitti lyhyesti, että asiakirja oli huolellisesti jäljennetty merkittävästä lähteestä, Kuninkaallisessa kirjastossa säilytettävästä *Mustasta kirjasta*. Hän mainitsi lähteen muiksi nimiksi *Turun tuomiokirkon kopiokirja* ja *Liber Ecclesiae Aboënsis*. Porthan tarkensi, että asiakirjan oikeinkirjoitus oli julkaistaessa säilytetty, mutta välimerkit on lisätty tekstiin selvyuden vuoksi. Asiakirjaa ei oltu Porthanin tiedon mukaan aikaisemmin julkaistu, mutta historioitsija ja kirjailija Olof Dalin oli kommentoinut sitä teoksensa *Svea rikes historia* toisessa osassa vuonna 1750. Viitteenä sekä Dalinin julkaisemassa että myöhemmissä asiakirjajulkaisuissa on *Mustan kirjan* folionumero, joka viittaa kirjan uudempaan foliointijärjestykseen.³⁰²

Ensimmäisen asiakirjajulkaisun jälkeen *Mustan kirjan* asiakirjoja julkaistiin tasaiseen tahtiin aina lehden lakkauttamiseen toukokuussa 1785. Tuolloin tulivat voimaan uudet säännökset, jotka edellyttivät lehtiä hankkimaan kruunulta privilegion. Viimeiseen numeroon mennessä asiakirjoja oli julkaistu 16 kappaletta. Julkaisun päätti laaja 248-sivuinen liite, joka sisälsi yhdessä varsinaisen lehden numeron kanssa vielä 22 *Mustan kirjan* asiakirjaa. Liitteen oli laajoine historiallisine artikkeleineen ja asiakirjajulkaisuineen tarkoitus korvata tilaajille loppuvuoden ilmestymättä jäävät numerot.³⁰³ Yhteensä *Mustan kirjan* asiakirjoja julkaistiin 38 kappaletta (Taulukko 1).

Kuten jo Taulukossa 1 mainittujen asiakirjojen otsikoista käy selkeästi ilmi, liittyy suurin osa *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbossa* julkaistuista asiakirjoista kuninkaiden Turun tuomiokirkolle, sen piispoille ja muulle henkilökunnalle myöntämiin verovapauksiin, läänityksiin ja maankäyttöoikeuksiin, sekä muihin maahan liittyneisiin etuuksiin kuten kalastusoikeuksiin. Porthan tuntuu nostaneen erityisesti esiin verotukseen ja kymmenyksiin liittyvät asiakirjat.³⁰⁴ Julkaistut asiakirjat kertovat siitä, kuinka kirkon valta ja taloudellinen asema kehittyivät keskiajan kuluessa ja kuinka kuninkaat tukivat kehitystä. Ne kuvastavat myös eri alueiden, kuten Hämeen, Karjalan ja Uudenmaan, roolia hiippakunnan hallinnossa ja taloudessa.³⁰⁵

Asiakirjat julkaistiin suurelta osin yksittäisinä julkaisuina, jotka sijoittuvat lehden muun sisällön joukkoon ilman selityksiä tai aiheen avaamista. Poikkeuksena tästä kahdeksan asiakirjaa liitettiin vuonna 1785 julkaisusarjaksi, jonka oli otsikon *Gamla handlingar till upplysning i Finlands häfder* mukaan tarkoitus valaista Suomen historiaa.³⁰⁶ Tätä sarjaa kirjastonhoitaja ja historioitsija professori Arvid Hultin (1855–1935) on pitänyt ensimmäisenä painettuna lähdejulkaisuna Suomessa käsittäen siten lähdejulkaisun kokonaisuudeksi, johon sisältyy useita eri asiakirjoja.³⁰⁷

302 ÅT 42/1783, 329–332. REA 457. Ks. Olof Dalin, *Svea rikes historia, andre delen*. Stockholm 1750.

303 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 10–11.

304 Esimerkiksi asiakirjat REA 110 numerossa ÅT 11/1785, REA 111 numerossa ÅT 12/1785 ja REA 173 numerossa ÅT 43/1784.

305 Ks. Saarenpää ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon”.

306 ÅT 11/1785; ÅT 12/1785; ÅT 13/1785; ÅT 14/1785; ÅT 15/1785; ÅT 21/1785; ÅT 21/1785.

307 Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan – Franzénska tiden*, 187.

Taulukko 1. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* -sanomalehdessä kokonaisuudessaan lehdien toisella ilmestymiskaudella vuosina 1782–1785 julkaistut *Mustan kirjan* asiakirjat otsikkoineen julkaisuajan mukaisessa järjestyksessä.³⁰⁸

Numero	Folio	Porthanin laatima otsikko	REA
42/1783	38	Kongung Eric XIII:s Förordning, om en Lands-Rätts inrättande i Finland	457
43/1783	39	Kung Erick XIII:s bref om Finlands delning i twänne Lagsagor	456
47/1783	19	Strödde Anmälningar wid Herr Akessor Tundelds Geographie, rörande Finland [asiakirja tekstin lomassa]	489
20/1784	39 & 40	K. Håkans bref hvarigenom Lagmanen i Finland förklarades berättigad at deltaga i Sveriges Konunga-Wal	176
25/1784	42	K. Eric XIII:s Brewf om någre Finland rörande drender	349
26/1784	26	Rådhenne Breff huru en tridhing afslogar aff Statten her i landheth som öffuer alt Rikedh år ?	459
43/1784	12	K. Håkans bref om en allmän afgift til Wadstena Klosters upbyggande	173
46/1784	93	Super Rawuistala	488
47/1784	41	K. Eric XIII:s bref om Allmänningarnes upodlande i Finland	328
48/1784	41	K. Eric XIII:s Bref angående någre Finske ärender	383
11/1785	58	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder 1. Om tionde-afgiftens erläggande i Karelen	110
12/1785	59 & 60	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder 2. Om tionde-afgiftens erläggande i norra Österbotten	111
13/1785	59	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder 3. Biskop Conrad Bitze's bref om Präste-rätts tigheterne i norra Österbotten	664
13/1785	59	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder 4. Samme Biskops bref rörande gränforna emellan Kemi och Ijo Soknar i Österbotten	665
14/1785	8	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder. Fortsättn. 5. Årke-Biskop Nicolai bref angående prästebord i Sawolax soken	475
15/1785	17 & 18	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder. Fortsättn. 6. Bisk. Conrads (Bitze's) Bref, om Skattigtiondes användande til Canikernes underhåll	687
21/1785	37	Gamla handlingar til uplysning i Finlands Häfder. Fortsättn. 7. K. Eric XIII:s Bref angående frihet och frälse på någre hemman och torp för Domkyrkan och Biskopen i Åbo	369
21/1785	91	Gamla handlingar til uplysning i Finlands Häfder. 8. Inriktningsbref på Missa Aurora i Åbo Domkyrka	298
22/1785	140	Kyrkoherdens i Wiborg herr Torstens testamente	198
22/1785	156	Följande Document kan tjena til bewis, at här nu är Wanhalinna Rusthåll i Lundo soken, fordom warit et slott eller fästning	473
22/1785	166	Gränse-skilnaden emellan Sawolax, Tawastland och Satakunda	352

308 Ks. myös Liite 2.

22/1785	158	K. Christophers Frihets-bref får Wahvjärvi Gård	510
22/1785	26	K. Cristophers protectorial för biskopen och domkyrkan i Åbo	500
22/1785	27	K. Cristophers beträtelse på K. Erics eftergift på Skatten för Finland	505
22/1785	148	Dombref ang. Aboborfors Laxfiske	470
22/1785	149	Et annat Dito.	530
22/1785	35	Riksförest. Sten Stures Frihets-bref för någre Abo Domkyrkas gods	638
22/1785	126	Dombref rörande Mäkis Lundo Soken	527
22/1785	26	K. Eric XIII:s Protectorial för Biskopen och Domkyrkan u i Åbo	370
22/1785	59	Biskop Conrad Bitzes Bref om Tionden i Österbotten	670
22/1785	100	Köpebref på Heinis Senman i Kimito Soken	258
22/1785	105	Om Förlänning på Maiko ock Piickis Soknar åt Biskop Björn i Åbo	321
22/1785	99	Förlänings-bref på någre gods åt Dom-prosten (sedan biskopen) Olof i Åbo	518
22/1785	29	Karl Knutsons Protectorial för Åbo Stift	548
22/1785	29	Karl Knutsons Frihets-bref för Åbo Biskopens Tasel-gods på Åland	557
22/1785	112	K. Carl Knutsons Frihets-bref för Prästgårdarene på Åland	550
22/1785	35	K. Christian I:s protectorial får Biskopen i Åbo	582
22/1785	34	Et Annat Dito	597

Kokonaisten ja otsikoitujen asiakirjojen lisäksi Porthan julkaisi runsaasti katkelmia *Mustan kirjan* asiakirjoista lehden julkaisun päättäneeseen liitteeseen sisältyvässä kuningas Magnus Erikssonin (1316–1377) hallintokautta käsittelevässä laajassa tutkimuksessa *Någre Anmärkningar til K. Magni Erikssons Historia, egenteligen rörande Finland*.³⁰⁹ Artikkelit oli laadittu nimenomaan *Mustan kirjan* asiakirjojen pohjalta. Joitakin tutkimuksessa käytettyjä asiakirjoja on hankalaa tunnistaa viittaustavan antaessa tulkinnalle hieman väljyyttä, mutta suurin osa noin kuudestakymmenestä artikkelissa käytetystä asiakirjasta on helposti tunnistettavissa. Artikkelissa hyödynnetyt asiakirjat käsittelevät pääasiassa kuninkaan myöntämiä oikeuksia maahan ja sen verotukseen. Suurin asiakirjaryhmä ovat Padisen luostarin asiaan liittyvät asiakirjat.³¹⁰

Porthan toi artikkelin aluksi muutamasta asiakirjasta lyhyitä lainauksia tekstin ta-solle ja myöhemmin tekstissä oli mukana yksittäisiä sanoja tai ilmauksia asiakirjatek-teistä.³¹¹ Suurimman osan katkelmista Porthan sijoitti tekstin laajoihin alaviitteisiin. Todennäköisesti syynä oli se, että lainatut asiakirjat ovat latinankielisiä. Monet lainauk-sista ovat hyvin lyhyitä katkelmia, pääasiassa asiakirjan ajoitukseen liittyviä ilmauksia. Muutamasta asiakirjasta on artikkelissa pidempiä pätkiä, mutta yhtäkään asiakirjaa ei julkaistu artikkelin yhteydessä kokonaisuudessaan.³¹²

309 ÅT 22/1785. Artikkelille ei ole lehdessä merkitty kirjoittajaa.

310 Ks. Liite 1.

311 REA 142, 139, 140 ja 97.

312 Porthan julkaisi katkelmia esimerkiksi asiakirjoista REA 140, 166, 144 ja 371.

Silloin kun asiakirja oli julkaistu jo aikaisemmin sanomalehden sivuilla, viittasi Porthan lehdessä tähän julkaisuun kopiokirjan folioiden sijaan. Kolmen asiakirjan kohdalla hän huomautti, että teksti oli julkaistu jo aikaisemmin toisaalla, mutta julkaistiin nyt uudestaan esimerkiksi varhaisemman julkaisun huonon saatavuuden tai virheiden vuoksi.³¹³ Porthan hyödynsi *Mustan kirjan* asiakirjoja runsaasti myös laatimassaan artikkelissa *Företekning på Finlands höfdingar, in till K. Gustaf I:s tid*, joka käsittelee keskiaikaisen Suomen alueen johtomiehiä. Artikkelissa *Mustaa kirjaa* käytettiin runsaasti lähteenä, mutta asiakirjateksteistä julkaistiin vain kaksi pientä katkelmaa tekstin loppupuolella.³¹⁴

Porthan ei 1780-luvun alkupuolella ollut saanut vielä käsiinsä koko *Mustaa kirjaa*, mikä on luonnollisesti vaikuttanut siihen, mitä asiakirjoja hän saattoi julkaista.³¹⁵ Folio-merkintöjen perusteella kyseessä oli kirjan alkuosa, sillä viimeinen *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbossa* julkaistu asiakirja on foliolla numero 166. Jos Porthanin käytettävissä olivat kaikki asiakirjat ainakin folioon 166 asti, oli hänellä hallussaan noin kolme ja puolisataa kirjan sisältämistä noin seitsemästä sadasta asiakirjasta, määrällisesti siis noin puolet.³¹⁶ Käytännössä Porthanilla oli siis käytössään kirkkoa koskevat yleiset lähteet, Padisen luostaria käsittelevät asiakirjat, tuomiokirkkoa ja sen oikeuksia koskevat privilegioasiakirjat sekä piispan omaisuuteen liittyvä materiaali.³¹⁷ Porthan kuitenkin viittasi vuonna 1785 ainakin folioon 175 Suomen alueen johtomiehiä käsittelevässä artikkelissaan.³¹⁸ Voi olla, että hänellä oli tuolloin hallussaan jo suurempi osa kirjasta, tai kenties todennäköisemmin muistiinpanoja laajemmalti kuin kokonaisia asiakirjoja.

Musta kirja ei suinkaan ollut ainoa sanomalehden toisella ilmestymiskaudella julkaistu alkuperäislähde. Sen lisäksi lehdessä julkaistiin noin 70 muuta historiallista asiakirjaa pääasiassa 1600-luvulta ja 1500-luvun lopulta. Akatemian lainopin professori Matthias Calonius antoi lehden julkaistavaksi erityisesti aatelin privilegioita.³¹⁹ Toinen suosittu lähderyhmä olivat kenraalikuvernööri Per Brahen (1602–1680) toimintaan liittyneet lähteet.³²⁰ Monet julkaisuista pohjautuivat Ruotsin Valtionarkistossa säilytettävään valtakunnan registratuuraan eli kuninkaan kirjekokoelmaan, johon oli perehtynyt erityisesti Jacob Tengström, mutta osa oli saatu myös yksityiskokoelmista.³²¹

313 Esimerkiksi asiakirja REA 152 on Porthanin tietojen mukaan painettu vuonna 1733 Lundissa osana Hil. Wettringin väitöskirjaa *de Jure Patronatus*. ÅT 22/1785, 118.

314 ÅT 22/1785. Katkelmat asiakirjoista REA 220 ja REA 387.

315 Vuonna 1783 Porthan arvioi kirjeessään piispa C. F. Mennanderille saaneensa kirjasta käsiinsä vasta kolmasosan. Porthan C. F. Mennanderille 28.11. 1783, *Breffrån Henrik Gabriel Porthan till samtida*, 119–120.

316 Saarenpää, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon”.

317 Ks. Heikkilä, ”Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa”, 137; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255; Pirinen, ”The Cartulary of Abo Cathedral”, 147–149.

318 ”Företekning på Finlands höfdingar, in till K. Gustaf I:s tid”, ÅT 22/1785. Artikkelissa *Någre Anmärkningar til K. Magni Erikssons Historia, egenteligen rörande Finland* Porthan viittaa folioon 226, mutta kyseessä voi olla virhe, sillä viittaus ei vaikuta ohjaavaan oikean asiakirjan äärelle.

319 Esim. ÅT 33/1782; ÅT 34/1782; ÅT 37/1782. Ks. lisää Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 60.

320 Esim. ÅT 5/1782.

321 Valtakunnan registratuurasta esim. ”Kong. Johan III:s bref till Lasse Larsson”, ÅT 43/1783. Yksityiskokoelmasta esim. ”Hertig Carls bref til Jos Crutzell om Åbo Slotts intagande”, ÅT

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon julkaisemisen lakkaaminen vuonna 1785 harmitti Porthania erityisesti siksi, että se oli tarjonnut hyvän mahdollisuuden alkupe- räislähteiden ja niihin liittyvien huomioiden julkaisemiseen. Porthan harmitteli heinä- kuussa 1787 lakkautusta kirjeessään professori Johan Hinric Lidénille (1741–1793) ja lähetti samalla hänelle Linköpingin lukion kirjastoon lehden vuoden 1785 numeroita:

[...] minua kismittää, että tämän sanomalehden julkaiseminen lakkasi, sillä se tarjo- si hyvän mahdollisuuden painaa maan historiaa ja oloja kuvaavia asiakirjoja ja huo- mautuksia. Olen siinä antanut muun muassa julkaista monia tärkeitä dokumentteja siitä huomattavasta kokoelmasta, joka täällä on tunnettu nimellä Turun tuomio- kirkon Musta kirja ja jonka olen erillisellä kustannuksella antanut Herra Stechaun Tukholmassa jäljentää. Olen yrittänyt tutkimuksella vuoden 1785 Åbo Tidningarin liitteessä osoittaa, että siitä voidaan hakea kaikenlaisia hyviä tietoja ja ihmettelyn to- della, että tämä kokoelma, joka yli 100 vuotta oli Antikviteettikollegion arkistossa, on ollut niin niukalti käytössä.³²²

Lehti tarjosi paitsi julkaisumahdollisuuden, myös keinon osoittaa tutkimuksen keinoin lukevalle yleisölle aikaisemmin vähälle huomiolle jääneen *Mustan kirjan* merkitys Suo- men alueen historialle. Se oli Porthanille erinomainen ja 1700-luvun lopun Suomessa myös ainutlaatuinen areena historiallisen tiedon välittämiseksi ja esittämiseksi sekä histo- riakulttuurin rakentamiselle.³²³

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon tarina ei päättynyt vuoden 1785 lakkautuk- seen. Vuonna 1789 lehteä tehtiin jälleen vuoden verran ja sen nimi muuttui muotoon *Åbo Nya Tidningar*. Tuolloin toimituksesta vastanneista henkilöistä ei ole tarkkaa tietoa. Porthan ei itse ollut mukana lehden toimituksessa, sillä hän kuvailee toimittajien olleen muutamia Akatemian piirissä toimivia nuoria miehiä, mutta hän oli luvannut toimittaa lehteen historiallista materiaalia.³²⁴ Porthan avusti lehteä julkaisten jälleen alkuperäisläh- teitä sekä kirjoittaen artikkeleita.³²⁵

22/17844. Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*, 188–195.

322 [...] och förtryter det mig at dessa Tidningar skulle afstadna, emedan de lämnade oss et godt tilfälle at låta trycka hvarjehanda, til uplysande af vårt lands häfder och tilstånd tjenande afhandlingar och anmärkningar. Jag har ibl. annat där låtit införa åtskilliga ej ovigtiga documenter ur den märklige samling som här är känd under namn af Åbo Domkyrkas Svartbok, och hvilken jag på enskild kostnad låter i Stockholm afskrifva af Hr Secr. Stechau. At derifrån hvarjehanda goda underrättelser kunna hämtas, har jag sökt visa genom en afhandling i Bihaget til 1785 års Åbo Tidningar; och jag undrar värckeligen, at denna samling, hvilken öfver 100:de år varit i Antiqu. Archivo förvarad, så sparsamt blifvit nyttjad. [...] Porthan J. H. Lidénille 7.7.1787, *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, s. 129. Käännös tekijän. Tutkimuksella Porthan tarkoittanee edellä mainittua artikkelia *Företekning på Finlands höfdingar, in till K. Gustaf I:s tid*. ÅT 22/1785.

323 Ks. Aronsson, *Historiebruk*, 17–18; Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, 18–23; Hentilä, ”Historiapolitiikka”, 33–34.

324 Porthan J.H. Lidénille 26.11.1788, *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, 155–156.

325 ÅT 32/1789. Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 10–11. Ks. myös Päiviö Tommila, ”Suomen ensimmäinen lehtimies”, Juha Manninen (toim.) *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki 2000, 115–123.

Vuoden 1789 ilmestymiskaudella lehdessä julkaistiin yhteensä 11 *Mustan kirjan* asiakirjaa (Taulukko 2). Ne keskittyivät erityisesti Turun paikallisiin omistusasioihin esimerkiksi Halisten koskella ja Hämeenkadulla. Merkillepantavaa on, että asiakirjojen viitteissä on aikaisempaa selkeästi enemmän epäjohdonmukaisuuksia. Esimerkiksi huhtikuussa 1789 julkaistun unionikuningas Kristian I:n (1426–1481) toimiin liittyvän kirjeen kohdalla ei lainkaan mainita alkuperäistä lähdettä eikä asiakirjan folionumeroa.³²⁶ Syyskuussa taas Halisten koskea käsittelevän asiakirjan folionumerointi on virheellinen.³²⁷ Teoksen kopiointi oli valmistunut edellisenä vuonna ja tällä kertaa viimeinen julkaistu asiakirja sijoittuu foliolle 258. Porthanin käytössä olivat nyt siis myös alttareiden omaisuutta ja prebendoja käsittelevät asiakirjat.³²⁸ *Mustaa kirjaa* käytettiin sanomalehdessä uudella ilmestymiskaudella jälleen myös tutkimuksen lähteenä.³²⁹

Taulukko 2: Vuonna 1789 *Åbo Nya Tidningarissa* julkaistut *Mustan kirjan* asiakirjat otsikkoineen julkaisuajan mukaisessa järjestyksessä.

Päivämäärä	Folio	Otsikko	REA
23.4. 1789	32	K. Christian I Bekræstelse på Prästerskapets Privilegier.	583
17.9. 1789	41	Gamla handlingar til uplysning i Finlands häfder. Dom-Bref om Ræerne emellan Åbo Stad och Dom-Kyrkan	407
17.9. 1789	42	Gåfwo-Bref på en Gård wid Tavastgatan	420
17.9. 1789	119	Dom-Bref om Hallis Fors	153
1.10. 1789	119	Dom-Bref om Hallis Fors	316
1.10. 1789	134	Dom-bref om Wåstankärr i Kimito Soken	387
15.10. 1789	235	Gamla Hhandlingar til uplysning i Finlands häfder	482
15.10. 1789	258	Om flere Kyrkors upbyggande i Finland	694
15.10. 1789	127	Dom bref	532
5.11. 1789	182	Om S. Erics Gård på Tawastgatan	570
10.12. 1789	222	Gåfwo-bref till Domkyrkan i Åbo	355

Porthan liittyi uudelleen lehden toimittajakuntaan vuonna 1791, kun toimeen ryhdyttiin vielä kerran. Tuolloin alkoi lehden julkaisemisen neljäs ja pisin vaihe. Vuosina 1791–1869 lehti ilmestyi keskeytyksettä vain nimen vaihtuessa välillä *Åbo Tidningiksi* ja *Åbo Allmänna Tidningiksi*. Porthan toimi lehden toimittajana kuolemaansa saakka vuoteen 1804 yhdessä Jakob Tengströmin sekä runoilijan ja teologin Frans Mikael Franzénin (1772–1847) kanssa.³³⁰ Lehdessä ilmestyi vuonna 1791 artikkeli *Anmärkning om fordom Arkibiskopens i Upsala Hentric Karlsons flåger*, jonka lähteisiin oli merkitty myös *Mustan kirjan* asiakirjoja.³³¹ Kirjaan viitattiin myös unionikuningas Kristian I:n matkaa

326 ÅT 17/1789. REA 583.

327 ÅT 38/1789. Lehdessä on viitattu folioon 112, mutta oikea folio on 119.

328 Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 255.

329 REA 694. ÅT 42/1789.

330 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 10–11.

331 ÅT 19/1791.

kuvaavassa artikkelissa *Om K. Christian I:s Resa till Finland* (1800).³³² *Mustasta kirjasta* julkaistiin enää yksittäisiä asiakirjoja.³³³

Lähdejulkaisujen määrä väheni *Åbo Tidningarissa* 1790-luvun puolivälistä lähtien, jolloin aikaisempien toimittajien nuorempi kollega Franz Mikael Franzén sai kasvavan roolin toimituksessa ja siirtyi lopulta vastuuseen siitä vuonna 1798. Franzen kritisoi *Åbo Tidningarin* historiallis-maantieteellistä painotusta jo vuoden 1795 alussa julkaistussa satiirisessa kirjoituksessaan ja epäili laajan yleisön mielenkiintoa näitä aiheita kohtaan.³³⁴ Lehden linja muuttui hänen johdollaan 1700-luvun lopussa viihteellisemmäksi ja sanomalehtimäisemmäksi, enemmän uutisia, ilmoituksia ja ajankohtaisia sisältöjä painottavaksi. Alkuperäislähteiden ja laajojen tieteellisten artikkelien julkaiseminen jäi pois.³³⁵

Franzenin näkemys lehden linjasta johdattaa pohtimaan, kuinka luettua ja toivottua sisältöä asiakirjajulkaisut *Åbo Tidningarin* lukijakunnalle olivat. Lukijoiden reaktioista ei kuitenkaan ole jäänyt lähteitä. Se tiedetään, että *Åbo Tidningarin* potentiaalinen lukijakunta kasvoi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa tasaisesti ja sen mielenkiinnon kohteet laajenivat. Lukeminen alkoi monipuolistua ja lukijoiden kiinnostus kohdistui nyt uskonnollisen kirjallisuuden lisäksi esimerkiksi taloutta, käytännön sovelluksia ja antiikin filosofien ajatuksia käsitteleviin teksteihin. Aiheiden kirjo laajeni, kun muutamien teosten intensiivisestä lukemisesta siirryttiin laaja-alaisempaan jatkuvasti uusia aiheita etsivään lukemiseen.³³⁶ Lukijoiden kirjakokoelmat monipuolistuivat ja ajanviettelukeminen sekä etenkin romaanikirjallisuus lisääntyivät 1700-luvun kuluessa. Teologi Minna Ahokas on väitöstutkimuksessaan esittänyt, että säilyneistä perukirjoista havaittavissa oleva kirjavarallisuuden kasvaminen voidaan nähdä yhtenä merkinä lukutaidon yleistymisestä ja lukukulttuurin kehittymisestä.³³⁷

Mustan kirjan äärelle lehden kautta päässeestä lukevasta yleisöstä suurin osa lienee ollut Turun akatemiassa työskennelleitä oppineita tai kiinteästi akatemiaan liittyneitä säätyläisiä, papistoa ja virkamiehiä, joilla oli myös mahdollisuus käyttää julkaistuja asiakirjoja omassa tutkimuksessaan. *Åbo Tidningarin* tilaajakunnasta ei 1700-luvun puolelta ole olemassa tietoja, mutta todennäköisesti se jäi pariin sataan tai hieman sen alle. Lehti levisi myös Turun kaupungin ulkopuolelle, sillä esimerkiksi maaseutupitäjien papit ja virkamiehet saattoivat tilata lehteä pysyäkseen ajan tasalla ja osana oppinutta yhteisöä.³³⁸ Porthanin tapaan tilaajat saattoivat myös levittää lehteä eteenpäin toimittamalla sitä ystävilleen.

332 ÅT 35/1800.

333 Esim. ”Dombref om S:t Henrics Qwarn i Halis”, ÅT 43/1793.

334 Franz Mikael Franzen, ”Om Sällskapet Publicum”, ÅT 1/1795; Clas Zilliacus & Henrik Knif, *Opinionens tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland*. SLS, Helsingfors 1985, 75; Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 21.

335 Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 65–67, Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 11–13.

336 Minna Ahokas, ”Valistusfilosofien teokset suomalaisissa kaupungeissa 1700-luvulla”, *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, Cecilia af Forselles & Tuija Laine (toim.). SKS, Helsinki 2008, 81–114.

337 Ahokas, *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla*, 61.

338 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 17. Rahvaan lukukulttuurista 1700-luvun Suomessa ks. Tuija Laine, *Aapisen ja katekismuksen tavaamisesta itsenäiseen lukemiseen. Rahvaan lukukulttuurin kehitys varhaismodernina aikana*. SKS, Helsinki 2017, 152–181.

Historiallinen kirjallisuus oli 1700-luvun lukijoiden suosiossa. Biografiat, muistelmät ja erilaiset historialliset niin fiktiiviset kuin faktapohjaisetkin kertomukset kuuluivat ajan lukemistoon.³³⁹ Suuri osa historiantutkimuksesta oli kuitenkin 1700-luvun lopulla vielä akateemista latinankielistä tutkimusta. Sanomalehti mahdollisti julkaisumuotona entistä useammalle ihmiselle pääsyn lähteiden ja historiallisen tutkimuksen äärelle ja vastasi ajan lukijoiden vaatimuksiin. Sanomalehtien asiakirjajulkaisut limittyivät osaksi historiallisen kerronnan laajenevaa tarjontaa, joka muodostui osaksi ainakin lukevan yleisön 1700-luvulla tavoittanutta historiakulttuuria. Asiakirjajulkaisujen tarkempaa roolia osana historiakulttuurin monipuolistuvaa tarjontaa on kuitenkin hankalaa tavoittaa.

Väitöskirjat lähdejulkaisemisen välineenä

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbon lakkautuksen myötä Porthanin *Mustan kirjan* julkaisutyö siirtyi 1780-luvun puolivälissä pääasiassa väitöskirjoihin.³⁴⁰ Väitöskirjat olivat 1700-luvulla tärkein tieteellisen julkaisemisen muoto. Niiden kautta akatemiaan kuuluvat saattoivat saada julkisuuteen tutkimustensa ohella myös löytämiään tai muutoin käsiinsä saamiaan lähdeaineistoja. Laajat tutkimukset julkaistiin usein väitöskirjojen sarjoina, sillä yksittäiset väitökset olivat yleensä lyhyehköjä noin 15 sivun mittaisia tekstejä. Väitöskirjoista hyötyivät erityisesti professorit, joiden vastuulla olivat aiheiden ja aineistojen löytäminen sekä usein itse tutkimus ja kirjoitustyö. Järjestely oli edullinen professorien kannalta, sillä väittelijä maksoi painatuskustannukset.³⁴¹

Väitöskirjoja oli mahdollista julkaista runsaasti, sillä opiskelijat osoittivat sekä kandidaatin- että maisterintutkintoa varten latinan taitoaan ja kaunopuheisuuttaan julkisessa väitöstilaisuudessa. Usein on hankalaa sanoa tarkkaan kuka tai ketkä ovat varsinaisen tutkimuksen ja tekstin laatineet, eikä se 1700-luvun kontekstissa ollut välttämättä olennaista. Väitöskirjojen on yleensä katsottu kertovan hyvin professoreiden omasta ajattelusta, sillä ajan tapana oli, että professorit joko vahvasti ohjasivat tai itse kirjoittivat opiskelijoidensa väitöskirjat.³⁴²

Porthanin kohdalla latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden professori Iiro Kajanto (1925–1997) on tulkinnut, että pro exercitio -väitökset eli kandidaatin tutkielmaa varten tehdyt työt, ovat Porthanin tekemiä. Pro gradujen kohdalla asiaa on sen sijaan

---

339 Cecilia af Forselles, ”Individualistinen lukemiskulttuuri. Kaunokirjallisuus, historiateokset ja matkakertomukset kehittävinä kirjallisuudenlajeina”, *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, Cecilia af Forselles & Tuija Laine (toim.). SKS, Helsinki 2008, 129.

340 Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 173.

341 Tuija Laine, ”Väittelykäytäntö ja väitöskirjojen julkaiseminen Turun akatemiassa 1600- ja 1700-luvuilla”, Tuija Laine (toim.), *Vanhimman Suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. SKS, Helsinki 1997, 14–24; Reijo Pitkäranta, ”Maamme väitöskirjakäytännön historiaa”, Yrjö Varpio, Teivas Oksala & Reijo Pitkäranta (toim.), *Yksi puu, kaksi taivasta. Suomalaisia kirjallisuusväitöskirjoja 1833–1847*. SKS 1996, 193–195.

342 Simo Heininen, ”Porthanin piispainkronikka”, Juha Manninen (toim.), *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki 2000, 123–132; Pitkäranta, ”Maamme väitöskirjakäytännön historiaa”, 193–195; Laine, ”Väittelykäytäntö ja väitöskirjojen julkaiseminen Turun akatemiassa 1600- ja 1700-luvuilla”, 14–24.

hankalampi todentaa. Väitöskirjojen aiheet ja idea olivat kuitenkin aina Porthanilta lähtöisin ja linjassa hänen luennoillaan esittämiensä ajatusten kanssa, joten niiden pohjalta voi Kajannon mukaan tutkia hänen omaa ajatusmaailmaansa. Porthanin väitösteeseihin perehtynyt latinisti Inkeri Kinnari on lisäksi huomauttanut Porthanin vähintäänkin hyväksyneen hänen alaisuudessaan julkaistujen yli kahdensadan väitöskirjan ajatukset tieteellisesti perusteltuina.³⁴³

Mustan kirjan asiakirjojen julkaisutyö alkoi Turun akatemian kirjaston historiasta, mutta Porthan julkaisi niitä osana väitöskirjoja pääasiassa Turun piispa Paulus Juustenin (n. 1516–1575) laatiman piispainkronikan *Catalogus et ordinaria successio Episcoporum Finlandesium* viisikymmentäkuusiosaisen kommentaarin *Chronicon episcoporum Finlandesium* yhteydessä vuosina 1784–1800 (Kuva 6). Piispa Juusten oli koonnut *Piispainkronikkaansa* tuntemansa keskiaikaiset kirjoitukset Suomen piispoista ja täydentänyt lueteloa reformaation ajan osalta sekä lähteiden pohjalta että omiin tietoihinsa nojaten.³⁴⁴

Porthan kiinnostui kronikasta ja sen kommentoimisesta julkaistessaan vuonna 1775 Juustenin vuosina 1569–1572 tekemän Venäjän-matkan matkakertomuksen, jonka hän oli saanut käsiinsä piispa Mennanderin kautta. Mennanderille sen oli lähettänyt runsaasti arkistoissa työskennellyt historioitsija Sigfrid Lorentz Gahm, joka toivoi käsikirjoituksen julkaisemista sanomalehdessä. Vaikka oppineiden matkakertomukset olivatkin suosittua historiallista lukemistoa 1700-luvulla, katsottiin Juusteenin kertomuksen kuitenkin latinankielisenä soveltuvan paremmin väitöskirjoihin.³⁴⁵

Piispainkronikan oli julkaissut aikaisemmin kokonaisuudessaan historioitsija ja juristi Christian von Nettelbladt (1696–1775) ruotsalaisia historiallisia lähteitä sisältäneessä viisiosaisessa kokoelmassa *Swedische Bibliothec* vuonna 1728. Siinä hän täydensi käsikirjoituksen tietoja uudempien piispojen osalta ja liitti tekstiin kirjallisuusviitteitä. Nettelbladt oli saanut käsikirjoituksen Turun akatemian historian professori Algot Scarinilta, jonka kertoi olevan aikeissa julkaista siitä laajemmin kommentoidun laitoksen. Professori Johan Bilmark puolestaan käsitteli kronikkaa kahdessa väitöskirjassa vuosina 1771–72, muttei julkaissut itse kronikan tekstiä.³⁴⁶ Porthan katsoi 1780-luvulla, etteivät nämä julkaisut enää vastanneet ajan vaatimuksia, sillä kronikkaa käsittelevät huomautukset olivat lyhyitä ja tekstin tulkinnassa tai painatuksessa oli virheitä. Porthanin oli mahdollista korjata tekstiä, sillä hänellä oli käytössään useampi käsikirjoitusversio.

343 Kinnari, *Hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi*, 2; Iiro Kajanto, *Porthan and classical scholarship. A study of classical influences in eighteenth century Finland*. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki 1984, 14–20.

344 Piispainkronikan sisällöstä, rakenteesta ja väittelijöistä ks. Heininen, ”Porthanin piispainkronikka”, 123–147. Ks. myös Gunnar Palander, *Henrik Gabriel Porthan. Elämäkerran luonnos*. Kansanvalistus-Seura, Helsinki 1904, 161–194.

345 Ahokas, ”Valistusfilosofien teokset suomalaisissa kaupungeissa 1700-luvulla”, 134–142; Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana* 96; Jalmary Jaakkola, ”Henrik Gabriel Porthan ”Suomen historian isä””, *Historiallinen Aikakauskirja* 3–4 (1939), 233. Kronikan julkaisemisesta ja matkasta Ruotsin arkistoihin esim. Porthan Mennanderille 5.4.1782. *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, 49–51.

346 Simo Heininen, ”Porthanin piispainkronikka”, 124; Koskennimi, Matinolli & Nyman, ”Johdanto”, XVI; Matti Klinge, *Mikä mies Porthan oli?*. SKS, Helsinki 1998, 31.

M. PAULI JUUSTEN,
EPISC. QUONDAM AB.
CHRONICON EPISCOPORUM
FINLANDENSIUM,
ANNOTATIONIBUS ET SYLLOGE MONU-
MENTORUM ILLUSTRATUM.

CUJUS
PARTICULAM I,
CONS. FAC. PHILOS. R. ACAD. ABOËNSIS,
PRÆSIDE
HENRICO GABRIELE
PORTHAN,
ELOQU. PROFESSORE REG. ET ORD.

Publicæ honorum censuræ submittit

SAMUEL CASTRÉN,
OSTROBOTNIENSIS,

In AUDITORIO MAJORI die XV Decembr.
MDCCLXXXIV.

H. A. M. S.

ABOË
Typis apud Viduæ Reg. Acad. Typ. J. C. FRENCHELL.

Kuva 6. *Chronicon episcoporum Finlandensium*in kansilehti. Doria, Kansalliskirjasto.

Nettelbladtin julkaisu oli myös hankalasti saatavissa.³⁴⁷ Saatuaan käsiinsä *Mustan kirjan* Porthan saattoi huomata, että sen asiakirjojen avulla *Piispainkronikan* tietoja oli mahdollista täydentää ja täsmentää merkittävästi.

Porthanin valmistelema Juustenin piispankronikan editio oli ensimmäinen nykyisen Suomen alueella tehty historiantutkimus, joka pohjautui pääasiallisesti asiakirja-aineistoon aikaisemman tutkimuksen sijaan.³⁴⁸ On kuitenkin muistettava, että lähteiden merkitystä korostaneet 1700-luvun tutkijat eivät tehneet vielä aivan samanlaista kahtiajakoa alkuperäislähteisiin ja tutkimuskirjallisuuteen kuin myöhempinä aikoina, vaikka jako olikin muotoutumassa. 1700-luvun historiateosten lähteet voidaan jakaa pikemminkin painamattomiin asiakirjalähteisiin, painettuihin asiakirjalähteisiin, aikaisempien tutkijoiden tutkimuksiin ja aikalaiutkijoiden teoksiin. Näistä aikaisempien tutkijoiden tutkimuksia voitiin puutteellisen lähdetilanteen vuoksi käsitellä alkuperäislähteiden tapaan.³⁴⁹

Vaikutteita uudenlaiseen tutkimusotteeseen Porthan oli saanut erityisesti historian professori ja valtakunnanhistorioitsija Jacob Wilden (1679–1755), tutkija, kirjailija ja sanomalehtimies Olof Dalinin ja professori Sven Lagerbringin Ruotsin historiaa laajalti käsittelevistä teoksista, joihin hän viittasi ahkerasti tutkimuksissaan ja joita hän kommentoi laajalti myös sanomalehdessä.³⁵⁰ Nämä tutkijat tavoittelivat irtautumista myytteihin ja legendoihin pohjautuneista tulkinnoista perusteellisen lähdekritiikin, alkuperäislähteiden ja tarkan nootituksen avulla. Dalin pyrki tuomaan historiantutkimuksen uudenlaisen kriittisen lähestymistavan myös suuremman yleisön tietoisuuteen ruotsinkielisillä tutkimuksillaan ja kaunokirjallisuudellaan, mutta sai myös itse kritiikkiä siitä, että suosi lähteinään uudempia kirjoittajia heidän teostensa helpomman saatavuuden vuoksi.³⁵¹

Porthanin esikuvat olivat hakeneet vaikutteita puolestaan kriittisen tutkimuksen edelläkävijöiltä, kuten saksalaistaustaiselta juristilta ja historioitsijalta professori Samuel von Pufendorfilta (1632–1694) sekä Uppsalan yliopiston kirjastonhoitajana ja professorina sekä sittemmin arkispiispana toimineelta Eric Bentzelius nuoremmalta (1675–1743), joka puuttui etenkin lähdeaineiston väärentämiseen ja puutteellisiin lähteisiin. Bentzelius työskenteli myös lähteiden julkaisemisen parissa jo 1700-luvun alussa ja julkaisi vuonna 1721 Vadstenan luostarin keskiaikaisia lähteitä sisältävän *Diarium Vazstenensen*.³⁵²

Porthanille olivat mahdollisesti tuttuja myös lähdekritiikin merkitystä korostaneen Uppsalan yliopiston historian professori Olof Celciuksen (nuorempi, 1716–1794)

347 Heininen, ”Porthanin piispankronikka”, 125; Koskenniemi & Matinoilli, ”Johdanto”, XVII.

348 Erkki Urpilainen, ”Tiedettä Suomessa”, Mikko Myllykangas & Petteri Pietikäinen, *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki 2017, 237.

349 Ks. esim. Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 117–125.

350 Porthanin käyttämistä asiakirjalähteistä ja vahemmasta kirjallisuudesta ks. Heininen ”Porthanin piispankronikka”, 135–139; Urpilainen, *Algot Scarin*, 43–45. Dalin toimitti vuosina 1732–1734 sanomalehteä *Then Swänska Argus*.

351 Urpilainen, *Algot Scarin*, 43–45; Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 21.

352 Urpilainen, *Algot Scarin*, 41–42. *Diarium Vazstenense*, Ericus Benzelius (red.). Upsaliae 1721.

1700-luvun puolivälissä laatimat ohjeet alkuperäislähteiden ja vanhemman tutkimuksen arviointiin. Niissä hän korosti kirjoittajan ja tämän työn asettamista kontekstiinsa sekä esimerkiksi tutkimuksessa käytettyjen historiallisten asiakirjojen arviointia. Celsius suhtautui kriittisesti myös kansalliseen patrioottiseen historiankirjoitukseen ja korosti historioitsijan tehtävää tuoda esiin tapahtumien kulku ilman lisää.³⁵³

Piispainkronikan julkaisun vertailevaa näkökulmaansa varten Porthan keräsi runsaasti alkuperäisaineistoa ja Juustenin tekstin eri versioita. Kronikka julkaistiin laajojen kommenttien kanssa. Porthan korosti vahvasti alkuperäislähteiden merkitystä ja korjaili teoksessa sekä Juustenin että aikaisempien tutkijoiden näkemyksiä erityisesti *Mustan kirjan* asiakirjoihin vedoten.³⁵⁴ Hän julkaisi *Piispainkronikassa* kokonaisuena 130 *Mustan kirjan* asiakirjaa. Lukumäärä poikkeaa hieman professori Kauko Pirisen esittämästä laskelmasta, jonka mukaan Porthan julkaisi *Piispainkronikassa* 138 asiakirjaa. Tulkintaero johtunee siitä, että Pirinen on laskenut mukaan sekä kokonaan julkaistut että melkein kokonaan julkaistut asiakirjat. Osa asiakirjoista on julkaistu siten, että vain pieniä osia tekstin keskeltä puuttuu.³⁵⁵ Erimittaisia tekstikatkelmia Porthan julkaisi kronikassa noin 50.³⁵⁶

Vain muutama asiakirja on väitöskirjasarjassa nostettu tekstin tasolle, useimmat löytyvät laajoista alaviitteistä. Tekstin lomassa Porthan julkaisi paavi Gregorius IX:n kirjeen vuodelta 1229, jossa tämä kehottaa venäläisten vastaiseen kauppasaartoon niin kauan kuin nämä tekevät hyökkäyksiä vastikään kristinuskoon kääntyneiden suomalaisten kimppuun.³⁵⁷

Gregorius piispa, Jumalan palvelijoiden palvelija, esittää kunnioitettavalle veljelle piispalle ja rakkaille pojillensa Riian tuomiorovastille ja Väinänsuun luostarin apotille cisterciläisjärjestöstä Riian hiippakunnassa tervehdyksen ja apostolisen siunauksen. Evankeliumissa mainittu perheenisä huomattessaan, että elo on paljon mutta työmiehiä vähän, vielä ikään kuin yhdennellätoista hetkellä lähettää viinitarhaansa uusia viininkorjaajia. Näiden joukossa kunnioitettava veljemme Suomen piispa on Suomessa ja läheisillä alueilla kastamalla suuren epäjumalien palvelukseen orjuutetun kansanjoukon uudelleen, niin kuin sanotaan, ansainnut sille meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen nimen. Niinpä venäläiset, jotka ovat näiden naapureita ja ylen määrin kammoksuvat näitä siitä, että he ovat omaksuneet katolisen uskon, monin kerroin raivoavat heitä vastaan pyrkien kaikin mahdollisin tavoin tuhoamaan ja vahingoittamaan heitä. Mutta kun kaikkien uskovien tulee ajatella, että heille itselleen tapahtuu se, mitä edellä mainitut, jotka ovat Jumalan ja katolisen uskon vihollisia, tekevät samalle uskoon liitetyle kansalle, niin me apostolisten

353 Esiksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 25–27.

354 Henric Gabriel Porthan, *Chronicon episcoporum finlandensium*. Aboense, 1784–1800.

355 Pirinen, “Cartulary of Abo Cathedral”, 37.

356 Luku ei ole aivan täsmällinen, sillä osa katkelmista on vain yksittäisiä sanoja tai lauseita, joita ei ole otettu mukaan laskelmiin.

357 REA 3. Suomenos poikkeaa hieman asiakirjan vuonna 1989 julkaistusta suomennoksesta. Vertaa *Suomen varhaiskeskiajan lähteitä*, Martti Linna (toim.), Historian ystäväin liitto, Lohja 1989, 40.

kirjoitusten kautta määräämme Teidän järkevyydellenne, että ensin varoitettuanne kirkkorangaistuksen uhalla, ilman valitusoikeutta kiellätte alueidenne kauppiaita käymästä kauppaa heidän kanssaan, kunnes he lakkaavat vainoamasta niitä, jotka niillä seuduilla ovat uudelleen uskoon kääntyneet. Mutta jos ette kaikki voi ottaa osaa näiden asioiden toimeenpanemiseen, niin sinä, piispa, pane ne täytäntöön toisen kanssa heistä. Annettu Perugiassa helmikuun 23. päivänä paaviutemme toisena vuonna.³⁵⁸

Toinen tekstin tasolle nostettu asiakirja sisältää tietoja Pyhän kolmen kuninkaan killan jäsenistä.³⁵⁹

Väitöskirjoissa Porthan julkaisi eri asiakirjoja kuin sanomalehdessä. Vain yksi asiakirja toistuu kokonaisuudessaan molemmissa julkaisukanavissa. Siinä linnanpäällikkö Abraham Broderinpoika (k. 1410) vahvistaa vuonna 1409, että Piikkiön ja Maskun pitäjäin verotusoikeus oli läänitetty piispa Bero Balkille (1355–1412).³⁶⁰ Asiakirjan julkaiseminen kahteen kertaan lienee vahinko, sillä se ei ole koko Suomen alueen historian kannalta erityisen merkittävä. Porthanilla vaikuttaa olleen tarkka kirjanpito julkaisemistaan asiakirjoista, sillä hänen *Piispainkronikassa* julkaisemissaan asiakirjakatkelmissakaan ei ole kuin yksi päällekkäisyys sanomalehdessä julkaistujen asiakirjojen kanssa, Ruotsin valtakunnan neuvoston suojeluskirje Suomen asukkaille vuodelta 1436.³⁶¹ Enemmän päällekkäisyyksiä löytyy vain siinä, että artikkelissa *Någre anmärkningar till K. Magni Eriksons historia, egentligen rörande Finland* viitatuista tai osin julkaistuista asiakirjoista osa on julkaistu myös väitöskirjoissa.³⁶²

Porthanin sanomalehdessä julkaisemista asiakirjoista voidaan nostaa esiin kaksi keskeistä teemaa. Asiakirjat liittyvät kiinteästi kirkon asemaan keskiaikaisen Suomen alueella sekä siellä tapahtuneeseen hallinnolliseen ja oikeudelliseen kehitykseen.³⁶³ Porthan rakensi sanomalehdessä asiakirjajulkaisuillaan pohjaa laajalle esitykselle Suomen historiasta keskittymällä erityisesti oikeuslaitoksen kehittämiseen liittyviin asiakirjoihin, jotka käsittelevät paitsi tuomioistuimen perustamista ja sen tuomareiden nimeämistä, myös sen tekemiä päätöksiä.³⁶⁴ Julkaistut asiakirjat kuvastivat eräänlaista virallista historiaa, Suomen alueen vakiintumista osaksi Ruotsin valtakuntaa sekä yhteiskunnan eri instituutioiden kehitystä.

Porthanin *Piispankronikassa* julkaisemat asiakirjat taas kuvastavat monipuolisella tavalla piispojen toimintaa hiippakunnassaan. Lahjoituskirjeet sekä maakauppoihin ja kymmenyksiin liittyvät asiakirjat kertovat kirkon ja sitä ympäröivän yhteisön suhteista.³⁶⁵ Ne kuvaavat Turun tuomiokirkon ja sen alttareiden vaiheita ja niiden varallisuuden

358 Käännös Paavo Nurminen. *Suomen historian dokumentteja* 1, 143–144.

359 REA 715. Kyseistä asiakirjaa ei löydy *Diplomatarium Fennicum* -tietokannasta.

360 REA 321. ÅT 22/1785; Porthan, *Chronicon episcoporum finlandensium*, 292–294.

361 REA 459. ÅT 23/1784; Porthan, *Chronicon episcoporum finlandensium*, 499.

362 Esim. REA 178 on julkaistu *Chronicon episcoporum finlandensium* osassa 21 ja osa siitä on julkaistu artikkelissa.

363 Saarenpää, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon”.

364 Liite 2. Ks. REA 45, ÅT 43/1783; REA 457, ÅT 24/1783; REA 488, ÅT 46/1784.

365 Esim. REA 56, 77, 36, 211.

kasvua sekä kirkon omistusten sijoittumista kaupunkiin. Asiakirjat kertovat kaupunkilaisten halusta osallistua uskonnolliseen elämään ja siitä, kuinka kirkon talous kietoutui kaupunkiyhteisön ja aateliston taloudelliseen toimintaan. Lahjoitusten kautta oli mahdollista paitsi taata taivaspaikka ja vapautua synnin tuskista, myös vahvistaa asemaa ja vaikutuspiiriä ympäröivässä yhteisössä.³⁶⁶

Porthanin asiakirjajulkaisuihin valikoimat teemat voidaan nähdä jatkumona samalle kahtiajaolle, jota 1700-luvun historiankirjoitus noudatti esimerkiksi Saksan alueella. Yhtäältä kiinnostuksen kohteena oli valtiollinen kehitys, eli lakien ja valtion syntyminen, kehittyminen ja nykytila. Toisaalta keskeinen teema oli kirkkohistoria, kirkon kehitys, muutos ja vaikutus yhteiskunnassa.³⁶⁷ Selkeästi eri julkaisukanavien eroa kuvaa hyvin se, että sanomalehdissä yksittäisten henkilöiden lahjoituksista esiin nostettiin ainoana kuningas Eerik Pommerilaisen ja kuningatar Margaretan merkittävä lahjoitus Turun tuomiokirkolle vuonna 1403.³⁶⁸ Väitöskirjoissa esille aseteltiin niin piispojen omat lahjoitukset, kuin aateliston ja kaupunkien porvaristonkin tekemät lahjoitukset sekä eri alttareiden perustamiseen liittyvät kuvaukset.³⁶⁹

Lahjoituskirjeissä ovat esillä niin aateliston, papiston kuin porvaristonkin edustajat ja niin naiset kuin miehetkin. Erinomainen esimerkki julkaistujen lähteiden rikkaudesta on lahjoitus, jossa porvari Hinza Knap lahjoittaa Aninkaisissa sijaitsevan tilansa pyhän Pietarin alttarille vuonna 1414 vaimonsa suostumuksella ja rakkaan edesmenneen äitinsä neuvosta. Asiakirja kuvaa paitsi turkulaisen porvariston omaisuuden sijoittumista kaupungissa sekä porvariston ja kirkon läheisiä suhteita, myös porvariston naisten vaikutusta perheiden taloudelliseen toimintaan.³⁷⁰

Väitöskirjoissa piispojen omat lahjoitukset, maakaupat ja omaisuuden järjestelyt kuvastavat sitä, kuinka piispat itse osallistuivat kirkon ja kaupunkiyhteisön toimintaan.³⁷¹ Tärkeässä roolissa ovat myös piispojen oikeudet maahan ja sen tuottoon, jotka kuvastavat paitsi kuninkaan ja kirkon johdon Turun hiippakunnalle osoittamaa suojelua, myös piispojen aseman ja varallisuuden kehittymistä Suomen alueella.³⁷² Porthanin julkaisemat asiakirjat kuvastavat piispojen elämää, varallisuutta ja toimintamahdollisuuksia hiippakunnassa niin henkilökohtaisella tasolla, kuin se virallisten kirkon asiakirjojen kautta on mahdollista.

Porthan pyrki *Piispainkronikassa* alkuperäislähteiden ja tarkan lähdekritiikin avulla tarkentamaan aikaisempaa kuvaa historiasta. Hän ei tuotannossaan säästellyt sanojaan arvioidessaan varhaisempien tutkijoiden töitä. Professori Johannes Messeniuksen (1579–1636) laatimaa *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan kronikka*, joka oli ensimmäinen laajempi julkaistu kuvaus Suomen alueen historiasta, esimerkiksi kirvoitti Porthanilta ankaraa kritiikkiä. Messenius kuvasi Suomen muinaisuuden mahtavaksi ja

---

366 Liite 3.

367 Kelley, *Fortunes of History*, 14. Breisach, *Historiography*, 166–167.

368 REA 298 ja 321. ÅT 22/1785.

369 Liite 2.

370 REA 346.

371 Esim. REA 483

372 REA 3, 7, 184, 185.

loistokkaaksi. Muinaisten kuninkaiden seikkailut kuvasivat itsenäistä ja jääräpäistäkin maankolkkaa, joka kristillisellä kaudella kuitenkin rauhoittui ja sen vaiheet tiivistyivät Turun seudun kirkollisiin tapahtumiin.³⁷³ Porthanin arvion mukaan osa tästä loiston kuvauksesta oli kuitenkin peräisin aivan muualta kuin lähteistä, mikä ei 1700-luvun jälkipuolen historiantutkimuksessa enää käynyt päinsä.³⁷⁴ Kirjoittajan puutteelliset lähteet ja lähdemerkinnät saivat Porthanin toteamaan:

Jos tämä menneisyyden utterta tutkija olisi tarkemmin ilmaissut lähteensä ja vähemmän rohkeasti otaksumillaan tuon tuostakin lisäällyt vanhojen kirjoittajien todisteita, hän ansaitsisi omin avuin useammin sen luottamuksen, jota en enää joka suhteessa rohkene hänen pätevyydelleen myöntää.³⁷⁵

Omalla lähdetyöskentelyllään Porthan pyrki eroon kritisoimastaan Messeniuksen edustamasta tutkimusperinteestä. Suomalaisuuden syntyä väitöskirjassaan käsitellyt kirjallisuudentutkija Päivi Rantanen (Kannisto) on kritisoinut näkemystä Porthanista kriittisen historiantutkimuksen ensimmäisenä edustajana Suomessa. Hän on esittänyt, että vaikka Porthan ehdottomasti liittyi kriittiseen historiantutkimuksen perinteeseen, ei ero aikaisempaan tutkimukseen ollut niin merkittävä, kuin on usein annettu ymmärtää. Porthan kiinnitti suurta huomiota alkuperäislähteisiin ja käytti niitä monipuolisesti, mutta hänen metodinsa eivät radikaalisti poikenneet edeltäjistä. Erityisesti Rantanen on kritisoinut sitä, että Porthan ei varsinaisesti avannut päättelyketjujaan.³⁷⁶ Rantasen Porthanin tuotannosta ja työtavoista hakema päättelyketjujen avaaminen on kuitenkin tullut historiantutkimuksen osaksi vasta paljon myöhemmin.

Piispainkronikan lisäksi Porthan julkaisi seitsemän Mustan kirjan asiakirjaa muissa väitöskirjoissa. Turun akatemian kirjaston historiassa julkaistun asiakirjan lisäksi myöhemmän Porvoon tuomiorovastin ja professorin Magnus Alopaeuksen (1775–1834) puolustamassa Porvoon kaupungin historiaa käsitelleessä väitöksessä *Historia Borgoe urbis Nylandiae, leviter adumbrans*³⁷⁷ julkaistiin kolme Mustan kirjan asiakirjaa vuonna 1794.³⁷⁸ Myöhemmin Suomen sotaa käsittelevistä muistelmistaan kuuluisaksi tulleen kirkkoherra Carl Johan Holmin (1781–1867) puolustamassa *Sylloge monumentorum, ad*

373 Päivi Rantanen, *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. SKS, Helsinki 1997, 37–40. Rantanen on tulkinnut, että mahtava itsenäinen menneisyys päättyi Lalliin, jonka jälkeen kertomus muuttuu aution maan diskurssiksi.

374 Messenius laati teoksen 1620- ja 1630-luvuilla vankeudessa Kajaanin linnassa. Se kiersi käsikirjoituksena oppineiden parissa valmistumisestaan lähtien. Teoksen julkaisi varsinaisesti Messeniuksen poika vasta 1700-luvun alussa. Aronus Forsius oli 1500-luvulla laatinut *Suomen kronikan*, jota Messenius käytti lähteenään mutta se ei ole säilynyt. Rantanen, *Suolatut säkeet*, 27. Johannes Messenius, Martti Linna, Jorma Lagerstedt & Erkki Palmén, *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita, sekä tuntemattoman tekijän Suomen kronikka*. SKS, Helsinki 1988.

375 Henrik Gabriel Porthan, *Valitut teokset*, kääntänyt, esipuheen ja johdannon laatinut Iiro Kajanto. SKS, Helsinki 1982, 230, nootti 6.

376 Rantanen, *Suolatut säkeet*, 104–112.

377 REA 43, 97, 410. Henrik Gabriel Porthan & Magnus Magni Jacobi Alopaeus, *Historia Borgoe urbis Nylandiae, leviter adumbrans* 1, Aboae 1794.

378 REA 43 ja 97 sivuilla 11–12 ja REA 410 sivuilla 21–22. Porthan & Alopaeus, *Historia Borgoe urbis Nylandiae, leviter adumbrans* 1.

illustrandam historiam Fennicam pertinentium kolmannessa osassa vuonna 1802 julkaistiin niin ikään kolme asiakirjaa.³⁷⁹ Näissäkin teoksissa asiakirjat sijoittuvat pääasiassa nooteihin, mutta joitakin, kuten Padisen luostarin oikeuksia Uudellamaalla käsittelevä asiakirja, on nostettu tekstin tasolle.³⁸⁰

Konkreettisesti väitöskirjoja erottaa julkaisukanavana sanomalehdistä selkeästi kieli. Yhtenä *Åbo Tidningarin* päämääränä oli ruotsin kielen edistäminen ja sen Porthan huomioi myös lähdejulkaisutyössään julkaisemalla lehdessä kokonaisina pääasiassa ruotsinkielisiä asiakirjoja. Myös Juustenin matkakertomuksen siirtäminen kielen vuoksi julkaistavaksi lehden sijaan väitöskirjoissa antaa ymmärtää, että kieli oli tärkeä osa julkaisuperusteita.³⁸¹ Ruotsin kieli ei kuitenkaan ollut ehdoton vaatimus, vaan lehdessä ilmestyi myös joitakin latinan ja jopa suomenkielisiä tekstejä.³⁸²

Mustan kirjan asiakirjoja oli suhteellisen helppoa julkaista lehdessä, sillä monet niistä oli kirjoitettu keskiaikaisella ruotsilla. Kieli ei ollut modernilla kirjaimistolla painettuna ja välimerkein muotoiltuna niin vierasta, etteivätkö lukijat olisi sitä voineet käsitellä, joten erillistä käännöstyötä ei tarvittu. Ruotsin kielessä pitäytymällä Porthan saattoi taata sen, että lehden yhä monipuolisempi lukijakunta pystyi varmasti syventymään itse julkaistuihin lähteisiin. Porthan ei millään itse ehtinyt tutkia ja tulkita kaikkia lähteitä, vaan hänen pyrkimyksensä oli saattaa ne mahdollisimman monen tietoisuuteen ja mahdollistaa tutkimus.³⁸³

Porthan ei malttanut silti pitäytyä vain ruotsissa, vaan julkaisi sanomalehdessä myös osia latinankielisistä asiakirjoista lähdeviitteissä. Latinankielisiä asiakirjoja käytettiin erityisesti artikkelissa *Nagre Anmärkningur til K. Magni Eriksons Historia, egenteligen rörande Finland*, joka ilmestyi toukokuun 1785 liitteessä.³⁸⁴ Ainakin osa oppineesta lukijakunnasta taisi varmasti latinaa niin hyvin, että kykeni tulkitsemaan myös näitä asiakirjoja.

Väitöskirjoissa pääosa julkaistuista asiakirjoista sen sijaan on latinankielisiä, mutta myös ruotsinkielisiä on mukana.³⁸⁵ Väitöskirjat saattoivat latinankielisinä levitä myös Ruotsin ulkopuolelle, joten Porthan on kenties ottanut huomioon sen, ettei ulkomaalainen oppinut lukijakunta välttämättä taitanut ruotsia. Yleisen kirkkohistorian emeritusprofessori Simo Heininen on osoittanut, että Porthanin väitöskirjoja on eurooppalaisten tieteellisten verkostojen kautta saatu esimerkiksi Göttingenin yliopiston kirjastoon, British Libraryyn, Kööpenhaminan kuninkaalliseen kirjastoon ja Ranskan

379 REA 8, 17 ja 35 julkaistiin yhdessä sivuilla 33–35. Henrik Gabriel Porthan et al., *Sylloge monumentorum, ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium* 3, Aboae 1802. Ks. Kari Tarkiainen, ”Holm, Carl Johan” *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. *Studia Biographica* 4, SKS, Helsinki 1997–.

380 REA 376.

381 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 1–10; Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana* 96. Aurora-seurasta tarkemmin ks. Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti*, 159–206, erityisesti 199–202.

382 Lehdessä ilmestyi esimerkiksi joitakin suomenkielisiä runoja. Ks. ÅT 22/1772.

383 Ks. ÅT 42/1783; Saarenpää, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon”.

384 ÅT 22/1785.

385 Ks. esim. latinaksi REA 85, ruotsiksi REA 195.

kansalliskirjastoon yhteensä 221 kappaletta, joten eittämättä teoksilla on ollut myös ruotsia taitamattomia lukijoita.³⁸⁶ Ruotsinkielisten asiakirjojen määrä lisääntyy käsittelyn edetessä ajallisesti, sillä yhä suurempi osa asiakirjoista tuotettiin ruotsiksi 1400-luvulta lähtien.³⁸⁷ Niitä julkaistiin piispainkronikassa kokonaisina kuitenkin vain muutama.³⁸⁸

Minna Ahokas on korostanut, että 1700-luvun lopulla kieleen tuskin liittyi vielä myöhemmin kansallisromantiikan myötä nousseita identiteettiä ja syntyperään liittyneitä voimakkaita tunteita, jotka olisivat vaikuttaneet lukemiseen tai kirjojen omistamiseen. Lukenut yleisö oli lähtökohtaisesti monikielistä ja kieleen suhtauduttiin käytännönläheisesti eikä sitä erityisesti kommentoitu ajan lähteissä. Kielten osaaminen tietysti rajoitti eri julkaisuihin tutustumista. Perukirjojen ja huutokauppaluetteloiden pohjalta voidaan todeta, etteivät Turun akatemian väitöskirjat olleet kovin suosittua ainakaan helsinkiläisen lukevan yleisön piirissä, mikä on todennäköisesti johtunut juuri kielestä.³⁸⁹ Myös Porthanin julkaisuratkaisut viittaavat nimenomaan käytännön kysymysten korostumiseen asiakirjoja ja niiden julkaisukanavaa valittaessa.

Dosentti Birgitta Fritz on tulkinnut, että Porthanin *Piispainkronikkaa* voi hädin tuskin pitää lähdejulkaisuna, muttei perustele mitenkään kantaansa.³⁹⁰ Mahdollisesti kahden eri lähteen sekoittaminen keskenään, lähteiden julkaisemisen sekoittuminen laajaan kommentointiin ja tutkimukseen sekä monien lähteiden julkaiseminen vain osittain ovat johtaneet tähän johtopäätökseen. 1700-luvun lopun julkaiseminen tarjosi kuitenkin vielä hyvin rajoitetusti mahdollisuuksia julkaista itsenäisiä tieteellisiä teoksia tai lähdejulkaisuja. Oman tulkintani mukaan *Piispainkronikasta* muodostuu lähdejulkaisu kahdella eri tasolla. Kokonaisuudessa hyvin pieneen rooliin Porthaninkin näkökulmasta jäävä varsinainen kronikkateksti muodostaa ensimmäisen lähdejulkaisutason. Toiseksi tasoksi voidaan katsoa kronikkaa ja Porthanin tulkintoja täydentävät *Mustan kirjan* asiakirjat, jotka sijoittuvat pääasiassa tekstin laajoihin alaviitteisiin, vaikka ne eivät muodostakaan selkeää itsenäistä kokonaisuutta. Porthan itse kuvaili teoksen muotoa sanoin ”Noten ohne Texte”, viitteitä ilman tekstiä³⁹¹, mikä kenties kertoo siitä, kumpaa osaa hän itse piti tärkeämpänä.

Porthan Mustan kirjan julkaisijana

Vaikka muutos kohti tutkijoille avoimempia arkistoja oli alkanut, olivat arkistojen ja kirjastojen kokoelmat edelleen usein järjestämättömiä ja hankalasti saavutettavia. Ongelmia syntyi esimerkiksi rekisterien puutteista ja epäselvistä viittauksista alkuperäisten

---

386 Simo Heininen, ”Turun tiede ja valistuskauden Eurooppa”, John Strömberg (toim.), *Kleion pauloissa*. SKS Helsinki 2014, 91.

387 Ks. Nedkvitne, *The social consequences of literacy*, 89, 178–179.

388 REA 681, 549, 545, 588 ja 610.

389 Ahokas, ”Valistusfilosofien teokset suomalaisissa kaupungeissa 1700-luvulla”, 12, 29.

390 Ks. Fritz, *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början*.

391 Heininen, ”Porthanin piispainkronikka”, 130.

asiakirjojen sijaintiin.³⁹² Ruotsissa keskiaikaista aineistoa säilytettiin etenkin Antikviteettiarkistossa sen lakkauttamiseen saakka vuoteen 1785. Aineistoihin oli kuitenkin vaikeaa saada käyttöoikeus ja ne sijaitsivat eri rakennuksissa ympäri Tukholmaa. Monien muiden arkistojen tapaan myös työskentelyolosuhteet olivat hankalat. Erityisesti valon vähäisyys vaikeutti 1900-luvun alkuun asti kaikissa arkistoissa työskentelyä ja rajoitti työtunteja etenkin talvella.³⁹³

Järjestämättömät arkistot ja puutteelliset luettelot olivat suuri este ja hidaste tutkimukselle ja julkaisemiselle. Tätä kommentoi myös Porthan valitellessaan Kuninkaalliseen kirjastoon Antikviteettiarkistosta siirrettyjen aineistojen sekasotkua kirjeessään Caloniukselle vuonna 1791.³⁹⁴ Lähdejulkaisut olivat yksi tapa tarttua ongelmaan, mutta arkistojen ja kirjastojen sekava tilanne johti yhdessä julkaisukanavien hajanaisuuden kanssa siihen, että julkaisemisesta puuttui pitkään kokonaisvaltainen ote. Lähteitä painettiin 1700-luvulla usein ilman varsinaista järjestystä tai sisäistä yhteyttä ja siellä, missä kulloinkin tarjoutui tilaisuus julkaisemiselle.³⁹⁵ Lähteitä kerättiin laajasti tutkimusta, luettelointia ja julkaisua varten, mutta esimerkiksi professori Päiviö Tommila on kuvaillut 1700-luvun julkaisijoiden töiden kokoelmamaisiksi. Laajasta ja tarkasta lähdeyöskentelystä ei yletytty analyysiin asti.³⁹⁶ Lähteiden julkaisemisen periaatteet olivat varhaismodernilla ajalla luoneet ensimmäisenä julkaisutyöhön ryhtyneet juristit ja uskonnollisten yhteisöjen toimijat, mutta niiden noudattaminen vaihteli paljon eivätkä alkuperäiset arkistolähteet läheskään aina olleet työn pohjana.³⁹⁷

Julkaisijoiden tavoitteena oli ennen kaikkea pelastaa ja saada käytettäväksi lähteitä, jotteivät ne katoaisi. Sven Lagerbringin kirjoitti vuonna 1749: ”Sellaisen vaurion [häviämisen] voi helposti estää, jos tahdotaan vähemmin välittää omasta luulotellusta kunniaista, kuin yleisestä hyödystä ja antaa esille se, mitä omistaa, vaikkapa sitä oikeastaan ei voida pitää mestariteoksena eikä ihmeenä”.³⁹⁸ Lagerbringin huomio oli siinäkin mielessä varsin aiheellinen, että ongelmia lähteiden saatavuuteen aiheuttivat toisinaan myös asialleen liiaksi omistautuneet arkistonhoitajat, jotka eivät päästäneet tutkijoita vartioimiensa lähteiden äärelle, sekä innokkaat tutkijat, jotka keräsivät lähteitä omaan käyttöönsä.³⁹⁹ Lagerbring korosti omissa julkaisutyössään hyötyä laadun sijaan. Tiukka

---

392 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 48–50, 58. Tilanne oli monin tavoin samanlainen vielä 1800-luvulla. Ks. Garritzen, *Lähteiden lumoamat*, 30–31.

393 Hausenin perhearkisto, Kansio 1, Resebref, Lybeck, *Reinhold Hausen*, 72; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 103–113; Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 109.

394 Porthan Caloniukselle 25.7.1791. *Henric Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius* I, 4–5.

395 Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 108, Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 45, 87–88.

396 Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 44.

397 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 48–50, 58.

398 Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 45.

399 Ks. esim. Olof Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865*. SLS, Helsingfors, 1957, 301–434.

lähdekriittinen ote ja diplomatiikka oli pakko jättää sivuun, jotta mahdollisimman runsaasti lähteitä saatiin pelastettua.⁴⁰⁰ Saman pelon lähteiden tuhoutumisesta jakoi myös Porthan.⁴⁰¹

Myös Porthan pyrki *Mustan kirjan* julkaisuillaan edistämään Lagerbringin mainitsemaa yleistä hyötyä sen sijaan, että olisi varjellut arvokasta lähdetä vain omia tutkimuksiaan varten. Porthanin ensisijaisena tavoitteena oli saattaa *Musta kirja* mahdollisimman monien tietoon ja näin mahdollistaa sen pohjalta tehtävä tutkimus. Porthan itse kuvasi *Piispainkronikkaa* hyvin vaatimattomasti lähteiden varastoksi ja tulevan tutkimuksen mahdollistajaksi kirjoittaessaan vuonna 1794 Mathias Caloniukselle:

Veli tuntee tuon teoksen ennestään, se ei sisällä suuria asioita, vaan enimmäkseen vähäpätöisyyksiä; mutta koska olen siihen tahtonut ikään kuin varastohuoneeseen asettaa kaikki mitä olen voinut koota Suomen asioita koskevaa, sekä sitä paitsi poistaa kaikki valheet ja tarkastaa vääryyksiä, joilla on peitetty se vähä, joka Suomen historiasta on jällellä, ei ole voitu välttää sellaista yksityiskohtaista utteruutta. Muut rakentakoot sitten tämän vaivalloisen kinastelun perustalla kootuista ja puhdistetuista aineksista miellyttävämmän rakennuksen ja siihen minä nuoria miehiämme usein kehotankin.⁴⁰²

Porthan tunnusti siis itsekin, ettei hänen työnsä lähteiden parissa välttämättä herättänyt laajaa kiinnostusta, mutta päätti silti tehdä kaiken voitavansa lähteiden kanssa. Kuvaus varastohuoneesta toistuu useaan otteeseen Porthanin kirjoituksissa.⁴⁰³ Hän jopa pitäytyi tietoisesti tekemästä itse tulkintoja. Esimerkiksi Liedon alueen rajankäyntejä käsittelevän asiakirjan alaviitteessä hän jättää asian tuleville tutkijoille huomautuksella: ”Annetaan tiedoksi sillä tämä valaisee monia meidän esi-isiemme käytäntöjä ja olosuhteita. Kuinka tässä mainittua ruotsalaista ja suomalaista oikeutta on Liedon alueella tulkittu, jää taitaville menneisyyden tutkijoille lisäselvitettäväksi”.⁴⁰⁴ Jo esimerkiksi Johan Vilhelm Snellman (1806–1881) ja Zacharias Topelius (1818–1898) pitivät Porthania enemmän keräilijänä kuin tiedemiehenä.⁴⁰⁵

400 Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring*, 109, 121–122

401 Heininen, ”Porthanin piispainkronikka”, 130.

402 Porthan Caloniukselle 10.5.1794. *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius* 1, 96; Palander, *Henrik Gabriel Porthan, Elämäkerran luonnos*, 179. Käännös Palander.

403 Ks. Porthan J. H. Lidénille 7.7.1787, *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, 129. Ks. myös Heininen ”Porthanin piispainkronikka”, 130–131. Palander viittaa kyseiseen Porthaniin lausahdukseen ja on kääntänyt sen muotoon ”aijon erityisen vakavasti työskennellä; ja siihen sarjaan ikään kuin varastohuoneeseen koota kaikki, mitä minulla on ollut tilaisuus tavata Suomen historian valaisemiseksi ennen reformatioonin aikaa”. Palander kuitenkin viittaa virheellisesti Porthanin kirjeseen Hellenbergille 29.4.1785. Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 173.

404 ”Meddelas for den uplysning det ger om åtskilliga wåre förfäders sedvanor och omständigheter. Huru med den, här omtalta Swenska och Finska Rätten i Lundo socken må varit beskaffadt, lämnas til kunnige fornforskarens ytterligare utredande.”, ”Dombref rörande Måkis i Lundo Socken”, ÅT 22/1785. Käännös tekijän. Ks. Saarenpää, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon”.

405 Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”; Rantanen, *Suolatut säkeet*, 104–112.

Piispainkronikka ei kuitenkaan ole aivan niin vähäpätöinen kuin Porthan antoi ymmärtää. Teos on nähty piispanistuimen historian ja kronikan kriittisen kommentaarin ohella myös laajana esityksenä suomalaisten muinaishistoriasta ja sukulaiskansoista.⁴⁰⁶ Porthanin julkaisutyö ei myöskään etenäkään *Piispainkronikan* osalta ollut hajanaista tai järjestymätöntä. Julkaistut asiakirjat liittyivät kiinteästi käsiteltävänä olevaan aiheeseen. Myös sanomalehden julkaisuista on mahdollista nostaa esiin selkeitä teemoja. Tähän toki vaikutti suuresti se, että *Mustan kirjan* asiakirjat muodostivat lähtökohtaisesti kokonaisuuden. Vaikka Porthan jätti varsinaisen tutkimuksen muille, hän selitti ja kommentoi kuitenkin julkaistuja asiakirjoja jonkin verran selvittäen esimerkiksi *Piispainkronikassa* keskiaikaisia verotusparselleita lukijoille⁴⁰⁷.

Se, että Porthan julkaisi kahdessa eri julkaisukanavassaan muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta täysin eri asiakirjoja *Mustasta kirjasta*, antaa myös osaltaan ymmärtää, että hänen tärkeänä tavoitteenaan oli julkaista järjestelmällisesti asiakirjoja mahdollisimman monipuolisesti niiden säilymisen takaamiseksi sekä tiedon levittämiseksi. Yhteensä hän julkaisi sanomalehdessä ja väitöskirjoissaan kokonaan 187 *Mustan kirjan* asiakirjaa. Vuonna 1785 Porthan kirjoitti sanomalehdessä:

Voidaan sitä paitsi helposti ajatella, että kopiokirjan, joka valmistettiin tuomiokirkon toimesta [...] täytyy sisältää erityisesti dokumentteja, jotka palvelevat kirkon oikeuksien säilyttämistä ja koskevat sen privilegioita, omistuksia ja etuja: mutta sieltä täältä löytyy kaikenlaista, mikä käsittelee maan asioita yleensä; ja kun tiedetään se puute, mikä meillä on dokumenteista ja tapahtumien kuvauksista, jotka käsittelevät keskiajan tapahtumia ja tilannetta, täytyy antaa arvoa myös niille tiedoille, joita saadaan yksittäisistä asiakirjoista, jotka kuin sattumalta ovat säilyneet.⁴⁰⁸

Pohdinta osoittaa, että Porthan tiedosti hyvin keskiajan historian heikon lähdetilanteen ja arvosti *Mustan kirjan* asiakirjojen kykyä kertoa laajasti koko keskiaikaisesta yhteiskunnasta, vaikkakin vain välähdyksittäin.

Kokonaisvaltaista otetta julkaisemiseen kuvastaa myös se, että lähteiden julkaisemisen lisäksi Porthan pyrki parantamaan lähdetilannetta ja tutkimusmahdollisuuksia Turun akatemian kirjastossa. Porthan toimi kirjaston amanuenssina vuodesta 1764 ja kirjastonhoitajana vuosina 1772–1777 ja jatkoi työskentelyä kirjaston hyväksi kuolemaansa saakka. Hän pyrki parantamaan kirjaston käytettävyyttä ja korosti sen roolia opetuksen ja tutkimuksen tukena. Porthan keräsi kirjastoon myös laajan valikoiman

406 Simo Heininen, *Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1989, passim.

407 Heininen, ”Porthanin piispainkronikka”, 141

408 ”Man kan för öfrigt lätteligen föreställa sig, at en Copie-Bok, som til Domkyrkans tjenst blifwit förfärdigad [...] förnämligast måste innehålla Documenter som tjente til försvar för Kyrkans rättigheter, och angå dess privilegier, gods och förmåner: men så finnes dock deribland et och annat som rörer landets angelägenheter i gemen; och man wet, at under den brist wi hafve på documenter och efterättelser, rörande medeltidens händelser och tilstånd, måste man sätta värde jämväl på de swaga uplysningar som privata handlingar, likasom händelsewis kunna lämna”. ÅT 22/1785, liite 83–85, alaviite. Käännös tekijän.

nimenomaan suomalaista ja Suomea käsittelevää kirjallisuutta ja häntä on siksi voitu pitää myös kansalliskirjastoajatuksen isänä.⁴⁰⁹

Porthan eritteli lähteitä julkaistessaan jossain määrin myös syitä julkaisua tiettyjä lähteitä. Hän korosti erityisesti lähteen harvinaisuutta ja sen kykyä kuvata käsiteltävänä olevaa aikaa: ”Koska tämä jo on jotenkin harvinainen ja tavallaan sopii valaisemaan meikäläisten luonnetta tuona aikana.”⁴¹⁰ Myös se, ettei lähde oltu aikaisemmin painettu oli hyvä syy sen julkaisemiseen: ”Koska en muista sitä missään nähneeni kokonaisuina, niin esitän sen sentähden.”⁴¹¹

Lähteiden keräämisen tärkeyttä Porthan perusteli 1800-luvun alussa arkeologiaa käsitelleillä luennoillaan myös sillä, ettei keskiajalla tehty historian tutkimusta, vaan ainoastaan kronikoita ja niistäkin vanhin on Ruotsin osalta vasta 1400-luvulla koottu Ericus Olain kronikka. Tälle vähäiselle kirjalliselle perinteelle oli hankalaa pohjata kriittistä tutkimusta.⁴¹²

On ilmeistä, että Porthan tunsu aiempien tutkijoiden ja aikaistensa lähdejulkaisut. Arkeologiaa käsitelleillä luennoillaan Porthan kävi läpi siihen mennessä tehtyjä julkaisuja mainiten esimerkiksi saksalaisen humanistin ja antikvaarin Konrad Peutingerin (1465–1545) roomalaisia piirtokirjoituksia sisältäneen teoksen *Inscriptiones Romanae* vuodelta 1520 ja samaan julkaisuperinteeseen kuuluneen kielitieteilijän ja historian professorin samoin roomalaisiin lähteisiin keskittyvän Jan Gruterin (1560–1627) työn lähteiden

Kuva 7. Turun akatemian professori Henrik Gabriel Porthan. Kansalliskirjasto.

409 Heikki S. Eskelinen, ”Porthan kirjastoinoittajana”, Juha Manninen (toim.), *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki 2000, 25–37.

410 Porthan et al., *Chronicon episcoporum Finlandensium*, 148; Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 174. Käännös Suolahti.

411 Porthan et al., *Chronicon episcoporum Finlandensium*, 606; Suolahti, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*, 174. Käännös Suolahti.

412 ”Föreläsningar öfver Archaelogien hällne af Henric Gabriel Porthan”, Eero Matinelli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia III*. Porthan-seura, Turku 1966, 269–270. Ks. Björn Tjöllén, ”Ericus Olai som historiker Replik till Andrej Scheglov”, *Historisk Tidskrift*, 136:4 (2016), 679–689; Ericus Olai, *Chronica regni Gothorum* (1471).

parissa. Porthan jakoi piirtokirjoituksia käsitelleet julkaisut myös kahteen lajiin, niihin, joissa kommentoitiin kirjoituksia, ja niihin, joilla haluttiin täydentää aikaisemmin julkaisuja kokoelmia.⁴¹³ Itse hän julkaisi lähteitä molemmin tavoin.

Venäjän historian lähteiden Porthan totesi Venäjän historiaa käsitelillä luennoillaan *Grund-strek til ryska historien* olevan lähes kokonaan vielä julkaisematta ja julkaistuilta-kin osiltaan ainakin osittain epäluotettavia. Nestorin kronikan osia julkaissut historioitsija Gerhard Friedrich Müller (1705–1783) ei tuntenut Porthanin mukaan itse kieltä ja joutui luottamaan venäjää taitavaan avustajaan, joka Porthanin luonnehdinnan mukaan vaikutti olleen idiootti. Tämä johti siihen, että julkaisu Porthanin mukaan oli paitsi epäluotettava, myös sekava. Hän ei ollut vakuuttunut muistakaan Venäjän historiaan liittyneistä lähdejulkaisuista ja oli pahoillaan siitä, että käännöksiä niistä oli saatu odottaa pitkään.⁴¹⁴

Porthan ei vain seurannut sivusta muiden lähdejulkaisutyötä. Hän myös osallistui 1780-luvulla historioitsija Magnus von Celsen työhön. Teoksessaan *Apparatus ad historiam Suo-Gothica* vuonna 1782 von Celse julkaisi tietoja Ruotsin historiaan liittyvistä paavillisista bullista. Porthan havaitsi, ettei von Celse tuntenut kaikkia *Mustan kirjan* sisältämiä bullia ja toimitti piispa Mennanderin kautta asiakirjajäljennöksiä julkaistavaksi yhdessä C. F. Fredenheimin Vatikaanin arkistosta keräämien bullien kanssa. Huonossa kunnossa ollut von Celse kuoli kuitenkin vuonna 1784 eikä siten kyennyt jatkamaan julkaisutyötä.⁴¹⁵ Porthan jatkoi julkaisua itse ja julkaisi sekä omat löytönsä että Fredenheimin lahjoittaman aineiston 14 väitöskirjana vuosina 1796–1801. On kuitenkin mahdotonta sanoa, kuinka paljon julkaisuissa oli Porthanin työtä ja kuinka paljon aikaisempaa.⁴¹⁶

Luennoillaan Porthan kävi läpi niitä taitoja, joita lähteiden käyttämisessä ja julkaisemisessa tuli hallita. Hän mainitsi erityisesti latinan kielen taidon, asiakirjojen päiväysten ymmärtämisen tärkeyden, kyvyn erottaa aidot asiakirjat väärennöksistä, asiakirjojen muotojen, sinettien ja nimikäytäntöjen sekä kunkin ajan tyylin tuntemisen. Lisäksi hän korosti kronologian, maantieteen ja ajattelutapojen tuntemusta. Lähdejulkaisutyöhön ei siis Porthanin mielestä kyennyt kuka vain lähteiden tekstiä jäljentämään kyennyt henkilö, vaan tehtävässä tarvittiin laaja-alaista osaamista ja lähteiden syntyajan kontekstin tuntemista. Hän myös ohjeisti opiskelijoita siitä, että yliopiston kirjastossa oli saatavilla oppaita ja sanakirjoja, jotka auttoivat työssä.⁴¹⁷ Latinistina, historioitsijana, Suomen alueen kulttuurin tutkijana ja myös maantieteen alaan perehtyneenä, Porthan hallitsi mainitsemaansa edellytykset.

413 ”Föreläsningar öfver Archaeologien hällne af Henric Gabriel Porthan”, 263–264.

414 ”Grund-strek til ryska historien”, Eero Matinolli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia III*, Porthan-seura, Turku 1966, 4; Eero Matinolli, ”Johdanto”, *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia III*, XI.

415 Porthan Mennanderille 28.11.1783, *Bref från Porthan till samtida*, 91–93; Porthan Mennanderille 23.4.1784, *Bref från Porthan till samtida*, 101–102; Koskenniemi, Matinolli & Nyman, ”Johdanto”, XX–XXI.

416 Koskenniemi, Matinolli & Nyman, ”Johdanto”, XXI. Henric Gabriel Porthan, *Ad recensionem Bullarii romano-sveogothici*. Aboense 1796–1801.

417 ”Föreläsningar öfver Archaeologien hällne af Henric Gabriel Porthan”, 264–265, 272–273.

Historiakulttuurin rakentaja

Porthanin julkaisutyö kuvastaa hyvin 1700-luvun lopun oppineiden työtä lähdejulkaisujen parissa. Arkistot ja kirjastot alkoivat hiljalleen avata oviaan uuden aikakauden tutkijoille, joiden tavoitteena oli perustaa tutkimuksensa tarkkaan lähdeyöskentelyyn.⁴¹⁸ Tieto aikaisemmin vähän käytetyn ja lähes tuntemattoman lähteen olemassaolosta tai löytymisestä arkistosta tai kirjastosta välittyi yhteistyöverkostojen kautta kirjeitse sellaisille tutkijoille, joiden ajateltiin olevan asiasta kiinnostuneita. Asiakirjoista tilattiin kopioita niin tuttavien välityksellä kuin suoraan arkistoistakin. Kopiointityö oli kallista ja aikaa vievää, eikä tilaaja voinut täysin luottaa kopion tekijän tulkintaan. Julkaisutyötä tehtiin muun tutkimuksen ja esimerkiksi sanomalehtityön mahdollistamalla foorumeilla, kun mahdollisuudet julkaista itsenäisiä lähdejulkaisuja olivat vielä vähäiset. Työn painopiste oli lähteiden pelastaminen häviämislähteenä.

Mustan kirjan julkaisutyön varhaisvaiheet asettuvat hyvin Saxerin ja van Caenegeenin hahmottelemaan ajalliseen jaotteluun. Porthanin lähdejulkaisut sijoittuvat aivan ensimmäisen julkaisukauden loppupuolelle sen aktiivisimpaan vaiheeseen. Niiden taustalla vaikuttivat samat kehityskulut ja muutokset historian tutkimuksessa ja arkistojen kehityksessä kuin muuallakin Euroopassa, mutta Turkuun lähteiden julkaisemisen innostus saapui kunnolla vasta, kun muualla oli päästy jo hyvään vauhtiin.⁴¹⁹ Arkistojen ja kirjastojen rooli julkaisutyössä jäi vielä monin tavoin yksittäisten julkaisijoiden tekemän työn varjoon. Niiden toiminnan tarkoitus oli 1700-luvulla vielä tiedon säilyttäminen, ei sen avaaminen tai välittäminen.⁴²⁰ Julkaisutyöhön vaikuttivat kuitenkin vahvasti arkistojen ja kirjastojen linjaukset etenkin siitä kuka lähteitä sai käyttää ja kopioida.

Porthanin ensimmäisenä julkaisukanavana käyttämät väitöskirjat tarjosivat erinomaisen reitin asiakirjojen julkaisuun aikana, jolloin tieteellinen julkaiseminen oli aikakauskirjojen, seurojen julkaisusarjojen, suurten kustantamojen ja sanomalehtien vähyyden tai suoranaisen puuttumisen vuoksi hankalaa. Väitösten kautta eri alojen tutkijat saattoivat tutustua muiden löytämiin asiakirjoihin ja käyttää niitä omassa tutkimuksessaan. Väitöskirjat ylittivät latinankielisinä ja yhteisiä eurooppalaisia tieteellisen julkaisemisen linjoja noudattelevina tutkimuksina niin akateemisen maailman kielirajat kuin maantieteellisetkin rajat. Ne eivät kuitenkaan saavuttaneet kovin suurta osaa jatkuvasti kasvavasta lukevasta yleisöstä.

Sanomalehti puolestaan oli kanava, jonka kautta tietoa pitkään vähällä käytöllä olleesta Suomen historian lähteestä saattoi levittää Akatemian piiriä hieman laajemmalle lukijakunnalle sekä Suomen alueella että koko Ruotsissa. *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* oli lehden julkaisun alkaessa uusi historiallisen tiedon välittämisen areena Suomen alueella.⁴²¹ Viimeistään 1790-luvulle tultaessa lehdestä oli muodostunut professori Päiviö

418 Ks. Kelley, *Fortunes of History*, 9; Urpilainen, *Algot Scarin*, 29–30, 33–47; Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 26.

419 Vrt. Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–57; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 185–203.

420 Ks. Eskelinen, ”Porthan kirjastonhoitajana”, 25–37.

421 Vrt. Hentilä, ”Historiapoliitikka”, 33–34.

Tommilan tulkinnan mukaan lähes historiallinen aikakauskirja, niin runsas oli Suomen alueen historiaan keskittyvä asiakirjajulkaisujen, historiallisten katsausten ja tutkimusten sekä henkilöbiografioiden määrä.⁴²² Kasvatustieteilijä Risto Ikonen on rinnastanut lehden mieltymyksen henkilöbiografioihin jopa pyrkimykseen tuoda inhimillisten hyveiden esikuviksi katolisten pyhimyskulttien tilalle kansallisia suurmiehiä.⁴²³ Historian tapahtumien, lähteiden ja henkilöiden käsittelyn lisäksi lehdessä haluttiin säilyttää myös oman ajan tärkeiden tapahtumien muisto tuleville polville, eli luoda historiaa.⁴²⁴

Porthan rakensi yhdessä lehden toimittaja- ja avustajakunnan kanssa historiaa käsittelevin julkaisuin ja tutkimuksin julkista historiakulttuuria. Se asettui Jorma Kalelan hahmotteleman kansanomaisen historian rinnalle, joka pohjautui pitkälti suulliselle kertomusperinteelle.⁴²⁵ Lehdessä myös luotiin myöhemminkin sanomalehdille tyypillisiä tapoja välittää historiallista tietoa. Julkaistujen ja käsiteltyjen alkuperäislähteiden keskiössä oli Ruotsin valtakunnan itäinen osa, jolle voitiin nyt lähteiden pohjalta rakentaa omaleinmaista menneisyyttä. Lehden tavoitteet voidaan tulkita myös historiapolitiikkaksi, aktiiviseksi pyrkimykseksi vaikuttaa siihen, millainen kuva Suomen alueen historiasta muodostuu, kun sitä tarkastellaan omana kokonaisuutenaan.

On kuitenkin syytä olla sekoittamatta tätä oman menneisyyden etsintää 1800-luvun kansallisromanttisiin ja nationalistisiin tavoitteisiin. Klassillisten kielten ja antiikin kulttuurin emeritusprofessori Toivo Viljamaa on arvioinut Porthanin kansallistunteeseen kuuluneen oikeiden tietojen etsiminen ja esittäminen Suomen ja suomalaisten varhaishistoriasta. Näin Porthan loi perustan suomalaisuuden eli kansallisen identiteetin tunnistamiselle.⁴²⁶ Porthan tarjosi käytettäväksi sellaisia historiakulttuurin elementtejä, joiden avulla tätä identiteettiä oli mahdollista rakentaa. Aate- ja oppihistorian emeritusprofessori Juha Mannisen tulkinnan mukaan Porthan tarkoitti kansakunnasta puhuessaan nimenomaan suomea äidinkielenään puhuvia. Omaleimainen historiallinen kulttuuri, tai historiatietoisuus, saattoi yhdistää eri yhteiskuntaryhmiä kieliryhmän sisällä. Päälimmäisenä Porthanin ajattelussa on kuitenkin Mannisen mukaan vaikuttanut lojaalius hallitsijaa ja valtiota kohtaan sekä usko siihen, että samanlaisen kohtelun ja samojen lakien tulisi koskea koko valtakunnan väestöä alkuperästä ja äidinkielestä huolimatta.⁴²⁷

Porthanin tapa julkaista *Mustan kirjan* asiakirjoja oli hänen oman luonnehdintansa mukaan varaston keräämistä tulevaa tutkimusta varten. Tässä keräystyössä hän ei käsitellyt *Mustaa kirjaa* arkistollisena kokonaisuutena, vaan pikemminkin yksittäisten

422 Tommila, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 64.

423 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 352–354.

424 Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808*, 24.

425 Vrt. Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51; Kalela, ”Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia”, 17–18

426 Toivo Viljamaa, ”Porthan – ”koko Suomen opettaja”, *AURAIKA Scripta a Societate Porthan edita* 1 (2008), 28. Kansallisuudesta ja nationalismista käsitteenä ks. esim. Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti*, 208–213. Kansan käsitteestä Herderin ajattelussa ks. Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*, 222–224.

427 Manninen *Valistus ja kansallinen identiteetti*, 216, 218, 237. Derek Fewster, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. SKS, Helsinki 2006, 56–64.

asiakirjojen kokoelmana.⁴²⁸ Väitöskirjojen ja sanomalehden asiakirjajulkaisuista on hankalaa hahmottaa *Mustan kirjan* muodostamaa kokonaisuutta ja asiakirjojen keskinäisiä yhteyksiä. Julkaisuista todella muodostui asiakirjojen varasto, historian merkityksellisten artefaktien kokoelma. Sen avulla oli mahdollista paneutua Suomen alueen keskiajan historiaan, mutta se jätti epämääräiseksi *Mustan kirjan* oman historian, jota kirjoitettaessa Porthanin toimintaa ei kuitenkaan ole syytä unohtaa.

---

428 Vrt. Geary, "From Charter to Cartulary: From Archival Practice to History", 181–186.

Lähteiden julkaisemisen kultakausi

Sanctus amor patriae dat animum.⁴²⁹

Vuonna 1819 käynnistyneen saksalaisen kielialueen keskiaikaisia lähteitä yhteen koaavan *Monumenta Germaniae Historica* -julkaisusarjan edelleen käytössä oleva motto ”Pyhä rakkaus isänmaahan innoittaa”⁴³⁰ korosti keskiajan lähteiden merkitystä saksalaisen identiteetin luomisessa ajassa, jossa saksalaisia yhdistävää kansallisvaltiota ei ollut vielä olemassa. Lähdejulkaisuja rajattiin 1800-luvun Euroopassa valtiollisten rajojen lisäksi kielellisten, alueellisten ja kulttuuristen identiteettien mukaisesti. Monin paikoin lähdejulkaisut olivat ensimmäisiä asioita, joilla haluttiin vahvistaa uusia kansallisia rajoja tai hakea pohjaa identiteetille, jota ei voitu perustella valtiollisella yhteydellä. Monissa tulevaisuuden kansallisvaltioissa, kuten Saksassa, Suomessa ja Romaniassa, julkaistiin omaksi koettuun alueeseen liittyviä lähteitä 1800-luvun kuluessa. Esimerkiksi kieleen ja etnisyyteen pohjautuneet käsitykset kansasta toimivat lähdejulkaisujen pohjina. Ne eivät kuitenkaan rajoittaneet julkaisemista, vaan myös useissa monikansallisissa valtioissa, kuten Sveitsissä ja Itävallassa, tehtiin lähdejulkaisutyötä.⁴³¹

Julkaisut saattoivat myös ylittää kansallisvaltioiden rajat, kuten tapahtui *Monumenta Germaniae Historica* kohdalla. Julkaisusarja nousi yhdeksi 1800-luvun merkittävimmistä kansallisen menneisyyden keräämisen projekteista. Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde⁴³² julkaisi sarjan ensimmäisen osan vuonna 1826 ja siitä lähtien *Monumenta Germaniae Historica* toimi erimerkkinä lähteiden julkaisijoille ympäri Eurooppaa.⁴³³ Julkaisusarja oli ilmentymä laajemmasta arkistoja ja historiallisia lähteitä sekä ylipäätään kulttuuriperinnön ymmärrystä ja arvostusta koskeneesta muutoksesta.⁴³⁴

Kiinnostus lähteiden, esineiden ja taiteen keräämiseen ja julkaisemiseen oli herännyt jo paljon aikaisemmin, mutta saksalaiset historiografian ja nationalismien suhdetta pohtineet historian professorit Stefan Berger ja Christoph Conrad ovat esittäneet, että vasta Ranskan vallankumouksen kontekstissa arkistot alettiin varsinaisesti nähdä hallitsijan yksityisomaisuuden sijaan kansallisena omaisuutena, merkinä itsenäisyydestä ja yhtenäisyydestä. Vallankumousta seuranneissa Napoleonin sodissa niin asiakirjat kuin taide ja eri alueille tyypilliset esineetkin hajaantuivat ympäri Eurooppaa ja niitä vietiin sotasaaliina voittajien uusiin keskusarkistoihin ja museoihin. Sotien jälkeen

429 *Monumenta Germaniae Historica* (dMGH).

430 Käännös professori emeritus Heikki E. S. Mattila.

431 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–55.

432 Nykyään sarjaa julkaisee Deutsche Institut für Erforschung des Mittelalters.

433 *Monumenta Germaniae Historica*; Verschaffel, ”Something More than a Storage Warehouse”, 30–32; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 53; van Gaenegem, *Guide to the Sources of Medieval History*, 188–192; Bresslau, *Geschichte de Monumenta Germaniae Historica*.

434 Berger & Conrad, *The Past as History*, 6; Verschaffel, ”Something More than a Storage Warehouse”, 34; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 49; Aronsson, ”Explaining National Museums”, 45.

kulttuuriperintöaineiston oikeaa paikkaa ja omistajaa etsittiin aikaisemmasta poikkeavasta näkökulmasta.⁴³⁵

Asiakirjojen ja arkistojen omistajuus oli toki ollut tärkeä voiton merkki jo aikaisemmin. Tarinan mukaan Ranskan kuninkaallisten arkistojen perustaminen sai alkunsa siitä, kun kuningas Philippe II Auguste (1165–1223) menetti taistelun yhteydessä mukanaan pitämänsä tärkeimmät asiakirjat Englannin kuningas Rickhard I:lle (1157–1199).⁴³⁶ Pohjolassa taas tunnettu esimerkki oli kuningatar Kristinan laaja kirjasto, jota kasvatettiin sotaretkillä vallattujen kaupunkien kirjastoilla.⁴³⁷ 1800-luvun kontekstissa kulttuuriperintöä ei kuitenkaan sodissa enää riistetty hallitsijoilta, vaan kansalta.

Uuden ajattelutavan mukaan kansalaisilla oli oikeus päästä katsomaan, tutkimaan ja käyttämään kansakunnan menneisyyteen ja nykyisyyteen liittyviä dokumentteja sekä arvioida niiden pohjalta hallinnon toimia. Jo aikaisemmin esillä olleet ajatukset museoiden, kirjastojen ja arkistojen avaamisesta alkoivat konkretisoitua. Ranska näytti esimerkkiä muulle maailmalle perustaessaan kansallisarkiston vuonna 1790 ja avatessaan Louvren taidearteet suurelle yleisölle vuonna 1793. Vaikka ajatus julkisuudesta oli olemassa, ei pääsy lähteiden äärelle välttämättä todellisuudessa onnistunut. Oikeus koski käytännössä lähinnä lukutaitoisia ja koulutettuja miehiä. Ranskan kansallisarkistossa ei myöskään ollut esimerkiksi lainkaan tiloja tutkijoille ennen vuotta 1845.⁴³⁸

Tutkimusta ja kansallista yhtenäisyyttä palvelevia kansallisarkistoja ryhdyttiin 1800-luvulla perustamaan ympäri Eurooppaa. Ranskan lisäksi esimerkiksi Isoon-Britanniaan perustettiin Public Record Office vuonna 1838. Myös kansakunnat, joilla ei ollut itsenäisyyttä tai omaa valtiollista historiaa, saattoivat osoittaa yhtenäisyyttään ja omaleimaisuuttaan arkiston avulla. Samaan aikaan ryhdyttiin perustamaan myös kansallisia historiallisia museoita ja taidemuseoita, joiden esikuvat haettiin erityisesti Ranskasta ja Isosta-Britanniasta.⁴³⁹ Suomi sai oman kansallisen arkistoinstituutionsa vuonna 1816, kun Senaatin arkisto perustettiin. Suuriruhtinaskunnan oma arkisto pohjautui Haminan rauhansopimuksessa määrätuille arkistosiirroille, jotka sisälsivät Suomen alueen hallinnon kannalta olennaiseksi katsottua asiakirja-aineistoa. Alusta asti arkistossa säilytettiin sekä historiallisia että hallinnon ajankohtaisia asiakirjoja.⁴⁴⁰

435 Berger & Conrad, *The Past as History*, 6; Dominique Poulot, "The Changing Roles of Art Museums", Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds.), *National Museums and Nation-building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*. Routledge, Oxon 2015, 89–118; Stefan Berger, "National museums in between nationalism, imperialism and regionalism", Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds.), *National Museums and Nation-building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*. Routledge, Oxon 2015, 21–23; Saxer, "Monumental Undertakings", 49.

436 Donald R. Kelley, *Foundations of Modern Historical Scholarship. Language, Law and History in the French renaissance*. Columbia University Press, New York and London, 1970, 216–220.

437 Ks. esim. *I ord och bild*, 39–50.

438 Berger & Conrad, *The Past as History*, 6; Verschaffel, "Something More than a Storage Warehouse", 34; Saxer, "Monumental Undertakings", 49; Aronsson, "Explaining National Museums", 45.

439 Aronsson, "Explaining national museums", 30; Poulot, "The Changing Roles of Art Museums", 89–118; Verschaffel, "Something More than a Storage Warehouse", 30.

440 Ks. Nuorteva & Happonen, *Suomen Arkistolaitos 200 vuotta*, 24–43, 30–41, 89–93; Kerkkonen, *Suomen Arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 9–14, 67–72, 155–183.

Historiografian, kulttuurin ja nationalismin suhteita tutkinut historioitsija Tom Verschaffel on huomauttanut, että arkistot vastasivat 1800-luvulla paitsi valtioiden tarpeeseen rakentaa kansallisuutta ja omaa menneisyyttä, myös historioitsijoiden tarpeeseen rakentaa ja vahvistaa omaa ammattialaansa.⁴⁴¹ Historiantutkimuksen ammattimaisuus ja historian eriytyminen tieteenalana oli käynnissä, mutta historian harrastajien ja akateemisten tutkijoiden välinen raja ei ollut selkeä vielä 1800-luvun alkupuolella. Myös historiantutkimuksen ja kirjallisuuden välinen ero oli edelleen häilyvä.⁴⁴²

Historiantutkijat jalkautuivat arkistoihin paitsi tutkijoina, myös arkistonhoitajina. Syntyi vahva historioitsija-paleografi-arkistonhoitajien perinne, jota Suomessa edustivat etenkin valtionarkistonhoitajat Karl August Bomansson ja Reinhold Hausen. Arkistot olivat hallinnon työkaluina pitkään olleet juristien ja hallinnon virkamiesten kenttää. Heidän vastuualueenaan oli tutkimuksen sijaan asiakirjahallinto. Uusi rooli tutkimuksen palvelijana edellytti tutkimuksen ja akateemisen maailman hyvin tuntevia arkistonhoitajia, joilla oli edellytykset pohtia aineistojen keräämistä ja käyttöä myös tutkimuksen näkökulmasta.⁴⁴³

Kansalliset muistiorganisaatiot toimivat kansallisvaltioiden symboleina myös fyysisesti. Uusia arkistorakennuksia rakennettiin useiden eurooppalaisten pääkaupunkien keskeisille paikoille.⁴⁴⁴ Näin tapahtui myös Suomessa, kun Valtionarkiston uusi rakennus valmistui Helsingin Kruununhakaan vuonna 1890. Se oli aikansa moderneimpia arkistorakennuksia lukusaleista erillisine arkistomakasiineineen, joissa rautaiset välipohjat ja ovet vähensivät tulipalon riskiä, sekä valoisine työskentelytiloineen. Rakennuksen suunnitellut arkkitehti Gustaf Nyström (1856–1917) tutustui suunnitteluvaiheessa tarkoin Euroopan muihin arkistoihin ja teki tiivistä yhteistyötä valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin kanssa.⁴⁴⁵ Samaan aikaan Valtionarkiston rakennushankkeen kanssa oli käynnissä myös vuonna 1870 perustetun Suomen Muinaismuistoyhdistyksen ajama hanke Kansallismuseon perustamiseksi. Oma museorakennus valmistui Helsinkiin vuonna 1910.⁴⁴⁶

Myös historiantutkimuksessa korostuivat 1800-luvulla niin Suomessa kuin muual-
lakin Euroopassa kansalliset intressit. Sekä uusien että vanhojen kansallisvaltioiden olemassaolon perusteita haettiin menneisyydestä esimerkiksi historiantutkimuksen, arkeologian ja kansatieteen keinoin. Ilman suvereniteettia olevat kansat pyrkivät myös korostamaan omaleimaista menneisyyttään. Suomessa pohdittiin 1800-luvulla esimerkiksi sitä, saattoiko Suomella olla omaa historiaa, kun omaa valtiollista historiaa ei ollut.

441 Verschaffel, ”Something More than a Storage Warehouse”, 30

442 *A global history of historiography*, 74–75.

443 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 41–43, 50–59; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 67–102.

444 Verschaffel, ”Something More than a Storage Warehouse”, 30.

445 Lybeck, *Reinhold Hausen*, 70–91; Nuorteva & Happonen, *Suomen Arkistolaitos 200 vuotta*, 66–78; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 105–113.

446 Ks. esim. Sirpa Haila, *Suomalaisuutta rakentamassa. Arkkitehti Sebastian Gripenberg kulttuurifennomanian lipunkantajana*. SHS, Helsinki 1998, 98–100; Mikko Härö, *Suomen muinaismuistohallinto 1884–1917*. Museovirasto, Helsinki 1984, 62–63.

Toiseksi keskeiseksi kysymykseksi nousi etenkin vuosisadan loppua kohden se, kuka voitiin käsittää suomalaiseksi. Erisukuisten ja erikielisten ihmisten yhteisöstä muodostuneen suomalaisuuden sijaan alettiin 1800-luvun loppua kohden korostaa etnistä ja kielellistä suomalaisuutta, mikä osaltaan johti myös kieliriitoihin sekä suomenkielisen ja ruotsinkielisen tutkimuksen näkökulmaeroihin.⁴⁴⁷

Alkuperäislähteiden merkityksen, muistiorganisaatioiden ja tutkimuksen muutos johtivat Saxerin ja van Caenegemin kuvaamaan lähdejulkaisemisen toiseen vaiheeseen, joka merkitsi valtavaa lähdejulkaisujen aaltoa koko Euroopassa. Merkittäviä lähdejulkaisuprojekteja käynnistettiin saksankielisen alueen lisäksi myös esimerkiksi Ranskassa, Espanjassa, Tanskassa ja Isossa-Britanniassa. Pohjoismaissa julkaistiin ensimmäisenä ruotsalaisen *Diplomatarium Suecanumin* ensimmäinen osa vuonna 1829. Tässä vaiheessa julkaisujen taustavoimiksi nousivat erityisesti historian tutkimusta tukeneet instituutiot kuten historialliset seurukset sekä kansalliset muistiorganisaatiot. Toisen vaiheen, jossa historian tutkijat, arkistonhoitajat ja kansalliset arkistot näyttelivät suurta roolia, Saxer katsoo alkaneen noin vuonna 1815 Euroopan järjestäytyessä uudelleen vuosisadan alun sotien jälkeen ja päättyneen viimeistään ensimmäiseen maailmansotaan.⁴⁴⁸

Mustan kirjan vuoden 1890 editio

Mustan kirjan julkaisutyö katkesi Porthanin kuoleman jälkeen vuonna 1804 vuosikymmeniksi. Historiallisten lähteiden julkaiseminen ylipäättään hiipui hetkellisesti, mutta 1820- ja 1830-luvuilla lähteiden julkaiseminen käynnistyi Suomessa uudella voimalla. Lähdejulkaisutyöhön tarttuivat erityisesti akateemiset historioitsijat, arkiston- ja kirjastonhoitajat sekä kirkonmiehet. Muun muassa fysiikan professori Gustaf Hällström (1775–1844), lainopin professori ja Keisarillisen Aleksanterin yliopiston rehtori Wilhelm Gabriel Lagus (1786–1859) ja arkkipiispa Jacob Tengström (1775–1832) julkaisivat etenkin Suomen kirkkohistoriaan liittyviä lähteitä.⁴⁴⁹ Usein aktiivisimpia julkaisijoita

---

447 Ks. Miika Tervonen, ”Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta”, Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. SKS, 2014, 137–140; Peter Aronsson, Narve Fulsås, Pertti Haapala & Bernard Eric Jensen, ”Nordic National Histories”, Stefan Berger & Chris Lorenz (eds.), *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Palgrave Macmillan, Hampshire 2008.

448 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–48, 51–57; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 185–203. Ks. *Recueil des historiens des Gaules et de la France* (1869–1904), *Colección de documentos inéditos para la Historia de España* (1842–1895), *Regesta diplomatice historiae danicae* (1847–1870 ja 1889–1907), *Rolls Series* (1858–1911).

449 Ks. Wilhelm Lagus, *Handlingar och uppsatser rörande Finlands kyrko-historia : 1, första häftet*. Waseniuska boktryckeriet, Helsingfors 1845; Gustaf Gabriel Hällström, *Utdrag ur dom-kapitlets i Åbo circular-bref; innehållande hvad under loppet af sednast förflutna 140 år blifvit till församlingarnes och presterskapets i Åbo stift ständiga iagttagande förordnadt*. Åbo 1824; Jacob Tengström, *Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historie : utgifne såsom bihang till Åbo erke-stifts circular-bref för år 1821–1828. Häft 1-9*. Åbo 1821–1832.

kaikkialla Euroopassa olivat edelleen yliopistojen ulkopuolella toimineet henkilöt, kuten virkamiehet, papisto, aristokratia ja poliitikot.⁴⁵⁰

Monissa maissa historiallisia juuria etsittiin keskiajasta, joten toisessa julkaisemisen vaiheessa keskiaika muodostui monin paikoin Eurooppaa tärkeäksi, ellei tärkeimmäksi, lähdejulkaisujen aikakaudeksi. Lähdejulkaisujen kautta haettiin esimerkiksi saksalaisella kielialueella kansakunnalle jatkumoa keskiajan suuruuden aikaan.⁴⁵¹ Keskiajan lähteet olivat tavallaan helppoja julkaistavia ja ovat sitä yhä. Euroopan muuttuneet poliittiset ja uskonnolliset olot tarkoittivat sitä, että keskiaikaiset ja varhaismodernit lähteet olivat muuttuneet historiallisiksi. Ne eivät monin paikoin enää suoraan palvelleet konkreettisia hallinnollisia tarkoituksia.⁴⁵²

Keskiaikaiset asiakirjat eivät myöskään olleet samalla tavalla henkilökohtaisia, kuin myöhempien aikojen lähteet. Monet yksittäiset henkilöt ja tapahtumat eivät olleet enää tunnistettavissa tai liitettävissä tiettyihin sukuihin tai perheisiin. Tilanne on monella tapaa samanlainen tänäkin päivänä. Yhä edelleen keskiajan eräänlainen kaukaisuus johtaa siihen, ettei siitä kertovien lähteiden kohdalla tarvitse huomioida esimerkiksi yksityisyyden suojaa tai henkilötietojen käsittelemistä. Keskiaikaisten lähteiden kohdalla ei välttämättä pohdita samalla tavalla tutkimusetiikkaan, julkaisuuteen ja yksityisyyteen liittyviä kysymyksiä kuin nuorempien lähteiden kanssa työskennellessä, vaikka tutkimuskohteen eettisen käsittelyn tulisi koskettaa kaikkia aikakausia.⁴⁵³

Suomessa kiinnostusta keskiaikaisiin lähteisiin herätti erityisesti Ruotsissa käynnistynyt *Diplomatarium Suecanum* -lähdejulkaisusarja, jossa julkaistiin myös Suomen alueeseen liittyviä lähteitä, mutta ruotsalaisesta näkökulmasta. Sen ensimmäisessä osassa vuonna 1829 teoksen toimittaja valtionarkistonhoitaja Johan Gustaf Liljegren (1791–1837) kuvaili julkaisevansa lähteitä, jotka kertovat siitä millainen yhteiskunta oli, miten lakeja sovellettiin, kuinka asioita hoidettiin ja millainen oli ajan ihmisten ajatusmaailma. Lähteiden oli tarkoitus tuoda lisää tietoa harvojen keskiaikaa käsittelevien historiateosten rinnalle. Liljegren korosti, että teoksessa julkaistiin yksityisten henkilöiden, valtion ja kirkon lähteitä arvottamatta niitä, sillä toiselle historiantutkimuksen haaralle yhdentekevänä näyttäytyvä lähde saattoi tarjota arvokasta tietoa toisenlaista tutkimusta tekeväälle.⁴⁵⁴

Liljegrenin näkemyksessä tulevat esiin sekä ajatukset arkiston ja lähdejulkaisun neutraaliudesta että arkiston tehtävästä palvella tutkimusta parhaalla mahdollisella tavalla. Samat ajatukset arkistoteoretikko Hilary Jenkinson puki sanoiksi noin vuosisata

---

450 Berger & Conrad, *The Past as History*, 138.

451 Berger & Conrad, *The Past as History*, 114.

452 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 49–50.

453 Tutkimusetiikasta ks. Kirsi Vainio-Korhonen, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki 2018; 20–23; *Historiantutkimuksen etiikka*, 2017. EU:n henkilötietodirektiivi ja uusi tietosuojasetus eivät koske kuolleita henkilöitä, mutta heidän henkilötietojensa suojasta ja siten välillisesti myös yksityisyyden suojasta voidaan säätää kansallisessa lainsäädännössä. Aiheesta esimerkiksi Tietosuojasetuksen resitaalissa 27.

454 *Diplomatarium Suecanum* I, V.

myöhemmin.⁴⁵⁵ Arkiston ja lähdejulkaisun tehtävänä ei ollut päättää mitkä lähteet olivat tutkimukselle arvokkaita ja mitkä eivät, vaan tehdä tutkimustyö mahdolliseksi.

Ruotsalainen julkaisu edusti sellaista lähdejulkaisemisen haaraa, jossa pitkän valtiollisen historian omaavan kansan historiallisia juuria vahvistettiin lähdejulkaisuin. Asiakirjat valottivat ruotsalaisen yhteiskunnan ja valtion vaihteita ja ankkuroivat sen synnyn tiettyihin historiallisiin tapahtumiin ja ajankohtiin.⁴⁵⁶ Lähdejulkaisu sisälsi myös Suomen aluetta koskevia lähteitä, mutta niitä käsiteltiin osana Ruotsin valtion yhteistä menneisyyttä. Kulttuurihistorian professori Marja Jalava on huomauttanut, että monin paikoin lähdejulkaisujen tavoitteena oli erottaa yksittäiset asiakirjat tai asiakirjasarjat alkuperäisestä epäkansalliseksi koetusta kontekstista ja julkaista vain omaa kansakuntaa koskevat osat. Esimerkiksi katolisen kirkon tai monikansallisten valtioiden arkistoista kopioitiin lähteitä ja järjestettiin ne julkaisuissa uusiksi sarjoiksi ja arkistoiksi.⁴⁵⁷ Tätä julkaisemisen ideaa edustivat erityisesti kansalliset diplomataarimuotoiset julkaisut, joihin kerättiin asiakirjoja eri arkistoista ja arkistokokonaisuuksista. Julkaisut olivat tapaan konkreettisesti haltuun omiksi katsotut lähteet ja kansallinen menneisyys.⁴⁵⁸ Keskiajan lähteiden usein katkenneet arkistoyhteydet mahdollistivat tämän tyyppisen julkaisemisen paremmin kuin myöhäisempien lähteiden kohdalla.⁴⁵⁹

Suomen alueen keskiaikaa käsitteleviä lähteitä erotettuna laajemmasta ruotsalaisesta kontekstista ryhtyi julkaisemaan erityisesti Tukholman kuninkaallisen kirjaston johtaja historioitsija Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858). Suomalaisyntyisen Arwidssonin julkaisusarjan *Handlingar till upplysning af Finlands häfder* ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1840. Arwidsson keräsi julkaisusarjaansa keskiaikaisia lähteitä niin arkistoista kuin aikaisemmista lähdejulkaisuistakin. Hän hyödynsi esimerkiksi 1700-luvuilla koottuja Peringsköldin ja Örnhjalmin diplomataareja, jotka olivat käytettävissä käsikirjoituksina Tukholmassa.⁴⁶⁰ Arwidsson ei tässä toiminut mitenkään poikkeuksellisesti, sillä monet 1800-luvun julkaisuprojektit perustuivat vahvasti jo aikaisemmin tehdyille työlle tai saivat siitä ainakin innoituksensa.

Professori Martti Kerkkonen on Suomen arkistolaitoksen historiaa tarkastellessaan korostanut Arwidssonin pyrkineen yksittäisten asiakirjojen julkaisemisen sijaan yhteenkuuluvan kokonaisuuden kokoamiseen, eräänlaisen painetun arkiston rakentamiseen.⁴⁶¹ Tämä oli tarpeen, sillä Suomen aluetta koskevat lähteet olivat fyysisesti erillään eri maiden arkistoissa. Niiden tuominen yhteen oli mahdollista vain julkaisemisen kautta.

455 Cook, ”Menneisyys on johdanto”, 8–9; Jenkinson, ”The English archivist: a new profession”, 258–259.

456 Ks. Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen, ”Nordic National Histories”.

457 Marja Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki 2019, 168.

458 Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, 168.

459 Ks. esim. Pentti Renvall, *Historiantutkimuksen työmenetelmät. Teoriaa, käytäntöä, tavoitteita suomalaisen ainekseen sovellettuina*. WSOY, Porvoo 1947, 141–143.

460 Ks. esim. *Handlingar till upplysning af Finlands häfder 1*, utgifne af Adolf Ivar Arwidsson. Norstedt, Stockholm 1846, V–VIII.

461 Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 23–26. Ks. myös Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865*.

Arwidssonin lähtökohta poikkesi esimerkiksi Porthanin edustamasta varhaisemmasta suuntauksesta, jossa julkaiseminen painottui yksittäisten asiakirjojen mahdollisimman runsaaseen määrään ja jota rajoitti vielä vahvasti julkaisemisfoorumien vähäisyys⁴⁶².

Myös Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston kirjaston amanuenssina vuodesta 1844 toiminut keskiajan historiaa tutkinut dosentti Edward Grönblad (1814–1847) julkaisi keskiaikaisia lähteitä teoksissaan *Nya bidrag till belysande af Finlands medeltid* I-II vuonna 1852 ja *Nya källor till Finlands medeltidshistoria* vuonna 1857. Grönblad oli 1840- ja 1850-luvuilla vastuussa Senaatin vanhemman arkiston järjestämisestä, minkä yhteydessä hän havaitsi voudintilien pergamenttikansien sisältävän keskiaikaista aineistoa.⁴⁶³ Grönblad oli tehnyt tutkimustyötä myös Ruotsin valtionarkistossa samaan aikaan kun sitä ryhdyttiin 1830-luvulta lähtien järjestämään valtionarkistonhoitaja Hans Järtan (1774–1847) johdolla tutkimusarkistoksi ja saanut siellä runsaasti vaikutteita. Hän pyrki edistämään tutkimuksen tarpeiden huomiointia työssään Senaatin arkiston asiakirjojen järjestämisessä sekä lähdejulkaisuiden kautta.⁴⁶⁴

Grönblad korosti julkaisutyössään mahdollisuutta pelastaa asiakirjat häviämislähteen ja asettaa ne kaikkien saataville, jotta objektiivisen kuvan luominen menneisyyden tapahtumista olisi mahdollista. Hän korosti Kerkkosen mukaan erityisesti sitä, että valtioasiakirjat, valtion yhteisiä asioita koskevat asiakirjat, olivat julkisuusperiaatteen ajatuksen mukaisesti kaikkien yhteistä omaisuutta ja niiden oli oltava jokaisen tutkijan saavutettavilla.⁴⁶⁵

Lähteiden julkaisemisella Grönblad pyrki vastustaman myös etenkin 1800-luvun alkupuolella vielä yleistä lähteiden keräilyä, jonka myötä asiakirjoja katosi toisinaan myös luvatta tutkijoiden omiin kokoelmiin.⁴⁶⁶ Suomen arkistojen historiassa eniten kritiikkiä lähteiden keräilystä ovat saaneet osakseen suomen kielen lehtori ja innokas suomalaisuusmies Carl Axel Gottlund (1796–1875) sekä lainopin professori ja Wilhelm Gabriel Lagus, joka oli yksi vuonna 1839 tieteellistä keskustelua ja julkaisemista edistämään perustetun Suomen Tiedeseuran perustajajäsenistä. Senaatti lunasti Gottlundin eri arkistoista kerätyn asiakirjakokoelman vuonna 1860. Kokoelma sisälsi esimerkiksi Ruotsin valtionarkiston kokoelmiin kuuluneita dokumentteja. Muun muassa Grönblad kritisoi Gottlundia kokoelman keräämisestä, mutta tämä puolustautui vetoamalla käytännön olleen yleinen.⁴⁶⁷

---

462 Ks. luku ”Suomen historian lähteiden varastohuone”

463 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 40–41, Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 37–41. Pergamenttikansien irrottamisesta ja syntyneestä kokoelmasta ks. *Fragmenta membranae*; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 44–49.

464 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 41–43; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 28; Hausen, ”Förord” (REA 1890), 1–8.

465 Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 15–22, 30–31.

466 Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 15–22, 30–31. Asiakirjojen keräilystä ks. Kaarlo Blomstedt, ”Tieteellisen arkistolaitoksemme syntyajoilta”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1939), 185–195.

467 Ks. Kerkkonen, *Suomen arkistolaitoksen historia*, 20–21, Mustelin, *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865*, 372–388.

Kuva 8. Historian dosentti Johan Esaias Waaranen (1834–1868). Kuvaaja W. A. Eurenius & P. L. Quist. Museoviraston kuvakokoelmat, Historiallinen kuvakokoelma.

kateudesta johtuvana ja epäili syyn olevan siinä, että Lagus halusi pitää salassa kokoelmiensa hankintatavan.⁴⁶⁸

Suomen ja Skandinavian historian professori Ernst Gustaf Palmén puolestaan (1849–1919) kuvaili vasta avattua kokoelmaa *Historiallisen Aikakauskirjan* lukijoille vuonna 1910 kritisoiden Laguksen tekoja kovin sanoin. Hän korosti sitä, että lähteiden kätkemistä pahempaa epäkohtaa oli vaikea ajatella suomalaisessa lähdetilanteessa.⁴⁶⁹ Laguksen toimet sotivat arkiston avoimuuden ja kansallisten lähteiden yhteisen omistajuuden ajatuksia vastaan.

Yksi määrätietoisista lähteiden julkaisijoista Suomessa oli historian dosentti Johan E. Waaranen, joka keskittyi 1860-luvulta lähtien erityisesti 1500- ja 1600-lukuja

Vielä ankarampaa kritiikkiä sai osakseen Lagus, joka testamenttasi laajan asiakirjakokoelmansa yliopiston kirjastolle. Lahjoituksen ehtona oli, että se saatiin avata tutkijoille vasta vuonna 1909, viisikymmentä vuotta Laguksen kuoleman jälkeen. Ennen lahjoituksen vastaanottoa ja hyväksymistä Senaatin arkiston arkistinhoitajana toiminut Karl August Bomansson kävi läpi sen sisältöjä todeten suuren osan aineistosta olevan Senaatin arkistosta anastettua ja vaatien niiden palauttamista. Lagus oli kerännyt paitsi asiakirjakokonaisuuksia, myös rikkonut ja erottanut yksittäisiä asiakirjoja ja esimerkiksi sinettejä alkuperäisistä yhteyksistään. Aihe kuohutti tutkijayhteisöä sekä Laguksen kuoleman aikaan, että kokoelman viimein avautuessa. Yliopiston kirjastonhoitaja Sven Gabriel Elmgren (1817–1897) esimerkiksi piti päiväkirjassaan menettelyä

468 S. G. Elmgrenin muistiinpanot, 405–406. Asiasta kokoavasti ks. Kaarlo Blomstedt, ”Tieteellisten arkistojemme syntyajoilta”, 186–188.

469 Ernst Gustaf Palmén, ”Laguksen asiakirjakokoelma”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1910), 43–49.

käsittelyyn lähdeaineistoon. Hän tutki Ruotsin ja Suomen arkistojen lisäksi ahkerasti myös Venäjän arkistojen tarjoamia mahdollisuuksia. Vuonna 1863 julkaistun *Samling af urkunder rörande Finlands historia* -sarjan ensimmäisen osan oli ennen kaikkea tarkoitus täydentää aikaisempaa Arwidssonin ja Grönbladin tekemää 1600-lukuun liittyvää lähdejulkaisutyötä. Teoksen esipuheessa toimittaja Waaranen vetosi yhdessä Karl August Bomanssonin ja historioitsija Karl Emil Ferdinand Ignatiuksen (1837–1909) kanssa myös yleisöön innostaen kaikkia lähettämään hallussaan olevat lähteet arkistoon, jotta tavoite Suomen kirjoitetusta historiasta voitaisiin toteuttaa. Julkaisun painatuskuluihin osallistui Suomen Senaatti, joka siten otti ensimmäistä kertaa vastuuta lähteiden julkaisemisesta.⁴⁷⁰

Waaranan oli ensimmäinen, joka ryhtyi Suomessa Porthanin jälkeen työhön *Mustan kirjan* julkaisemiseksi. Hän jäljensi Porthanin teettämän kopion aikomuksenaan sen julkaiseminen. Kuolema vain 34-vuotiaana vuonna 1868 katkaisi kuitenkin suunnitelmat.⁴⁷¹ Valtionarkisto julkaisi Waarasen toimittaman *Samling af urkunder rörande Finlands historia* -sarjan kaksi viimeistä osaa tämän kuoleman jälkeen.⁴⁷² *Mustaan kirjaan* tarttui Karl August Bomansson, joka oli vuonna 1859 nimitetty Senaatin arkiston ylimääräiseksi amanuenssiksi ja myöhemmin samana vuonna virkaa tekeväksi arkistonhoitajaksi.⁴⁷³

Kuva 9. Valtionarkistonhoitaja dosentti Karl August Bomansson (1827–1906) 1870-luvulla. Museoviraston kuvakokoelmat, Historiallinen kuvakokoelma.

470 K.A. Bomansson & Johan E. Waaranen & K. E. F. Ignatius, ”Till Almånheten”, Johan Waaranen (red.), *Samling af urkunder rörande Finlands historia Del I*. Helsingfors 1863, V–VI.

471 Hausen, ”Förord”, (REA 1890), 1–8.

472 *Samling af urkunder rörande Finlands historia 4-5. Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid*, Johan E. Waaranen (red.). Statsarkiv, Helsingfors 1874–1878.

473 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 41–43; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 28; Hausen, ”Förord” (REA 1890), 1–8.

Enfilda notifikationer.

Vördsam anmälan.

(338) Sedan Kejsrerliga Senaten för Finland, lifvad af upphöjdt nit och interesse för fosterlandets historie, behagat den 31 sistlidne Januari bifalla till ett af Hans Excellens Generalguvernören framställt förslag rörande anställandet af en vetenskaplig Amanuens vid Senatsarkivet, till hvilken befattning undertecknad höggunstigt blifvit kallad, så får jag härhos med liflig tillfredställelse underrätta alla den Finska häfdaforakningens vänner, att nämnde arkiv, det största och mest värderika inom Finland, hädanefter hålles för allmänheten tillgängligt hvarje helgfri dag från kl. 11 f. m. till o. 1/2, då jag träffas i det äldre arkivets lokal i det gentemot Pihlflycktska stenhuset belägna tornet af senatsbyggnaden, tre trappor upp. Frånvarande Finska historiker, hvilka för utgifvandet af någon fosterländsk afhandling önska erhålla uppgifter från Senatsarkivet, behöfva endast skriftligen för mig angifva sina fordringar, då jag å min sida skall spara hvarken tid eller möda för att göra de upplysningar, som äskas, så noggranna och fullständiga som möjligt. Dessutom får jag anmäla, att af mig äfven utfärdas utdrag ur äldre jordeböcker alltifrån 1541—1809, äfvensom intyg öfver hemmans fornda natur; skatte- och tullförhållanden m. m., som ofta vid processer och rättegångstvister erfordras.

Den del af Senatsarkivet, som blifvit ställt under min uppsigt, omfattar, såsom jag redan nämnt, nära tre århundraden. Dess innehåll är företrädesvis kameralistiskt, hvarföre man här finner en stor rikedom af dyrbara notiser rörande Finlands fornda beskattningssätt, kultur och förläningar, förutom här och der inströdda historiska enskildheter, som på intet annat ställe stå att erhållas. Särskildt för sockne- och ortbeskrifningar erjuder detta arkiv ett så förträffligt material, att ingen, som bearbetar dylika ämnen, kan, utan stor förlust, förbise arkivets samlingar, och då Finland ännu är så ringa kändt i statistiskt hänseende äro just dugliga topografier för oss af oskattbar vigt. Hvarje uppsats uti Finsk historie från ofvannämnde tid skall för öfrigt hemta många högst värdefulla bidrag ifrån Senatsens arkiv. I allmänhet måste man tillstå, att kammar- och räkenskaps-arkiven hittills antingen alldeles intet eller blott obetydligt blifvit rådfrågade af Svenska och Finska häfdateknare. De ega dock vid sidan af "riksregistratur" och andra brefsamlingar den utmärkta förtjenst att visa på hvad sätt styrelsens påbud blifvit verkställda och hvilka följder de för samhället medfört. Men utom räkenskaper förvarar Senatsens arkiv ett betydligt antal bref både i original och afskrift, äfvensom qvittenser, de senare ofta af ett öfverraskande värde. Brevet angå till större delen förläningar af olika kategorier.

Hos landets tidningsredaktörer anhålles förbindligt att de i sina blad måtte införa denna anmälan.

K. Aug. Bomansson.
Hist.-Fil.-Licentiat.

Kuva 10. Senaatin arkiston amanuenssiksi nimitetyn Karl August Bomanssonin samomalehtiin lähettämä ilmoitus arkiston avautumisesta yleisölle julkaistiin *Finlands Allmänna Tidningissä* 23.2.1859. Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma.

Bomansson oli työskennellyt vuodesta 1853 yhdessä Edvard Grönbladin kanssa Senaatin arkiston historiallisen osan järjestämisen parissa. Tehtävään oli palkattu historiantutkijoita arkiston ulkopuolelta, sillä varsinaiset arkistonhoitajat vastasivat juristeina senaatin toimintaan liittyvästä asiakirjahallinnosta eivätkä olleet perehtyneet historiallisiin lähteisiin tai historiantutkimukseen. Bomansson oli tässä työssä saanut vaikutteita Grönbladin ajamista arkistojen tutkimuksellisen merkityksen ja aineistojen avaamisen ajatuksista.⁴⁷⁴

Bomansson otti 1850-luvun lopulla päämääräkseen Senaatin arkiston avoimuuden lisäämisen ja arkistonhoitajan tehtävän muuttamisen. Arkistonhoitajan tehtäviin tuli Bomanssonin mukaan kuulua tutkijoiden ja yleisön opastaminen sekä huolehtiminen historiallisista asiakirjoista. Hänen ajattelussaan myös lähteiden julkaisemisen tuli olla yksi arkiston tehtävistä.⁴⁷⁵ Bomanssonin työn tuloksena Senaatin arkiston historialliset kokoelmat avattiin yleisölle vuonna 1859, jolloin hän julkaisi asiasta myös tiedotteen eri sanomalehdissä. Siinä hän saattoi hyvillä mielin ilmoittaa, että suurin ja rikkain Suomen arkistoista oli nyt avoinna yleisölle joka arkipäivä ja arkistossa oli tarjolla apua siellä vieraileville (Kuva 10).⁴⁷⁶

Bomansson saattoi luvata apunsa kaivatujen tietojen etsintään myös muualla kuin Helsingissä oleville historian tutkijoille, mikä laajensi arkiston käyttömahdollisuuksia merkittävästi.⁴⁷⁷ Senaatin arkistosta alkoi hänen johdolla kehittyä tutkimusarkisto. Ahvenanmaan historiaan liittyneellä arkeologisella väitöskirjallaan tohtoriksi vuonna 1858 väitellyt

474 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 41–43; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 28; Hausen, "Förord" (REA 1890) 1–8.

475 Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 67–70.

476 K. Aug. Bomansson, "Vördsam anmälan", *Finlands Allmänna Tidning*, 44/1859. Ks. myös esim. "Anmälan", *Wiborg* 17/1859.

477 K. Aug. Bomansson, "Vördsam anmälan".

Bomansson työskenteli Senaatin arkiston ja vuodesta 1869 Valtionarkiston arkistonhoitajana vuoteen 1880, jolloin hänen tittelinsä muutettiin valtionarkistonhoitajaksi.⁴⁷⁸

Arkiston toiminta alkoi näkyä sanomalehdissä muutoinkin 1860-luvulta lähtien. Vuonna 1863 J. E. Waarasan ryhtyessä kokoamaan lähdejulkaisua kaikkia, joiden hallussa oli Kaarle X Kustaan (1622–1660) aikaan liittyviä lähteitä, pyydettiin *Tilausilmoituksessa* lähettämään ne kopioitavaksi Valtionarkistoon (Kuva 11).⁴⁷⁹ Suomen sanomalehdistö oli 1850- ja 1860-luvun vaihteeseen tultaessa muuttunut huomattavasti *Tidningar Utgifne af ett Sällskap i Åbon* alkuajoista ja Porthanin ajasta. Tuolloin voidaan puhua sanomalehdistöstä yksittäisten lehtien sijaan. Lehdet tavoittivat 1830- ja 1840-luvuilta lähtien entistä laajemman lukijakunnan. Lukevaan yleisöön kuului akatemian jäsenten lisäksi edelleen etenkin papistoa ja säätyläistöä, mutta nyt yhä enemmän myös talonpoikaistoa ja maaseudun ja kaupunkien virkamiehiä.⁴⁸⁰ Monet sanomalehden lukijat saattoivat olla arkiston potentiaalista asiakaskuntaa ja heidän hallussaan oli myös todennäköisesti runsain määrin arkistoa kiinnostavaa lähdeaineistoa.

Lehti-ilmoitus tuo esiin myös Bomanssonin aikana aloitetun työn yksityisten arkistoaineistojen keräämiseksi Senaatin arkistoon. Bomanssonin ja hänen seuraajansa Reinhold Hausenin tavoitteena oli kerätä esimerkiksi seurakuntien, kartanoiden ja sukutilojen arkistoissa olevia aineistoja joko alkuperäisinä tai kopioina, jotta niiden säilyminen voitaisiin turvata ja jotta ne olisi mahdollista saada tutkimuksen käyttöön.⁴⁸¹ Tähän keräystyöhön liittyi osaltaan myös keskiaikaisten lähteiden kerääminen ja kopiointi, jota käsitellään seuraavassa käsittelyluvussa.

Bomansson ryhtyi 1870-luvulla työskentelemään Waarasan laatiman *Mustan kirjan* kopion parissa. Hän törmäsi 1870-luvun alussa Ruotsissa *Mustan kirjan* sisäkopiokirjaan

— *Tilausilmoitus*. Hra Tohtori J. E. Waaränen, dosentti historiassa tšekäläisessä yliopistossa, on julistanut tilattavaksi *kokoileman todistus-kappaleita, Suomen historiaa koskevia*. Kokoilema aljetaan todistuskappale-sarjalla, joka valaisee Suomen historiaa Kaarle IX:n aikana 1600–1611. Tästä sarjasta toivotaan saada ensimmäinen osa ulos Joulukuun alussa. Kaikki, joidenka vallassa on historiallisia todistuskappaleita joistakin arvosta, pyydetään lähettämään ne kopioitaviksi todistuskappale-kokoileman toimitukselle — johon paitsi toht. Waarasta kuuluu lisenziati K. F. Ignatius ja dosentti toht. Bomansson — adressilla: Keisarillisen senaatin arkisto Helsingissä. Todistuskappaleet lähetetään sitten takasin, kun niistä on tehty tarkat kopiat. Teoksen hinta tulee olemaan korkeintaan 4 kop. suurelta 8:taitteiselta arkilta.

Kuva 11. Nimellä *Samling af urkunder rörande Finlands historia* julkaistun lähdejulkaisun materiaalien keräämiseen pyydettiin apua myös yleisöltä esimerkiksi *Päivättäressä* 5.12.1863. Kansalliskirjaston digitaaliset kokoelmat.

478 Veikko Litzen, ”Bomansson, Karl August”.

479 *Päivätär* 14/1863, 2; Teossarja *Samling af urkunder rörande Finlands historia* julkaisiin vuosina 1863–1878. Ensimmäiset kolme osaa toimitti J. E. Waaränen.

480 Nieminen, *Kansa seisoi loitompana*, 101–102; Päiviö Tommila & Raimo Salokangas, *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita, Helsinki 1998, 23–29.

481 Ks. esim. Lybeck, *Reinhold Hausen*, 110–116.

Skoklosterin Codex Aboensikseen ja päätti sittemmin julkaista sen yhdessä *Mustan kirjan* kanssa.⁴⁸² Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksista kertovissa kuvauksissa kerrottiin Bomanssonin vertailleen Ruotsin valtionarkistosta lainaan saatua *Mustaa kirjaa* ja *Skolosterin codex Aboensista* sekä *Mustasta kirjasta* tehtyjä kopioita.⁴⁸³ Myös Bomanssonin työ *Mustan kirjan* parissa jäi kuitenkin kesken, kun 1870-luvun kuluessa etenevä silmäsairaus alkoi vaikeuttaa hänen työskentelyään. Hän joutui jäämään sairauslomalle vuonna 1880 ja lopulta eläkkeelle virastaan vuonna 1883.⁴⁸⁴

Bomanssonin työn jatkajaksi niin valtionarkistonhoitajana kuin lähteiden julkaisijanakin nousi Valtionarkistossa vuonna 1872 ylimääräisenä amanuenssina työskentelynsä aloittanut Reinhold Hausen. Hän väitteli Bomanssonin tapaan Ahvenanmaahan ja arkeologiaan liittyen vuonna 1881. Lähteiden julkaisemisen Hausen aloitti toimittamalla Bomanssonin sairausloman aikana tämän toimeksiannosta Turussa opiskelleen Petrus Gylleniuksen (1622–1675) päiväkirjan nimellä *Diarium Gyllenianum*.⁴⁸⁵ Päiväkirjassa Gyllenius kuvasi hyvin yksityiskohtaisesti elämäänsä ja Hausenin julkaisu saikin osakseen runsaasti kritiikkiä siitä, ettei siitä oltu karsittu epäolennaisia pidettyjä arkisia asioita. Myöhemmin Hausenin kokonaisvaltainen julkaisutapa on saanut osakseen kiitosta.⁴⁸⁶

Myös Hausen lainasi *Mustan kirjan* julkaisutyötä varten Suomeen vuosina 1883 ja 1887. Itsekin esimerkiksi keskiaikaisen Eerikin kronikan julkaisut Kuninkaallisen kirjaston ylikirjastonhoitaja Gustaf Edvard Klemming (1823–1893) järjesti lainan ja kirja tuotiin laivalla Suomeen. Lainasta uutisoitiin useissa sanomalehdissä. Niissä kerrottiin samalla lyhyesti siitä, että julkaisutyö oli käynnissä (Kuva 12).

Lehtiartikkeleista kävi ilmi myös se, että Senaatti tuki julkaisutyötä rahallisesti. Senaatti myönsi molempia kirjalainoja varten hankkeelle erillistä rahoitusta. Tämä ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Reinhold Hausenin 1870- ja 1880-luvuilla tekemät laajat tutkimusmatkat ja niiden myötä syntyneet teokset olivat myös Senaatin tukemia ja niistäkin uutisoitiin sanomalehdissä. Ulkomailta tapahtunutta kopiointityötä varten erotettiin erikseen määrärahat vuodesta 1880 ja vuoden 1883 Valtionarkiston johtosääntö edellytti asiakirjalähteiden julkaisemista.⁴⁸⁷ *Mustan kirjan* julkaisemisesta oli tullut kiinteä osa Valtionarkiston toimintaa, mutta rahoituksen katkokset yhdessä kirjan laina-aikojen umpeutumisen kanssa aiheuttivat viivettä julkaisutyössä.⁴⁸⁸

Mustan kirjan käsittely sanomalehdissä sen julkaisemisen yhteydessä ei myöskään ollut uutta. Suomalaisen sanomalehtien lukijakunnan, tai ainakin kirjoittajakunnan,

482 Hausen, ”Förord”, (REA 1890), 1–8.

483 Esim. ”Finska litteratursällskapet historiska sektionens möte den 3. februari”, *Hufvudstadsbladet* 31/1872.

484 Litzen, ”Bomansson, Karl August”.

485 *Diarium Gyllenianum, eller, Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622-1667, Reinhold Hausen (red.)*. J. Simelii Arfvingars Tryckeri, Helsingfors 1882.

486 Yrjö Koskinen, ”*Diarium Gyllenianum, eller, Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622-1667*”, *Valvoja*, 20 (1881), 423–429; Huldén, ”Reinhold Hausen som källutgivare”, 29–30.

487 Ks. Lybeck, *Reinhold Hausen*, 192–194; Tarkiainen, ”Mikä mies Reinhold Hausen oli?”, 9.

488 Lybeck, *Reinhold Hausen*, 201. KA, Virka-arkisto, Daa 1, Hausen Kirkollistoimituskunnalle 9.12.1885.

— Turun tuomiokirkon mustakirja, joka säilytetään kunink. kirjastossa Tukholmassa, on vuodeksi lainattu Suomeen täällä painosta ulosannettavaksi. N. Pr. tietää että keis. senati on siihen tarloitusseen määrännyt 2,000 m:taa.

Kuva 12. *Mustan kirjan* lainasta Valtionarkistoon ja sen julkaisemisen rahoituksesta ilmoitettiin *Sanomia Turusta* -lehdessä 25.6.1883. Kansalliskirjaston digitaaliset kokoelmat.

piirissä *Musta kirja* pysyi keskusteluissa ja osana yhteistä kokemuspiiriä koko 1800-luvun. Jo tammikuussa 1836 kirjallisia, historiallisia ja akateemisia aiheita painottanut, Johan Ludvig Runebergin (1804–1877) toimittama, *Helsingfors Morgonblad*⁴⁸⁹ oli julkaissut artikkelin *En blick tillbaka på den förlust af Inhemska historiska Källor och Vetenskapliga Samlingar, hvilken vid Åbo brand 1827 drabbade Finska Universitetet och Fosterlandet*, jossa käsiteltiin Turun palon tuhoja lähdeaineistolle ja tieteelliselle tutkimukselle. Siinä *Musta kirja* nostettiin Suomen historian tärkeimmäksi alkuperäislähteeksi. Sen pelastumista tulelta ja hävitykseltä Turun palossa vuonna 1827 pidettiin erityisenä onnena.⁴⁹⁰ Artikkelissa tarkoitettiin todennäköisesti sekä alkuperäisen kirjan pelastumista Ruotsiin siirtämisen ansiosta että Porthanin kirjasta 1780-luvulla tilaamaa kopiota, joka palon aikaan oli lainassa kirjastosta. Porthanin ajatus *Mustasta kirjasta* kansallisen historian arvokkaimpana lähteenä eli edelleen.

Mustaan kirjaan myös viitattiin 1830-luvulta lähtien Suomen sanomalehdissä lähdeaineistona erilaisissa historiaa käsittelevissä artikkeleissa. Esimerkiksi vuonna 1847 erityisesti papistolle ja opettajille suunnatussa *Borgå Tidningissä*⁴⁹¹ julkaistiin tuomiorovasti ja historiantutkija Magnus Alopaeuksen (1775–1843) tutkimuksiin ja lähdetyöhön perustuva artikkeli Porvoon historiasta, jossa tämä oli käyttänyt lähteenään muun muassa *Mustan kirjan* asiakirjoja.⁴⁹² Historioitsija Zachris Topeliuksen (1818–1898), joka edellisenä vuonna oli nimetty historian ylimääräiseen henkilökohtaiseen professuuriin, toimittamassa *Helsingfors Tidningarissa* julkaistiin vuonna 1855 kirkkohistoriaa ja sen lähteitä käsitellyt kirkkoherra Gustaf Fredrik Helsingiuksen (1815–1886) artikkeli *Finlands Kyrkohistoria*. Siinä Helsingius nosti puolestaan *Mustan kirjan* esiin ensimmäi-

489 Lehden taustalla oli ns. Lauantaiseura ja päätoimittajana J. L. Runeberg vuoteen 1837. Lehteä julkaistiin 1832–1855. Tommila, *Suomen lehdistön historia* 1, 115–120.

490 ”En blick tillbaka på den förlust af Inhemska historiska Källor och Vetenskapliga Samlingar, hvilken vid Åbo brand 1827 drabbade Finska Universitetet och Fosterlandet”, *Helsingfors Morgonblad* 3/1836.

491 *Borgå Tidning* käsittelee erityisesti kirkkollisia ja kirjallisia aiheita ja muuttui ajan kuluessa hiippakunnan tiedotuslehdestä enemmän yleislehdeksi. Lehteä julkaistiin vuosina 1838–1858. Tommila, *Suomen lehdistön historia* 1, 153–154.

492 *Borgå Tidning*, 65 /1847.

senä Suomen kirkkohistorian lähdekokoelmana. Samassa artikkelissa hän käsitteli myös ensimmäistä Suomea varten painettua teosta *Missale Aboensea* eli Turun messukirjaa.⁴⁹³

Lyhyistä maininnoista ja viittauksista saa sellaisen kuvan, että *Musta kirja* oli tunnettu ja sitä myös käytettiin esimerkiksi paikallishistoriallisissa ja kirkkohistoriallisissa selvityksissä ja tutkimuksissa. *Mustan kirjan* taustaa tai luonnetta ei tällaisissa yhteyksissä yleensä selitetty, vaan sen kerrottiin lyhyesti olevan tunnettu ja tärkein Suomen historian lähde. Myös Porthanin kirjan parissa tekemä työ nostettiin usein esiin sanomalehtien kirjoituksissa.⁴⁹⁴ *Mustan kirjan* käsittely lehdissä antaa olettaa, että lukijakunnan ajateltiin tietävän, millainen teos oli kyseessä. On kuitenkin mahdotonta tietää mikä rooli kirjalla oli 1800-luvulla arjen keskusteluissa.⁴⁹⁵

Turun tuomiokirkon Musta kirja julkaistiin vuonna 1890 yhdessä *Skoklosterin codex Aboensiksen* kanssa Helsingin yliopiston 250-vuotisjuhluvuoden kunniaksi. Julkaisussa kopiokirjojen asiakirjat oli järjestetty kronologisesti, ajoitettu ja numeroitu. *Skoklosterin codex Aboensikseen* kuuluvien asiakirjojen asiakirjanumerot oli merkitty hakasulkeisiin, jotta ero kopiokirjojen välillä olisi mahdollista tehdä. Jokaiseen asiakirjaan oli liitetty sen sisältöä kuvaava regista, ja asiakirjateksteihin oli luettavuuden helpottamiseksi lisätty isot alkukirjaimet ja välimerkit.⁴⁹⁶

Asiakirjatekstien lisäksi julkaisuun sisältyi johdanto, jossa Hausen kommentoi lyhyesti kopiokirjojen vaiheita sekä itse toimitustyötä. Tärkeässä roolissa oli *Mustan kirjan* rekisteriin pohjautuva luettelo sen sisältämistä asiakirjoista. Kunkin asiakirjan otsikon sisältävän luettelon avulla oli mahdollista hahmottaa kirjan rakennetta ja etsiä tiettyyn teemaan liittyviä asiakirjoja. Julkaisussa oli lisäksi laaja nimihakemisto. Viimeisille sivuille oli liitetty näköispainoksena joukko sanoja, joiden tulkinta oli jäänyt toimittajalle epäselväksi sekä kuvaliite *Mustan kirjan* sivuilla olevista vesileimoista (Kuva 13).⁴⁹⁷

Julkaisun valmistumisesta tiedotettiin laajasti sanomalehdissä lyhyissä arvioissa, uutisissa ja kirjailmoituksissa. Sen hinnaksi ilmoitettiin 15 markkaa.⁴⁹⁸ Erityistä huomiota sai se, että julkaisu annettiin lahjaksi kaikille lyseoille, reaalilyseoille, seminaareille ja jatko-opistoille.⁴⁹⁹

Hausen julkaisijana

Reinhold Hausenin työtä *Mustan kirjan* parissa on hankalaa tutkia, sillä hän ei juuri-kaan kommentoinut työtapojansa tai tavoitteitansa. Laajimmin hän puhui suuritöisestä

493 Fredrik Helsingius, ”Finlands Kyrkohistoria”, *Helsingfors Tidningar* 28/1855. Ks. Matti Klinge, ”Topelius, Zachris”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–. Missale Aboensesta ks. Jyrki Knuutila, ”Missale Aboense 1488”, Tuija Laine (toim.), *Vanhimman Suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. SKS, Helsinki 1997, 102–105.

494 Ks. esim. ”Inhemsk Litteratur”, *Morgonbladet* 48/1855; ”Stället för Porthanska minneswården”, *Åbo Tidningar* 8/1860.

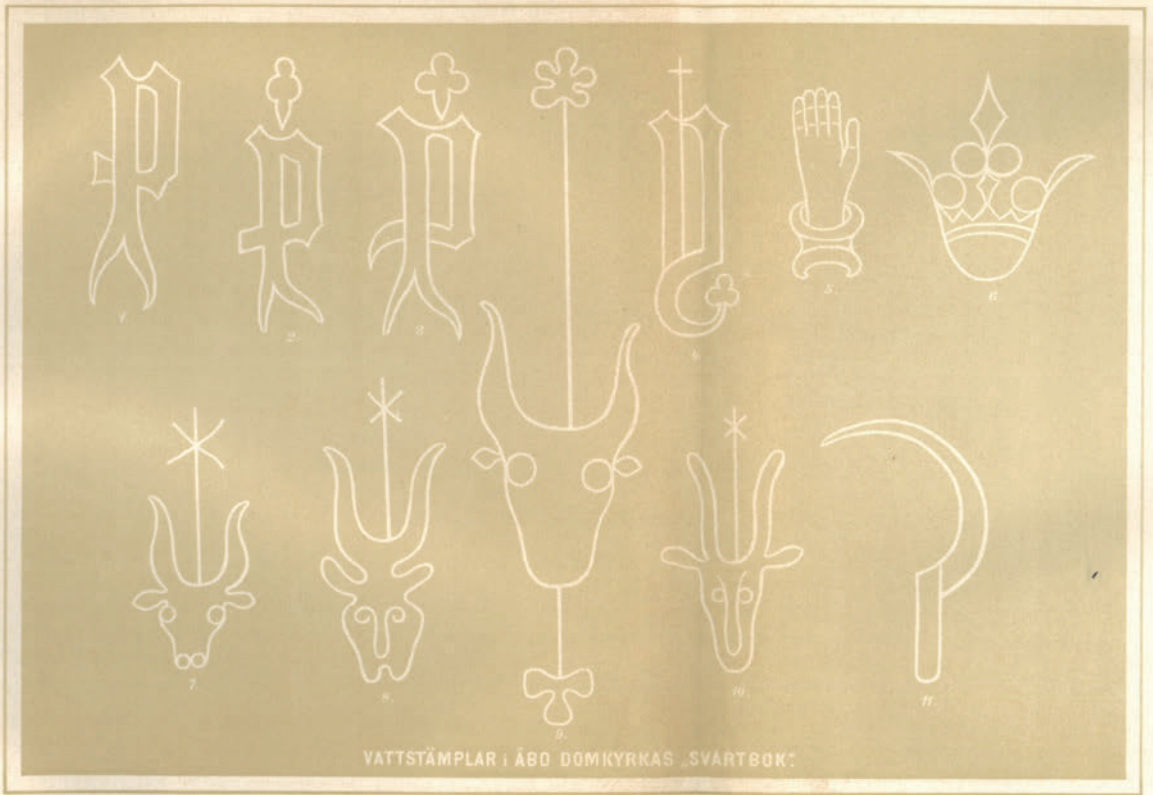
495 Vrt. Nieminen, *Kansa seisoi loitompana*, 27–29.

496 *Registrum Ecclesiae Aboensis* (1890).

497 *Registrum Ecclesiae Aboensis* (1890). Vesileimoista ks. esim. Putkonen, *Paperia!*, 161–170.

498 Ks. esim. ”Festlitteratur”, *Åbo Tidning* 192/1890, 1–2.

499 Ks. esim. *Päivälehti*, 250/1890, 1.

Kuva 13. Reinhold Hausenin hahmottelemat jäljennökset *Mustan kirjan* paperin vesileimoista julkaistiin teoksen *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis* lopussa vuonna 1890.

julkaisemisesta kirjjeessään Ruotsin valtionarkiston amanuenssille ja myöhemmälle arkiston johtajalle Carl Silverstolpelle (1840–1899) toukokuussa 1884. Tuolloin Hausen mainitsi myös lähdejulkaisujen parissa työskennelleelle kollegalleen työstäneensä Bomanssonin vanhentunein periaatein korjailemaa Waarasen käsikirjoitusta käytettävään muotoon vertailemalla sitä alkuperäiseen kopiokirjaan. Tässä yhteydessä hän oli muodostanut myös kirjan kronologisen järjestyksen, johon Bomanssonin tekemä työ ei ollut hänen mukaansa juuri avuksi. Hausen ei kirjjeessään kuitenkaan tarkentanut millä tavoin hän koki Bomanssonin työn vanhentuneeksi.⁵⁰⁰

Mustan kirjan esipuheessa Hausen kuvaili pohtineensa kronologisen ja alkuperäisen järjestyksen välillä ja päätyneensä sitten kronologiseen järjestykseen, jotta henkilöitä ja tapahtumia olisi helpompaa seurata. Alkuperäinen järjestys olisi hänen mukaansa vaatinut kirjaan liitettyyn rekisteriin nojautumista, mikä olisi työlästä ja aikaa vievää. Samalla hän huomautti Porthanin julkaisutavan aiheuttaneen *Mustan kirjan* fragmentoitumisen ja sen, ettei tutkijoilla ollut käsitystä sen kokonaisuudesta.⁵⁰¹ Hausenin ratkaisu kuitenkin osoittaa, että lopulta myös hänelle tärkeimpään rooliin nousi asiakirjojen sisältö ja halu noudattaa esimerkiksi *Diplomatarium Suecanumin* antamaa esimerkkiä lähdejulkaisun muodosta. Kopiokirjan kokonaisuus jäi toissijaiseksi.

Toimitustyön yksityiskohtia Reinhold Hausen kommentoi hyvin niukasti. Hän ei millään tavalla avannut esimerkiksi sitä, millä periaatteilla hän oli laatinut kopiokirjan sisällysluetteloon lisäämänsä asiakirjojen otsikot sellaisille asiakirjoille, joilla ei kopiokirjassa ollut valmiiksi otsikkoa. Hän mainitsi vain sijoittaneensa ne sulkuihin, jotta lukija näkee mitkä otsikot eivät sisältyneet kopiokirjaan. Hausen ei myöskään kommentoinut tapaansa jakaa osa asiakirjoista julkaisussaan osiin tai ratkaisuja, joita hän oli tehnyt teoksen henkilöluettelon kanssa.⁵⁰²

Mustan kirjan julkaisemisen yhteydessä Hausen ei joutunut juurikaan valikoimaan sitä, mitä asiakirjoja hän julkaisi, sillä kyseessä oli jo keskiajan kuluessa muodostunut asiakirjojen kokonaisuus. Hän teki päätöksiä lähinnä sen suhteen missä järjestyksessä ja minkälaisina kokonaisuuksina asiakirjat julkaisussa esitettiin. Joissakin tapauksissa Hausen valitsi minkä asiakirjan version hän julkaisi, mutta pystyi nojautumaan silloinkin usein kopiokirjan laatijoiden valintoihin, sillä he olivat ylivinneet joitakin asiakirjaversioita.⁵⁰³

Hausenin julkaisuun ja hänen työtapansa tartuttiin nopeasti kirja-arvioissa. Ensimmäiset kirja-arviot oli julkaistu suomalaisessa sanomalehdessä jo *Tidningar Utgifne*

500 KA, Kansallisarkiston virka-arkisto, Dad 1: Lähetettyjen kirjeiden kopiokirjat 1884–1917, Lähetettyjen kirjeiden kopiokirja 1884–1897, Hausen Silverstolpelle 4.5.1884. Hausen mainitsi suuritöisyyden myös muissa kirjjeissä. Ks. Lybeck, *Reinhold Hausen*, 201.

501 Hausen, ”Förord”, (REA 1890); Geary, ”From Charter to Cartulary: From Archival Practice to History”, 181–186.

502 Hausen, ”Förord”, (REA 1890), 1–8.

503 *Registrum Ecclesiae Aboensis* (1890).

Kuva 14. Valtionarkistonhoitaja filosofian tohtori Reinhold Hausen 1900-luvun alussa. Kuvaaja Atelier Nyblin. Museoviraston kuvakokoelma, Historian kuvakokoelma.

Atelier Nyblin

HELSINGFORS
HELSINKI

af ett Sällskap i Åbon toisella ilmestymiskaudella 1782–1785.⁵⁰⁴ Kirjahistoriaan perehtyneen professori Tuija Laineen mukaan lukeva yleisö toivoi kirja-arvosteluja lehtiin, jotta kirjojen hankinta ei olisi täysin arpapeliä. Kirjat kun tilattiin 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa vielä usein Ruotsista ja maaseutupitäjiin kotimaisetkin julkaisut saatiin kaupunkien kautta. Ensimmäinen pysyvä kirjakauppa perustettiin Turkuun vuonna 1783 Frenckellin painotalon yhteyteen ja virallinen lupa kaupan pitämiselle haettiin vuonna 1819.⁵⁰⁵ Usein kirjoista julkaistiin vain ilmoituksia, joissa joko mainittiin ainoastaan julkaisun ilmestyminen, tai lyhyesti kuvattiin sitä.⁵⁰⁶

Lähdejulkaisuihin liittyneitä kirja-arvioita ilmestyi sanomalehdissä 1820-luvulta lähtien.⁵⁰⁷ Toisinaan kirjoittajat syventyivät arvioissaan teoksen varsinaiseen sisältöön tai intoutuivat jopa selostamaan tutkimustuloksia. Joskus taas arviot keskittyivät teoksen merkitykseen ja laatuun. Välillä teos johdatteli kirjoittajan myös yhteiskunnalliseen keskusteluun ja historian olemuksen pohdintaan, kuten tämän tutkimuksen johdannon aloittaneesta Yrjö-Koskisen pohdinnasta käy ilmi.⁵⁰⁸ Kirjoja käsittelevillä ilmoituksilla ja arvosteluilla oli tärkeä osa siinä, että julkaisut löysivät yleisönsä.

Mustan kirjan julkaisu sai osakseen ristiriitaisia arvioita. Kaikki arvioitsijat korostivat yhteen ääneen julkaisun merkitystä historiantutkimukselle. Oli tärkeää, että pitkään elätelty toive yhden Suomen historian tunnetuimman ja viitatuimman lähteen julkaisemisesta oli vihdoinkin toteutunut. Arvioijat olivat kuitenkin kovin erimielisiä erityisesti kronologisen järjestyksen valinnasta sekä Hausenin työn tarkkuudesta. Professori Magnus Gottfrid Schybergson (1851–1925) oli päätoimittamaansa aikakauskirjaan *Finsk Tidskriftiin* kirjoittamassaan arvioissa sillä kannalla, että kronologinen järjestys oli täysin perusteltu ja sovelias. Hausenin työ oli hänestä modernin tieteen vaatimukset täyttävä toisin kuin monet aikaisemmista Schybergsonin sekalaisiksi ja suunnittelemattomiksi katsomista lähdejulkaisuista.⁵⁰⁹

Myös Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian dosentti Kustavi Grotenfelt (1861–1928), joka vuonna 1905 nimitettiin Pohjoismaiden historian ylimääräiseksi professoriksi, otti julkaisun ilolla vastaan *Valvojassa* julkaistussa arvioissaan. Hänen mielestään teos oli toimitettu tarkkuudella ja taidolla ja kronologinen järjestys antoi mahdollisuuden seurata eri henkilöiden vaikutusta ja vaiheita paremmin kuin alkupe-
räinen järjestys. Vikaa Grotenfelt löysi vain suomenkielisten nimien tulkinnasta, joka ei kaikilta osin ollut hänestä onnistunut ruotsinkieliseltä Hausenilta.⁵¹⁰ Kaksi vuosikymmentä myöhemmin julkaistessaan itse 1500-luvun asiakirjoja Grotenfelt oli jo sitä

504 Tommila, *Suomen lehdistön historia* 1, 60 ja viite 7.

505 Laine, *Kolportööreja ja kirjakauppiaita*, 243–246; 259–265 Ikonen, *Åbo tidningar 1771–1808*, 19.

506 Esim. ”Litteratur”, *Wiborgs Tidning* 97/1872.

507 Ensimmäisenä ilmeisesti Åbo Underrättelserissä vuonna 1824 julkaistu arvio Gustaf Gabriel Hälströmin kokoelmasta *Samling af Domkapitlets i Åbo Circular-Bref ifrån år 1564 – 1700*. Åbo 1824.

508 *Samling af urkunder rörande Finlands historia under Karl:s IX tid 1600–1602*. Utgif. J. E. Waaranen. 1864; Y. K., ”Kirjallisuutta”, *Suometar* 19/1864.

509 M. G. Schybergson, *Finsk tidskrift* 6/1890, 464–465. *Finsk tidskrift* oli perustettu vuonna 1876.

510 Kustavi Grotenfelt, ”Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis”, *Valvoja* 1 (1891), 42–45. *Valvoja* alkoi ilmestyä vuonna 1881.

mieltä, että lähteiden korostamisessa oli menty historiantutkimuksessa jopa hiukan liian pitkälle. Hän korosti, että tutkijoiden tulisi kiinnittää enemmän huomiota lähteiden käyttämiseen ja esiin tuomiseen kuin vain niiden julkaisemiseen. Grotenfelt myös nosti esiin sen, että julkaisijan tekemä arvio aina lopulta päätti sen, mitkä lähteet katsottiin julkaisussa noudatettujen periaatteiden mukaisiksi ja mitkä ei.⁵¹¹

Keskiajan historiaan ja erityisesti sen lähteisiin perehtynyt ruotsalainen Karl Henrik Karlsson (1856–1909) sen sijaan nosti *Historisk Tidskriftiin* kirjoittamassaan arviossa esiin havaitsemiaan ongelmia. Karlsson työskenteli Kuninkaallisessa kirjastossa ja teki tutkimusta 1890-luvulta lähtien esimerkiksi Vatikaan arkistossa. Hän kirjoitti jo hyvin varhaisessa vaiheessa urallaan tarkkoja kriittisiä arvioita myös ruotsalaisten lähdejulkaisijoiden töistä. Erityisesti Karlsson toi esille sen, että kirjasta löytyvät monet tulkintavirheet, joista suurin osa oli hyvin pieniä, osoittivat, ettei Hausen aivan täysin tuntenut keskiajan kieltä. Keskiajan rälssisukujen historiaan paneutunut Karlsson oli lisäksi sitä mieltä, ettei Hausen tuntenut läpikotaisin Suomen alueen rälssiä. Myös hakemiston hän näki ongelmallisena, sillä siinä ei noudatettu 1890-lukuun mennessä jo vakiintunutta tapaa järjestää keskiajan lähteiden julkaisuissa nimet etunimen mukaan, vaan käytäntö vaihteli eri henkilöiden kohdalla.⁵¹² Sama sekava nimikäytäntö jatkui myös Hausenin tulevissa julkaisuissa. Karlssonin kritiikki liittyi etenkin hänen erikoisalaansa, keskiajan sukhistoriaan, jonka tutkimukseen hän toi aikaisempaa modernimman kriittisen otteen⁵¹³.

Hausen ei kommentoinut julkaisuudessa saamaansa kritiikkiä, mutta hän oli eittämättä tietoinen lähdejulkaisutyössä tehtyjen valintojen merkityksestä tutkimukselle. Hän tiedosti esimerkiksi hyvin ne vaarat, mitä liittyi lähteiden arvon määrittämiseen eli esimerkiksi sen arviointiin, mitä lähteitä tuli julkaista kokonaisina ja mitä vain osittain. Hausen olikin saksalaisten keskiajalla hallitsemaa Baltian aluetta käsitteleviä lähteitä ko koavan vuodesta 1853 julkaistun *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch* -julkaisusarjan seitsemännennen osan arviossaan vuonna 1882 kritisoinut julkaisijan tapaa julkaista osa asiakirjoista vain osittain ilman mitään selkeää perustelua.⁵¹⁴ Kun Ruotsissa ja Suomessa käytiin keskustelua siitä, tulisiko julkaisuissa olla uskollinen alkuperäiselle tekstille tai modernisoida kieltä siten, että se olisi luettavampaa, oli Hausen alkuperäisen tekstin kannalla. Hän suhtautui hieman epäröiden myös myöhempiä aikoja käsittelevien lähteiden lyhentämiseen.⁵¹⁵ Hausenin omat julkaisut ja hänen niistä saamansa kritiikki kuitenkin osoittavat, että käytännössä ihanteista oli hankalaa pitää kiinni.

511 Kustavi Grotenfelt, *Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuosilta 1548-1809)*. SKS, Helsinki 1912, V–VII.

512 Karl Karlsson, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, *Historisk Tidskrift* (1891), 9–13; Hans Gillingstam, ”Karl Henrik Karlsson”, *Svenskt biografiskt lexikon* 2019.

513 Ks. Hans Gillingstam, ”Karl Henrik Karlsson”.

514 Reinhold Hausen, ”Urkundsamling i Östersjö Provinserna”, *Finsk Tidskrift* 2/1882, 124–128. Ks. *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. 1, 7: Mai 1423 - 1429 Mai, Hermann Hildebrand, (red.). Reval 1881.

515 Huldén, ”Reinhold Hausen och källutgåvorna”, 30, Hausen, ”Urkundsamling i Östersjö Provinserna”, 128.

Turun tuomiokirkon Mustan kirjan asiakirjoja ei käännetty ja regestat julkaistiin vain ruotsiksi. Suomi ei keskiajalla ollut kirjoitettu kieli, mikä mahdollisesti vaikutti siihen, ettei keskiajan lähteiden julkaisemisen kohdalla vaikuta käydyn kielikeskustelua. Suomalaista identiteettiä rakentanut 1800-luvun lopun oppineiden yhteisö oli edelleen vahvasti ruotsinkielinen eivätkä edes suomenkielisten arvioiden kirjoittajat kaivanneet julkaisuun suomenkielisiä sisältöjä.⁵¹⁶ Ruotsiksi kirjoitetut asiakirjat olivat edelleen ymmärrettäviä oppineelle lukijakunnalle eivätkä keskialasaksaksi ja latinaksi kirjoitetut asiakirjat vaikuta aiheuttaneen suuria tunteita.

Monissa muissa Euroopan maissa erityisesti kielelliset, uskonnolliset ja etniset erot sen sijaan aiheuttivat ristiriitoja julkaisemiseen. Erilaiset kilpailevat julkaisijatahot hakivat rahoitusta julkaistakseen lähteitä oman näkemyksensä ja rajaustensa mukaisesti.⁵¹⁷ Suomessa tilanne oli jossain määrin erilainen, vaikka esimerkiksi Yrjö-Koskinen huomauttikin Valtionarkiston saavan kaiken tuen julkaisemiseen.⁵¹⁸ Monet kansalliset kokoelmat edistivät kielinationalismia. Osa julkaisuista tavoitteli myös laajempaa yleisöä käännösten avulla. Esimerkiksi Unkarissa lähdeaineistoja ja tutkimusta käännettiin aktiivisesti unkariksi. Norjassa puolestaan keskiaikaisten tekstien tutkimus ja julkaisu auttoivat modernin norjan kielen luomisessa. Julkaisut saivat aikaan myös alueellisten ja uskonnollisten asenteiden yhteentörmäyksiä, kun eri alueiden ja yhteisöjen lähdejulkaisuprojektit taistelivat rahoituksesta.⁵¹⁹

Sekä Bomansson että Hausen kuuluivat ahvenenmaalaistaustaisina ruotsinkieliseen sivistyneistöön eikä heistä kumpikaan osannut suomea kovin hyvin. He molemmat toimivat aktiivisesti vuonna 1831 perustetun kansanperinteen, kielen ja kirjallisuuden tutkimusta ja siihen liittyvää julkaisutoimintaa edistäneen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenenä ja erityisesti sen historiantutkimukselle omistetussa vuonna 1864 perustetussa Historiallisessa Osakunnassa.⁵²⁰ Sekä Historiallinen Osakunta että sen työn jatkajana vuonna 1875 työnsä aloittanut Suomen Historiallinen Seura julkaisivat runsaasti historiallisia lähteitä. Vuonna 1866 aloitettu julkaisusarja *Historiallinen Arkisto* sisälsi seurassa pidettyjen esitelmien ohella lähinnä lähdejulkaisuja. Yksi sen aktiivisimmista julkaisijoista oli Bomansson.⁵²¹

Bomansson kuitenkin jätti vuonna 1875 eroanomuksensa Suomen Historialliselle Seuralle, sillä hän koki, ettei suomen kieltä huonosti taitavana halunnut olla esteenä seuran osin suomenkielisessä toiminnassa. Bomanssonin ero ja se, ettei hänen seuraajansa Hausen koskaan liittynyt seuran jäseneksi, mutta toimi sen sijaan vuosikymmeniä

---

516 Vrt. esim. Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen, ”Nordic National Histories”, 258–259.

517 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51.

518 Y. K., ”Kirjallisuutta”, *Suometar* 19/1864.

519 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51, 56–57. Landsmål (nynorsk) kehitettiin keskiaikaisen kielen pohjalta.

520 Irma Sulkunen, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKS, Helsinki 2004, 147–149.

521 Petri Karonen, ”Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolivuosisatainen vuoropuhelu: resurssit, rakenteet ja tulokset”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2019, 17; Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, 166–167.

Svenska litteratursällskapet i Finlandin hallituksen jäsenenä, kuvastavat suomalaisessa historian­tutkijoiden yhteisössä tapahtumassa ollutta kielellistä muutosta. Aikaisemmin pääosin ruotsinkielistä sivistyneistöstä koostunut tutkijayhteisö joutui kohtamaan nuorempien suomenkielisten ja suomenmielisten tutkijoiden joukon, joista monet halusivat käsitellä Suomen historiaa suomenkielisten näkökulmasta ja korostaa Suomen erillisyyttä. Monien ruotsinkielisten tutkijoiden näkökulmana taas oli Suomen tarkastelu osana ruotsalaista kokonaisuutta.⁵²²

Molemmat valtionarkistonhoitajat karsastivat suomenmielistä ajattelua ja sen liittämistä historian tulkintaan eikä suomalaisuus liittynyt heidän ajattelussaan etniseen ja kielelliseen yhtenäisyyteen.⁵²³ *Mustan kirjan* julkaisemisen voikin nähdä Suomen alueen pitkän monikielisen ja monitaustaisen historian korostamisena ja siten historiapolitiisena kannanottona ajassa, jossa kieli oli yhteiskunnassa uudella tavalla ajankohtainen kysymys.

Musta kirja keskiajan lähteiden julkaisemisen esikuvana

Reinhold Hausenin julkaisema *Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkas svart-bok med tillägg ur Skoklosters codex Aboensis* muodostui eräänlaiseksi käännekohtaksi sekä Hausenin omassa julkaisutyössä että yleisesti suomalaisessa keskiaikaisten lähteiden julkaisemisessa. Hausenin *Mustan kirjan* editio oli ikään kuin alkunäytös diplomatarimuotoa jäljittelevälle keskiaikaisten lähteiden julkaisemiselle Suomessa. Se oli ensimmäinen julkaisu, jonka muoto ja rakenne enteivät tulevaa kaiken Suomen alueeseen liittyvän keskiaikaisen lähteistön julkaisemista, minkä Hausen oli asettanut tavoitteekseen jo ennen *Mustan kirjan* ilmestymistä.⁵²⁴

Jos Hausenin ennen *Mustaa kirjaa* vuosina 1881–1883 julkaiseman *Bidrag till Finlands Historia* -sarjan ensimmäisen osan oli tarkoitus olla alku keskiaikaisten lähteiden julkaisusarjalle, joka pohjautui Hausenin 1870-luvulla aloittamaan lähteiden kopiointi- ja keräystyöhön.⁵²⁵ Ensimmäisessä osassa Hausen julkaisi koodeksityyppisiä 1400- ja 1500-luvun lähteitä, pääasiassa tuomiokirjoja sekä kirkontilejä.⁵²⁶ Sarjan ensimmäisten vihkojen ilmestyttyä kommentoi professori Yrjö-Koskinen *Valvojassa* ilmestyneessä ar-

522 Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, ”Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta”, Pekka Ahtiainen et al. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian­tutkimuksesta*. WSOY, Porvoo 1990, 14–28; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 89–93; Max Engman, ”The Finland-Swedes: a case of a failed national history?”, *National history and identity : approaches to the writing of national history in the North-East Baltic region nineteenth and twentieth centuries*, Michael Branch (ed.). SKS, Helsinki 1999, 168–169.

523 Ahtiainen & Tervonen, ”Historiatiede oman aikansa tulkkina”, 14–28; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 89–93.

524 Reinhold Hausen, ”Förord”, Reinhold Hausen (red.), *Finlands medeltidsurkunder I. Finlands Statsarkiv*, Helsingfors 1910.

525 Reinhold Hausen, ”Förord”, (FMU I).

526 Hausen, ”Förord”, *Bidrag till Finlands Historia I*, Reinhold Hausen (red.). Helsingfors 1881–1883, II.

virossaan julkaistujen todistuskappaleiden olevan tutkimukselle arvaamattoman tärkeitä ja laventavan suuresti käsitystä ”keskiaikaista oloista ja laitoksista Suomenmaassa”.⁵²⁷ Arviossaan Yrjö-Koskinen huomautti, että ”semmoisten käsikirjoitusten lukeminen ja painattaminen on varsin vaivalloinen työ, joka vaatii sekä taitoa että tarkkuutta, – ja, sen verran kuin voimme nähdä, on herra Hausen molempia osoittanut”. Edellisen keskiajan lähteiden laajan julkaisun oli julkaissut Edvard Grönblad vuonna 1857, joten innostuminen uudesta julkaisusta oli odotettavissa.⁵²⁸

Teossarjan toisen osan ilmestyessä vuosina 1894–1898 Hausen oli muuttanut mieltään. Ensimmäisen osan lupaukset arkistomatkoilla kerättyjen sekä lahjoituksina ja ostoina hankittujen keskiaikaisten lähteiden julkaisemisesta eivät toteutuneet. Hausen perusteli päätöstä erityisesti sillä, että tutkimukselle olisi hyödyksi alkuperäisen suunnitelman laajentaminen. Tarkoitus oli nyt julkaista paitsi Hausenin keräämiä ja kopiaimioita sekä arkiston lahjoituksena saamia ja hankkimia lähteitä, myös regestat niistä jo julkaistuista keskiaikaisista lähteistä, joita oli mahdollista löytää aikaisemmin ilmestyneistä sekä koti- että ulkomaalaisista lähdejulkaisuista. Hausenin mukaan tämä ”diplomatarium Finlandiae medii aevi” sai kuitenkin vielä odottaa julkaisuaan.⁵²⁹ *Bidrag till Finlands Historia* -sarjan toinen ja kolmas osa keskittyivät Hausenin kulttuurihistoriaa valaiseviksi katsomiin 1500- ja 1600-luvun lähdeaineistoihin.⁵³⁰

Teossarjan ensimmäinen ja toinen osa eivät vielä vastanneet sisällöltään, ulkoasultaan ja rakenteeltaan Hausenin kaavailemaa Ruotsin ja Saksan esimerkkeihin nojaavaa diplomataaria. Niissä julkaistiin lähdekokonaisuuksia, kuten tuomiokirjoja, ei laajempaa kokoelmaa erilaisia lähteitä. Asiakirjat myös julkaistiin ilman regestoja. Teosten ulkoasut eivät myöskään vastanneet esikuviaan. Esimerkiksi päiväykset ja asiakirjojen antopaikat eivät löytyneet selkeästi asiakirjan alusta eikä asiakirjoja oltu numeroitu. Etenkin ensimmäisessä osassa julkaisemisessa pikemminkin jäljiteltiin alkuperäisen asiakirjan muotoa ja asetelua (Kuva 15).⁵³¹

Vuonna 1904 julkaistu sarjan kolmas osa oli jo rakennettu ruotsalaista diplomataaria jäljittelevään muotoon. Otsikolla *Spridda urkunder från tiden 1531–1560* julkaistu lähdekokoelma koostui *Mustan kirjan* tapaan numeroiduista yksittäisistä asiakirjoista. Niiden antopaikka ja ajoitus toimivat ikään kuin otsikkona ja asiakirjoja kuvailtiin lyhyessä regestassa. Myös lähteiden viitetiedot aikaisempiin julkaisuihin ja arkistoihin oli merkitty kuten diplomataareissa. Kolmannessa osassa Hausen julkaisi regestoja jo toisaalla julkaistuista asiakirjoista, sekä joissakin tapauksissa rajoitti vähemmän tärkeäksi

527 Koskinen, ”*Diarium Gyllenianum, eller, Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622-1667*”.

528 *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*, Edward Grönblad (red.). Köpenhamn 1857.

529 Hausen, ”Förord”, (*Bidrag till Finlands Historia I*), I.

530 Reinhold Hausen, ”Förord”, Reinhold Hausen (red.), *Bidrag till Finlands Historia II*. Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1894–1898, I. Ks. Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 139–144.

531 Vrt. alkuperäiseen KA, Kaakkois-Hämeen tuomiokirja-kokoelma, Maariitoja koskevia tuomiokirjaotteita 1443–1500, (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=43947710>).

sine Arfuinger opå för^{de} Tingh ifrån för^{de} Forss och Quarner i menige Sochnes åhörelsse, och the 12 i Nempden såtho effter theres ransakan.

[Frånsedt några betydelslösa anteckningar från nyare tid är resten af bladet oskrifvet.]

Hauhå Sochnn.

Sid. 40.

Anno Dni 1478, På Odensdagh nest effter S. Sigfridi Dagh [18 februari], Då war Skatt Tingh i Pelckene Sochn i Onckala by.

Nempden.

Henrich i Hyperä,	Olef Hykan,	Nicki i Sairiala,	Oleff Mettåi,
Magnus i Ruotzila,	Michell Mågnsson,	Olef Kiuckoi,	Lauritz Rautinen,
Oleff Pyman,	Oleff Kuckoi,	Henrich Hampas,	Lauritz Toiman.

För wittne och Synemän

Jönnss Ollsson,	Matz Hywemeki,	Peer Tyrme,	Jusse Witzialän,
Henrich Melo,	Michill henrichsson,	Olef Kierikan,	Peer Carlsson,
Eskill Taffwian,	Magnus Sodjala,	Lauritz Niellsson,	Greus ibm,
Anders Philpusson,	Peeter Pellssi,	Peeter Kocki,	Henrich Toifuian

Synemän: Oleff Andersson, Olef Nillsson, Olef Pyjalka, Nills Pakajan, Oleff Sairialan, Jusse Sylken.

Dömdes Hauhå boar theres Fiske watn och Skogh frijtt medh åhrs wexten och Synekosten, som är, Miemin kallio och Soiteren ecki, Ylemeisen wirran niska, som thenne för^{ne} Sexton sworne wittne föregingo och sworo, mz Sex för^{ne} Synemän, Och the 12 i Nempden såtho medh them tillstodho, att så i sanuingh war, som i Pelckene Sochn såtho i Nempden: Och Jemsse boar hwar thera saak till 40 ~~mg~~ för wäld och wälde, och them bödz offta kasta wadh och the wilde icke. The Hauho boar hade thett Vrminnes häfd hafft.

Anno Dni 1479. På Måndagen näst för Mariæ Magdalenæ dagh [19 juli], då war Sommar Tingh i Hauho Sochn i Hackila by.

Kuva 15. *Bidrag till Finlands historia* -sarjan ensimmäinen osa (1881–1883). Oheisen Turun yliopiston kirjastossa säilytettävän niteen sivuilla näkyvät muun muassa Suomen nimistöä ja murteita sekä vanhinta kirjasuomea tutkineen kielitieteen professori Heikki Ojansuun (1873–1923) tekemät korjaukset ja merkinnät, mikä osoittaa hyvin, että julkaisutyö ei palvelut vain historiantutkimusta.

katsomansa asiakirjan julkaisemisen vain regestaan (Kuva 16).⁵³² Perustelut sille, miksi tietyistä asiakirjoista on julkaistu vain regesta jäävät epäselviksi.

Hausen lunasti *Bidrag till Finlands Historia* -sarjan toisessa osassa antamansa lupauksen diplomataarin julkaisemisesta vasta vuonna 1910, jolloin ensimmäinen osa *Finlands medeltidsurkunder* -teossarjaa julkaistiin Hausenin toimittamana ja Valtionarkiston kustantamana. Osa yleisöstä oli jo ehtinyt turhautua odottamaan Hausenin työn tuloksia. Nimimerkki Utelias esimerkiksi oli jo vuonna 1899 kysynyt kirkollisessa kuukausilehti *Vartijassa* ”Milloin saapi Suomi oman diplomataarin?” kritisoiden erityisesti sitä, että arkistossa olevien asiakirjalähteiden tutkiminen edellytti käytännössä virkavapautta ja oleskelua Helsingissä, vaikka esimerkiksi Vatikaanin arkistosta hankittujen tietojen piti olla kansan yhteistä omaisuutta. Hän myös huomautti, ettei valtionarkistonhoitajalla ollut erikoisoikeutta saada julkaista ”näitä diploomeja”.⁵³³ Yksittäisistä soraäänistä huolimatta Hausenin työskentely yksin keskiajan lähteiden kanssa jatkui vuosikymmeniä ja vaikka häntä avusti suuri määrä ihmisiä, määrittä Hausen pitkälti sen mitä keskiaikaisia lähteitä julkaistiin ja miten.

Hausenin suurtyö seurasi ruotsalaisia ja saksalaisia esimerkkejä sekä *Mustan kirjan* mallia. Myös hän rakensi Arwidssonin tapaan eräänlaista painettua arkistoa, joka pyrki korvaamaan sen, ettei Suomen aluetta käsitteleviä keskiaikaisia lähteitä voinut koota fyysisesti yhdeksi arkistoksi.⁵³⁴ *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* editio vaikuttaa olleen eräänlainen kokeilu ja esikuva suomalaiselle keskiajan lähteiden julkaisusarjalle, sillä siinä noudatettiin myöhemmin käytettyjä periaatteita, kuten asiakirjojen kronologista järjestystä, regestoja ja tekstin asettelua.

Hausen työskenteli keskiajan lähteiden julkaisemisen kanssa aina vuoteen 1935, jolloin viimeinen kahdeksas *Finlands medeltidsurkunderin* osa julkaistiin ja kaikki tuolloin tunnettu Suomen alueeseen liittyvä keskiaikainen lähteistö oli julkaistu. Vuodesta 1916 Hausen työskenteli sarjan parissa itsenäisenä tutkijana valtionarkiston myöntämän eläkkeen turvin ilman varsinaista rahoitusta työskentelylleen. Hän joutui eroamaan poliittisista syistä valtionarkistonhoitajan tehtävästä loppuvuodesta 1916 julkaistuaan Suomen sota käsitelleen asiakirjajulkaisun, jonka venäläiset katsoivat ensimmäisen maailmansodan aikana lietsovan vääräläistä mielialaa Suomessa.⁵³⁵ Valtionarkisto tarjosi Hausenille työskentelytilat ja valtio määrärahan painokustannuksiin sekä muihin julkaisun kustannuksiin.⁵³⁶

Finlands medeltidsurkunder oli odotettu ja otettiin esimerkiksi *Historiallisen Aikakauskirjan* nimettömässä arvioissa tyytyväisyydellä vastaan.⁵³⁷ Sen julkaiseminen oli jatkumoa Karl August Bomanssonin aloittamalle arkiston avoimuuden linjalle sekä

532 *Bidrag till Finlands Historia III*, Reinhold Hausen (red.). Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1904.

533 Utelias, ”Milloin saapi Suomi oman diplomataarin”, *Vartija* 12/1899, 446–445.

534 Vrt. Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 23–26

535 Erosta ks. Lybeck, *Reinhold Hausen*, 270–274.

536 Lybeck, *Reinhold Hausen*, 274

537 Happonen & Nuorteva, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 44–48. Ks. esim. ”Kirjallisuutta”, *Suometar* 19/1864, 3–4; ”Reinh. Hausen: Finlands Medeltidsurkunder I” *Historiallinen Aikakauskirja* 5–6 (1910), 204–206.

4. **Stockholms slott 4 Juni 1531.**

*Konung Gustaf I meddelar bröderne Jöns och Per Bengtssöner
 äfvensom deras efterkommande evigt frälse på deras gård
 Attu i Pargas.*

*Samtida kopia bland „Gustaf I:s bref med bilag. 1521—35“ i
 svenska riksarkivet.*

Wij Göstaff, medh Gudz nåde Sveriges och Götis etc. konungh, göre witterligitt, at wij aff synnerlighitt gunst och nåde, så och för trooheett och welwiliogh tienist, som thenna oss elskeligh troo man Jöns Benctson i Athw och hans broder Per Benctson ther samestedz oss och Suerigis rijke her til dagz bewist haffue och än her effter ytermera bewisa må och skola, haffua vnt och giffuitt och nw medh thetta wårt öpna breff vnne och giffue them ewigh frijheet och frelse wppå begges theres gårdh Athw liggjandes i Pargas sochn i Söderfinland, at the och begges theres ecta barn epter them för:ne Athw godhz nitva och beholla må och skola i ewigh frijheet och frelse, görandes oss oc kronon ther vtaff tilbörlich tienst; huarföre biude wij alle, som för våra skull wela och skola göra och låta, synerligitt våra fougdar och embetzmän, at the för:de Jöns Benctson, hans brodher eller beggis theris arffuom intett hinder, qual eller förfangh göre här emodh vppå förbe:dhe Athw godhz eller thess tilåghor (!), widh våra ogunst, strengia nepst och wredhe. Thes til ytermera wisso late wij hengia wårt secrett nedhan för thetta breff, giffuitt på wårtt slott Stocholm dominica trinitatis arom etc. tusende femhundra tretio ith.

Kuva 16. *Bidrag till Finlands historia* -sarjan kolmannen osan (1904) asettelu on lähes identtinen *Mustan kirjan* (1890) ja sekä Reinhold Hausenin myöhemmin julkaiseman keskiajan lähteiden julkaisusarjan *Finlands medeltidsurkunderin* (1910–1935) kanssa.

esimerkiksi Waarasen, Grönbladin ja Bomanssonin lähdejulkaisutyölle. Tavoitteena oli kaiken tiedossa olevan, sekä julkaistun että julkaisemattoman, keskiaikaisen Suomen alueeseen liittyneen kirjallisen materiaalin julkaiseminen painetussa muodossa. *Finlands medeltidsurkunder* sisälsi asiakirjoja, mutta myös muuta kirjallista materiaalia, kuten hautamuistomerkkien ja ehtoolliskalkkien tekstejä. Tässä Hausen seurasi *Svenskt Diplomatariumin* jalanjälkiä. Sarjassa oli sen ensimmäisestä osasta lähtien julkaistu muun muassa riimukirjoituksia.⁵³⁸ Hausen luonnehti valikoineensa kokoelmaan lähteitä, jotka edes hieman valottivat maan historiaa, topografiaa tai sukututkimusta. Vain varsinainen kirjallisuus jäi julkaisutyön ulkopuolelle.⁵³⁹

Finlands medeltidsurkunder ei tavoitellut sitä monipuolisuutta, mihin lähdejulkaisemisessa oli jo totuttu kansainvälisesti. Julkaisemisen erilaiset tavat olivat Hausenille kuitenkin tuttuja. Hän oli *Bidrag till Finlands Historia* -sarjan ensimmäisessä osassa julkaissut asiakirjatekstien lisäksi teoksen alussa jäljennöksen *Missale Aboenseen* sisältyvästä piispa Henrikiä ja Lallia kuvanneesta kuva-aiheesta. Se oli laadittu Hausenin alkupe räisestä ottaman valokuvan pohjalta (Kuva 17).⁵⁴⁰ Kirjan alussa oli myös Missaleen sisältyvä kalenteri. Teoksen lopusta löytyivät puolestaan sekä valokuva kuningas Håkan Maununpojan (1440–1380) kuninkaan vaalia käsittelevästä pergamenttikirjeestä sinet teineen vuodelta 1362 että piirrosliite papereissa esiintyneistä vesileimoista.⁵⁴¹ Vuonna 1900 Hausenin julkaisema keskiaikaiset sinetit yhteen teokseen kerännyt *Finlands medeltidssigil* puolestaan sisälsi kuvat yli kolmesta ja puolestasadasta Suomen alueella vaikuttaneen henkilön sinetistä.⁵⁴²

Laajan lähdejulkaisusarjan julkaiseminen oli täysin toisenlainen tehtävä kuin *Mustan kirjan* julkaisu. Hausen teki mittavan työn kiertäessään itse Itämeren piirin arkistoja Suomea koskevien vielä julkaisemattomien asiakirjojen etsinnässä sekä pyyt äessään apua ja lisätietoja kollegoiltaan ja yksityisarkistojen omistajilta. Hän vieraili muun muassa Tallinnan, Tukholman ja Gdanskin arkistoissa etsien ja jäljentäen asiakirjoja.⁵⁴³ Uusia lähteitä löydettiin 1800- ja 1900-lukujen vaiheessa myös esimerkiksi Vatikaanin salaisesta arkistosta, jonka ovet aukesivat tutkijoille vuonna 1880.⁵⁴⁴ Pohjoismaiset tutkijat tekivät myös yhteistyötä Vatikaanin arkistoissa työskennellessään ja

538 Ks. esim. *Diplomatarium Suecanum I*, Johan Liljegren (red.). Norstedt, Stockholm 1829.

539 Hausen, ”Förord” (FMU I).

540 Hausen, ”Förord”, (*Bidrag till Finlands Historia I*). Kuva 8.

541 *Bidrag till Finlands Historia I*. Ks. Seppo Suvanto, ”Håkan Maununpoika”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–.

542 *Finlands medeltidssigil*, Reinhold Hausen (red). Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1900. *Finlands medeltidsurkunderin* kolmannen osan lopussa on lisäksi sinettiliite, jolla on todennäköisesti yhteys *Finlands Medeltidssigiliin*. Ks. Colette R. Braunschwig, ”On Visual Law: Visual Legal Communication Practices and Their Scholarly Exploration”, Erich Schwehofer et al. (eds.), *Zeichen und Zauber des Rechts: Festschrift für Friedrich Lachmayer*. Editions Weblaw, Bern 899–933.

543 Ks. esim. Salminen, ”The Medieval Holdings of the Tallinn City Archives and the Study of the Finnish Middle Ages”, 156–170; Lybeck, *Reinhold Hausen*, 193–195. Hausenin perhearkisto, Kotelo 1, Resebref.

544 Jo tätä ennen yksittäiset tutkijat saattoivat saada oikeuden arkiston aineistojen käyttöön. Esim. K.F. Fredenheim käytti Vatikaanin arkiston aineistoja jo 1700-luvun loppupuolella. Salonen, ”The Vatican Archives and the Nordic Countries”, 551–555; Garritzen, *Lähteiden lumoamat*, 32–33.

Kuva 17. *Bidrag till Finlands Historia* -sarjan ensimmäisen osan (1881–1883) kuvaliite poikkesi suuresti sekä *Mustan kirjan* edition (1890) että *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarjan (1910–1935) toimituksellisista valinnoista.

Finlands medeltidsurkunderiinkin saatiin lunastaa naapurimaiden tutkijoiden löytämiä asiakirjoja.⁵⁴⁵

Arkistomatkoillaan Hausen totesi hyvin konkreettisesti Suomen alueeseen liittyvien asiakirjalähteiden olevan hajallaan Itämeren piirin kaupunkien arkistoissa. Lähteiden hajanaisuus johti myös siihen, että Suomen aluetta koskevia lähteitä julkaistiin eri maissa ja eri aikoina laadituissa lähdejulkaisuissa siellä täällä. Monet näistä teoksista olivat hankalasti saatavissa tai jo loppuun myytyjä.⁵⁴⁶ Hausen kopioi monia *Finlands medeltidsurkunderin* asiakirjoja esimerkiksi saksalaisista ja ruotsalaista julkaisuista, joita

545 Garritzen, *Lähteiden lumoamat*, 30–50; Kirsi Salonen, ”Päivätty Roomassa ja Avignonissa – Suomea koskevia dokumentteja Vatikaanin arkistosta”, *Arkistolaitos 2002*. Arkistolaitos, Helsinki 2003 78–91; ”Pohjoismainen yhteistyö Vatikaanin arkiston tutkimiseksi”, *Historiallinen Aikakauskirja* 4 (1923), 480–483.

546 Hausen, ”Förord”, (FMU I).

hän tilasi määrätietoisesti Valtionarkiston kirjastoon.⁵⁴⁷ Hausenin tekemä lähdejulkaisujen läpikäynti ja hyödyntäminen osoittaa, että lähteiden hajaantumisen vastavoimaksi ajatellut lähdejulkaisut aiheuttivat ristiriitaisesti lisää hajaantumista, kun julkaisijat valikoivat lähteensä omista lähtökohdistaan erottaen ne laajemmista konteksteista.

Kaiken keskiaikaisen materiaalin julkaiseminen oli massiivinen tehtävä, vaikka Suomen aluetta käsittelevää lähdemateriaalia onkin säilynyt merkittävästi vähemmän kuin esimerkiksi Ruotsissa, puhumattakaan Keski- ja Etelä-Euroopan maista.⁵⁴⁸ Hausenin työtapo mahdollisti julkaisutyön suorittamisen vain muutaman vuosikymmenen aikana. Toisaalta se aiheutti jonkin verran myös ongelmia. Julkaisuihin päätyneet virheet kertautuivat niihin viittaavissa tutkimuksissa ja julkaisujen toisannoissa ja lähdeviitteet saattavat osoittautua edelleen virheellisiksi.⁵⁴⁹

Hausenin työ herätti alusta lähtien myös kritiikkiä erityisesti oikeinkirjoituksen ja tulkintavirheiden osalta.⁵⁵⁰ Erityisen kriittisesti Hausenin työtapaan suhtautui Jalmari Jaakkola *Historiallisen Aikakauskirjan* arviossaan vuonna 1926. Siinä hän kritisoi etenkin Hausenin epäjohdonmukaisuutta siinä, mitä asiakirjoja hän oli julkaissut teksteineen ja mitä vain regestoina sekä Hausenin päätöstä olla julkaisematta asiakirjatekstejä sellaisista asiakirjoista, joista niitä aikaisemminkaan ei ulkomaisissa lähdeoteoksissa oltu julkaistu. Varmoja julkaisutyössä noudatettuja periaatteita oli Jaakkolasta hankalaa löytää. Jaakkola arvioi julkaisutyön perustuneen pääasiassa painettuihin asiakirjakokoelmiin ja kirjallisuuteen ja olleen huomattavan täydennyksen ja tarkistuksen tarpeessa. Tyydyttävä suomalainen diplomataari oli hänen mielestään vielä julkaisematta.⁵⁵¹ Osaltaan Jaakkola vastasi Hausenin työssä näkemiinsä ongelmakohtiin omalla *Mustan kirjan* julkaisullaan, jota käsitellään seuraavassa pääluvussa.

Helsingin yliopiston kirjastossa työskennellyt kirjastonhoitaja tohtori Arne Jörgensen (1883–1941) otti vuonna 1925 *Finlands medeltidsurkunderin* neljännen osan arviossaan esille sen, ettei yhden henkilön olut mahdollista tehdä julkaisun kanssa tarpeeksi tarkkaa työtä. Hedelmällisintä olisi ollut yhdistää usean eri henkilön työpanos. Hän myönsi, ettei suurimittaisiin Saksassa toteutetun kaltaisiin hankkeisiin ollut Suomessa

547 Esim. *Diplomatarium Suecanum* ja *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*.

548 Tanskassa on vuoteen 2018 mennessä julkaistu noin 18 000 keskiaikaista asiakirjaa ja Ruotsissa on päästy noin 40 000 julkaistuun asiakirjaan. Ks. *Svenskt Diplomatarium; Diplomatarium Danicum*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab med støtte fra Carlsbergfondet 2019. Muun muassa Saksan alueella lähteiden määrä suorastaan räjähtää jo 1300-luvun kuluessa, kun Suomessa asiakirjamäärät pysyvät hyvin maltillisina. Mikko Piippo, ”Uusia keskiajan lähdejulkaisuja – ja lähdejulkaisun uusia tuulia”, *Historiallinen Aikakauskirja* 101:2 (2003), 309.

549 Ks. Terhi Kivistö, ”Kadonneiden keskiaikaisten asiakirjojen jäljillä. Asiakirjojen löydettävyyys ja paikantamisen ongelmat”, Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum, Turku 2018, 220–233.

550 Varsinkin Eric Anthoni, Jan Liedegren ja Birgit Klockars ovat esittäneet korjauksia FMU:n tulkintoihin. Ks. esim. Klockars, ”Åbo Domkyrkas svartbok och Finlands medeltidsurkunder”, 125–131; Anthoni, ”Feldaterade urkunder och notiser i Svartboken och bland Finlands medeltidsurkunder”, 130–140.

551 Jaakkola huomioi erityisesti Hausenin puutteellisen suomalaisen kirjallisuuden tuntemuksen sekä lukuisat virheet suomenkielisissä nimissä. Jalmari Jaakkola, ”Suomen keskiajan historian lähdeoteos”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1926), 44–53.

mahdollisuutta, mutta edellytti silti sitä, että jonkinlaisia metodeja tulisi noudattaa.⁵⁵² Tarkasteltaessa Jörgensenin huomioita yhdessä Karl Karlssonin *Mustan kirjan* arviossa esittämien huomioiden kanssa⁵⁵³, käy selväksi, että vahvasti yhteen henkilöön tukeutuva julkaiseminen alkoi julkaisemisen toisen vaiheen loppupuolella olla jo mahdottomuus. Hausen ei toki tehnyt lähteiden keräys- ja kopiointityötä yksin, vaan käytti sekä avustajia että varhaisempia julkaisuja apunaan, mutta päätti silti yksin julkaisuperiaatteista ja tekstien korjauksista.

Musta kirja ei ollut vain esimerkkinä *Finlands medeltidsurkunder* -sarjalle, vaan muodostaa myös merkittävän osan sen sisällöstä. *Mustan kirjan* asiakirjat on tosin otettu *Finlands medeltidsurkunderiin* mukaan vain regestoina. Ne on sijoitettu kronologiseen järjestykseen muiden asiakirjojen joukkoon. Vain parikymmentä vuotta aiemmin kokonaisuudessaan julkaistuja asiakirjoja ei Hausenin mielestä ollut mielekästä sisällyttää uuteen julkaisuun.⁵⁵⁴ Näin voitiin säästää muutoinkin laajaksi paisuneen teossarjan kustannuksissa.

Pelkkinä regestoinakin *Mustan kirjan* asiakirjat asettuvat diplomataarissa laajempaan yhteyteen osana keskiaikaista asiakirjakulttuuria Suomessa. *Musta kirja* on julkaisussa rinnakkain erilaisten asiakirjojen, mutta myös muunlaisten tekstien kanssa. Kronologisesti järjestettynä ja muiden asiakirjojen lomaan sijoitettuna ne kuitenkin helposti menettävät keskinäisen yhteytensä ja alkuperäisen kontekstinsa. *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarja jatkoi *Mustan kirjan* julkaisemisessa perinnettä, jossa kirjan kokonaisuutta on hyvin hankalaa hahmottaa. Hausen itse oli kritisoinut Porthanin julkaisemisen fragmentaarisuutta, mutta ilmeisesti koki ongelmalliseksi vain sen, ettei kaikkia asiakirjoja julkaistu kokonaisuutena, ei kopiokirjan järjestyksen hajottamista.⁵⁵⁵

Finlands medeltidsurkunder myös vahvisti Hausenin laatimien regestojen merkitystä tutkimuksessa asiakirjatekstien jäädessä pois julkaisuista. Tämä on ongelmallista, sillä regestat ovat aina Hausenin tulkintoja asiakirjojen keskeisimmästä sisällöstä. Niissä nostetaan esiin erityisesti suomalaisiksi katsotut henkilöt, jotka eivät aina asiakirjan kuvaamassa tilanteessa ole keskeisessä roolissa. Regestoista on saatettu jättää pois myös esimerkiksi asiakirjaan olennaisesti liittyviä naisia, jos heidän puolestaan toimii asiassa mies.⁵⁵⁶

Finlands medeltidsurkunder on yli sadan vuoden ajan toiminut suomalaisen keskiajantutkimuksen pohjana ja vaikka uusia asiakirjoja on löytynyt, muodostavat teossarjan noin 6700 asiakirjaa yhä pääosan Suomen alueen keskiaikaa koskevista lähteistä. Teossarjan osien julkaisu ei vaikuta kuitenkaan saaneen sanomalehdistössä yhtä suurta näkyvyyttä kuin *Mustan kirjan* julkaiseminen, vaikka sekin toteutettiin osin julkisin varoin. Eri osien julkaisusta löytyy pieniä ilmoituksia niin suomen- kuin ruotsinkielisistä lehdistäkin, mutta ei laajempia artikkeleita.⁵⁵⁷ Teossarja mainittiin myös esimerkiksi

552 Arne Jörgensen, ”Finlands Medeltidsurkunder”, *Historisk tidskrift för Finland* 1 (1925), 32–35.

553 Karlsson, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, 9–13.

554 Hausen, ”Förord”, (FMU I).

555 Ks. Hausen, ”Förord”, (REA 1890).

556 Ks. esim. FMU 2766.

557 Esim. ”Stor urkundsvärk”, *Åland*, 83/1910; ”Märkelig urkundspublikation”, *Åland*, 28/1915; ”Suomen keskiaikaiset asiakirjat. Uusi sarja.”, *Uusi Suomi*, 219/1928.

Hausenin syntymäpäiväartikkeleissa, mutta ilman yksityiskohtaisempaa esittelyä.⁵⁵⁸ Sen sijaan sanomalehdessä tehtiin laajempi katsaus Lohjan kirkkoherran historioitsija Adolf Neoviuksen (1858–1913) pian *Finlands medeltidsurkunderin* ensimmäisen osan jälkeen julkaisemaan sitä täydentävään julkaisuun *Akter och undersökningar rörande Finlands historia intill år 1401*, jonka kohdalla korostettiin erityisesti keskiajan lähteiden osoittavan suomalaisten kuulumista länteen ja Skandinaviaan.⁵⁵⁹

Kansallinen tavoite

Sekä *Mustan kirjan* julkaisu että *Finlands medeltidsurkunder* ajoittuvat ajallisesti lähdejulkaisujen kultakauden loppuvaiheeseen. Ne edustavat selkeästi 1800-luvun julkaisuperinnettä ja ovat suomalainen vastine toisessa vaiheessa syntyneille suurille lähdejulkaisuprojekteilte. Julkaisujen toimittaja Reinhold Hausen voidaan myös liittää kiinteimmin nimenomaan kultakauden julkaisemisperinteeseen. *Finlands medeltidsurkunderin* julkaisemiseen johtanut lähteiden keräys- ja kopiointityö oli alkanut jo 1870-luvulla. *Mustan kirjan* julkaisutyö pohjautui puolestaan Waarasen ja Bomanssonin 1860- ja 1870-luvuilla tekemälle työlle ja Hausen sai vaikutteita 1800-luvun muista laajoista lähdejulkaisusarjoista. Keskeiset periaatteet Hausenin julkaisutoiminnalle muotoutuivat 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä erityisesti *Mustan kirjan* julkaisemisen yhteydessä. Hausenin työskentely keskiajan lähteiden parissa jatkui maailmansotien väliseen aikaan 1930-luvulle saakka. Suomalaisessa kontekstissa julkaisemisen toinen vaihe ei siten päättynyt vielä ensimmäiseen maailmansotaan.⁵⁶⁰

Hausenin tekemän mittavan julkaisutyön ansiot on laajalti tunnustettu ja häntä pidetään usein merkittävimpänä suomalaisena lähteiden julkaisijana. Hausen oli hyvin monipuolinen julkaisija. Lena Huldén onkin jakanut Hausenin urallaan tekemän lähteiden julkaisemiseen liittyvän työn neljään eri kategoriaan. Ensimmäinen kategoria on monia eri lähdetyyppettä sekä tutkimusta ja lähteitä yhdistävät julkaisut, kuten 1870-luvulla julkaisut kuvaukset⁵⁶¹ tutkimusmatkoilta. Niissä Hausen käytti sekä asiakirjoja että esineitä lähteinään ja julkaisi lähteitä yhdessä tutkimuksen kanssa antaen lukijan tehdä niistä itse omia tulkintojaan. Toinen kategoria ovat asiakirjajulkaisut, joissa lähteillä on yhteinen proveniensi, kuten Petrus Magni Gylleniin päiväkirja ja *Turun tuomiokirkon Musta kirja*. Kolmantena kategoriana Huldén pitää tiettyyn teemaan liittyviä lähdekokoelmia, joista paras esimerkki on Hausenin vuosina 1910–1935 julkaisema *Finlands medeltidsurkunder*. Neljännen kategorian muodostavat lähteisiin ja niiden löytämiseen liittyvät apuvälineet kuten luettelot, hakemistot ja bibliografiat.⁵⁶²

558 ”Doktor Reinhold Hausen”, Åland 83/1920.

559 ”Urkundspublikation”, *Hufvudstadsbladet*, 220/1912.

560 Vrt. Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–57; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 185–203.

561 Esim. Reinhold Hausen, *Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1871 i Egentliga Finland samt på Åland*. J. C. Frenckell & son, Helsingfors 1873.

562 Huldén, ”Reinhold Hausen och källutgåvorna”, 28–29.

Ympäri Eurooppaa 1800-luvun julkaisutyön keskeisimpänä tavoitteena kansallisen menneisyyden rakentamisen ohella oli parantaa lähteiden saavutettavuutta ja ammatillista käyttöä arkistojen ulkopuolella.⁵⁶³ Hausenin tavoitteet eivät poikenneet tästä. Hän halusi julkaisulla saattaa päätökseen jo Porthanin aloittaman työn yhden Suomen historian tärkeimmäksi nähdyin lähteen kanssa.⁵⁶⁴ Hausenin julkaisuutoimintaa tarkasteltaessa onkin muistettava, että se pohjautui olennaisilta osiltaan aikaisempaan julkaisutyöhön ja hänen edeltäjiensä tekemiin valmisteluihin. Hausenin laaja julkaiseminen ei olisi ollut mahdollista ilman tilaisuutta ammentaa niin lähteiden kerääjien, kopioijien kuin julkaisijoidenkin aiemmin tekemästä työstä ja ratkaisuista.

1800-luvun julkaisijat kommentoivat kovin vähän juuri *Mustan kirjan* julkaisemista, mutta on selvää, että sekä Waaranen, Bomansson että Hausen kokivat lähteiden julkaisemisen arkiston keskeisenä tehtävänä ja tutkimuksen mahdollistamisena. *Finlands medeltidsurkunderin* kohdalla Hausen onnistui asettamassaan tavoitteessa julkaista ainakin lähes kaikki tunnettu keskiaikainen Suomen aluetta koskenut lähdeaineisto.⁵⁶⁵ Samalla hän asetti *Mustan kirjan* asiakirjat kontekstiinsa muun keskiaikaisen asiakirja-aineiston lomaan. Teossarja on edelleen tärkeässä roolissa keskiajantutkijoiden työskentelyssä. Se on ollut pohjana suurelle osalle niistä keskiaikaa käsittelevistä tutkimuksista, joiden varaan kuvaa keskiajasta rakennetaan myös laajemmin niin kouluissa, museoissa kuin esimerkiksi historiallisissa romaaneissakin.

Finlands medeltidsurkunder ei keskeisestä tutkimuksellisesta roolistaan huolimatta saanut kovin näkyvää roolia yleisemmässä ei-tieteellisessä historiaa ja lähteitä käsittelevässä keskustelussa. Sitä ei alun perinkään oltu suunnattu suurelle lukevalle yleisölle, joka 1800-luvulla sai kuluttaakseen jatkuvasti laajemman kirjon historiallista viihdettä ja tutkimusta. Suomen historiaa valaisevia artikkeleita, joita julkaistiin niin sanomalehdissä kuin 1800-luvulla perustettujen historiallisten seurojen aikakauslehdissä, sekä laajoja Suomen historiaa käsitteleviä tutkimuksia, joita ei oltu tarkoitettu vain tieteelliselle yleisölle, luettiin niin kodeissa kuin kouluissakin. Niiden ohella esimerkiksi historiaan liittyvä kaunokirjallisuus, musiikki ja näytelmät monipuolistivat jatkuvasti suomalaista historiakulttuuria.

Vaikka *Mustan kirjan* julkaisua levitettiin esimerkiksi laajasti lyseoihin, oli teos pääasiassa todella saavutettavissa vain keskiajan asiakirjojen kielet ja muodot tunteville tutkijoille. Julkisessa keskustelussa *Musta kirja* nähtiin kuitenkin yhtenä tärkeimmistä Suomen historian lähteistä. Lähteiden julkaisemisen merkityksestä kansallisen historiakertomuksen rakentamisessa kertoo myös se, että Karl August Bomanssonista ja Reinhold Hausenista kirjoitettaessa nostettiin usein erikseen esiin nimenomaan heidän työnsä lähdejulkaisijoina.⁵⁶⁶

Lähteiden julkaiseminen muuttui 1800-luvulla yksittäisten asiakirjojen julkaisemisesta systemaattisempaan ja kokonaisvaltaisempaan suuntaan. Samalla julkaisutyöstä

---

563 Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51.

564 Hausen, ”Förord” (REA 1890).

565 Vrt. Hausen, ”Förord”, (FMU I),

566 Esim. ”Doktor Reinhold Hausen”, *Åland* 83/1920; ”Begravning”, *Hufvudstadsbladet* 41/1906.

tuli yhteinen kansallinen hanke, mikä näkyi niin julkaisuista tiedottamisessa, julkaisujen rahoituksessa kuin pyrkimyksissä osallistaa yleisöä. Julkaisijoita yhdisti yhteinen tavoite suuren suomalaisen historiakertomuksen kokoamisesta, vaikka samaan aikaan tiedeyhteisöä alkoivat repiä kielelliset ja poliittiset vastakkainasettelut. 1800-luvulla alkoi myös käydä selväksi se, että julkaisutyöhön tarvittavaa kielten, historian, julkaisutapojen ja lähdetilanteen tuntemusta ei enää voinut täysin hallita yksittäinen tutkija, vaan laadukas tieteellinen julkaiseminen edellytti monialaista yhteistyötä.

Kansainvälisyys ja identiteetin rakentaminen

Mustan kirjan facsimilepainoksen ilmestyminen on kansallinen kulttuuritapaus. Kirja on epäilemättä tämän joulun upein julkaisu ja esim. lahjateoksena arvokkain. Toivottavaa on, että teos saisi myös maamme rajojen ulkopuolella hyvän levikin ja muistuttaisi siitä, että olemme kuuluneet länsimaiseen kulttuuripiiriin jo paljon ennen kuin Kolumbus löysi Amerikan.⁵⁶⁷

Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta julkaistiin 1900-luvulla kaksi keskenään hyvin erilaista näköispainosta.⁵⁶⁸ Niistä ensimmäinen oli keskiaikaisen *Mustan kirjan* valokuvafaksimile ja toinen Hausenin edition näköispainos. Molempien avulla julkaistiin historiallisia lähteitä, mutta hyvin eri tavoin. Ensimmäisen julkaisun tavoitteena oli alkupe- räisen *Mustan kirjan* mahdollisimman tarkka jäljennös valokuvauksen avulla, toisen taas yli satavuotiaan lähdejulkaisun toisintaminen. Eroista huolimatta julkaisutyössä nousevat esiin samanlaiset teemat, joista keskeisimmät tiivistyvät oheiseen Turun tuomiokapi- tulista väitöskirjaa samaan aikaan valmistelleen kirkkohistorioitsijan ja arkistonhoitajan Kauko Pirisen *Mustan kirjan* valokuvafaksimilea käsittelevään kuvaukseen. Julkaisujen esineellinen arvo historiakulttuurissa nostettiin nyt tutkimuksellisen arvon rinnalle. Julkaisijoiden katseet kääntyivät maan rajojen sisältä ja kansallisesta historiasta yhä useam- min kansainväliseen tutkijayhteisöön ja yhteiseen eurooppalaiseen kulttuuriin.⁵⁶⁹

Vuosina 1952 ja 1996 julkaistuja näköispainoksia voidaan tarkastella ajallisesti suhteessa Daniela Saxerin ja R. C. van Caenegemin luoman lähteiden julkaisemisen jaottelun kolmanteen vaiheeseen. Kolmas vaihe merkitsi yhtäältä teknisen kehityksen ja tiedemaailman muutosten tuomia uusia julkaisutapoja ja toisaalta jatkuvuutta. Saxer ajoittaa kolmannen vaiheen alkaneen ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Hän nostaa sitä määrittäviksi tekijöiksi julkaisemisen vakiintumisen ja monipuolistumisen. Julkai- semisen ammattimaistuminen ja editointiperiaatteiden vakiintuminen vahvistivat työn tieteellistä luonnetta ja erottivat 1900-luvun julkaisuja aikaisemmasta julkaisutyöstä esi- merkiksi työn tarkkuudessa ja metodologisessa yhteneväisyydessä. Vahvasti miehiseen lähdejulkaisutyöhön alkoi osallistua entistä enemmän myös naisia ja aikaisemmin pal- jon apuna käytettyjen historian harrastajien rooli pieneni. Editoiden julkaisemisesta

567 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. ”Turun tuomiokirkon ”Musta kirja”. Keski-aiamme käsikirjoitusaarre facsimile-laitoksena. Helsingin Sanomille arkistonhoitaja Kauko Pirinen”.

568 *Codices medii aevi Finlandiae 1; Registrum Ecclesiae Aboensis* (1996).

569 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. ”Turun tuomiokirkon ”Musta kirja”. Keski-aiamme käsikirjoitusaarre facsimile-laitoksena. Helsingin Sanomille arkistonhoitaja Kauko Pirinen”. Pirinen toimi yleisen kirkkohistorian professorina vuodesta 1963.

kehittyi oma tieteenalansa, mutta kaikille yhtenäisiä julkaisuperiaatteita ei silti kyetty vakiinnuttamaan.⁵⁷⁰

van Caenegem nostaa lähdejulkaisemisen kolmatta vaihetta määrittäväksi piirteeksi erityisesti tieteellisen työn muutoksen, joka oli alkanut 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Uusien tieteellistä työtä rahoittavien instituutioiden ja tutkimuslaitosten perustaminen sekä kansainvälisen tutkijayhteistyön lisääntyminen esimerkiksi konferenssien ja julkaisujen muodossa muuttivat ja rikastivat myös lähteiden julkaisemista.⁵⁷¹ Suomessa lähteiden julkaisutyöhön vaikuttaneiksi instituutioiksi olivat jo 1800-luvulla nousseet Valtionarkiston rinnalle esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (1831), Suomen Historiallinen Seura (1875) ja Svenska litteratursällskapet (1885).

Kansainvälistymisen taustalla vaikuttivat muun muassa matkustamisen ja tiedonvälityksen helpottuminen ja nopeutuminen, jotka autoivat laajentamaan aikaisemmin vahvasti henkilösuhteisiin perustuneita kontakteja. Historiantutkimuksen ammattimaistuminen ja vakiintuminen akateemisena tieteenalana olivat vahvistaneet tutkijoiden mahdollisuuksia tieteelliseen keskusteluun ja toistensa työn arviointiin yhteisistä lähtökohdista. Vahvasti kansallinen ja omien rajojen, joko olemassa olleiden tai tavoiteltujen, sisälle keskittynyt historiantutkimus alkoi myös laajentaa perspektiiviään. Kansallisen näkökulman rinnalle nousivat erityisesti vertailevat tutkimusaiheet.⁵⁷²

Suomen itsenäistyminen loi pohjan suomalaiskansallisen historiantutkimuksen vahvistumiselle. Siinä kansallishenki nostettiin selittämään Suomen vaiheita ja oloja. Keskiajantutkijoista erityisesti Jaakkolan on nähty edustaneen tätä suuntausta. Etenkin ruotsinkielisten tutkijoiden taholta kritiikkiä osakseen saanutta näkökulmaa jouduttiin arvioimaan uudelleen toisen maailmansodan jälkeen. Keskustelun aloitti vuonna 1945 Suomen ja Skandinavian historian professoriksi vuonna 1951 nimitetty arkistoteoreetikko Pentti Renvall (1907–1974) Suomen Historiallisen Seuran kuukausikokouksessa pitämällään esitelmällä, joka julkaistiin *Historiallisessa Aikakauskirjassa*. Hänen mielestään historia oli menettänyt tieteellisen arvostuksena ja yhteiskunnallisen merkittävyytensä. Renvall korosti historiallisten ilmiöiden merkitysten tutkimusta, nykyajan ja menneen yhteyksien hahmottamista sekä vertailevuutta.⁵⁷³

570 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, “Monumental Undertakings”, 47–48, 57–64; Harvey, *Editing Historical Records*, passim.; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 204–205.

571 van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 204–205. Ks. myös Jan Eivins Myhre, “Wider Connections: International Networks among European Historians.”, Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (eds). *Setting the standards. Institutions, networks and communities of national historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 266–290.

572 Ks. Myhre “Wider Connections” 266–270; Marja Jalava, “National, international or transnational? Works and networks of the early Nordic historians of society”, Pertti Haapala, et al. (eds.), *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970*. Berghahn Books, Incorporated, New York 2017. Ks. myös Tommila, *Suomen historiantutkimus*, 203–211.

573 Pentti Renvall, ”Historiantutkimuksemme tie”, *Historiallinen Aikakauskirja* 43:4 (1945), 328–340. Ks. esim. Seppo Hentilä, ”Historiantutkijat sotien jälkeisessä yhteiskunnassa”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta — Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki, 524–529; Ahtiainen & Tervonen, ”Historiatiede oman aikansa tulkkinä”, 14–28; Ahtiainen & Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen*

Tutkimuskenttä alkoi 1900-luvun puolivälin jälkeen pirstaloitua ja monipuolistua. Kansakunnan pitkää kehityskertomusta korostaneesta tutkimuksesta siirryttiin erikoistuneempiin aiheisiin ja erityisesti yhteiskuntatieteillä ja tilastollisella tutkimuksella oli vahva vaikutus tutkimusnäkökulmiin ja metodeihin. Vuosisadan loppupuolella 1970-luvulta lähtien jalansijaa saivat niin sanotut uudet historiat, kuten mikrohistoria, arjen historia sekä sukupuoli- ja perhehistoria, jotka käänsivät tutkijoiden katseen historian ruohonjuuritasolle. Tämä sai tutkijat etsimään ja hyödyntämään uudenlaisia lähdeaineistoja sekä katsomaan vanhoja jo vakiintuneita lähteitä aikaisemmasta poikkeavista näkökulmista hakien sellaisten yksilöiden, yhteisöjen ja ryhmien ääntä, joita ei aikaisemmin oltu kuultu.⁵⁷⁴ Muutos osui yksin arkistoissa alkaneeseen muutokseen, jossa arkistojen rooli yksilöiden ja yhteisöjen identiteetin rakentamisessa alkoi korostua ja ajatus arkistojen avoimuudesta muutti muotoaan.⁵⁷⁵ Vuosituhannen loppua kohti historian tutkimuksen näkökulmat jatkuvasti sekä monipuolistuivat että eriytyivät.

Tutkimuksen painopisteissä ja lähteiden julkaisemisessa tapahtuneista muutoksista huolimatta julkaisutyö jatkui Euroopassa uudella vuosisadalla pääpiirteissään 1800-luvulla asetettujen suurten linjojen mukaisesti.⁵⁷⁶ 1800-luvulla alkaneet laajat lähdejulkaisuprojektit, kuten *Monumenta Germanica Historia* ja *Diplomatarium Suecanum*, jatkuivat läpi 1900-luvun. Tosin julkaisujen osien ilmestymisen välillä saattoi olla useiden vuosien, jopa vuosikymmenien, katkoksia kun niiden julkaisuperiaatteita ja toimintamalleja uudistettiin. Julkaisusta vastanneet henkilöt ja instituutiot myös vaihtuivat ajan kuluessa. Lisäksi käynnistettiin uusia laajoja julkaisuprojekteja. Esimerkiksi Tanskassa ryhdyttiin vuonna 1932 keskiajan diplomataarin *Diplomatarium Danicum*in julkaisemiseen.⁵⁷⁷ Julkaisutyön jatkuvuutta ilmentää hyvin se, että monet jo aiemmin julkaisut lähteet julkaistiin *Mustan kirjan* tapaan uudelleen 1900-luvun kuluessa julkaisutekniikoiden ja käsikirjoitusten tieteellisen editoinnin kehittyessä ja tarkentuessa.⁵⁷⁸

Esimerkiksi professorit Kauko Pirinen, Vilho Niitemaa (1917–1991) ja Aarno Maliniemi (1892–1972) kannattelivat Suomessa laajaa keskiajantutkimusta 1960-luvulle saakka. Tutkimuksen teemat painoutuivat erityisesti kirkkohistoriaan, sotahistoriaan,

---

historiankirjoitukseen. SHS, Helsinki 1996, 39–61, 66–83; Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 186–197, 201–216. Toisen maailmansodan aikaisesta historian tutkimuksesta ks. esim. Ilkka Herlin, ”Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa”, Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen (toim.), *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. SHS, Helsinki 1996, 84–119. Renvallista ks. esim. Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 233–29.

574 Ks. esim. Burke, ”Overture. The New History: Its Past and its Future”, 1–24; Matti Peltonen, *Mikrohistoriasta*, Gaudeamus, Helsinki 1999.

575 Cook, ”Evidence, memory, identity, and community”, 109–113.

576 Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 47–48, 57–59; van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 204–205.

577 *Diplomatarium Danicum*.

578 Esimerkiksi vuonna 1721 julkaistu *Diarium Vazstenense* on julkaistu uudelleen useamman kerran. Ks. *Vadstena klosterns minnesbok "Diarium vazstenense"*, A. W. Lundberg, Andreas Lindblom & Birgittasysterarna, Vadstena (red.). P. A. Norstedt, Stockholm 1918; *Diarium Vadstenense: The Memorial Book of Vadstena Abbey - A Critical Edition with an Introduction (Studia Latina Stockholmiensia) (Latin Edition)*, Claes Gejrot (red.). Almqvist & Wiksell Internat., Stockholm 1988; *Vadstenediarier. Latinsk text med översättning och kommentar*, Claes Gejrot (red.). Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Stockholm 1996.

oikeushistoriaan ja paikallishistoriaan. Keskiajan suosion lisääntymistä populaarikulttuurissa selittää osaltaan suomalaisen historiakulttuurin medioiden nopea monipuolistuminen. Muun muassa Mika Waltarin (1908–1979) ja Väinö Linnan (1920–1992) romaanit jatkoivat 1800-luvun historiallisten romaanien viitoittamalla tiellä. Kirjallisuuden, sanomalehtien, kuvataiteen ja teatterin rinnalle syntyi myös uusia historian käsittelyn ja esittämisen väyliä. Kouluopetuksen merkitys historiatietoisuuden rakentamisessa vahvistui merkittävästi, kun oppivelvollisuuslain myötä jokainen lapsi pääsi vuodesta 1921 osalliseksi historianopetuksesta.

Aivan uudenlaisen ulottuvuuden historiakulttuuriin toivat jo vuosisadan ensimmäisellä puolella historialliset elokuvat, joiden kautta katsojat saattoivat rakentaa audiovisuaalista ja kokemuksellista suhdetta menneisyyteen.⁵⁷⁹ Suoraan koteihin henkilökohtaista menneisyyden kokemusta ja historiatietoisuutta välittivät radio ja 1950-luvulta lähtien myös televisio. Historioitsijat myös pyrkivät aktiivisesti tuottamaan suurelle yleisölle ymmärrettävää historiallista tietoa, jopa siinä määrin, että Suomen Historiallisessa Seurassa jouduttiin jo 1910- ja 20-luvuilla vakavasti keskustelemaan *Historiallisen Aikakauskirjan* suunnasta ja tieteellisyydestä.⁵⁸⁰

Kiinnostus keskiaikaan vähentyi välillä vuosikymmeniksi, kun historiantutkimuksen tavoitteita ja näkökulmia arvioitiin uudelleen. Keskiäjäntutkimuksen perinne katkesi, kun kansallisen idealismin värittämä tutkimus ei vedonnut uusiin tutkijasukupolviin. Uusi innostus heräsi jälleen 1990-luvulla. Se näkyi niin tutkimuksen ja opetuksen lisääntymisenä ja lähdejulkaisuina kuin uusina keskiaikaa käsittelevinä väitöstutkimuksina.⁵⁸¹ Keskiäjäntutkimuksen monitieteinen seura Glossa perustettiin vuonna 1996. Sen nykyään järjestämä Dies Mediaevales -seminaari on koonnut vuodesta 1990 joka toinen vuosi yhteen keskiäjäntutkijoita ympäri Suomea ja verkkolehti *Mirator* julkaisee keskiaikaan liittyvää tutkimusta usealla eri kielellä.⁵⁸² Samaan aikaan esimerkiksi keskiaikaa käsittelevä populaari kirjallisuus, kuten Kaari Utrion keskiajan vahvoja naiskohtaloita kuvaavat romaanit, sekä eri kaupunkien keskiaikatapahtumat saavuttivat laajaa suosiota.⁵⁸³

579 Elokuvista historiakulttuurina ks. Lehtisalo, *Kuin elävinä edessämme*, 448; Hannu Salmi, ”Historiallinen fiktio ja historiankirjoitus”, Sami Louekari & Anna Sivula (toim.), *Historioita ja historiallisia keskusteluita*. Historia mirabilis 2, Turun historiallinen yhdistys, Turku 2004, 151–168.

580 Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, 202–210.

581 Ks. esim. Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 222–225; Tuomas Heikkilä, ”Keskiäjäntutkimuksen nousu ja uho”, *Historiallinen Aikakauskirja* 101:2 (2003), 301–205; Krötzl, ”Keskiäjan tutkimus: avain eurooppalaisuuteen”, 12–14; Mika Kallioinen, ”Suomen keskiajan yhteiskunta – tutkimuksen perinteitä ja uusia mahdollisuuksia”, *Historiallinen Aikakauskirja* 93:1 (1995), 3–12. Tutkimuksen elpymisestä kertovat useat 2000-luvulla ilmestyneet keskiaikaa käsittelevät väitöskirjat, kuten Salminen, *Obscure hands*; Tom Linkinen, *Stinking deed, deepest love. Same-sex sexuality in later medieval English culture*. Turun yliopisto, Turku 2013; Suvianna Seppälä, *Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609*. SKS, Helsinki 2009; Anu Lahtinen, *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. SKS, Helsinki 2008; Kirsi Salonen, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527*. Tiedekirja, Helsinki 2001; Kallioinen, *Kauppias, kaupunki, kruunu*.

582 *Glossa ry* 2019; *Mirator* 2019.

583 Esimerkiksi Turun ensimmäiset keskiaikamarkkinat järjestettiin vuonna 1996. Ks. esim. Kaari Utrio, *Vendela*. Tammi, Helsinki 1989.

Valokuvaus julkaisukeinona

Mustan kirjan nosti ajankohtaiseksi puheenaiheeksi vuonna 1929 Turun 700-vuotisjuhlien yhteydessä Turun kaupungin historiallisen museon johtokunnan sihteeri lehtori Julius Finnberg (1877–1955), joka kirjoitti 1900-luvun alkupuolella ahkerasti eri sanomalehtiin levittääkseen tietoa historiasta ja herättääkseen kiinnostusta siihen.⁵⁸⁴ Finnberg julkaisi *Mustaan kirjaan* tallennetun Paavi Gregorius IX:n 23.1.1229 päivätyin piispanistuimen siirtoa käsittelevän bullan valokuvana *Turun sanomissa* ja *Hufvudstadsbladetissa* tammikuussa 1929 osana laatimaansa artikkelia, jossa hän esitteli kopiokirjan taustoja ja myöhempiä vaiheita (Kuva 18).⁵⁸⁵ Bullan katsottiin tuolloin merkitsevän Turun kaupungin syntyä. Nykynäkemyksen mukaan piispanistuin tosin siirrettiin vuonna 1229 Nousiaisista Korosiin ja vasta myöhemmin nykyiselle paikalleen Unikankareelle.⁵⁸⁶ Vuosiluku on jäänyt elämään sekä tutkimuksessa että historiakuvassa, mutta esimerkiksi Turun kaupunki ottaa tulkinnan nykyään myös huumorilla sloganillaan ”Turku – Urbaani legenda jo vuodesta 1229”. Samalla kaupunki kuitenkin juhlii merkkipäiväänsä tämän vuoden mukaisesti⁵⁸⁷.

Musta kirja oli jo aiemmin esiintynyt usein lehtien palstoilla mielenkiintoisen sisältönsä vuoksi, mutta nyt lukijat pääsivät ensi kertaa tutkailemaan arvokkaan lähteen ulkomuotoa valokuvien välityksellä.⁵⁸⁸ Finnberg argumentoi artikkeleissaan voimakkaasti sen puolesta, että *Musta kirja* palautettaisiin Suomeen Ruotsin Valtionarkistosta. Hän vetosi asiassa jokaisen suomalaisen ja etenkin turkulaisen kansallistunteeseen sekä ylpeyteen:

Outo kunnioituksen kaltainen hartauden, mutta samalla, etten sanoisi, miltei katkera nöyryyden tunne valtaa Suomen ja warsinkin Suomen Turun miehen mielen, kun hänen Ruotsin kuninkaallisesta waltionarkistosta on pakko pyytää ja kun hänelle tämän waltionarkiston tutkijasalin summeista suojista häipyvän hetken ajaksi käytettäväksi esiin kannetaan sellainen hänen maansa ja kansansa kaukaisen menneisyyden tutkimusväline kuin ylläkuwaamamme Turun tuomiokirkon Mustakirja,

---

584 Kari Appelgren, ”Julius Finnberg – innostava opettaja, humanisti ja museoihminen”, Marita Söderström (toim.), *Turun museokeskuksen vuosikirja ABOA*. Turun museokeskus, Turku 2006, 176–188.

585 Julius Finnberg, ”Turun tuomiokirkon perustamis- eli ”mustakirja” olisi palautettava takaisin Suomeen”, *Turun Sanomat* 19/1929; Julius Finnberg, ”Åbo domkyrkan stiftelseurkund fyller 700 år”, *Hufvudstadsbladet* 21/1929. Bullasta julkaistiin myös suomennos *Kajaani* -lehdessä. ”Turun tuomiokirkon perustamisesta 700 vuotta”, *Kajaani* 10/1929.

586 Tällaista tulkintaa esitti ensimmäisenä H. G. Porthan, Ks. esim. Kirsi Salonen, ”Koroinen historioitsijoiden silmin”, Janne Harjula, Sonja Hukantaival, Visa Immonen, Tanja Ratilainen & Kirsi Salonen (toim.), *Koroinen. Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2018, 18–21.

587 Ks. esim. *Turku - urbaania legendaa jo vuodesta 1229*. Turun yleisesite. Turun kaupunki, Turku 2016.

588 Ks. esim. luvut ”Suomen ensimmäinen sanomalehti julkaisutyön areenana” ja ”Mustan kirjan vuoden 1890 editio”.

jonka hän käsittää kansansa, kirkkonsa, tuomiokirkkonsa kiistämättömäksi omaisuudeksi.⁵⁸⁹

Näin Finnberg toi tunteisiin vedoten esiin ajatuksen jokaisen valtion ja kansan oikeudesta omistaa oma historiansa ja sitä kuvaavat lähteet, joka oli olennaisesti vaikuttanut kansallisten muistiorganisaatioiden syntyyn 1800-luvulla. Valta kansalliseen muistiin oli ensisijaisesti sillä, joka lähteet omisti.⁵⁹⁰ Vielä suuremmalle linjalle lähti *Turunmaa*, jossa *Mustan kirjan* kuvailtiin riistetyksi Suomesta ja suomalaisten nyt odottavan, josko kirja saataisiin lahjana ”oikeamieliseltä Ruotsin kansalta” tuomiokirkon 700-vuotisjuhlaan.⁵⁹¹ *Mustasta kirjasta* rakentuu uutisoinnissa kuva jokaisen suomalaisen omaisuutena. Vaikka suuri osa kansasta ei kyennyt tulkitsemaan kirjan sisältöä, oli se silti osa kaikkien suomalaisten historiaa ja kansallisomaisuutta.⁵⁹²

Finnberg pyrki lehtikirjoituksessaan korostamaan *Mustan kirjan* vähäistä merkitystä Ruotsille ja nostamaan esiin sen ainutlaatuisuuden Suomen arkistoissa:

Ruotsin kirjastot ja arkistot ovat ylen rikkaita tällaisista aarteista. Siellä tällainen arkistoaarre esiintyy wain yhtenä monien saman wertaisten, ehkäpä arwokkaampienkin rinnalla. – Meille jälleen omaisuudeksemme palautettuna se esiintyisi yksinomaisena arkistollisena suuraarteena muita kaikkia harwalukuisia samantapaisia melkoista korkeampana.⁵⁹³

Kirjan historiallinen arvo tuntuu ikään kuin laimenevan, kun sitä säilytettiin Ruotsissa muiden yhtä merkittävien, ellei merkittävämpien, lähteiden kanssa. Kirja oli ainutlaatuinen ja arvokas nimenomaan suomalaisessa kontekstissa, jossa keskiaikaisia lähteitä oli säilynyt vain vähän, ja osana suomalaista historiakulttuuria ja kansallista kertomusta. Ruotsissa kirja oli vain yksi monista kirkollisista kopiokirjoista esimerkiksi Uppsalan, Strängnäsin ja Linköpingsin kopiokirjojen joukossa.⁵⁹⁴ Ajatus rinnastuu diplomataarimuotoisten julkaisujen tavoitteeseen kerätä kansakuntaa käsittelevät lähteet kansallisiin kokoelmiin ja erottaa ne laajemmista yhteyksistä.

Finnbergin esiin ottama *Mustan kirjan* palauttaminen oli hankala aihe. Asiakirjojen palautukset Ruotsin valtionarkistosta olivat 1810-luvulla tehtyjen siirtojen jälkeen virallisella tasolla kilpistyneet vuosisadan lopussa Reinhold Hausenin turhiin yrityksiin saada vuoden 1809 rauhansopimuksen arkistosiirtoihin suomalaisesta näkökulmasta vielä sisältäviä aineistoja edes jossakin määrin siirrettyä Suomeen. Ruotsin Valtionarkisto oli päättäväisesti kieltäytynyt uusista siirroista katsoen täyttäneensä rauhansopimuksen

589 Finnberg, ”Turun tuomiokirkon perustamis- eli ”mustakirja” olisi palautettava takaisin Suomeen”.

590 Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, 168; Berger, ”The role of national archives in constructing national master narratives in Europe”, 6; Verschaffel, ”Something More Than a Storage Warehouse”, 34; Saxer, ”Monumental Undertakings”, 49; Aronsson, ”Explaining National Museums”, 45.

591 ”Turun tuomiokirkon perustamiskirjan antamisesta on tänään kulunut seitsemän vuosisataa”, *Turunmaa* 23.1.1929.

592 Vert. Jalava, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, 168.

593 Finnberg, ”Turun tuomiokirkon perustamis- eli ”mustakirja” olisi palautettava takaisin Suomeen”.

594 Ks. esim. Fritz, *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början*.

ehdot, kun se oli siirtänyt hallinnon toiminnan kannalta olennaiset asiakirjat Suomeen. Tutkimuksen kannalta arvokkaat lähteet, kuten *Musta kirja*, eivät ruotsalaisten tulkinnan mukaan kuuluneet lainkaan sopimuksen piiriin. Ruotsalaisten kanssa aikaan saadut sopimukset asiakirja-aineistojen vaihdoista puolestaan kilpistyivät suomalaisten vastustukseen.⁵⁹⁵

Finnberg asetti luottonsa Tanskan osoittamaan esimerkkiin. Tanska oli vuonna 1925 palauttanut Turussa 1480-luvulla valmistetun ja 1500-luvun alussa Tanskaan ryöstetyn Ejbyn kalkin Turun tuomiokirkolle. Tässä palautuksessa Finnberg oli itse yksityishenkilönä toiminut asian alullepanijana.⁵⁹⁶ Aika saattoi siis olla otollinen uudelle keskustelulle myös *Mustan kirjan* kohdalla. Tilannetta voidaan verrata myös Islannissa ja Tanskassa käytyyn keskusteluun islantilaisten saagojen ja muiden historiallisten lähteiden palauttamisesta Tanskasta Islantiin. Keskustelu käynnistyi 1900-luvun alussa ja siirto toteutui lopulta 1970-luvulla.⁵⁹⁷

Aihe on ollut ajankohtainen myös viime vuosina, kun esimerkiksi Egypti on vaatinut palautettavaksi maasta etenkin 1700- ja 1800-luvuilla Euroopan ja Yhdysvaltojen suuriin museoihin ja yksityiskokoelmiin vietyjä kulttuuriperintöaineistoja. Suomalaisessa kontekstissa samaa keskustelua on käyty saamelaisien oikeuksista ja syksyllä 2019 erityisesti Kansallismuseon kokoelmiin kuuluneen Yhdysvaltain alkuperäiskansojen esineistön palauttamisesta Yhdysvaltoihin.⁵⁹⁸ Keskustelun lähtökohdat ovat kuitenkin nykyään osin toisenlaiset alkuperäiskansojen oikeuksien ja kolonialististen käytäntöjen purkamisen ollessa sen keskiössä.

Mustan kirjan kohdalla keskustelua palauttamisesta käytiin ainakin kesään 1929, jolloin *Uusi Suomi* uutisoi Ruotsin arkkipiispan ottaneen kirjan palauttamisen sydämen asiakseen ja Ruotsin Valtionarkiston johtaja Helge Ahlmqvistin (1880–1944) ilmoittaneen päätösvallan olevan arkiston sijaan maan hallituksella. Finnberg ja Turun historiallinen museo olivat tiedustelleet myös Vatikaanista, oliko *Mustaan kirjaan* kopioitujen asiakirjojen alkuperäisiä versioita säilynyt.⁵⁹⁹ *Mustan kirjan* käsikirjoituksen palauttaminen Suomeen ei onnistunut, mutta kirja oli mahdollista tuoda kotimaahan

---

595 Leino-Kaukiainen, ”Yhteistyössä tutkimuksen puolesta”, 321–324; Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 30–41, 89–93; Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*, 9–14, 155–183.

596 Appelgren, ”Julius Finnberg”, 177–178. Ejbyn kalkista ks. esim. Juhani Rinne, ”Turun tuomiokirkon ”Ejbyn kalkki” ja sen henkilöhistoriallinen probleema”, *Turun Historiallinen Arkisto*, nro IX. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 1945, 229–262.

597 Guðmundur Hálfðanarson, ”Interpreting the Nordic Past. Icelandic Medieval Manuscripts and the Construction of a Modern Nation”, R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (eds.), *The Uses of the Middle Ages in Modern European States*. Palgrave Macmillan, London 2011, 52–71.

598 Ks. esim. Minna, Rinta-Tassi, ”Intiaanienväestön luot palaavat Yhdysvaltoihin – Kansallismuseo luovuttaa esineitä arvokkaasta kokoelmastaan”. YLE 3.10.2019; Eeva-Kristiina Harlin, ”Repatriation. Political Will and Museum Facilities”. K. Arvanitis & L. Tythacott, (eds.), *Museums and Restitution: New Practices, New Approaches*. Ashgate Publishing. Surrey 3.

599 ”Saadaanko Turun tuomiokirkon musta kirja takaisin?”, *Uusi Suomi* 153/1929. Vatikaanin arkiston lähdetilanteesta ja sitä koskevista virheellisistä luuloista ks. Aarno Maliniemi, ”Vatikaanin arkisto ja Suomen keskiajan tutkimus. Pari käytännönlähteistä näkökohtaa”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1–2 (1940), 227–231.

myös toisin keinoin. Vuonna 1931 Suomen Historiallinen Seura ryhtyi suunnittelemaan *Mustan kirjan* valokuvafaksimilen julkaisemista.⁶⁰⁰

Faksimilet ovat kokonaan oma julkaisulajinsa, joka on ollut suosittu paitsi historiallisten käsikirjoitusten ja asiakirjojen julkaisemisessa, myös erityisesti kirjallisuuden ja taiteen julkaisutyössä. Faksimilejen juuret ovat käsikirjoitusten kopioinnissa sekä taiteen julkaisemisessa esimerkiksi litografoina. Periaatteessa faksimileja on ollut niin kauan, kuin mekaaninen jäljennys on ollut mahdollista. Sana faksimile tulee sanoista *fac simile*, tehdä samanlainen. Näköispainoksen merkityksessä se alkoi vakiintua käyttöön 1830-luvulla, kun jäljennösten tuotantoa ei määrittänyt enää käytetty tekniikka, vaan kyky simuloida ja esittää alkuperäistä. Faksimile on 1800-luvulta lähtien alkanut tarkoittaa ennen kaikkea tarkan kopion laatimista.⁶⁰¹

Kirjallisuuden ja alkuperäislähteiden moderneja näköispainoksia ryhdyttiin julkaisemaan 1860-luvulla. Ensimmäisenä tällaisena näköispainoksena on usein pidetty saksalaisen raamatuntutkijan Constantin von Tischendorfin (1815–1874) vuonna 1862 julkaisemaa kreikankielisen Raamatun tekstin *Codex Sinaiticus* käsikirjoituksen näköispainosta *Bibliorum Codex Sinaiticus Petropolitanus*.⁶⁰² Esimerkiksi Englannissa *The Early English Text Society* perustettiin vuonna 1864 julkaisemaan varhaista englantilaista painamatonta kirjallisuutta sekä uudelleenjulkaisemaan arvokkaimpia painettuja julkaisuja, joiden saatavuus tai hinta estivät niiden hankinnan.⁶⁰³ Syyt faksimilejulkaisemiselle ovat pysyneet hyvin samanlaisina 1800-luvulta asti.

Vaikka näköispainokset ovat oma julkaisulajinsa, voivat ne olla keskenään hyvin erityyppisiä. Ne voivat pelkistetyimmillään keskittyä tuottamaan uudelleen pelkästään tekstin ja sen muodon. Usein näköispainoksissa yhdistyvät kuitenkin alkuperäiseen tekstiin toimittajien selitykset, kommentit ja jopa muutokset. Kunnianhimoisimmat näköispainokset voivat tavoitella koko käsikirjoituksen materiaalisen olemuksen uudelleen rakentamista kuvitusta, paperin laatua, sidontaa ja kansia myöten. Oma lukunsa ovat myös kartografiset näköispainokset sekä 2000-luvulla yleistyneet digitaaliset faksimilet.⁶⁰⁴ Uusimpaan julkaisutekniikkaan nojautuvat luksusnäköispainokset, jotka tavoittelevat alkuperäisen tuntua kaikin tavoin, ovat näköispainosten uusin ilmiö.⁶⁰⁵

Vuonna 1875 perustettu Suomen Historiallinen Seura oli alusta lähtien asettanut yhdeksi päätehtävistään lähteiden julkaisemisen ja toteuttanut tätä tehtävää 1880-luvulta lähtien. Lähteitä oli julkaistu vuodesta 1882 vuoteen 1915 *Todistuskappaleita Suomen historiaan* -sarjassa, joka käsitteli etenkin 1500–1800-lukujen lähteitä. *Mustan kirjan*

600 KA, Suomen historiallisen Seuran arkisto, C. Pöytäkirjat, Cb:1 Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1917–1937, Pöytäkirja 15.1.1931.

601 Meg Roland, “Facsimile Editions: Gesture and Projection”, *Textual Cultures*, 6:2 (2011), 51, 48–59; Emmanuel Pernoud, “The art of facsimile: Alfred Jarry and reproduction”, *Word & Image* 16:4 (2000), 352–362. Suomessa on aiemmin käytetty myös kirjoitusmuotoa facsimile.

602 Roland, “Facsimile Editions”, 50.

603 Seura toimii edelleen vapaaehtoisperiaatteella. *The Early English Text Society* 2018.

604 Roland, “Facsimile Editions”, 48–59.

605 Marta L. Werner, “Reportless Places’. Facing the Modern Manuscript”, *Textual Cultures*, 6:2 (2011), 78. Luksusnäköispainoksia tarjoaa esimerkiksi saksalainen Zierys Facsimiles (<https://www.zierysfacsimiles.com>)

julkaisutyön aikaan seurassa julkaistiin vuonna 1917 käynnistetyn *Suomen historian lähteitä* -sarjan ensimmäinen julkaisu, Jalmari Jaakkolan ja John E. Roosin (1893–1972) toimittama *Vuoden 1616 valitusluettelot*. Teos ilmestyi vuonna 1936. Seuran 75-vuotishistoriikissa vuonna 1950 Suomen historian dosentti Martti Ruutu (1910–2005) kuvailikin lähdejulkaisemista seuran työn näkyvimmäksi ja keskeisimmäksi tulokseksi.⁶⁰⁶

Mustan kirjan julkaisemista ryhtyi valmistelemaan seuran valitsema toimituskunta. Siihen kuuluivat Pohjoismaiden historian dosentti Jalmari Jaakkola, joka seuraavana vuonna nimitettiin Helsingin yliopiston Suomen historian professorin virkaan, valtionarkistonhoitaja ja vuonna 1933 professorin arvon saanut Kaarlo Blomstedt (1880–1949) sekä kirjastonhoitaja ja vuodesta 1945 Helsingin yliopiston kirkkohistorian professorina toiminut Aarno Maliniemi. Valtionarkiston puolesta työtä valvoi arkistoneuvos ja historioitsija John E. Roos.⁶⁰⁷

Blomstedt, Jaakkola ja Roos olivat vastikään vuonna 1930 saaneet yhdessä valmiiksi lähdejulkaisun *Suomen vanhimmat maakirjat I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*, joka oli ensimmäinen seuran toimittama painomonistustekniikalla toteutettu lähdejulkaisu. Käytetyn tekniikan oli kehittänyt kuvauksesta vastannut Kaarlo Kekoni (1890–1972). Tämän julkaisun toimituskunnan puheenjohtajana oli toiminut pohjoismaiden historian professori Väinö Voionmaa (1869–1947).⁶⁰⁸ *Mustan kirjan* varsinaisena toimittajana sekä johdannon kirjoittajana toimi keskiajan historiaan perehtynyt toimituskunnan puheenjohtaja Jaakkola. Hänen keskeistä rooliaan selittää se, että hän julkaisi vuonna 1931 keskiajan kopiokirjoja käsittelevän laajan tutkimuksensa *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme* ja oli siten perehtynyt kopiokirjoihin vastikään erityisen huolellisesti.⁶⁰⁹

Jaakkolan sekä kopiokirjoja käsittelevässä teoksessa että muissakin tutkimuksissaan tekemät toisinaan hyvinkin rohkeat tulkinnat erityisesti Suomen alueen varhaishistoriasta, josta kirjalliset lähteet ovat vähäiset tai olemattomat, ovat saaneet osakseen runsaasti kritiikkiä sekä niiden julkaisuaikaan että myöhemmin.⁶¹⁰ Erityisesti professorit Eino Jutikkala (1907–2006) ja Kauko Pirinen ovat kritisoineet Jaakkolan tapaa tulkita kopi-

606 Jalava ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, 175–177; Tuominen, *Suomen Historiallinen Seura 1875–1975*, 48–55; Martti Ruutu, ”Suomen Historiallisen Seuran 75-vuotistaipaleelta”, *Historiallinen Aikakauskirja* 3 (1950), 266–270. Ruutu (vuoteen 1910 Ruuth) sai professorin arvonimen vuonna 1962.

607 *Codices medii aevi Finlandiae 1*; Eino Jutikkala, ”Jaakkola, Jalmari”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4, SKS, Helsinki 1997–; Simo Heininen, ”Maliniemi, Aarno”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4, SKS, 1997–; Eljas Orrman, ”Blomstedt, Kaarlo”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4, SKS, Helsinki, 1997–.

608 *Suomen Vanhimmat Maakirjat. I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*, Väinö Voionmaa, Kaarlo Blomstedt, Jalmari Jaakkola & John E. Roos (toim.). SHS, Helsinki 1930; ”Y. S. Yrjö-Koskisen 100-vuotismuisto”, *Suomenmaa* 285/1930.

609 Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*.

610 Ks. esim. Pauli Kettunen, ”Historian kansallista tehtävää jatketaan, laajennetaan ja tutkitaan”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki 2019, 218–219; Tommila, *Suomen historian kirjoitus*, 186–188; Kauko Pirinen, ”Jalmari Jaakkolan keskiajan kuva tämän hetken näkökulmasta”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1985).

okirjojen syntyneen historiankirjoitusta varten ja siten aliarvioida kirkon hallinnon käytännölliset tarpeet.⁶¹¹ Etenkin Pirinen asetti johdonmukaisesti tutkimuksissaan kyseenalaisiksi Jalmari Jaakkolan tekemät tulkinnat Magnus Nicolain roolista keskiaikaisten kopiokirjojen synnyssä ja niiden osoittamasta renessanssihengestä Suomen kirkossa.⁶¹² Valokuvaedition toimittamiseen tämä kritiikki ei kuitenkaan ulottunut.

Myös toimituskunnan muut jäsenet olivat keskiajan ja lähteiden julkaisemisen asiantuntijoita. Blomstedt oli tutkimuksessaan keskittynyt 1500-luvun historiaan. Hän pyrki valtionarkistonhoitajana uudistamaan arkistoalaa sekä kehittämään esimerkiksi arkistolainsäädäntöä ja alan koulutusta. Blomstedt oli *Historiallisen Aikakauskirjan* perustajajäseniä ja toimi yhdessä Jaakkolan kanssa sen toimituksessa.⁶¹³

Maliniemen ominta alaa olivat keskiajan kirjallisuus ja paleografia. Hän oli niin kirja- ja kirkkohistorian kuin kirjastojenkin asiantuntija. Maliniemi julkaisi *Mustan kirjan* julkaisemisen aikaan myös muita lähdejulkaisuja, kuten kirjastonhoitaja ja professori Sven Gabriel Elmgrenin (1817–1897) aineistoja sisältäneen Suomen Historiallisen Seuran kustantaman *S. G. Elmgrenin Muistiinpanot* (1939) ja Suomen kirkkohistoriallisen seuran kustantaman piispa Henrikiä käsittelevän keskiaikaisen kirjallisuuden yhteen kokoavan teoksen *De S. Henrico, episcopo et martyre II* (1942).⁶¹⁴ Arkistoneuvos ja historioitsija John E. Roos julkaisi myös historiallisia lähteitä sekä *Mustan kirjan* julkaisutyön aikana että sen jälkeen. Hän toimitti vuonna 1936 julkaistun *Vuoden 1616 valitusluettelot* lisäksi myöhemmin Valtionarkistossa esimerkiksi Hämeen osuuden Suomen vuoden 1571 hopeaveroluetteloista (1944) sekä *Ivar Flemingin maakirjan* (1959).⁶¹⁵

Näköispainoksen julkaisua perusteltiin toimikunnassa sillä, että Hausenin laatima vuoden 1890 julkaisu oli loppuunmyyty. Suomen Historiallisessa Seurassa katsottiin, että tutkijoita varten oli tarpeellista saada käyttöön ”täysin varma ja virheetön laitos”.⁶¹⁶ Toimituskunnalla oli jo kokemusta *Suomen vanhimmat maakirjat* -teoksen julkaisemisesta faksimilena.⁶¹⁷ Samaa uutta tekniikkaa haluttiin hyödyntää myös *Mustan kirjan* julkaisemisessa.⁶¹⁸

Lopulta julkaisun toteutusmuodoksi valittiin valokuvaeditio. Varsinaisesta kuvaustyöstä vastasi tälläkin kertaa Valtionarkistossa valokuvaaja ja kustantaja Kaarlo Kekoni.

---

611 Jutikkala, ”Jaakkola, Jalmari”.

612 Pirinen, ”The Cartulary of Abo Cathedral”, 20–21. Pirinen, ”Jalmari Jaakkolan keskiajan kuva tämän hetken näkökulmasta”. Ks. myös Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*, 117–128.

613 Orrman, ”Blomstedt, Kaarlo”; Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 156–164.

614 *S. G. Elmgrenin Muistiinpanot*; *De S. Henrico, episcopo et martyre II*, Aarno Maliniemi (toim.), Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1942; Heininen, ”Maliniemi, Aarno”.

615 *Vuoden 1616 valitusluettelot*, Suomen historian lähteitä I, Jalmari Jaakkola & John E. Roos (toim.). SHS, Helsinki 1936; *Suomen hopeaveroluettelot 1571*, *Finlands silverskatteregister 1571 3, Häme*, John E. Roos (toim.). SHS, Helsinki 1944; *Ivar Flemingin maakirja, Ivar Flemings jordebok, Lisiä Suomen historiaan, Bidrag till Finlands Historia, 6*, John E. Roos (toim.). Valtionarkisto, Helsinki 1959.

616 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, C Pöytäkirjat, Ca:2 1929–1941, Pöytäkirja 26.1.1931. Perustelu toistuu myös esimerkiksi Kaarlo Blomstedtin Uudelle Suomelle antamassa lausunnossa. *Uusi Suomi* 15.10.1931.

617 *Suomen Vanhimmat Maakirjat. I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*.

618 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, C. Pöytäkirjat, Ca:2 1929–1941, Pöytäkirja 26.1.1931.

Kopiokirjat lainattiin vuonna 1931 Suomeen Ruotsin valtionarkistosta, mistä uutisoitiin esimerkiksi *Uudenkaupungin sanomissa* lokakuussa 1931 otsikolla ”Musta kirja on nyt Suomessa”. Päätöksen lainasta teki Ruotsin hallitus, ja asiassa eräänlaisena puhemiehenä toimi Ruotsin Valtionarkiston johtaja Ahlqvist.⁶¹⁹ Työryhmä kulki Hausenin ja Bomanssonin osoittamaa tietä, sillä sekin julkaisi *Mustan kirjan* lisäksi myös *Skoklosterin codex aboensiksen*, jonka Jaakkola oli ristinyt uudelleen *codex Särkilahdeksi* korostaakseen Magnus Nicolain roolia sen laadinnassa.⁶²⁰ Tällä kertaa *Mustan kirjan* sisäkirja julkaistiin erillisenä julkaisuna ja omana niteenään. Yhdessä valokuvaeditiot muodostivat kaksiosaisen sarjan *Codices medii aevi Finlandiae*.⁶²¹

Jo työn alkuvaiheessa ongelmia aiheuttivat painajaksi valitun Werner Söderström osakeyhtiön toimittamien näytearkkien laatu, joka ei vastannut toimikunnan vaatimuksia. Julkaisutyötä hidasti myös filmien paranteluun vaadittu työ, johon jouduttiin palkkaamaan Kekonille apua.⁶²² Tavoitteena oli saada julkaisut valmiiksi vuonna 1939 vietettyyn Henrik Gabriel Porthanin syntymän 200-vuotisjuhlaan, mikä olisi mainiosti korostanut teosten merkitystä ja Porthanin roolia *Mustan kirjan* tutkimuksessa. *Skoklosterin codex Aboensiksen* valokuvaus ja painaminen olivat valmiina jo vuonna 1935, mutta työ *Mustan kirjan* kanssa eteni hitaammin.⁶²³

Toinen maailmansota katkaisi julkaisutyön kokonaan viideksi vuodeksi, ja sodan jälkeen Werner Söderström osakeyhtiö ilmoitti, ettei voi vaikeuksien, joita ei tarkemmin selitetty, vuoksi painaa tekeillä olevaa julkaisua.⁶²⁴ Valmista *Mustaa kirjaa* päästiin lopulta ihailemaan vasta vuonna 1952, yli kaksikymmentä vuotta julkaisuidean esittämisestä.⁶²⁵ Julkaisun viivästyminen vuosilla ei ollut ainutlaatuisia. *Varsinais-Suomen maakirjan* valmistelu aloitettiin vuonna 1914, mutta pääasiassa rahoituksen keräämisessä kohdattujen vaikeuksien vuoksi valmis teos saatiin julkaistua vasta vuonna 1930.⁶²⁶

619 Ks. *Uusi Suomi* 15.10.1931; *Uuden kaupungin sanomat* 117/1931.

620 Ks. Jalmari Jaakkola, ”Johdanto”, Jalmari Jaakkola (toim.), *Codices medii aevi Finlandiae. 2, Codex Särkilahhti (Codex Aboensis Skokloster)*. SHS, Helsinki, 1952.

621 *Codices medii aevi Finlandiae* 2.

622 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Pöytäkirjat 1933–1953, Pöytäkirja 6.10.1933; KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Pöytäkirjat 1933–1953, Pöytäkirja 8.9.1937.

623 ”Suomen Historiallinen Seura v. 1938–1939”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1940); *Uusi Suomi* 10.11.1939; ”Suomen Historiallinen Seura v. 1934–1935”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1936).

624 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Pöytäkirjat 1933–1953, Pöytäkirja 16.6.1939; KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Pöytäkirjat 1933–1953, Pöytäkirja 10.5.1941. Pöytäkirja hyväksyttiin vasta 13.6.1946. KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Pöytäkirjat 1933–1953, Pöytäkirja 13.6.1949; KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Pöytäkirjat 1933–1953, Pöytäkirja 14.6.1950; ”Suomen Historiallinen Seura v. 1938–1939”; ”Suomen Historiallinen Seura v. 1942–1943”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1942).

625 *Codices medii aevi Finlandiae* 1.

626 ”Alkusanat”, Väinö Voionmaa, Kaarlo Blomstedt, Jalmari Jaakkola & John E. Roos (toim.), *Suomen Wanhimmat Maakirjat. I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*. SHS, Helsinki 1930.

Näköispainokset kiinnostivat etenkin kirjastoja ja seurakuntia, jotka tilasivat ne koelmiinsa. Kirkkoherranvirastoille ja kirjastoille lähetettiin myös teosten taustaa selittämään eripainos Jaakkolan *Historiallisessa Aikakauskirjassa* julkaistusta artikkelista *Suomen historian ja kirkon peruslähteet*, jossa hän avasi sekä *Mustan kirjan* että *Skoklosterin codex Aboensiksen* sisältöä ja vaiheita. Lahjoituksena teospari lähetettiin ainakin Turun yliopistoon, Eduskunnan kirjastoon sekä Jyväskylän kasvatusopilliseen korkeakouluun. Ruotsin valtionarkisto sai niin ikään omat niteensä.⁶²⁷

Toimituskunta julkaisi molemmat teokset kokonaisina kansia ja tyhjiä sivuja myöten. Käyttäjillä oli nyt ensimmäistä kertaa mahdollisuus päästä tutkimaan kopiokirjan tekstiä ja vapautua mahdollisista tekstinnettyjen lähdejulkaisujen virheistä ja tulkinnoista vierailematta kopiokirjojen luona Ruotsissa. Hausen oli *Mustan kirjan* editiossaan jättänyt julkaisematta kaikkia asiakirjojen variantteja, vaikka olikin lähdeviitteissä maininnut niiden olemassaolosta ja asiakirjoihin tehdyistä merkinnöistä kuten yliviivauksista. Hän oli myös jakanut sisäkkäisiä asiakirjoja omiksi kokonaisuuksikseen.⁶²⁸ Nyt myös nämä tekstit ja valinnat sekä kopioitsijoiden ja myöhempien käyttäjien erilaiset lisämerkinnät olivat tukijoiden saavutettavilla muutoinkin kuin kirjallisena kuvauksena.

Käyttäjät saivat kuvan esimerkiksi kirjan ulkonäöstä, sen sivujen asetelusta ja erilaisista käsialoista. Valokuvaeditiosta arvion laatinut Baltian alueen keskiaikaan erikoistunut professori Vilho Niitemaa korostikin arvioissaan ulkoisen lähdekritiikin mahdollistamista muillekin kuin niille, jotka pääsevät näkemään alkuperäisen käsikirjoituksen.⁶²⁹ Aikaisemmin pelkästään kielellisen tiedon kautta välittynyt kopiokirja oli nyt mahdollista hahmottaa myös ei-kielellisen tiedon kautta ja siten täydentää kielellisen tiedon välttämättä jättämiä puutteita.⁶³⁰

Niitemaa nosti arvioissaan esiin myös mahdollisuuden käyttää lähteitä arkistollisena kokonaisuutena.⁶³¹ *Musta kirja* julkaistiin nyt ensi kertaa alkuperäisessä järjestyksessä eikä kronologisesti järjestettynä. Lukijoiden ei tarvinnut rakentaa pelkästään Hausenin julkaiseman sisällysluettelon tai folionumeroiden avulla kuvaa kirjan järjestyksestä ja asiakirjojen keskinäisistä suhteista. Sisällysluettelo on oiva apuväline kokonaisuuden hahmottamiseen, mutta edellyttää käyttäjältä asiakirjojen järjestämistä joko konkreettisesti tai mielikuvissa toiseen järjestykseen kuin mihin ne julkaisussa on painettu. Valokuvaeditio poikkesi aikaisemmista julkaisuista myös siinä, että se ei kadottanut asiakirjojen keskinäisiä yhteyksiä, mikä helposti tapahtui kronologisessa järjestyksessä, yksittäisiä

627 ”Suomen historiallinen Seura v. 1953–1954”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1955); Jalmari Jaakkola, ”Suomen historian ja kirkon peruslähteet”, *Historiallinen Aikakauskirja*, 1 (1954). KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. Jakelua koskevat asiakirjat.

628 Ks. esim. REA 174, jonka variantti on yliviivattuna foliolla 10 v.

629 Vilho Niitemaa, ”Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1954), 36.

630 Ks. Lauri Viinikkala, Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa? Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon suhde yhdistetyn todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä menneisyyden esityksissä. Turun yliopisto, Turku 2019, 13–15.

631 Niitemaa, ”Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja”, 36.

asiakirjoja julkaisemalla tai kun asiakirjoja julkaistiin laajemman lähdeaineiston lomassa kuten *Finlands medeltidsurkunderissa*.

Sekä *Mustan kirjan* että *Skoklosterin codex Aboensiksen* julkaisuun liitettiin professori Jaakkolan laatima johdanto. *Mustan kirjan* johdannossa Jaakkola kommentoi erityisesti kirjan alkuperää ja vaiheita sekä sen erilaisten foliointien merkitystä, mitkä olivat hänelle läheisiä tutkimusaiheita *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme* teoksen kanssa tehdyn tutkimustyön kautta.⁶³² Foliointitapoja tarkastelemalla ja vertailemalla oli mahdollista tehdä päätelmiä kirjan muodostamisesta ja sen järjestyksessä tehdyistä muutoksista. Jaakkola pyrki osoittamaan tekstissään teoksen alkuperäisen muodon merkityksen tutkimukselle ja kritisoi siksi aiempaa ratkaisua julkaista *Musta kirja* kronologisesti järjestettynä. Hän todisti myös kirjan olleen alun perin osa laajempaa lähdekokonaisuutta, mitä oli esittänyt myös Reinhold Hausen. Tulkinta perustui etenkin kirjan nimeen, jota on asiakirjalähteissä käytetty selkeästi laajemmasta kokoelmasta vielä 1500-luvulla.⁶³³ Jaakkolan ohella myös Niitemaa kritisoi arvioissaan päätöstä julkaista *Musta kirja* vuonna 1890 kronologisessa järjestyksessä.⁶³⁴

Uusi näköispainoskaan ei ollut ongelmaton. Vaikka näköispainokset tuovat lähteen näennäisesti sellaisenaan käyttäjän eteen, on tutkimuksessa korostettu sitä, että ne eivät silti paljasta lähteen kaikkia ominaisuuksia.⁶³⁵ Alkuperäistä jäljittelevässä julkaisussa, kuten valokuvafaksimilessä, voi olla runsaasti siitä poikkeavia piirteitä, joita käyttäjän saattaa olla hankalaa hahmottaa tai tavoittaa. Näköispainoksen sidonta, kannen suunnittelu ja käytetty paperi ovat väistämättä alkuperäisestä poikkeavia joko siitä syystä, ettei alkuperäisen kaltaista ole mahdollista toteuttaa, tai kenties useammin taloudellisista syistä. Lähteen aineellisia ulottuvuuksia kuten tuoksua, tuntua tai painoa on lähes mahdotonta toisintaa.⁶³⁶

Mustan kirjan kohdalla esimerkiksi kirjan nahalla päällystettyjä puisia kansia, kansien nahan kuviointien kolmiulotteisuutta tai keskiaikaisen paperin tuntua ei edes yritetty jäljitellä. Kirja haluttiin tuoda ”tutkijoiden käsiin tekstin puolesta tarkalleen siinä muodossa, missä ne alkuaan ovat kirjoitetut.”⁶³⁷ Tavoitteena ei ollut tuottaa myös fyysiseltä olemukseltaan alkuperäistä jäljittelevää teosta ja toimittajat olivat selkeästi olleet tietoisia siitä, että valokuvaus tuo vain itse tekstin sellaisenaan lukijan tavoitettaville. Tässä mielessä teos sopi Niitemaan mielestä erinomaisesti myös paleografian opettamiseen⁶³⁸. Vaikka jo vuoden 1890 julkaisua levitettiin lyseoihin ja yliopistoihin, ei se vastannut paleografisen opetuksen tarpeisiin, vaan rajoittui asiakirjojen sisällön julkaisemiseen ja kuvailuun.

632 Jaakkola, ”Registrum Ecclesiae Aboensis”, XXI–XXIV. Ks. esim. Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*. Ks. myös Kallio, ”Turun tuomiokapitulin keskiaikaiset kopiokirjat”, 102–103.

633 Jaakkola, ”Registrun Ecclesiae Aboensis”, XXV–XXVI.

634 Niitemaa, ”Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja”, 36.

635 James L. W. West III, ”Are manuscript Facsimiles still viable?”, *Textual cultures* 6:2 (2011), 103–108.

636 Bornstein, ”Facsimiles and their Limits”, 92–102.

637 *Historiallinen Aikakauskirja* 4 (1930), 356–366.

638 Niitemaa, ”Mustakirja ja codex Särkilähti”, 36.

Yleensä näköispainos tuo tekstiin myös paljon uutta sisältöä, joka toki on jossain määrin selkeämmin erotettavissa. Julkaisuun lisätään vähintään tekijän, kustantajan ja painon tiedot, mutta usein myös esimerkiksi johdanto, nootteja, selityksiä ja uudenlainen ulkomuoto.⁶³⁹ Näköispainokseen voi tulla julkaisuvaiheessa myös tahattomia muutoksia. Osa käsikirjoituksen piirteistä voi jäädä toisintumatta joko teknisten rajoitteiden tai inhimillisten virheiden vuoksi. *Mustan kirjan* kohdalla selkeitä lisäyksiä olivat teoksen nimiölehti, alkusanat sekä neljällä eri kielellä julkaistu johdanto. Kirjan kannet ja selkämys julkaistiin teoksessa, mutta ne oli koottu kirjan loppuun yhdelle sivulle, mikä ei pyrkinyt jäljittelemään kirjan ulkoasua.

1930-luvulle tultaessa oli teknisesti ja taloudellisesti mahdollista julkaista laaja valokuvaeditio alkuperäisestä kopiokirjasta. Ulkomailla tällaisia teoksia oli julkaistu jo aiemmin. Kauko Pirinen julistikin uutta julkaisua käsittelevässä sanomalehtiartikkelissaan vuonna 1955: ”Nyt Suomi on tälläkin kulttuurityön saralla astunut vanhojen sivistysmaiden rinnalle”. Pirinen mainitsi useimpien vanhojen kulttuurimaiden jo ehtineen julkaista ”facsimile-laitoksen erikoisen arvokkaita keskiaikaan liittyviä käsikirjoituksia”. Suomessa oli ennen *Mustaa kirjaa* julkaistu näköispainoksena maakirjojen lisäksi vuoden 1642 Raamattu (1942)⁶⁴⁰ sekä vuosina 1937–1940 pappi ja kirjailija Christfrid Gananderin (1741–1790) vuonna 1787 valmistunut mutta tuolloin painamatta jäänyt niin kutsuttu Gananderin sanakirja. Se oli ensimmäinen suomen kielen sanakirja, jossa oli kuvattu sanojen käyttöä laajalla esimerkkiaineistolla.⁶⁴¹

Teknisten ratkaisujen merkitystä näköispainokselle ei voi aliarvioida. Ne vaikuttavat sekä teoksen laatuun, hintaan että saatavuuteen. Samaan aikaan *Mustan kirjan* julkaisun kanssa näköispainosten kanssa työskennellyt yhdysvaltalainen kirjallisuustieteilijä ja tekstikriitikko Fredson Bowers (1905–1991) nosti vuonna 1955 erityisesti esiin painotyön jälkeen vaikuttavat tekniset ratkaisut sekä tekstile julkaisemisen aikana tehtyjen korjausten ja muutosten merkityksen. Bowersin pohdinnassa korostui se, että moderneilla tekniikoilla tuli pystyä parempaan kuin aikaisemmin. Tekniikan parantuminen ei kuitenkaan taannut näköispainosten laadun parantumista automaattisesti. Vuonna 1955 julkaistussa kirjallisuudentutkimuksen piirissä erittäin tunnetussa Shakespearen teosten faksimilejulkaisun arvioissa Bowers totesi uuden julkaisun olevan huonompilaatuinen kuin 1900-luvun alun ja 1860-luvun näköispainokset ja kuitenkin, ikävä kyllä, paremmin saatavilla. Arvioitavana olleessa näköispainoksessa tieteellisen ja teknisen

639 Bornstein, ”Facsimiles and their Limits”, 92–102.

640 *Biblia, se on coco pyhä ramattu : suomexi : päänramattu in Hebrean ja Grecan jälkeen: Esipuhetten marginaliain concordantiain selitösten ja registrein cansa : Stockholmis Präntätty Heinrich Keisarilda / Anno 1642.* WSOY, Porvoo 1942.

641 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. ”Turun tuomiokirkon ”Musta kirja”. Keskiaikamme käsikirjoitusaarre facsimile-laitoksena. Helsingin Sanomille arkistonhoitaja Kauko Pirinen”. Christfrid Gananderin vuonna 1787 valmistunut *Nytt Finskt Lexicon* käsikirjoitus jäi aikanaan painamatta. Se julkaistiin näköispainoksena vasta vuosina 1937–1940. *Nytt finskt lexicon. Uusi suomen sanakirja.* 1–3. Ganander, Christfrid & Toivonen, Y. H. (toim.). WSOY, Porvoo 1937–1940. ”Gananderin sanakirja”, Kotimaisten kielten keskus 2019.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, written in a cursive script.

1385.
1470.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of dense cursive script. The text is written on a parchment-like surface and appears to be a historical document or record.

A small, stylized handwritten mark or signature located on the left side of the page, below the main text.

laadun edelle olivat menneet teoksen saatavuus ja edullisuus eikä valittu julkaisuteknikka voinut tuoda esiin kaikkia käsikirjoituksen ominaisuuksia.⁶⁴²

Bowersin mielestä olennainen oli teknisen toteutuksen valinnan ohella myös kysymys siitä, kuka korjaukset ja muutokset teki, ja minkälaisella osaamisella. Tässä tulee esiin julkaisemisessa tapahtunut muutos, teknisten asiantuntijoiden tulo mukaan julkaisutyöhön. Bowersin mielestä kuvien parantelun ja viimeistelyn jättäminen pelkääntään teknisille asiantuntijoille oli riski, sillä he vain harvoin tunsivat julkaistavaa tekstiä ja sen kontekstia. Esimerkiksi hän nosti tiettyjen välimerkkien katoamisen Shakespearen tekstistä kuvausjäljen korjailun yhteydessä.⁶⁴³

Bowers kutsuikin arviossaan faksimilejulkaisua vaaralliseksi auktoriteetiksi (*unsafe authority*). Luonnehdinta pohjautui siihen, että hänen mielestään arvioidussa julkaisussa oli edullisuutta tavoiteltaessa päädytty sellaisiin teknisiin ratkaisuihin ja työtapoihin, joilla oli mahdotonta tuottaa tarkkaa kopiota alkuperäisestä teoksesta. Bowers kritisoi etenkin sitä, että näköispainoksen toimittajat korostivat tästä huolimatta johdannossaan näköispainoksen olevan niin tarkka ja uskollinen alkuperäiselle kuin moderneilla julkaisuteknikoilla oli mahdollista. Tämä oli hänen mielestään harhaanjohtavaa.⁶⁴⁴ Tietyllä tapaa lähdejulkaisun voidaan nähdä olevan aina vaarallinen auktoriteetti. Alkuperäisen lähteen koko olemusta on yleensä lähes mahdotonta toisintaa, mutta julkaisuissa keskitytään korostamaan niitä piiriteitä, jotka on voitu tuoda lukijoiden tavoitettavaksi. Julkaisemisen läpinäkyvyyden korostamisella voidaan hälventää tätä auktoriteetin vaarallisuutta ja antaa käyttäjille eväitä julkaisun tieteellisen ja teknisen laadun arviointiin.

Mustan kirjan kohdalla edullisuuden tavoittelu ei ollut julkaisijoilla päällimmäisenä mielessä, sillä halvimmillaan teokset saattoi ostaa 24 000 markalla, joka oli huomattavan suuri summa kirjasta.⁶⁴⁵ Nykynäkökulmasta teoksen mustavalkoiset valokuvajäljennökset voidaan kuitenkin nähdä jossakin määrin ongelmallisina. Mustavalkoisuus aiheuttaa esimerkiksi sen, että kuvista on lähes mahdotonta erottaa erilaisia kirjoituksessa käytettyjä musteita. Tämä voi vaikeuttaa muun muassa tekstin eri vaiheiden hahmottamista, mikä on olennaista lähteessä, joka koostuu useiden eri kirjoittajien eri aikoina laatimista teksteistä (kuva 19).⁶⁴⁶ Teos kuitenkin täytti toimittajien tavoitteen välttää ”ne virheelisyydet, joita voi sattua, kun alkuperäinen lähde jäljentävän lukijan ehkä väärinkäsittämänä tai painovirheen kautta joutuu tutkijalle painokirjakeladelmanana”.⁶⁴⁷

642 Fredson Bowers, ”The Yale Folio Facsimile and Scholarship Reviewed Work(s): Mr. William Shakespeares Comedies, Histories, & Tragedies by Helge Kökeritz”, *Modern Philology* 53:1 (1955), 50–57.

643 Fredson Bowers, ”The Yale Folio Facsimile and Scholarship Reviewed Work(s)”, 54–64.

644 Fredson Bowers, ”The Yale Folio Facsimile and Scholarship Reviewed Work(s)”, 50–57.

645 Nykyrahaan muunnettuna karkeasti lähes 800 euroa.

646 West, ”Are manuscript Facsimiles still viable?”, 106.

647 *Historiallinen Aikakauskirja* 4 (1930), 356–366.

Kuva 19. *Mustan kirjan* valokuvafaksimile *Codices medii aevi Finlandiae. 1, Registrum ecclesiae Aboensis* sisältää mustavalkoiset valokuvat kopiokirjan sivuista.

Professori Niitemaa ei arviossaan puuttunut teoksen teknisiin ratkaisuihin, joten ilmeisesti ne tyydyttivät häntä. Kauko Pirinen totesi valokuvaus- ja painotyön tekevän oikeutta originaaleille.⁶⁴⁸ Tyytyväisyyttä voi selittää paitsi teoksen laatu, myös julkaisutavan uutuus Suomessa. Valokuvaeditio oli jotain niin uutta, että Niitemaa toteaa arviossaan teoksen olevan uusi aluevaltaus kulttuurityön saralla.⁶⁴⁹ Pirisen toteamus ”Musta kirja ei varsinaisesti ole mikään loistokäsikirjoitus. Se on paperia, ei pergamenttia. Varsinaista kuvitusta ei ole. Keskiaikainen huoliteltu kirjurin käsiala on kuitenkin monin paikoin hyvin kaunista ja varsinkin alkukirjaimet taidokkaasti sommiteltuja”⁶⁵⁰ antaa myös ymmärtää, ettei erityisen korkeaa teknistä tasoa välttämättä koettu kovin hyödylliseksi tutkimuksen näkökulmasta.

Kansallinen ja kansainvälinen muistomerkki

Jalmari Jaakkola pohti puheessaan yleisen historian professori J. R. Danielson-Kalmarin (1853–1933) syntymän satavuotisjuhlassa vuonna 1953 *Mustan kirjan* julkaisemisen merkitystä. Hän korosti sen aikaisen tekniikan pelastaneen teokset siltä uhalta, että, ”ylitsemme käynyt maailmanpalo olisi ehtinyt tuhota myös nämä kristillisen kulttuurikehityksemme perusmuistomerkit”. Jaakkola kehottikin iloitsemaan vilpittömästi siitä, että valokuvafaksimilet olivat nyt kaiken inhimillisen todennäköisyyden mukaan ikuisiksi ajoiksi pelastaneet arvokkaat lähdetekokset jälkimaailmalle. Hän toi esiin, että se mitä oli jäänyt jäljelle, oli korvaamattoman arvokasta pienelle kansalle, jolta kohtalo oli riistänyt valtaosan historiallisista todisteista.⁶⁵¹ Toimituskunta korosti myös kirkkoherranvirastoille osoittamassaan kirjeessä julkaisseensa teokset pelastaakseen kirkon ja kansan arvokkaimmat historialliset lähdekirjat tuholta.⁶⁵²

Tuho ja hävitys olivat julkaisemisen aikaan ajankohtaisia kahden maailmansodan aiheuttettua mittaamattomia vahinkoja niin arkistoille kuin muullekin kulttuuriperinnölle.⁶⁵³ Myös professori Niitemaa nosti arviossaan tärkeäksi lähteiden pelastumisen

648 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. ”Turun tuomiokirkon ”Musta kirja”. Keskiaikamme käsikirjoitusaarre facsimile-laitoksena. Helsingin Sanomille arkistonhoitaja Kauko Pirinen”.

649 Vilho Niitemaa, ”Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja”, 33–37.

650 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. ”Turun tuomiokirkon ”Musta kirja”. Keskiaikamme käsikirjoitusaarre facsimile-laitoksena. Helsingin Sanomille arkistonhoitaja Kauko Pirinen”.

651 Jalmari Jaakkola, ”Uudelle taipalelle lähdeittäessä. Toukokuun 7 p:n muistojen johdosta”, Puhe Helsingin yliopiston, Suomen historiallisen Seuran ja Historiallisen Aikakauskirjan järjestämässä J. R. Danielsson Kalmarin satavuotisjuhlassa, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1953).

652 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto, Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. Jakelua koskevat asiakirjat 13.3.1954. Sota-ajan arkisto-oloista suomesta ks. Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta, 166–203*.

653 Valtionarkiston sodan ajan vaiheista ks. Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta, 166–203*. Suomalaisista kirjastoista sodassa ks. Ilkka Mäkinen, ”Kirjastot sodassa, sota kirjastoissa”,

Kuva 20. Helsingin yliopiston Suomen historian professori filosofian tohtori Jalmari Jaakkola 1940-luvun lopulla. Museoviraston kuvakokoelmat, Historian kuvakokoelma.

Kuva 21. Arkkipiispa teologian tohtori Ilmari Salomies 1950-luvun alussa. Museoviraston kuvakokoelmat, Historian kuvakokoelma.

myös yleisölle avoimella luennolla otsikolla *Suomen historian lähteitä* kopiokirjojen synnystä, vaiheista ja Magnus Nicolain osuudesta. Mukana luovutustilaisuudessa oli kirjojen toimituskunnan lisäksi Suomen Historiallisen Seuran johtokunta sekä muun muassa Turun ja Porin läänin maaherra Erkki Härmä (1890–1957). Vasikannahkakansiin sidottut teokset vastaanotti arkkipiispa ja teologian tohtori Ilmari Salomies (1893–1973). Helsingin yliopiston kirkkohistorian professuuria ennen piispan kauttaan hoitanut Salomies oli julkaissut myös artikkelin teoksista *Uudessa Suomessa* loppuvuodesta 1953.⁶⁵⁵

Ilkka Mäkinen (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus, Helsinki 2009, 311–354.

654 Niitemaa, ”Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja”, 37.

655 *Uusi Aura* 18/1954; ”Suomen kirkon peruskirjat luovutettiin eilen Turun tuomiokirkolle”, *Suomen sosiaalidemokraatti*, 20.1.1954; ”Historiantutkijat kokoontuvat Turussa”, *Suomen sosiaalidemokraatti* 17.1.1954; *Uusi Suomi*, 330/1953.

tuholta. Hän totesi varsin aiheellisesti: ”Viime vuosikymmenten totaaliset suursodat, joiden tuhot nimenomaan arkistojen kohdalta ovat olleet varsin raskaat, riittänevät perusteluksi sille, että meidänkin on puolestamme tehtävä voitavamme tällaisten korvaamattomien kansallisten aarteiden pelastamiseksi.”⁶⁵⁴ Sekä Jaakkolan, Niitemaan että toimituskunnan lausunnot antavat ymmärtää, ettei Hausenin työtä nähty riittävänä lähteiden säilymisen kannalta. Ilman valokuvaeditiota käsitys *Mustasta kirjasta* kokonaisuutena jäisi väistämättä vajavaiseksi, jos kopiokirja tuhoutuisi.

Valmiit kirjat lahjoitettiin Turun tuomiokirkolle juhllallisesti tammikuussa 1954 Suomen Historiallisen Seuran kokouksen yhteydessä. Kokouksessa Jalmari Jaakkola esitelmöi

Arkipiispa Salomies totesi lahjoitustilaisuudessa kirkon nykyisten työntekijöiden näkevän teoksessa ”kunnianosoituksen koko Suomen kirkolle” ja ”vaskea kestävämmän muistomerkin kauan sitten poismenneiden työlle.”⁶⁵⁶ Kirjat olivat konkreettinen, pysyvä ja käsin kosketeltava todiste kirkon ja sen toimijoiden roolista suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin rakentamisessa, sellainen historiakulttuurin elementti, jonka avulla kertomusta kirkon ja suomalaisen kulttuurin pitkästä yhteisestä taipaleesta voitiin rakentaa. *Musta kirja* kuvasti erinomaisesti kirkon roolia yhteiskunnan vakiintumisessa sekä sen piirissä toimineiden vaikutusta koko yhteiskuntaan niin menneisyydessä kuin nykyisyydessäkin.

Teokset sijoitettiin Turun tuomiokirkossa arvokkaalle paikalle kaikkien pyhien kuoriin. Arkipiispa kuvasi niiden sijoittelun taustalla olevia syitä teoksia käsittelevässä kirjoituksessaan:

Se että Turun tuomiokirkon Musta kirja näin sijoitettuna on joutuva Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1642 Raamatun naapuruuteen, on omalta kohdaltaan muistuttava siitä tosiasiasta, ettei tämä juhlava ja ihastuttavan kaunis kirja ole vain historian tutkijoillemme valmistettu apuväline, vaan että myös se – kuten julkaisijan taholta on lausuttu – on tarkoitettu kunnianosoitukseksi Suomen kirkolle ja menneiden polvien työlle.⁶⁵⁷

Teosten mittaamatonta historiallista arvoa sekä merkitystä kansallisina muistomerkkeinä saatettiin korostaa niiden fyysisellä sijoituspaikalla sekä sillä, mihin seuraan teokset asetettiin. Olennaista ei ollut ero luterilaisen kirkon ja keskiajan katolisen kirkon välillä, vaan kristillisen kulttuurin yhteisyys ja jatkuvuus. Keskiaikaiset kirkolliset kopiokirjat voitiin ongelmitta sijoittaa reformaation kannalta merkittävien teosten rinnalle. Ne kaikki olivat yhtä lailla osa suomalaista historiakulttuuria ja kirkon tietoisuutta. Tähän vaikutti eittämättä etenkin se, ettei Suomessa ollut vahvoja uskonnollisia vastakkainasetteluja katolisen ja luterilaisen kirkon välillä⁶⁵⁸. Kirkon tärkeimpien kirjallisten muistomerkkien sijoittaminen pääkuoriin voidaan nähdä vahvana historiapolitiittisena kannanottona, joka tuki kirkon asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen historiallisessa kertomuksessa.

Valokuvafaksimilen kohdalla nousee vahvasti esiin ajatus historian jatkumosta. Niitemaa korosti arviossaan käsillä olleen julkaisun kruunanneen lähes tuhatvuotisen historiallisen kehityssarjan keskiajalta, lähteiden kointityön ja tieteellisen historian tutkimuksen kautta aina uuden ajan painomenetelmien tarjoamiin mahdollisuuksiin. Hänen mielestään faksimilet olivat turvanneet ”kopiokirjojemme tulevaisuuden”.⁶⁵⁹ Näköispainokset konkreettisesti yhdistivät menneen, nykyisen ja tulevan ja ne voitiin asettaa näytteille muistuttamaan tästä jatkumosta.⁶⁶⁰

---

656 *Helsingin sanomat*, 18/1954.

657 *Uusi Suomi*, 330/1953.

658 Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen, ”Nordic National Histories”, 260.

659 Niitemaa, ”Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja”, 37.

660 Vrt. Saxer, ”Monumental Undertakings”, 51; Aronsson, *Historiebruk*, 17–25.

**Suurin
upein
arvokkain
lahjakirja**

KESKIAIKAiset KOPIOKIRJAMME

I TURUN TUOMIOKIRKON MUSTA KIRJA
II SÄRKILAHDEN KOPIOKIRJA

Loistoasuinen valokuvapainos kansallisen menneisyytemme ainutlaatuisista, maamme useimpia paikkakuntia käsittelevistä tiedonlähteistä.

1.000 suurta foliosivua. Hinta puolinahk. 24.000:—, kokonahk 28.000:—.

Saatavana kirjakaupoista ja kustantajalta.

SUOMEN HISTORIAALLINEN SEURA
Helsinki, Säätytalo.

Kuva 22. Mainoksissa eivät jää huomiotta *Mustan kirjan* ja *Särkilahden kopiokirjan* näköispainosten erinomainen laatu, valokuvapainoksen erityisyys ja loistokas ulkoasu, jotka näkyvät myös kirjojen hinnassa. *Uusi Suomi* 22.12.1953.

vien tietojen käsittelevän ”maamme useimpia paikkakuntia”.⁶⁶³ Paikallistietoon vetoaminen oli luontevaa, ottaen huomioon suomalaisen paikallishistoriakiinnostuksen, joka kumpusi siitä, ettei omaa valtiollista historiaa ollut ja monia Suomea laajemmin käsitteleviä lähteitä säilytettiin muiden maiden, pääasiassa Ruotsin, arkistoissa.⁶⁶⁴ Jo ennen vuoden 1890 edition julkaisemista *Musta kirja* oli esiintynyt sanomalehdistössä nimenomaan paikallishistorian esityksissä.⁶⁶⁵

Näköispainos sai lehdistössä kaikin tavoin laajemman näkyvyyden kuin osin samaan aikaan työn alla ollut *Finlands medeltidsurkunder* -sarja. Erityisen mielenkiintoista tämä

661 *Uusi Aura*, 18/1954.

662 Ks. Finnberg, ”Turun tuomiokirkon perustamis- eli ”mustakirja” olisi palautettava takaisin Suomeen”.

663 ”Keskiaikaiset kopiokirjamme”, *Uusi Suomi* 22.12.1953.

664 Ks. esim. Engman, ”The Finland-Swedes: a case of a failed national history”, 166–167.

665 Ks. luku ”Mustan kirjan julkaiseminen Suomen ensimmäisessä sanomalehdessä”.

Arkkipiispa Salomies otti luovutustilaisuudessa kantaa myös kopiokirjojen omistajuuteen: ”Suomen historiaa valaisevista asiakirjakokelmista vanhimmat ja arvokkaimmat nyt joskaan eivät alkuperäisinä niin kuitenkin jaloon asuun saatettuina palaavat vuosisatoja kestäneeltä harharekeltään ainoan laillisen omistajansa haltuun”⁶⁶¹. Lausuma korosti julkaisujen korjauvan tiettyssä määrin *Mustan kirjan* omistusoikeuden kohdalla nähdyn epäoikeudenmukaisuuden, jota oli käsitelty jo vuoden 1929 juhlinnan yhteydessä.⁶⁶² Historiallisen tiedon omistaminen lähes korvasi sen, että kopiokirjat objekteina olivat edelleen Ruotsin valtionarkiston hallussa.

Historiallisen arvon ohella uudet julkaisut nähtiin myös mitä mainioimpina lahjaesineinä, mistä kertovat eri lehdissä julkaisut mainokset (Kuva 22). Niissä kirjoja kuvailtiin mitä suurimmiksi, upeimmiksi ja arvokkaimmiksi lahjakirjoiksi. Ainutlaatuisiksi korostettuja kirjoja pyrittiin tuomaan lähelle mahdollisia ostajia mainitsemalla niiden sisältä-

on siksi, että teospari oli vielä hankalammin suuren yleisön ymmärrettävissä kuin *Finlands medeltidsurkunder*, jossa keskiaikainen käsiala oli muunnettu painetuksi tekstiksi ja jokaisesta asiakirjasta oli saatavilla moderni ruotsinkielinen regista. Valokuvaeditio on tosin edelleen ainoa *Mustan kirjan* editio, jossa suomenkielinen yleisö on otettu huomioon suomenkielisellä johdannolla. Näköispainoksen arvo ja erityisyys muille kuin keskiajantutkijoille vaikuttaakin olevan enemmän ulkoisissa seikoissa ja teoksen symbolisessa arvossa. Kuka tahansa saattoi hankkimalla upeat lahjakirjat itse konkreettisesti kokea ja aistia suomalaisten yhteyden eurooppalaiseen kulttuuripiiriin.

1900-luvulla tapahtunut tutkimusympäristön muutos ja kansainvälistyminen näkyvät selkeästi *Mustan kirjan* valokuvaeditiossa. Näköispainos on tarkoitettu myös kansainväliselle tutkijayhteisölle, mitä korostettiin seuran lahjoittajajäsenille.⁶⁶⁶ Julkaisua levitti ulkomaille tunnettu arvosteosten kööpenhaminalainen kustantaja Einar Munksgaard.⁶⁶⁷ Teoksen johdanto oli mahdollista lukea latinaksi, suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Valokuvat antoivat kansainväliselle keskiajantutkijoiden piirille mahdollisuuden tutustua kopiokirjan sivuihin muutenkin kuin kielellisen esityksen kautta. Suuri osa *Mustan kirjan* asiakirjoista on kuitenkin kirjoitettu keskiajan ruotsilla tai keskialasaksalla, mikä väistämättä rajoitti niin kotimaisen kuin kansainvälisenkin yleisön mahdollisuuksia hyödyntää teosta.

Kansainvälisyyden korostaminen valokuvaedition laadinnassa liittyi kiinteästi historian tutkimuksen yleisempään kansainvälistymiseen 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Ensimmäinen historian tutkimuksen kansainvälinen kongressi oli järjestetty Haagissa vuonna 1898.⁶⁶⁸ Vuoden 1926 kongressissa perustettiin myös International Committee of Historical Sciences (ICHS), yhdistämään kansallisia historiatieteisiin painottuneita tieteellisiä seuroja, joita oli 1800-luvulla perustettu runsaasti tukemaan kansallista historian tutkimusta.⁶⁶⁹ Suomesta ICHS:n jäsen oli ja on edelleen juuri Suomen Historiallinen Seura. Suomalaisia tutkijoita osallistui kongresseihin alkuajoista lähtien. Esimerkiksi kuudennessa kongressissa Osllossa vuonna 1928 kielitieteilijä Jooseppi Julius Mikkola (1866–1946) esitelmöi otsikolla *Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan*

---

666 KA, Suomen Historiallisen Seuran arkisto, H. Sekalaisia arkistoja, Hk 1 *Mustan kirjan* julkaisemiskomitean arkisto, Kiitokset ja arvostelut, mainokset ym. Jakelua koskevat asiakirjat, Kirje lahjoittajajäsenille 9.12.1953.

667 Esitely myyjän kuvastossa *Novi Libri Books and Periodicals from Einar Munksgaard. International bookseller and publisher ltd.* Copenhagen, Denmark volume 15 (1953) number 1–2.

668 Ensimmäinen kongressi liittyi Société d'histoire diplomatique -seuran toimintaan ja keskittyi erityisesti diplomaattiseen. ICHS ei varsinaisesti laske sitä mukaan kongressien sarjaan, vaikka huomioikin sen järjestämisen. Ensimmäinen laajempi kongressi järjestettiin Pariisissa vuonna 1900.

669 Ks. esim. Gabrielle Lingelbach & Michael Vössig, "Serving the Profession: National Associations of Historians", Ilaria Porciani & Jo Tollebeek, *Setting the standards. Institutions, networks and communities of national historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 202–223. Western Michigan Universityn isännöimä maailman suurin keskiajantutkimukseen keskittyvä konferenssi *The International Congress on Medieval Studies* järjestettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1965.

historian lähteinä. Myös pohjoismaiset historioitsijat kokoontuivat yhteen 1900-luvun alusta asti.⁶⁷⁰

Kansainvälisiä keskiajantutkimukseen keskittyviä aikakauskirjoja oli alkanut myös ilmestyä jatkuvasti lisää jo 1800-luvulla perustettujen julkaisujen rinnalle. Yhä merkittävät julkaisut, kuten Medieval Academy of American julkaisema *Speculum* (1926) ja brittiläisen Society for the Study of Medieval Languages and Literatures julkaisema *Medium Ævum* (1932), laajensivat tutkijayhteisön mahdollisuuksia kehittää kansainvälistä yhteistyötä ja verkostoja juuri *Mustan kirjan* julkaisemisen käynnistymisen aikaan. Eino Jutikkala on korostanut, että erityisesti *Mustan kirjan* toimituskunnan puheenjohtaja Jaakkola tunsi hyvin koko Eurooppaa käsittelevää keskiajantutkimusta. Jutikkala arvioi, että Jaakkola kykeni asettamaan tulkinnoissaan Suomen alueen historialliset vaiheet kansainvälistä taustaa vasten määrätietoisemmin kuin aikaisemmat tutkijat.⁶⁷¹

Kansainvälisen yleisön tavoittamisesta kertoo konkreettisesti se, että teossarjan arvioi saksalaisessa *Historische Zeitschrift*issä vuonna 1955 virolaissaksalainen keskiajantutkija ja arkistonhoitaja Paul Johansen (1901–1965). Hän kiitti toimituskuntaa hyvin tehdystä työstä ja kaipasi lisäksi vain käyttöä helpottavia henkilö-, paikka- ja asiarekistereitä, joita ei valokuvafaksimielem aikaisemmista julkaisuista poiketen liitetty.⁶⁷² Hakemistoja oli julkaisuhankkeessa työstänyt 1930-luvulla Kauko Pirinen, mutta lopullisesta julkaisusta ne jäivät pois, mikä vaikeutti julkaisun käyttöä merkittävästi.⁶⁷³ Kansainvälisten suhteiden edistäjäksi teos päätyi myös esimerkiksi vuonna 1961, kun opetusministeri Heikki Hosia (1907–1997) antoi Vatikaanissa paavi Johannes XXIII:lle (1881–1963) hänen 80-vuotispäivänään lahjaksi kaksiosaisen lähdesarjan vasikannahkakansiin sidottuna. Samassa yhteydessä paaville lahjoitettiin myös valokuvaaja István Ráczin (1908–1998) toimittama teos *Suomen keskiajan taidearteita*.⁶⁷⁴

Näköispainos vuoden 1890 editiosta

Vuonna 1995 *Historiallisen Aikakauskirjan* vuoden ensimmäinen numero *Keskiajan valo ja varjo* oli omistettu keskiajantutkimukselle, joka oli noussut uudelleen suosituksi tutkimusaiheeksi. Samana vuonna ryhdyttiin suunnittelemaan myös näköispainosta Reinhold Hausenin vuonna 1890 julkaisemasta *Mustan kirjan* editiosta, joka oli ollut vuosikymmeniä loppuunmyyty ja siksi hankalasti saatavilla. Akateemikko Paavo Haavikko (1931–2008) teki asiasta aloitteen Opetus- ja kulttuuriministeriölle Art House

670 J. J. Mikkola, ”Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä. Esitelmä VI Kansainvälisessä historiallisten tieteiden kongressissa Oslolla elokuulla 1928”, *Historiallinen Aikakauskirja* 3 (1928), 181–189; Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 204–206.

671 Jutikkala, ”Jaakkola, Jalmari”.

672 Paul Johansen, ”Codices Medii Aevi Finlandiae, photographische editio Societas Finlandiae Historica” *Historische Zeitschrift* (1955), 179. Paul Johansennista ks. esim. Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, 223.

673 ”Suomen Historiallinen Seura v. 1937–1938”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1939).

674 *Maaseudun tulevaisuus* 7.11.1961. Artikkelissa Ráczin teosta nimitetään nimellä Suomen keskiaikainen taide. Kyseessä on todennäköisesti teos *Art treasures of medieval Finland*, István Rácz, & Judy Beesley, Otava 1961.

-kustannusyhtiönsä kautta.⁶⁷⁵ Haavikon vuonna 1975 perustama Art House muodostui 1980-luvun lopulla merkittäväksi tietokirjallisuuden kustantajaksi. Kirjailija ja kustantaja Haavikon omaan tuotantoon kuului runsaasti historiallista kirjallisuutta. Samoihin aikoihin *Mustaa kirjaa* koskevan ehdotuksen kanssa hän julkaisi muun muassa edesmenneen vaimonsa kirjailija Marja-Liisa Vartion (1924–1966) päiväkirjoja ja muita tekstejä.⁶⁷⁶ Haavikko lupasi ehdotuksessaan kustantaa teoksen ja vastata painatuskuluista sekä tieteellisen erityisasiantuntijatyön palkkiosta.⁶⁷⁷

Ministeriö pyysi asiasta lausunnon Arkistolaitokselta, joka Vaasan maakunta-arkiston johtajan Eljas Orrmanin laatimassa muistiossa kannatti hankkeen toteuttamista. Keskiajan historiaan ja Suomen alueen arkistohistoriaan perehtynyt Orrman nosti lausunnossaan esiin sen, että Suomen liittyminen Euroopan unioniin vuoden 1995 alusta oli nostanut uudelleen ihmisten tietoisuuteen maan kuulumisen keskiajalta lähtien läntiseen kulttuuripiiriin. Näköispainos soveltuisi kansainvälisissä yhteyksissä korostamaan konkreettisesti tätä yhteyttä sekä länsimaisen asiakirjakulttuurin juurtumista keskiajan Suomeen.⁶⁷⁸

Saman ajatuksen toi esille myös kansallisarkiston pääjohtaja ja keskiajantutkija Veikko Litzen (1933–2011) teokseen laatimassaan esipuheessa.⁶⁷⁹ Ajatus uuden version julkaisemisen ajankohtaisuudesta syntyi Litzenin mukaan nimenomaan Suomen EU-jäsenyyden myötä. Keskiajan lähteet toivat hänestä hyvin esiin Suomen roolin osana Euroopan historiaa. Litzen nosti julkaisutyöhön ryhtymisen syyksi myös sen, että yli satavuotias Hausenin editio oli hankalasti saatavissa ja lähes keräilyharvinaisuus.⁶⁸⁰

Opetus- ja kulttuuriministeriö katsoi julkaisuhankkeen olevan edistämisen arvoinen, sillä julkaisusta Suomen Arkistolaitos saisi ”kansainvälisen ja eurooppalaisen suhdetaidostustoimintaan sopivan välineen”⁶⁸¹. Opetusministeriö ilmoitti olevansa kiinnostunut hankkimaan teosta myös itselleen ja epäili ulkoasiainministeriönkin kiinnostuvan julkaisusta.⁶⁸² Päätös julkaisemisesta tehtiin elokuussa 1995. Asiantuntijaksi valittiin professori Kauko Pirinen, jolle Haavikon säatiö myönsi apurahan ”keskeisestä elämäntyöstään keskiajan historiantutkijana, syvällisestä keskiajan tutkimuksesta sekä *Registrum*

675 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Selvitys opetusministeriön myöntämän määrärahan käytöstä, Arkistolaitos 14.6.1996.

676 H. K. Riikonen, ”Haavikko, Paavo”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–.

677 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Selvitys opetusministeriön myöntämän määrärahan käytöstä, Arkistolaitos 14.6.1996.

678 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Muistio 22.2.1995, Eljas Orrman, Arkistolaitos.

679 Veikko Litzen, ”Preface”, Elisa Pispala (toim.), *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*. Kansallisarkisto, Helsinki 1996, 7.

680 Litzen, ”Preface”, 7.

681 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Opetusministeriön Kansainvälisten asiain osaston kirje Arkistolaitokselle, Ylijohtaja Kalervo Siikala, 2.3.1995.

682 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Opetusministeriön Kansainvälisten asiain osaston kirje Arkistolaitokselle, Ylijohtaja Kalervo Siikala, 2.3.1995.

Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis kokevista perustavaa laatua olevista selvityksistä”.⁶⁸³

Pirinen oli luonteva valinta tehtävään. Hän oli pitkän uran tehnyt keskiajan ja kirkkohistorian tutkija ja ollut vuosikymmeniä aktiivisesti mukana lähdejulkaisutyössä. Pirinen oli julkaissut muun muassa *Suomen vanhimmat tuomiokirjat I Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565* sekä yhdessä teologian professori Martti Parvion (1918–1993) ja Helsingin yliopiston ylikirjastonhoitaja professori Jorma Vallinkosken (1915–1980) kanssa näköispainoksen messukirja *Missale Aboensesta*.⁶⁸⁴ Teoksen toimittajaksi valittiin kansallisarkiston tutkija lisensiaatti Elisa Pispala (Orrman) ja Pirisen avuksi latinan kielen opiskelija filosofian ylioppilas Sari Kivistö.⁶⁸⁵ Näköispainos vuoden 1890 editiosta julkaistiin vuonna 1996.

Julkaisun toteuttamisen perusteluissa ja sen merkityksen avaamisessa korostuivat erityisesti identiteetin rakentaminen ja eurooppalainen yhteisyys. Arkistolaitoksessa *Mustan kirjan* nähtiin antavan suomalaiselle identiteetille sille kuuluvan historiallisen arvon.⁶⁸⁶ Suomalaisen lähdetilanteen erinomaisesti tunteva Eljas Orrman korosti lausunnossaan *Mustan kirjan* olevan konkreettinen todistuskappale siitä, kuinka Suomi jo keskiajalla kiinteästi liittyi läntiseen, eurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Hän vakuutti kirjan jo fyysisenä esineenä, keskiajan eurooppalaiselle asiakirjakulttuurille tyypillisenä kopiokirjana, olevan ilmaus näistä yhteyksistä.⁶⁸⁷

Myös julkaisun toimittaja Elisa Pispala (Orrman) näki näköispainoksen suomalaisen Euroopalle antamana todisteena yhteisestä kulttuurista ja siitä, että Suomi voi olla myös ”antavan osapuoli uuden Euroopan rakentaessa identiteettiään”.⁶⁸⁸ Suomalaisuus ja suomalaisuuden merkitys yhdentyvässä Euroopassa rakentuivat siis olennaiselta osaltaan pitkään yhteiseen historiaan, joka kurotti ohi kylmän sodan ja autonomian ajan aina keskiajalle saakka.

Hausenin edition näköispainos ei varsinaisesti tuonut *Mustan kirjan* julkaisemiseen kovin paljon uutta. Kansainvälistä lukijakuntaa ajatellen Orrman ehdotti lausunnossaan

683 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Päätös 25.8.1995, Ad-hoc-asiantuntijaryhmän asettaminen, Pääjohtaja Veikko Litzen; KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Haavikon säätöön apurahakirjeen luonnos.

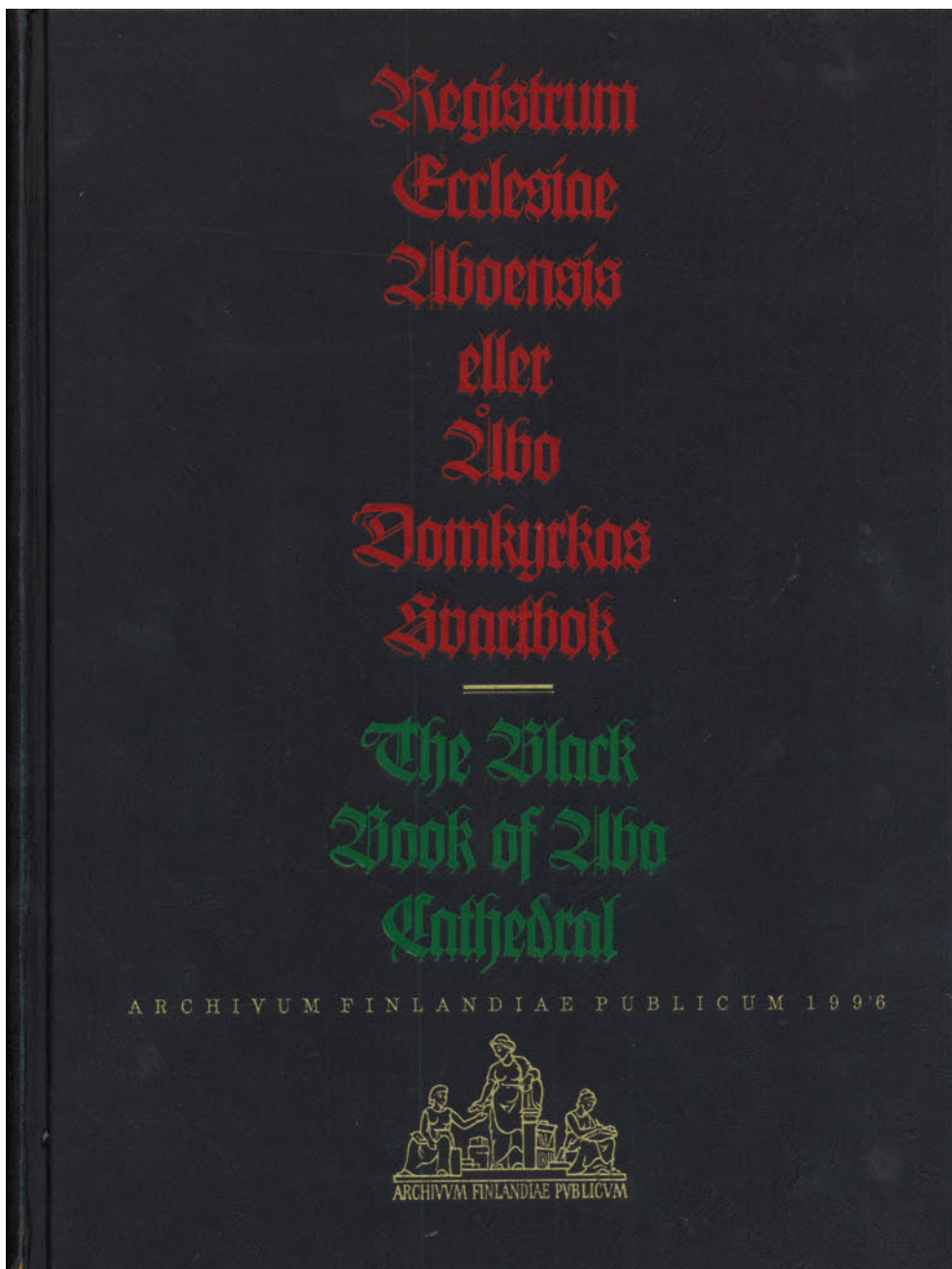
684 *Suomen vanhimmat tuomiokirjat, Finlands äldsta domböcker I, Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565, Domböcker för Savolax 1559 och 1561–1565*, Kauko Pirinen (toim.). Valtionarkisto, Helsinki 1954; *Missale Aboense secundum ordinem fratrum praedicatorum 1488*, Martti Parvio, Kauko Pirinen & Jorma Vallinkoski (toim.). WSOY, Porvoo 1971. Ks. Knuutila, ”Missale Aboense 1488”, 102–105.

685 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Päätös 25.8.1995, Ad-hoc-asiantuntijaryhmän asettaminen, Pääjohtaja Veikko Litzen; KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Haavikon säätöön apurahakirjeen luonnos.

686 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Arkistolaitos, Veikko Litzen ja Juhani Saarenheimo, anomus 27.6.1995.

687 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Muistio 22.2.1995, Eljas Orrman, Arkistolaitos. Ks. Orrman, *Suomen historian asiakirjalähteet*.

688 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Lehdistötiedote 22.4.1996, Elisa Pispala.

Kuva 23. Vuonna 1890 julkaistun *Mustan kirjan* edition näköispainos julkaistiin vuonna 1996.

englanninkielisen käännöksen laatimista ainakin Hausenin johdannosta sekä asiakirjojen regestoista. Tämä käännöstyö myös toteutettiin, ja kääntäjäksi valittiin historiaan erikoistunut kääntäjä Jüri Kokkonen. Orrman esitti varovaisesti myös mahdollisuutta suomenkielisten sisältöjen lisäämisestä uuteen julkaisuun kirjoittaen: ”missä määrin on tarkoituksenmukaista maamme kaksikielisyyden korostamiseksi julkaista myös Hausenin johdanto ja registat suomeksi, riippuu hankkeeseen käytettävissä olevista resursseista, sillä tämän tekstin kokonaismäärä ei ole vähäinen”.⁶⁸⁹ Maininta suomenkielisistä käännöksistä jää ainoaksi laatuun, eikä käännöstyötä toteutettu. Perusteluja käännösidean hylkäämiselle ei hankkeen arkistossa anneta, mutta Orrmanin lausunnosta päätelle kyse on todennäköisesti ollut resurssien riittämättömyydestä. Yli seitsemäsadan registan suomentaminen englanniksi kääntämisen lisäksi olisi merkinnyt huomattava lisätyötä.

Yksittäisiä *Mustan kirjan* asiakirjoja oli julkaistu 1900-luvun toisella puoliskolla myös suomennettuna. Vuonna 1968 oli ilmestynyt kirkkohistorian professori Mikko Juvan (1918–2004) sekä Suomen historian professoreiden Vilho Niitemaan ja Päiviö Tommilan toimittama *Suomen historian dokumentteja 1*, joka sisälsi 30 *Mustan kirjan* asiakirjaa⁶⁹⁰. Teoksen tarkoituksena oli tarjota lukevalle yleisölle uudenlainen kuva menneisyydestä ja antaa lähteiden puhua itse. Tekijöiden mukaan teoksen sivuilla menneiden vuosisatojen ihmiset saivat itse puheenvuoron ja saattoivat paljastaa ajatustapansa, katsomuksensa ja keskinäiset suhteensa. He toivoivat lukijan saavan teoksen avulla välittömän kosketuksen jo hävinneen aikakauden elämään ja pystyvän toteamaan missä asioissa ”sen ihmiset erosivat nykyaikaisista jälkeläisistään ja missä sittenkin ovat täysin meidän kaltaisiamme”.⁶⁹¹ Aikaisemmat lähdejulkaisut, joissa asiakirjat oli esitetty niitten alkuperäiskielellä eivät tarjonneet läheskään kaikille näitä mahdollisuuksia.

Suomen historian dokumentteja erosi täysin aikaisemmista lähdejulkaisuista. Sen lähtökohtana oli, että historiallisen asiakirjan ymmärtäminen edellyttää sen sijoittamista oikeisiin yhteyksiinsä. Tämän vuoksi asiakirjoihin tuotiin teoksessa jo aikaisemmissa julkaisuissa yleensä esitetyt perustiedot kuten anto-aika ja -paikka sekä asiakirjan laatija, mutta näiden tietojen lisäksi jokaisen asiakirjan taustaa myös selostettiin lyhyesti sen sijaan, että niistä olisi laadittu vain asiakirjan keskeisintä sisältöä kuvaava regista. Asiakirjat ryhmiteltiin teemoihin⁶⁹² ja aikakausiin, joista jokaiseen oli liitetty toimittajien laatima lyhyt johdanto. Keskiajan osuudesta vastasi professori Niitemaa.⁶⁹³ Teos yhdisti aikaisemmista julkaisuista poiketen lähdejulkaisuun tutkimustietoa muuallakin kuin

689 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Muistio 22.2.1995, Eljas Orrman, Arkistolaitos; KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Käännössopimus 5.9.1995.

690 REA 1, 2, 3, 6, 13, 50, 51, 52, 85, 99, 103, 110, 111, 118, 120, 125, 131, 138, 158, 172, 174, 208, 212, 224, 269, 298, 334, 352, 456, 716. Sekä kaksi *Skoklosten Codex Aboensisen* asiakirjaa REA 368 ja 476.

691 *Suomen historian dokumentteja 1*, ”Esipuhe”.

692 Teoksen sisältämät *Mustan kirjan* asiakirjat oli jaoteltu lukuihin Valtiollinen asema (2), Läänitysjärjestelmä (1), Roomalaiskatolinen kirkko (10), verotusta kuvaava Savu, koukku ja kymmenys (13), Oikeudenkäyttö (3) sekä Kaupungit ja porvaristo (1).

693 *Suomen historian dokumentteja 1*, ”Esipuhe”.

teoksen johdannossa ja mahdollisti sen, että myös aikakauteen ja lähteisiin perehtymätön lukija saattoi saada niistä otteen.

Myös muutama vuosi ennen kuin Kansallisarkistossa ryhdyttiin työhön *Mustan kirjan* vuoden 1890 edition näköispainoksen julkaisemiseksi, oli kopiokirjan 1200-lukua käsittelevien asiakirjojen suomennokset julkaistu teoksessa *Suomen Varhaiskeskiajan lähteitä*. Martti Linnan toimittaman julkaisun oli tarkoitus olla tiukan tieteellisesti toimitettu lähdejulkaisu, joka korjaisi Hausenin *Finlands medeltidsurkunder* -sarjan virheitä. Esipuheessa Linna kritisoi erityisesti Hausenin tapaa sekoittaa keskenään asiakirjalähteet ja myöhemmin laaditut kertovat lähteet niitä erittelemättä. Hausenin julkaisun perusteena hän katsoi olevan sen, mistä ajasta lähteet kertoivat, ei sen, miltä ajalta lähteet olivat peräisin. Linna näki ongelmalliseksi myös sen, etteivät kaikki Hausenin julkaisemat lähteet itse asiassa liittyneet Suomen historiaan, mutta toisaalta teoksesta puuttui sekä sellaisia lähteitä, joita oli löydetty sarjan ilmestymisen jälkeen, että sellaisia, jotka olivat olleet tunnettuja jo ennen vuotta 1910.⁶⁹⁴

Asiakirjojen suomentamisen tärkeimpiä perusteita *Suomen Varhaiskeskiajan lähteitä* -teoksessa oli se, että erot tutkijoiden tekemissä tulkinnoissa olivat Linnan mukaan johtuneet usein siitä, että lähteet oli ymmärretty eri tavoin.⁶⁹⁵ Kansallisarkiston julkaisuhankkeeseen teos yhdistyi siinä, että ruotsin- ja latinankielisten asiakirjojen suomentamisesta oli siinä vastannut professori Kauko Pirinen. Hän ei uudessa julkaisuprojektissa ainakaan virallisesti ottanut kantaa asiakirjojen tai regestojen kääntämiseen.

Suomenkielisten käännösten sijaan selkeä lisä julkaisemiseen oli näköispainoksessa Kauko Pirisen laatima teoksen johdanto, joka tosin perustui suurelta osin hänen jo aikaisemmin esimerkiksi väitöskirjassaan esittämiin ajatuksiin. Pirisen johdanto käsittelee *Mustan kirjan* ja *Skoklosterin codex Aboensiksen* taustoja. Hän kommentoi Hausenin editointiperiaatteita mainiten, että *Mustan kirjan* asiakirjojen järjestäminen kronologiseen järjestykseen perustui ajatukselle suomalaisen diplomataarin julkaisemisesta. Hän huomautti myös, että Hausenin kirjan hakemistoon tekemät lisäykset foliomerkinnoista sekä esimerkiksi puuttuvien otsikoiden lisääminen sai *Mustan kirjan* näyttämään täydellisemmältä kuin mitä se todellisuudessa oli.⁶⁹⁶

Pirinen ei johdannossa nostanut esiin toisaalla tekemiänsä huomioita Hausenin lähdejulkaisujen varjopuolista. Hänestä lähdejulkaisut olivat johtaneet siihen, ettei suomalaisilla tutkijoilla yleensä ollut välitöntä kosketusta keskiajan alkuperäisaineistoon eikä riittävää keskiajantutkimuksen aputieteiden hallintaa. Niukan aineiston mahdollisimman monipuoliseen ja samalla kriittiseen hyödyntämiseen ei siis ollut kaikkia vaadittavia edellytyksiä.⁶⁹⁷ Lähteiden saavutettavuuden ja ymmärrettävyyden parantamisen sekä suomalaisen laajan keskiajantutkimuksen mahdollistamisen kustannuksena oli Pirisen mielestä tutkijoiden metodologisten valmiuksien heikentyminen. Keskiajan kielten ja käsialojen osaaminen ei enää ollut välttämätöntä lähteiden käyttämisessä ja ilman

694 *Suomen varhaiskeskiajan lähteitä*, ”Esipuhe”.

695 *Suomen varhaiskeskiajan lähteitä*, ”Esipuhe”.

696 Pirinen, ”The Cartulary of Abo Cathedral”, 17–24.

697 Pirinen ”Jalmari Jaakkolan keskiajan kuva tämän hetken näkökulmasta”.

näitä taitoja tutkijalla ei ollut mahdollisuutta arvioida julkaisijoiden tulkintoja. Tähän liittyy myös se, että Pirinen mainitsee kirjeessään toimituskunnalle, ettei ole todennut juuri kenenkään käyttävän Suomen Historiallisen Seuran julkaisemaa kaksiosaista valokuvafaksimilea.⁶⁹⁸

Julkaisun painopiste oli nimenomaan eurooppalaisuudessa. Suomalaista identiteettiä rakennettiin osana Eurooppaa, ja kirja toimi todisteena eurooppalaisuudesta erityisesti ulkomaisten suuntaan. Niin kielivalinnat kuin julkaisun perustelutkin kertovat siitä, ettei kirjaa oltu tarkoitettu suomalaiselle historiaa kuluttavalle yleisölle eikä se asetu samalla tavalla osaksi nousevaa keskiaikakiinnostusta kuin samaan aikaan yleistyneet keskiaikatapahtumat, keskiaikaa käsitelleet julkaisut ja keskiajan esittäminen populaarikulttuurissa. Uudelle keskiajasta kiinnostuneelle tutkijasukupolvelle teos oli kuitenkin merkittävä lähteiden saatavuuden kannalta.

Jälleen kerran *Musta kirja* jäi visuaalisessa ilmeessään varsin vaatimattomaksi. Orrmanin ehdotukset tavanomaista lähdejulkaisua näyttävämmän laitoksen laadimisesta eivät toteutuneet. Hän ideoi, että kirjan voisi varustaa sopivalla kuvituksella, esimerkiksi valokuvilla poikkeuksellisen merkittävästä ja toisaalta tyypillisestä *Mustan kirjan* asiakirjasta sekä säilyneistä alkuperäisasiakirjoista, mikäli ne ovat näyttäviä. Orrman ehdotti kuvia myös paavien rekistereistä, rekonstruktiopiirustuksia piispaallisista sineteistä sekä kuvia niistä kirkoista, joita asiakirjat käsittelevät.⁶⁹⁹ Mitään näistä ehdotuksista ei toteutettu, vaan uusi julkaisu noudatteli tarkoin Hausenin edition ulkoasua näyttävää mustaa kantta lukuun ottamatta. Toteutuessaan kuvitukset olisivat voineet selittää monin tavoin julkaistujen lähteiden ominaisuuksia ja historiaa sekä asettaneet ne laajempaan historialliseen kontekstiin.

Näköispainoksen julkaisu ajoittuu hetkeen, jossa digitaalinen lähteiden julkaiseminen oli jo tuloillaan. Sen vaikutuksia ja mahdollisuuksia ei kuitenkaan vielä pystytty täysin hahmottamaan, vaikka keskiajan lähteiden tietokoneavusteiseen käyttöön liittyviä projekteja oli käynnistetty jo vuosikymmeniä aikaisemmin.⁷⁰⁰ Heti julkaisua seuraavana vuonna keskiajan lähteitä lähdetiin myös Suomessa työstämään digitaalisen muotoon.⁷⁰¹ Arkistolaitoksen painotus oli siirtynyt jo 1960-luvulla lähteiden julkaisemisesta arkistojen avoimuuden lisäämiseen.⁷⁰² Uusintapainos oli linjassa avoimuuden tavoitteen kanssa, sillä se tavoitteli Arkistolaitoksen tekemän tutkimus- ja julkaisutyön avoimuutta. Tavallaan julkaisu oli samalla kuitenkin paluu vanhaan, sillä se toisinsi yli satavuotiaan lähdejulkaisun ilman sen kriittistä uudelleenarviointia.

698 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Kauko Pirisen kirje Registrum ecclesiae Aboensis eli Turun tuomiokirkon Musta kirja. Turun prelaattien suojarustus – Suomen keskiaikaisen kulttuurin muistomerkki, 4.2.1995.

699 KA, Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa, Muistio 22.2.1995, Eljas Orrman, Arkistolaitos.

700 Susan Hockey, “The History of Humanities Computing”, Susan Schreibman, Ray Siemens & John Unsworth (eds.), *A Companion to Digital Humanities*. Blackwell, Oxford 2004.

701 KA, Diplomatarium Fennicum –hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 26.1.1998, liite 2 FMU-hankkeen valmistelutyön loppuraportti. 15.12.1997, General Media Carnac.

702 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 269–271.

Hausenin edition käyttökelpoisuuden ja heikon saatavuuden ohella yksi selitys perinteisen edition julkaisemiselle vielä tässä vaiheessa voi löytyä Arkistolaitoksen yksikönjohtaja Jussi Kuusanmäen Kauko Piristä koskevasta muistelusta. Kuusanmäki kertoo Pirisen 1970-luvun lopulla perustelleen perinteisen lähdejulkaisemisen jatkamista mikrofilmiinkin aikakaudella sillä, että oli elintärkeää siirtää kriittisen lähdejulkaisun käsityötaito sukupolvelta ja mestarilta toiselle ilman, että traditio välillä pääsee katkeamaan.⁷⁰³ Hyppääminen suoraan digitaaliseen aikaan olisi voinut katkaista lähdejulkaisemisen yli 200-vuotisen käsityötaidon perinteen.

Arkiston vallan murtuminen

Mustan kirjan kolmannessa julkaisemisen vaiheessa tuotettiin kaksi toisistaan suuresti poikkeavaa näköispainosta, joilla oli kuitenkin myös samankaltaisia tavoitteita. Kirjan historiallinen merkitys kietoutui yhä vahvemmin suomalaisen identiteetin rakentamiseen osana Eurooppaa sekä kansainvälisen tutkijayhteisön huomioimiseen. Samalla nostettiin esiin ajatus lähdejulkaisusta arvokkaana esineenä ja historian muistomerkkinä.

1900-luvun julkaisutyön tarkastelu osoittaa, ettei suomalainen julkaiseminen asetu keskiajan lähteiden kohdalla suoraan Saxerin ja van Caenegemin ajalliseen jaotteluun. Ensimmäinen maailmansota ei varsinaiseksi muodostunut Suomessa vedenjakajaksi. *Varsinais-Suomen vanhimmat maakirjat* -lähdejulkaisun painomustetekniikalla toteutetun edition valmistelu oli aloitettu Suomen Historiallisessa Seurassa jo vuonna 1914 ja vuonna 1917 oli perustettu uusi lähdejulkaisusarja *Suomen historian lähteitä*, mutta kolmas vaihe käynnistyi hitaasti ja pääsi käyntiin vasta 1930-luvulla.⁷⁰⁴ Kunnolla vauhtiin päästiin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Valokuvafaksimilen julkaisutyö edustaa selkeästi julkaisemisen kolmatta vaihetta uusine tekniikoineen ja tavoitteineen, mutta sijoittuu ajallisesti osin samanaikaiseksi Hausenin vielä vahvasti toista julkaisemisen vaihetta edustavan julkaisutyön kanssa. Hausenin edition näköispainos puolestaan sijoittuu kolmannen vaiheen ja neljännen digitaaliseen julkaisemiseen keskittyvän vaiheen rajakohtaan 1990-luvun puoliväliin.

Julkaisut kiinnittyvät myös arkistotieteellisiin paradigman muutoksiin. Valokuvafaksimile korostaa *Mustaa kirjaa* Suomen historian ja kirkon muistomerkkinä. Sen julkaisemisen perusteluissa ja julkaisujen esittelemisessä näkyy vahvasti arkiston rooli yhteisen muistin rakennuspaikkana. Vuoden 1890 edition näköispainos puolestaan liittyy vahvasti arkistojen rooliin identiteetin rakentamisessa ja nimenomaisesti suomalaisen identiteetin määrittelyyn suhteessa kansainväliseen kontekstiin.⁷⁰⁵

Julkaisijoiden tekemät valinnat keskittyivät tässä julkaisemisen vaiheessa ennen kaikkea julkaisumuotoon ja tapoihin tavoittaa kansainvälinen yleisö. Näköispainoksissa ei tehty juurikaan valintoja siitä, mitä asiakirjoja julkaistaan tai kuinka niitä kuvaillaan

703 Jussi Kuusanmäki, ”Kauko Pirinen, arkistomies ja heraldikko”, Mikko Ketola (toim.), *Kauko Pirinin in memoriam*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2001, 145.

704 *Suomen Vanhimmat Maakirjat. I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*, ”Alkusanat”.

705 Vrt. Cook, ”Evidence, memory, identity, and community”, 109–113.

käyttäjille. Julkaisuprojekteissa pyrittiin toisintamaan joko aikaisempi julkaisu tai alkuperäinen kopiokirja sellaisenaan. Tavoitteen saavuttamiseen vaikutti ennen kaikkea käytettyä tekniikkaa ja julkaisua tukevaa tietoa koskevat valinnat.

Sekä vuoden 1952 että vuoden 1996 julkaisujen tekijäkaarti ilmentää hyvin sitä, että historian harrastajien, virkamiesten ja kirkollisten tahojen tekemän lähteiden keruu- ja kopiointityön hyödyntämisestä alettiin 1900-luvun kuluessa siirtyä yhä enemmän tutkijayhteisön ja arkistojen väliseen yhteistyöhön. Aloite molemmissa hankkeissa tuli Arkistolaitoksen ulkopuolelta, ensin Suomen Historialliselta Seuralta ja sitten akateemikko Paavo Haavikolta. Valtionarkisto ei ollut enää ainoa toimija kentällä, vaan se pikemminkin alkoi perääntyä julkaisutoiminnasta.

Julkaisuprojektit eivät enää henkilöityneet yhtä vahvasti kuin aikaisemmin esimerkiksi valtionarkistonhoitajiin. Toimituskuntiin valittiin yhä useammin mukaan yliopistoissa ja muistiorganisaatioissa vaikuttavia tutkijoita, mihin eittämättä vaikutti myös erilaisten historiallisten seurojen vahva vaikutus julkaisutoiminnassa. Julkaisemisen teknisten mahdollisuuksien, kuten valokuvauksen ja painotekniikoiden kehittyminen, johtivat myös siihen, että julkaisutyöhön liittyvien tekniikoiden, kuten valokuvauksen, asiantuntijoiden rooli julkaisuprojekteissa alkoi kasvaa.⁷⁰⁶

Vuoden 1952 valokuvaeditio oli täysin aikaisemmasta poikkeava tapa julkaista *Mustan kirjan* asiakirjoja ja rikkoi arkiston vallan lähteiden julkaisemisessa. Vaikka lähdejulkaisun käyttäjä ei voinutkaan saada täydellistä kuvaa alkuperäislähteestä valokuvien kautta, ei tekstin tulkinta enää ollut julkaisijan välittämä eikä lähteiden äärelle pääsemien arkiston säätelemää. Alkuperäisen kokonaisuuden hahmottaminen oli nyt ensi kertaa mahdollista, kun sekä tekstin ulkomuoto että rakenne olivat nähtävillä eikä Hausenin luoma *Mustalle kirjalle* keinotekoinen kronologinen järjestys vaikuttanut tulkintaan. Jaakkolan toimittama julkaisu lähenei aineistojen avoimuuden ihannetta aineistojen julkaisemisen sijaan.

---

706 Vrt. Saxer, "Monumental Undertakings", 54–64.

Digitaalisen ajan lähdejulkaisut

We have paper minds trying to cope with electronic realities.⁷⁰⁷

Viime vuosituhanen lopulla tietotekniikan hyödyntäminen editointityössä sekä digitaalisten julkaisutapojen kehittäminen muuttivat lähteiden julkaisemista perustavalla tavalla ja monipuolistivat julkaisumahdollisuuksia. Teknisen kehityksen seurauksena alkoi Daniela Saxerin hahmottelema lähdejulkaisemisen neljäs vaihe. Se perustuu tietoverkkojen ja tietotekniikan nopeaan kehitykseen sekä niiden hyödyntämiseen tutkimuksessa.⁷⁰⁸

Saxer on kuitenkin kysynyt, missä määrin digitaalisuus lopulta on muuttanut lähdejulkaisemista, ja onko julkaisemisessa kyetty irrottautumaan aikaisemmasta lähdejulkaisutyöstä sekä sen käytänteistä.⁷⁰⁹ Samaa teemaa on pohtinut arkistoteoreetikko Terry Cook kirjoittaessaan paperisista mielistämme. Hän on pyrkinyt osoittamaan, että vaikka tietotekniikka ja sen soveltaminen ovat muuttaneet merkittävästi todellisuuttamme, käyttämämme käsitteet, toimintatavat ja terminologia nousevat yhä paperisten aineistojen hallitsemasta maailmasta.⁷¹⁰

Samankaltainen vanhojen ja uusien toimintatapojen suhdetta pohtiva näkökulma on hallinnut keskusteltaessa digitaalisuuden ja historiantutkimuksen tai ylipäätään humanistisen tutkimuksen suhteesta. Keskustelua on herättänyt erityisesti se, kuinka laadullisiin tutkimusmenetelmiin usein painottuva humanistinen tutkimus voi hyötyä digitaalisista tutkimusvälineistä ja millä edellytyksillä tietotekniikan hyödyntäminen tutkimuksessa ylipäätään tekee humanistisesta tutkimuksesta digitaalista. Yhteisymmärrys lienee vallalla vain siitä, että digitaalisten ihmistieteiden tutkimuskysymysten ja tutkimustapojen tulee nousta humanistisen tutkimuksen tarpeista ja kysymyksenasetteluista sen sijaan, että tutkimusta määrittäisi ensisijaisesti tekniikka.⁷¹¹

707 Terry Cook, "Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era" *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, 1 (2007) 399–443.

708 Saxer, "Monumental Undertakings", 47–48, 58–60; Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324.

709 Saxer, "Monumental Undertakings", 47–48, 58–60; Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324.

710 Terry Cook, "Electronic Records, Paper Minds", 399–443. Ks. myös Wettmann, "Die Archive und der 'Digital Turn'; Cristopher Becker, "Metaphors We Work By. Reframing Digital Objects, Significant Properties, and the Design of Digital Preservation Systems", *Archivaria* 85 (2018), 6–36; Alyssa Hamer "Ethics of Archival Practice. New Considerations in the Digital Age"; *Archivaria* 85 (2018), 156–179; Ann-Sofie Klareld & Katarina L. Gidlund, "Rethinking Archives as Digital: The Consequences of "Paper Minds" in Illustrations and Definitions of E-archives", *Archivaria* 83 (2017), 81–108; Michael Moss, "Opening Pandora's Box. What is an Archive in the Digital Environment?" L. Craven (ed.), *What are Archives? Cultural and Theoretical Perspectives: a reader*. Ashgate, 2008; David Bearman, "Moments of Risk: Identifying Threats to Electronic Records", *Archivaria* 62, 2006, 15–46.

711 Ks. esim. Matres, Oiva & Tolonen, "In Between Research Cultures", 38–59; Mikko Tolonen & Leo Lahtinen, "Digitaaliset ihmistieteet ja historiantutkimus", Matti O. Hannikainen, Mirrka Danielsbacka & Tuomas Tepora, *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus,

Tietotekniikan hyödyntäminen humanistisessa tutkimuksessa on alusta alkaen ollut kiinteästi liitoksissa keskiajantutkimukseen. Jesuiittapappi Roberto Busa (1913–2011) ryhtyi jo 1940-luvun lopulla yhteistyössä IBM:n kanssa toteuttamaan laajaa Tuomas Akvinolaisen (1225–1274) töiden kielitieteellistä analyysia tietokoneavusteisesti. Monet varhaisista projekteista liittyivät nimenomaan kielitieteen näkökulmiin ja tutkimukseen esimerkiksi sanojen esiintyvyyden pohjalta. Täysin uudenlaisia tapoja tietotekniikan hyödyntämiseen tutkimuksessa toivat 1980- ja 1990-luvulla henkilökohtaiset tietokoneet ja Internet, joka mahdollisti koneluettavaan muotoon muokattujen aineistojen ja kuva-aineistojen jakamisen tietoverkossa.⁷¹²

Myös monet lähteiden avaamiseen tähtäävät digitointiprojektit ovat keskittyneet nimenomaan keskiajan lähteisiin ja käsikirjoituksiin. Syitä keskiajan lähteiden vahvaan rooliin digitaalisen ajan lähdejulkaisemisessa voidaan hakea pitkän ja vakiintuneen julkaisuperinteen ohella esimerkiksi siitä, että keskiaikaiset aineistot ovat hauraita ja usein käyttörajoitettuja. Niiden digitointi on erityisen hyödyllistä lähteiden säilymisen ja käyttömahdollisuuksien lisäämisen kannalta. Keskiakaisista lähteistä on myös säilynyt lukumäärällisesti vähemmän kuin myöhemmiltä ajoilta, vaikka eri maiden lähdemäärät vaihtelevatkin suuresti. Siksi ne ovat ainakin jossain määrin hallittavampia kokonaisuuksia kuin myöhempien aikojen lähteet. Keskiakaiset aineistot ovat usein myös ylijarajaisia. Ne eivät noudattele nykyisiä valtiollisia, kansallisia tai kielellisiä rajoja ja ovat siksi laajan kansainvälisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteina. Myös oppiainerajat ylittyvät. Keskiajan lähteiden kirjo on rajoitetumpi kuin myöhemmillä vuosisadoilla, joten samoja lähteitä hyödyntävät yhtä lailla historianantutkijat ja kielitieteilijät kuin taiteen tutkijat ja luonnontieteilijätkin. Huomiotta ei pidä jättää sitäkään, että keskiaikaiset lähteet ovat toisinaan visuaalisesti erityisen näyttäviä kuvituksineen ja anfangineen.

Innostus keskiaikaa, keskiajantutkimusta ja sen lähteitä kohtaan on edelleen kasvanut ja keskiaika on monella tapaa vakiintunut osaksi laajempaa historiatietoisuutta. Keskiaika on muodostunut kiinteäksi osaksi myös populaarikulttuuria, ollen innoittajana ja esikuvana esimerkiksi monissa suosituissa romaaneissa, tapahtumissa, peleissä ja elokuvissa. Aikakausi on ollut vahvasti läsnä 2000-luvulla muun muassa J. R. R. Tolkienin klassikkofantasiaromaanien *Taru sormusten herrasta* ja *Hobitti* elokuvatuotannoissa sekä George R. R. Martinin romaaneihin perustuvassa tv-sarjassa *Game of Thrones*. Tarinat sijoittuvat fantasiamaailmoihin, mutta niiden kirjoittajat sekä elokuva- ja televisiotuotannoista vastaavat ovat ammentaneet keskiajasta ja Tolkienin kohdalla myös esimerkiksi suomalaisesta kansanrunoudesta. Keskiajan ja populaarikulttuuriin tiivis suhde

---

Helsinki 2018, 235–258; Elo, ”Digitaalisen historianantutkimuksen kenttää louhima”, 11–35; Haverinen & Suominen, ”Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu?”.

712 Dot Porter, “Medievalists and the Scholarly Digital Edition”, *Scholarly Editing, The Annual of the Association for Documentary Editing* 34 (2013), 1–3; Jeroen Deploige, Bert Callens, Philippe Demonty & Guy De Tré, “Remedying the obsolescence of digitised surveys of medieval sources”, *Bulletin de la Commission royale d’histoire, Académie royale de Belgique*, 176 (2010), 151; Hockey, “The History of Humanities Computing”.

on osaltaan lisännyt tutkimusta keskiajan esittämisestä ja vahvistanut medievalismiksi nimetyn näkökulman asemaa keskiajantutkimuksessa.⁷¹³

Keskiajantutkimus limittyä muutoinkin monin tavoin tämän päivän ilmiöihin ja kehityskulkuihin käsitellen esimerkiksi tiedon välittämistä ja sen medioiden muutosta, konflikteja sekä ihmisen suhdetta luontoon. Keskiajantutkimuksen kautta päästään käsiksi myös historian tutkimuksessa yleisesti keskeisiksi teemoiksi nousseisiin paikallisen, kansallisen ja kansainvälisen vuorovaikutukseen sekä siihen, kuka kuuluu joukkoon ja keiden tarinoita kerrotaan.⁷¹⁴ Suomalaisessa historian tutkimuksessa kansallinen paradigma on 1990-luvulta lähtien hiljalleen hajonnut ja tutkimus on hajaantunut erilaisiin osa-alueisiin.⁷¹⁵ Eri tieteenaloja ja tutkimussuuntauksia edustavia keskiajantutkijoita on 2000-luvulla perustettu yhdistämään esimerkiksi antiikin, keskiajan ja varhaismodernin tutkimukseen keskittyvä tutkimuskeskus Trivium Tampereen yliopistossa sekä vanhojen aikojen tutkimuskeskus Tucemems Turun yliopistossa.⁷¹⁶

Digitaalinen aika on muokannut myös käsitystä arkistoista ja niiden toiminnasta merkittävällä tavalla. Lähteiden avaaminen sekä erilaisten hakupalveluiden ja digitaalirakentamisen rakentaminen ovat tulleet yhä keskeisemmäksi osaksi kaikkien muistiorganisaatioiden toimintaa.⁷¹⁷ Digitaalisen ajan lähdejulkaiseminen toteuttaa osaltaan sekä kansallisella että Euroopan unionin tasolla tavoitteeksi asetettua tiedon avoimuutta ja vapaata käytettävyyttä, jota kuvataan käsitteellä avoin data (*open data*). Avoin data on esimerkiksi julkishallinnon, organisaatioiden, tutkijoiden tai yritysten tuottamaa tai niiden keräämää tietoa, joka avataan maksutta kaikkien käytettäväksi koneellisesti käsiteltävässä muodossa. Sen parina kulkee tutkimustulosten saatavuus (*open access*). Aineistojen ja tutkimustulosten avoimuutta tukee myös julkisuusperiaate, joka 1760-luvulta lähtien on tähdännyt viranomaisten asiakirjojen julkisuuteen. Tieteen ja tutkimusaineistojen avoimuuden korostaminen on ollut keskeinen osa 2000- ja 2010-luvun tiedepolitiikkaa.⁷¹⁸

713 Ks. esim. Shiloh Carroll, *Medievalism in A Song of Ice and Fire and Game of Thrones*. Cambridge, D.S. Brewer 2018; *Medievalism. Key Critical Terms*, Elizabeth Emery & Richard Utz (eds.). D. S. Brewer, Cambridge 2017; Petri Saarikoski, "Keskiajan fantasia: J. R. R. Tolkienin Keskimaa digitaalisessa pelikulttuurissa", *Mirator theme issue 2005: Proceedings from the symposium "Virtually Medieval?"*, 2005; *Tolkien the medievalist*, Jane Chance (ed.). Routledge, London, New York, 2003.

714 Anu Lahtinen, "Historian suurtehtävät", *Historiallinen Aikakauskirja* 115:4 (2017), 399–400. Ks. esim. *Vihan pitkät jäljet. Menneisyydestä, vainosta, vihasta ja siitä, mitä meidän olisi sille tehtävä*, Marjo Kaartinen (toim.). Turun yliopisto, Turku 2018; Kauko & Lamberg, *Naantalın luostarin kirja*; Timo Joutsuvuo, *Terveys keskiajan lääketieteessä*. SKS, Helsinki 2015; Jussi Hanska, *Strategies of Sanity and Survival: Religious Responses to Natural Disasters in the Middle Ages*. SKS, Helsinki, 2002.

715 Irma Sulkunen & Tiina Kinnunen, "Suomen Historiallinen Seura historioitsijayhteisönä: Jäsenistö ja toimintakulttuuri", Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2019, 115.

716 *Trivium, Tampere Centre for Classical, Medieval and Early Modern Studies*, Tampereen yliopisto 2019; *Tucemems, Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies*, Turun yliopisto 2019.

717 Ks. esim. *Strategia 2020*, Kansallisarkisto 2018.

718 Ks. esim. *Avoindata.fi*, Väestörekisterikeskus 2019; *EU Open Data Portal*, Euroopan unioni 2019; Heidi Enwlad, "Tutkimusaineiston avoin jakaminen –tutkimusorganisaatioiden jäsenten käsityksiä, kokemuksia ja mielipiteitä", *Informaatiotutkimus* 37:4 (2018); Arto Mustajoki, "Avoin tiede: Mitä, miksi ja miten?", *Tieteessä Tapahtuu*, 30:4 (2012); *OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding*, OECD 2007; *Public Sector Information In The Digital Age*:

Euroopan Unionissa avoin tieto on otettu yhdeksi unionin tason strategian osa-alueeksi. Vuonna 2003 voimaan tullut direktiivi, jonka mukaan kaikki julkisen sektorin hallussa oleva tieto, johon ei nimenomaisesti sovelleta jotakin direktiivin sisältyvistä poikkeuksista, on uudelleenkäytettävissä kaupallisiin ja ei-kaupallisiin tarkoituksiin päivitettiin kesällä 2019.⁷¹⁹ Syksyllä 2011 Valtioneuvosto julkaisi Suomessa periaatepäätöksen, jonka mukaan viranomaistehtävän toteuttamisen yhteydessä tuotettujen ja muiden julkisrahoitteisten ja julkisen sektorin hallinnoimien digitaalisten tietoaaineistojen uudelleenkäyttöä tulee edistää, silloin kun ne eivät sisällä tietoja, joita ei voi julkisesti jakaa.⁷²⁰ Syksyllä 2018 voimaan tuli myös Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus muiden kuin henkilötietojen vapaan liikkuvuuden kehyksestä Euroopan Unionissa, joka liittyy kiinteästi avoimen datan kysymyksiin ja tiedon kulkuun Euroopassa.⁷²¹

Euroopan komissio antoi kesällä 2018 Euroopan data-alueesta tiedonannon *Kohhti yhteistä eurooppalaista data-avaruutta*, joka tulee jatkossa määrittämään tieteen ja tutkimusaineistojen avoimuutta merkittävästi. Tiedonantoon liittyi ohjeistus datan jakamisesta yksityisten toimijoiden kesken sekä yksityisten ja julkisten toimijoiden kesken. Päivitetty komission suositus tieteellisen tiedon saatavuudesta ja säilyttämisestä korostaa avoimuutta tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa tutkimussuunnitelmasta tulosten jakamiseen. Tiedonannossa datan saatavuuden ja hyödyntämisen yksi kulmakivi on julkisen ja julkisrahoitteisen tiedon saatavuus ja lähtökohtana tietosuoja-asetus. Myös julkisrahoitteisessa tutkimuksessa syntyvän tieteellisen tiedon tulisi olla yleisesti löydettävissä, saatavilla, yhteen toimivaa ja uudelleenkäytettävissä.⁷²²

Kansalliset ja kansainväliset avoimen tieteen ja tutkimuksen tavoitteet koskevat myös vanhempia tutkimusaineistoja. *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* julkaiseminen on Suomessa ollut digitaalisen julkaisemisen ajallakin lähdejulkaisutyön ja lähdeiden avaamisen eturintamassa. *Mustaa kirja* on ollut osa hankkeita, joissa *Finlands*

Between Markets, Public Management And Citizens' Rights, Georg Aichholzer & Herbert Burkert (eds.). Edward Elgar Pub 2005. Ks. myös Katja Fält, ”Tutkijoiden digitaaliset tutkimusaineistot ja datan avoin jakaminen digitaalisen humanismin kontekstissa”, Kimmo Elo (toim.), *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2016, 39–75; Ilkka Niiniluoto, ”Julkisuusperiaate ja tutkimustulosten salailu”, *Tieteessä Tapautuu*, 19:2 (2001).

719 *Strategy, Digital Single Market Policy, Open data*, Euroopan unioni 2018; Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä 2003/98/EY, EUR-Lex. Direktiiviin esitettiin muutoksia vuonna 2018. Ks. esim. Valtioneuvoston kirjelmä, Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä annetun direktiivin 2003/98/EY muuttamisesta (julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäyttö) 7.6.2018, Valtioneuvosto 2018. Uusi direktiivi ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi avoimesta datasta ja julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä (uudelleenlaadittu) (EU) 2019/1024. Eur-Lex, 2019.

720 Valtioneuvoston periaatepäätös julkisen sektorin digitaalisten tietoaaineistojen saatavuuden parantamisesta ja uudelleenkäytön edistämisestä 3.3.2011, Valtioneuvosto 2011.

721 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/1807, annettu 14 päivänä marraskuuta 2018, muiden kuin henkilötietojen vapaan liikkuvuuden kehyksestä Euroopan unionissa. Eur-Lex, 2019.

722 Ks. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Tiedonanto ”Päämääränä yhteinen eurooppalainen data-avaruus” COM(2018) 232 final; direktiivi (EU) 2019/1024.

medeltidsurkunder -lähdesarja pyrittiin viemään tutkimusta paremmin palvelevaan sähköiseen muotoon. Digitaalisen ajan julkaisuprojektien tarkastelu on keskeinen osa *Mustan kirjan* julkaisemisen jatkumoa ja sen tulevaisuutta.

Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa

Suomalainen lähdetilanne on mahdollistanut poikkeuksellisen laajan ja varhaisen keskiaikaa kuvaavien lähdejulkaisujen digitoinnin. Vähäinen lähdemäärä ja tunnetun lähteistön kattava julkaiseminen jo ennen toista maailmansotaa toimivat hyvänä pohjana, kun Arkistolaitos liittyi lähteiden digitoinnin pioneereihin käynnistäessään loppuvuodesta 1997 teknisen selvitystyön keskiajan lähteiden digitoinnista. Käytännössä digitoinnin kohteena eivät olleet alkuperäislähteet, vaan lähdejulkaisusarja *Finlands medeltidsurkunder*. Selvityksen pohjalta digitointikulut olivat oletettua alhaisemmat ja tutkimusvaihe oli mahdollista käynnistää nopeammin kuin oli ajateltu.⁷²³ Keväällä 1998 käynnistettiin projekti *Diplomatarium Fennicum – Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa*.⁷²⁴ *Musta kirja* ei tällä kertaa ollut julkaisemisen kohteena itsenäisenä lähteenä tai lähdejulkaisuna, vaan osana *Finlands medeltidsurkunder* -sarjaa.

Projektiin saatiin rahoitus opetusministeriön tietoyhteiskuntaohjelmasta, ja se liittyi siten kiinteästi kansallisiin pyrkimyksiin edistää tietoyhteiskunnan kehittämistä.⁷²⁵ Ensimmäinen kansallinen tietoyhteiskuntastrategia laadittiin Suomessa vuonna 1994. Opetusministeriö ohjasi tietoyhteiskunnan kehittämistä omalla hallinnonalallaan vuodesta 1995, jolloin julkaistiin koulutuksen ja tutkimuksen ensimmäinen tietostrategia. Se perustui ajatukseen koulutuksesta ja tutkimuksesta keskeisinä tekijöinä suomalaisen tietoyhteiskunnan kehittämisessä. Strategiaa toteutettiin tietoyhteiskuntaohjelmalla, jonka kautta jaettiin varoja muun muassa laitehankintoihin ja verkottumiseen, koulutukseen ja tutkimukseen sekä verkkojen ja palveluiden sisällön tuottamiseen kirjastoissa, museoissa ja arkistoissa.⁷²⁶

Historialliset aineistot olivat rahoitetuissa hankkeissa tärkeässä roolissa. Samaan aikaan *Diplomatarium Fennicum*in kanssa rahoitettiin myös Kansalliskirjaston autonomian ajan sanomalehtien digitointia *Historiallinen sanomalehtikirjasto* -palveluun.

723 Teknisen toteutuksen selvitystyö tilattiin General Media Carnacilta, jonka loppuraportti valmistui 15.12.1997. KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtioneuvoston saamiseksi 26.1.1998. Ks. liite 2 FMU-hankkeen valmistelutyön loppuraportti, General Media Carnac, 15.12.1997.

724 ”Tapahtumakalenteri”, *Tietolinja* 2 (1999), Helsingin yliopiston kirjaston elektroninen tiedotuslehti. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki 1999; KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Muistio 29.6.2001.

725 ”Tapahtumakalenteri”, *Tietolinja* 2 (1999); KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Muistio 29.6.2001.

726 *Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2007–2015. Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi, Tietoyhteiskuntaohjelma*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1/2007, 11; *Koulutuksen ja tutkimuksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004–2006*. Opetusministeriön julkaisuja 2004:12, 6–14; *Opetusministeriön tietostrategioiden toimeenpanto: Tietoyhteiskunta-ohjelma 1999*. Opetusministeriö, Helsinki 1998.

Hankkeen tuottamat sisällöt ovat *Diplomatarium Fennicum*in tavoin edelleen käytössä osana Kansalliskirjaston digi.kansalliskirjasto -palvelua, joten ohjelmalla oli kauaskantoiset vaikutukset lähteiden avaamiselle ja tutkimukselle.⁷²⁷

Historiallinen sanomalehtikirjasto on sittemmin laajentunut autonomian ajasta tarjoamaan suomalaiset sanomalehdet vapaasti käytettäviksi 1770-luvulta vuoteen 1920 ja vuoden 2020 loppuun asti vuoteen 1929. Tätä uudemmat julkaisut ovat tekijänoikeuksien vuoksi käytettävissä vain vapaakappalekirjastoissa sekä pilottihankkeen turvin tietyissä tiedekunnissa ja oppiaineissa muutamissa yliopistoissa.⁷²⁸ Tämä tuo hyvin esiin sen, ettei digitointi välttämättä tarkoita sitä, että digitoitu aineisto olisi kaikkien yhtä lailla saavutettavissa ja hyödynnettävissä. Sanomalehtikirjaston aineistot ovat olleet keskeisessä roolissa viime vuosien digitaalisen ihmistieteen tutkimusprojekteissa. Turun yliopistossa koordinoitu monitieteinen COMHIS -projekti esimerkiksi tutkii sanomalehtikirjaston aineiston avulla julkisen keskustelun muutosta Euroopassa ja Suomessa vuosina 1640–1910 sekä suomalaista tiedontuotantoa osana eurooppalaista kehitystä.⁷²⁹

Opetusministeriön rahoittaman *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen tavoitteena oli digitoida ja julkaista verkossa *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarjan sisältö sekä kartoittaa ja korjata siitä löydetty virheet.⁷³⁰ Hanketta johti Arkistolaitoksen pääjohtaja Veikko Litzen. Linkkinä aikaisempaan julkaisemiseen toimi projektin alussa professori Kauko Pirinen, joka nimettiin hankkeen tieteellisen johtoryhmään. Pirinen kuitenkin menehtyi jo seuraavana vuonna ja hänen tilalleen kutsuttiin Pirisen tapaan keskiajantutkimukseen erikoistunut dosentti, myöhemmin Tampereen yliopiston yleisen historian professoriksi valittu, Christian Krörtl.⁷³¹ *Finlands medeltidsurkunderin* oikoluvusta ja tietokantaan siirtämisestä vastasivat projektin eri vaiheissa FK Jaana Inkinen projektiin palkattuna työntekijänä sekä keskiajan historiaa lisensiaatin työssään tarkastellut FL Mikko Piippo ja fil. yo Ilkka Leskelä vuonna 1999 siviilipalvelusmiehinä.⁷³²

Hankkeeseen liittyi erillinen tutkimusryhmä, johon osallistui useita uransa eri vaiheissa olevia keskiajantutkijoita ja kielitieteilijöitä. Projektin alussa puheenjohtajaksi

727 ”Tapahtumakalenteri”, *Tietolinja* 2 (1999). Ks. *digi.kansalliskirjasto.fi*, Kansalliskirjasto 2019. Vuonna 2001 rahoitusta ei enää haettu erikseen, vaan se sisältyi Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämään kulttuuriperinnön digitointiin ja sähköisen asiakirjan pitkäaikaissäilytykseen tarkoitettuun rahoitukseen.

728 *digi.kansalliskirjasto.fi*, J-P Hakkarainen, T. Pääkkönen & J. Rautiainen, ”Omalla koneella käyttämään tekijänoikeuden alaisia aineistoja”, *Tietolinja*, 2 (2018).

729 *COMHIS- Computational History of the Transformation of Public Discourse in Finland 1640–1910*, Turun yliopisto 2019.

730 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 26.1.1998.

731 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum*. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa, Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, Professori Veikko Litzen 1999; KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Selvitys opetusministeriön myöntämän määrärahan käytöstä vuonna 2000, Arkistolaitos 14.5.2001.

732 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Reinhold Hausenin *Finlands medeltidsurkunder* -lähdejulkaisun oikoluku ja siirtäminen tietokantaan, Muistio 16.3.2001, Kansallisarkisto.

nimitettiin Veikko Litzen, tutkimusvastaavaksi keskiajan aatehistoriaan perehtynyt FL Anja-Inkeri Lehtinen, keskiajan erityisasiantuntijaksi Kauko Pirinen, projektin hallinnolliseksi vastuuhenkilöksi *Mustan kirjan* vuoden 1890 edition näköispainoksesta vastannut Elisa Orrman (Pispala) ja sihteeriksi sekä tietokannan sisällön valmisteluun liittyväksi asiantuntijaksi Arkistolaitoksen ylitarkastaja Matti Walta. Tutkimusryhmän tavoitteena oli kartoittaa ja etsiä uusia lähteitä ja keskustella digitaalisen ajan editointiperiaatteista.⁷³³

Tutkimussuunnitelman mukaan tieteellisestä ohjauksesta sekä juridisten fragmenttien editoinnista ja julkaisemisesta vastasi Anja-Inkeri Lehtinen. Ryhmän nuoremman sukupolven keskiajantutkijoita olivat FM Tuomas Heikkilä, FM Tapio Salminen ja FM Kirsi Salonen. Tutkimussuunnitelmissa heille oli kaavailtu Marino da Ebolin formulaarikokoelman, Tallinnan kaupunginarkiston kokoelmien, Vatikaanin arkiston kokoelmien ja Arkistolaitoksen fotostaattikokoelman kartoitustyötä. Selvitystyötä julkaisuihin esitetyistä korjauksista ja muista lähdejulkaisuista tekivät Mikko Piippo ja FM Samu Niskanen. Matti Walta oli suunnitelman mukaan vastuussa Arkistolaitoksen omien kokoelmien läpikäynnistä.⁷³⁴ Tutkimusryhmä ei Piippoa lukuun ottamatta saanut rahoitustaan hankkeesta, vaan työskenteli muun muassa Suomen Kulttuurirahaston myöntämällä apurahalla sekä muiden töidensä ohessa.⁷³⁵ Käytännössä tutkimusvastuut eivät toteutuneet aivan suunnitelmien mukaan.

Vuonna 2001 tutkimusryhmä irrotettiin Arkistolaitoksen alaisuudesta ja tilalle perustettiin seurantaryhmä, jonka tehtävänä oli koordinoida tutkimusta ja teknistä toteutusta. Sen jäseninä toimivat aluksi Veikko Litzen puheenjohtajana, Matti Walta sihteerinä, kielitieteilijä professori Outi Merisalo tieteellisenä vastuuhenkilönä sekä Christian Krötzl, Lena Huldén ja Tuomas Heikkilä tutkijajäseniä. Arkistolaitoksen edustajina toimivat hallintojohtaja Anitta Hämäläinen ja ylitarkastaja Elisa Orrman (Pispala) ja tiedeviestinnän erityiskonsulttina Juha Kirkkala, jonka edustamalta General Media Carnacilta tietokantaosaaminen ostettiin. Myöhemmin Litzenin korvasi puheenjohtajana

---

733 KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 23.12.1998, liite 3 Tutkimusprojekti Diplomatarium Fennicum – Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa, päätös 28.5.1998.

734 KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 23.12.1998, liite 3 Tutkimusprojekti Diplomatarium Fennicum – Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa, päätös 28.5.1998; KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa*. Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, professori Veikko Litzen, 1999; KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa*. Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, Kari Tarkiainen, 2000. Oppiarvot vuoden 1998 tilanteen mukaisesti.

735 KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa*. Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, professori Veikko Litzen, 1999.

Lena Huldén.⁷³⁶ Projektin seurantaryhmä lakkautettiin syksyllä 2001 projektin rahoituksen päättyessä.⁷³⁷

Julkaisemiseen liittyi huomattavasti suurempi asiantuntijajoukko kuin aikaisemmissa *Mustan kirjan* julkaisuprojekteissa. Yhden miehen mittavat julkaisuprojektit, joissa pääpaino oli asiakirjojen tulkinnassa paleografian ja diplomatiikan keinoin, olivat jääneet historiaan jo 1930-luvulla. Digitaalinen julkaiseminen toi työskentelyyn kuitenkin vielä monitieteisemmän tutkijajoukon kuin aikaisemmin. Historiantutkijoiden ja kieli-tieteilijöiden, jotka jo pitkään olivat molemmat hyödyntäneet keskiajan lähdejulkaisuja, yhteistyöllä oli mahdollista taata molempien tutkimusalojen huomioiminen projektin toteutuksessa. Työn tekninen puoli oli aikaisemmin ollut valokuvaajien, taittajien ja painajien vastuulla, mutta digitointi edellytti tietoteknistä osaamista. Julkaisutyön projektiluontoisuus ei muuttunut. Lähteiden julkaisutyö oli myös digitoinnin kohdalla muusta työstä irralliseksi erotettua toimintaa, jonka rahoitus ei sisällynyt Arkistolaitoksen varsinaiseen budjettiin.

Projektiin osallistuneiden tutkijoiden urat ovat myös *Diplomatarium Fennicum*in jälkeen liittyneet monin tavoin kiinteästi keskiajan lähteisiin ja niiden julkaisemiseen. Samu Niskanen toimii Helsingin yliopistossa keskiajan historian apulaisprofessorina tutkimusaloinaan etenkin keskiajan kirjallisuus ja aatehistoria. Kirkkohistorian professoriksi syksyllä 2019 nimitetyn Tuomas Heikkilän tutkimusprojektit ovat keskittyneet monitieteiseen keskiajan lähteiden tutkimukseen ja esimerkiksi keskiaikaisten kirjallisuusfragmenttien julkaisemiseen digitaalisissa ympäristöissä. Dosentti Tapio Salminen on väitellyt keskiajan asiakirjakulttuurista informaatiohallinnan näkökulmasta ja editoinut erityisesti Tallinnan kaupunginarkistosta löytyneitä Suomen alueeseen liittyviä lähteitä. Kirsi Salonen nimitettiin vuonna 2017 yleisen historian professoriksi Turun yliopistoon ja hänen tutkimuksensa ja julkaisutyönsä ovat liittyneet esimerkiksi Vatikaanin arkistossa oleviin keskiaikaisiin lähteisiin.⁷³⁸

Keskeisimpinä lähteiden julkaisemisen perusteluina säilyivät myös digitointiprojektissa keskiajan lähteiden merkitys suomalaisen yhteiskunnan muotoutumisessa ja länsieurooppalaisen yhtenäisyyden korostaminen. Projektin tutkimussuunnitelmassa selitettiin keskiajan merkitystä Suomen historiassa hyvin samaan tapaan kuin aikaisemmissakin julkaisuprojekteissa. Suomi oli keskiajan kuluessa siirtynyt ”suullisesta

---

736 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Selvitys opetusministeriön myöntämän määrärahan käytöstä vuonna 2000, Arkistolaitos 14.5.2001.

737 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Päätös Koskien *Diplomatarium Fennicum* – Suomen keskiajan lähteet tutkimushankkeen seurantaryhmän lakkauttamista 1.10.2001 lukien.

738 Ks. esim. Kirsi Salonen “The Papal Curia and the Finns in the Late Middle Ages: Can the Vatican Sources Still Offer New Information for Historians?”, *Bullettino dell’Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*, vol 121 Istituto Storico Italiano per il medio evo, Rome 2019; Tuomas Heikkilä, “Quantitative Methods for the Analysis of Medieval Calendars”, *Digital Scholarship in the Humanities*, 33:4 (2019), 766–787; Salminen, “The Medieval Holdings of the Tallinn City Archives and the Study of the Finnish Middle Ages”, 156–170.

kulttuurista kirjalliseen, pakanuudesta kristinuskoon, tuntemattomasta periferiasta Euroopan yhtenäiskulttuurin osaksi”.⁷³⁹

Suunnitelmassa otettiin huomioon se, että *Finlands medeltidsurkunder* oli suurista ansioistaan huolimatta aikansa lapsi. Editointitekniikka oli kehittynyt ja täsmentynyt Hausenin ajoista. Uusia lähdelöytöjä oli myös tehty erityisesti Vatikaanin arkistoista sitten vuoden 1935, jolloin viimeinen *Finlands medeltidsurkunderin* osa oli julkaistu. Erityisesti uusien lähteiden löytäminen oli vahvistanut käsitystä siitä, että *Finlands medeltidsurkunderia* piti täydentää ja modernisoida. Hausenin julkaisusta oli löydetty lukuisia virheitä, mutta tietoja niistä ei oltu koottu yhteen.⁷⁴⁰ Uusia lähdelöytöjä ja Hausenin työn kommentointia ja kritiikkiä etsittiin projektissa suomalaisista aikakauskirjoista ja monografioista. Lisäksi kartoitettiin niin ulkomaisissa lähdejulkaisuissa julkaistuja Suomen alueeseen liittyviä lähteitä kuin kotimaisissa arkistoissa olevia keskiaikaisia asiakirjoja.⁷⁴¹

Diplomatarium Fennicum -hankkeen rahoitushakemuksessa korostettiin hankkeessa tehtävän pioneerityötä. Sen takia koettiin myös tärkeäksi esimerkiksi editointiperiaatteiden pohdinta ja niiden julkaiseminen.⁷⁴² Hankkeen tarkoituksena oli tuottaa keskiajan lähteiden editointia käsittelevä opaskirja. Ajatuksena oli, että opaskirjan esittämien standardien pohjalta uudet lisäykset tietokantaan voitaisiin tehdä yhtenäisesti.⁷⁴³ Opaskirjaa ei kuitenkaan koskaan julkaistu. Projektin sisäisessä käytössä olivat Tapio Salmisen koamat ohjeet editointia varten.⁷⁴⁴

Tutkijoiden toiveissa korostuvat yleensä palveluiden helppokäyttöisyys, viittaamisen vaivattomuus sekä aineistojen löydettävyyys. Erityisen tärkeäksi nousee myös se, että julkaisijat kertovat avoimesti aineistoista ja niiden taustalla olevista prosesseista, eli siitä

739 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum*. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa, Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, Professori Veikko Litzen 1999.

740 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum*. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa, Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, professori Veikko Litzen 1999. Ks. esim. Anthoni, ”Feldaterade urkunder och notiser i Svartboken och bland Finlands medeltidsurkunder”, 130–140; Klockars, ”Åbo Domkyrkas svartbok och Finlands medeltidsurkunder”, 125–131.

741 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum* -projektin työtehtäviä. Hankkeessa tehdyn selvityksen mukaan Suomea koskevaa lähdeaineistoa ei muissa maissa juuri oltu käsitelty. KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, ”Selvitys Suomen keskiaikaa koskevaa lähdeaineistoa käsittelevistä artikkeleista ulkomaisissa historiallisissa aikakausjulkaisuissa”, Ilkka Leskelä 31.1.2001; KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, ”*Diplomatarium Fennicum*. Bibliografiatutkimus”, Mikko Piippo, 1999/2000.

742 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 23.12.1998. Liite 1 *Diplomatarium Fennicum*. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa. 12.22.1998.

743 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Tutkimusprojekti *Diplomatarium Fennicum* – Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa. Päätös 28.5.1998

744 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Ohjeet *Diplomatarium Fennicum* projektissa julkaistavien asiakirjojen editointia varten, Tapio Salminen 6.6.2000.

miten ja miksi aineistot on digitoitu ja mitä on mahdollisesti jätetty pois.⁷⁴⁵ *Finlands medeltidsurkunderissa* lähteiden editointityön yksityiskohtia kuvailtiin ainoastaan hyvin ylimalkaisesti. *Diplomatarium Fennicum* muutti tämän perinteen. Palveluun liitettiin julkaisun historiallista taustaa ja siihen liitettyjä ongelmia käsittelevä lyhyt artikkeli. Siinä tuotiin selkeästi esiin, ettei uusi palvelu ollut *Finlands Medeltidsurkunderin* tai *Mustan kirjan* edition korvike, vaan pyrki antamaan mahdollisuuden käsitellä lähteitä nykyaikaisella tavalla ja täydentää joiltakin osin vanhempia julkaisuja. Artikkelissa kerrottiin yleisellä tasolla myös toimituksellisista ratkaisuista ja työskentelyn painopisteistä.⁷⁴⁶

Alkuperäisen julkaisun toimituksellisia valintoja kommentoitiin artikkelissa vain hyvin suppeasti, sillä niistä on olemassa vähän tietoa. *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarjan vahvimmin kritiikkiä saanut piirre oli maantieteellisen rajauksen epämääräisyys ja Suomen aluetta koskevan keskiaikaisen diplomataarin anakronistisuus. Toimitustyön laajuuden aiheuttamat haasteet saivat *Diplomatarium Fennicum*in toimituskunnalta myös huomiota. Hausenin työn tarkkuus ja virheettömyys ei voinut heidän mukaansa olla samaa luokkaa kuin suppeampia aineistoja julkaisseilla. Toimituskunta vertasi Hausenin työtä erityisesti Edvard Grönbladin huomattavasti suppeampiin lähdejulkaisuihin. Projektissa korostettiin sitä, ettei digitaalisessa versiossa ole edes yritetty korjata virheitä tai vääriä tulkintoja.⁷⁴⁷

Hausenin rooli *Mustan kirjan* julkaisutyössä ei ollut tulkintani mukaan aivan niin vahva kuin artikkelissa annettiin ymmärtää. Osan merkittävistä toimituksellista päätöksistä, kuten toisen kopiokirjan julkaiseminen varsinaisen *Mustan kirjan* rinnalla, teki jo Karl August Bomansson 1870-luvulla. Artikkeliksi sisälsi myös joitakin selkeitä virheitä julkaisutyön vaiheisiin liittyen. Karl August Bomansson ei esimerkiksi kuollut ennen Hausenin nimittämistä valtionarkistonhoitajaksi vuonna 1883 vaan vasta vuonna 1906.⁷⁴⁸ Kokonaisuutena artikkeli antoi kuitenkin tärkeää lisätietoa palvelun taustalla olleista kehityskuluista ja selitti siinä tehtyjä ratkaisuja.

Artikkeliä tuki erillinen toimitusperiaatteita tarkemmin avannut teksti. Se kuinka palvelun leipätekstit ja regestat erosivat modernisoinnin myötä Hausenin editioista, kuinka päiväykset ja lähdeviitteet oli merkitty, kuinka paikan- ja henkilönnimiä oli käsitelty sekä millä tavoin palvelun hakemistot oli luotu, kerrottiin avoimesti. Kuvaukset auttoivat käyttäjää ennen kaikkea suunnittelemaan ja kohdentamaan hakujaan. Ne kertoivat paitsi toimitusperiaatteista, myös niistä ominaisuuksista, joita ei oltu kyetty toteuttamaan, tai jotka oli toteutettu vaillinaisesti.⁷⁴⁹ Projektin onnistumisten ja epä-

745 Pekka Henttonen, "Kymmenen asiaa, jotka humanistitutkija haluaa", *Faili* 2 (2011), 34–36. Teksti pohjautuu Friedel Grantin esittämiin ajatuksiin ja raporttiin *Reinventing Research? Information Practices In The Humanities*.

746 "Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen", *Diplomatarium Fennicum* (2), Kansallisarkisto 2018. Teksti on tuotu myös DF:n uuteen versioon taustoittamaan palvelun aikaisempia vaiheita.

747 "Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen".

748 "Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen".

749 Lena Huldén, "Finlands medeltidsurkunder -lähdejulkaisun siirtäminen *Diplomatarium Fennicum* -tietokannaksi", *Diplomatarium Fennicum* (1). Teksti ei ole enää saatavilla verkossa, joten se on julkaistu tutkimuksen liitteenä. Ks. Liite 4.

onnistumisten avaaminen vahvasti merkittävästi työn läpinäkyvyyttä ja käyttäjien mahdollisuuksia räätälöidä hakuja. Yksityiskohtainen editointiperiaatteiden kuvailu ei ollut sinänsä kuitenkaan mitään uutta. Esimerkiksi Kauko Pirinen paneutui toimittamansa lähdejulkaisun *Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565* (1954) johdannossa hyvin tarkasti toimitustyössä tekemiinsä ratkaisuihin.⁷⁵⁰ Suomen keskiajan lähteiden kohdalla tällainen ote julkaisemiseen poikkesi kuitenkin selkeästi aikaisemmista toimintatavoista.

Samaan aikaan Kansallisarkiston projektin kanssa oli myös muualla käynnissä laajoja keskiajan lähteiden digitointiprojekteja. Julkaisemistavoissa oli 1990-luvulla kaksi päälinjaa. Osa editioista oli saatavilla CD-levyllä, osa taas julkaistiin *Diplomatarium Fennicumin* tapaan suoraan verkossa. Saksalainen *Monumenta Germaniae Historica* julkaisi ensimmäisen digitoidun editionsa vuonna 1996 CD-levyllä.⁷⁵¹ Silloisessa CD-formaatissa oli kuitenkin runsaasti ongelmia. Korjaukset, lisäykset ja muutokset olivat esimerkiksi mahdottomia ilman uusien ja usein kalliiden versioiden toteuttamista.⁷⁵²

Paljon laajemmat mahdollisuudet päivittämiseen ja julkaisujen levittämiseen antoi verkkojulkaiseminen, vaikkei näitä mahdollisuuksia käytännössä kyetty aina hyödyntämään. Myös *Diplomatarium Fennicumin* sähköistä muotoa perusteltiin hankkeen rahoitushakemuksissa sillä, että sähköinen muoto teki korjaukset ja lisäykset helppoiksi. Julkaiseminen suoraan verkossa puolestaan antaisi ylivertaisen mahdollisuuden levittää julkaisua koko maailmaan.⁷⁵³ Aikaisempien lähdejulkaisuprojektien kautta oli jo selvää, että myöhempiä lisäyksiä ja korjauksia välttämättä tulisi jatkossakin ja ne olisi hyvä myös huomioida nyt kun se oli ensi kertaa mahdollista ilman erillisten täydentävien tai korjaavien julkaisujen tuottamista.

Yksi ensimmäisistä keskiajan lähteiden verkkojulkaisuista oli nykyisen Belgian alueita sekä osia Luxemburgista, Ranskasta, Saksasta ja Alankomaista käsittelevä vuosina 1866–1971 tehdylle julkaisutyölle pohjautunut tietokanta *Thesaurus Diplomaticus*. Nykyään nimellä *Diplomata Belgica* toimiva palvelu julkaistiin vuonna 1997. Se kattaa tiedot noin 35 000:sta ennen vuotta 1250 laaditusta asiakirjasta, joista tosin vain osa on editoitu tai kuvattu.⁷⁵⁴

---

750 *Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565*.

751 CD-julkaisuja julkaistiin yhteensä kuusi ja tätä vaihetta kutsutaan eMGH:ksi. Myöhempi verkkojulkaiseminen puolestaan on nimeltään dMGH. Bernhard Assmann & Patrick Sahle, *Digital ist besser. Die Monumenta Germaniae Historica mit den dMGH auf dem Weg in die Zukunft – eine Momentaufnahme*. Schriften des Instituts für Dokumentologie und Editorik Band 1 2008.

752 CD-formaatin ongelmista ks. Georg Vogeler & Patrick Sahle, ”Review of digital Monumenta Germaniae Historica (dMGH)”, Author’s version. Institut für Dokumentologie und Editorik, April 20, 2013; Deploige, Callens, Demonty & De Tré, “Remedying the obsolescence of digitised surveys of medieval sources”, 160–162.

753 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, *Diplomatarium Fennicum*. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa, Tutkimussuunnitelma Suomen kulttuurirahastolle, professori Veikko Litzen 1999.

754 *Diplomata Belgica*, Commission royale d’Histoire 2018; Deploige, Callens, Demonty & De Tré, “Remedying the obsolescence of digitised surveys of medieval sources, 151–166; Els De Paermentier, “Diplomata Belgica. Analysing medieval charter texts (dictamen) through a quantitative approach. The case of Flanders and Hainaut (1191–1244)”, Antonella Ambrosio, et al. (eds.), *Digital*

Pohjoismaissa keskiaikaisten lähteiden digitoinnin ratkaisut poikkesivat jonkin verran toisistaan. Ruotsissa *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev* (SDHK) -palvelun tietojen tallennustyö aloitettiin vuonna 1993 ja ensimmäinen versio julkaistiin vuonna 1999 CD-formaatissa. SDHK pohjautuu 1900-luvulla tehtyyn laajaan keskiaikaisten lähteiden kartoitukseen ja siitä luotuun kortistoon, joka luotiin toimitustyötä johtaneen Ernst Nygrenin (1889–1968) aloitteesta. Kartoituksen tavoitteena oli toimitustyön tieteellisyyden ja täsmällisyyden parantaminen. Aikaisemmat *Svenskt Diplomatariumin* paperiset julkaisut lisättiin skannattuna tekstinä tietokantaan vasta vuonna 2003, kun SDHK julkaistiin verkossa. Skannaukseen saatiin esimerkki *Diplomatarium Fennicumista*. Palvelu toimii edelleen yhdessä painettuna julkaistavan *Svenskt Diplomatariumin* kanssa. Verkkoversio sisältää noin 44 000 asiakirjaa vuosilta 817–1540 ja täydentyy jatkuvasti kun muu editointityö edistyy.⁷⁵⁵

Diplomatarium Fennicum -hankkeessa otettiin huomioon erityisesti Norjan tekemä *Diplomatarium Norvegicum*in digitointityö, jota tehtiin rinnan painettujen editioiden julkaisemisen kanssa. Ensimmäiset 21 osaa ilmestyivät Norjassa skannattuina ja tekstintunnistustyökalun avulla hakukelpoisiksi muokattuina vuoteen 1997 mennessä.⁷⁵⁶ Tanskassa koko editointityö siirtyi 2000-luvun alussa jatkumaan sähköisessä muodossa. Viimeinen painettu editio *Diplomatarium Danicumia* julkaistiin vuonna 1998.⁷⁵⁷

Suomalainen julkaiseminen poikkesi muista pohjoismaisista projekteista siinä, että mittavaa uusien lähteiden julkaisemista ei ollut tiedossa. Pääosin työ koski jo julkaisujen teosten digitointia ja niiden käytettävyyden parantamista. Projektin yhteydessä oli silti tarkoitus etsiä Suomen alueen keskiaikaan liittyviä lähteitä erityisesti Tallinnan kaupunginarkistossa ja Vatikaanin arkistossa sekä julkaista Kansallisarkiston keskiajan lähteiden fotostaattikopiot.⁷⁵⁸ *Diplomatarium Fennicum* -hanke pyrki ensimmäistä kertaa 1930-luvun jälkeen keskiajan lähteiden kattavaan kartoittamiseen ja Hausenin editioiden korjauksiin. Tätä ennen samaa olivat tavoitelleet pienemmässä mittakaavassa keskiajan lähteiden suomennoksia julkaisseet.⁷⁵⁹ Nämä tavoitteet toteutuivat kuitenkin lopulta vain hyvin pieneltä osin. Ainoina uusina lähteinä julkaistiin vuonna 2002

---

diplomats. The computer as a tool for the diplomatist?. Bohlau Verlag GmbH & Cie, Köln 2014, 169–186.

755 *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev* (SDHK), Riksarkivet 2019. Claes Gejrot, "Diplomatarium Suecanum in the Digital World", *Minator theme issue 2005: Proceedings from the symposium "Virtually Medieval?*, 2005, 4–9; Torsten Berglund, "Medeltiden I CD-världen", *Släkthistoriskt Forum* 3 (2001); Piippo, "Uusia keskiajan lähdejulkaisuja", 306–308.

756 *Avansert søk i Diplomatarium Norvegicum*, Dokumentasjonsprosjektet 1997. Uudemmat julkaisut ovat saatavissa kuvatiedostoina Norjan Kansalliskirjaston verkkopalvelussa *Nasjonallbiblioteket*. Piippo, "Uusia keskiajan lähdejulkaisuja", 208–209.

757 *Diplomatarium Danicum*.

758 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 23.12.1998. Liite 1 *Diplomatarium Fennicum*. Keskiajan lähteiden julkaisuprojekti tietokannan muodossa. 12.22.1998.

759 *Suomen varhaiskeskiajan lähteitä; Suomen historian dokumentteja I*.

Arkistolaitoksen vuosikirjassa Kirsi Salosen osin 1920-luvulla kerättyjen fotostaattikopioiden pohjalta editoimat 13 Vatikaanin arkiston asiakirjaa.⁷⁶⁰

2000-luvun alkupuolella julkaistu *Diplomatarium Fennicum* -verkkopalvelu sisälsi *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarjassa julkaistut asiakirjatekstit, viittaukset ja regestat. Hausenin laajat hakemistot sekä ensimmäisen osan esipuhe sen sijaan oli jätetty palvelusta pois. Hakemistojen rajaaminen julkaisujen ulkopuolelle on ollut yleinen käytäntö myös muissa samankaltaisissa palveluissa. Ilmeisesti uusien hakumahdollisuuksien katsottiin korvaavan vanhat hakemistot, vaikka ne virheineen kaikkineen antavat tärkeää tietoa siitä, miten julkaisijat ovat esimerkiksi asiakirjoissa esiintyviä henkilöitä ja paikkakuntia hahmottaneet ja nimenneet. *Diplomatarium Fennicum* mahdollisti tekstihaut sekä hakemisen asiakirjannumeroilla ja aikarajauksella. Asiakirjojen digitaalisten valokuvien julkaiseminen ei projektissa vielä ollut ajankohtaista jo siksin, että suurin osa alkuperäisistä lähteistä ei ollut Arkistolaitoksen säilyttämiä. *Diplomatarium Fennicum* ei varsinaisesti pyrkinyt kaiken datan avoimuuteen, mutta osaavan käyttäjän oli mahdollista ladata sen sisältämät tiedot omalle tietokoneelleen ja rakentaa niiden käsittelyyn omia sovelluksiaan.⁷⁶¹

Uusi palvelu sai heti positiivista palautetta erityisesti saavutettavuuden lisäämisestä, mutta myös negatiivisia kommentteja käytettävyyden ongelmista ja puutteellisesta ohjeistamisesta sekä virheistä.⁷⁶² *Diplomatarium Fennicum* -projekti ei yltänyt kaikkiin asetettuihin tavoitteisiin. *Mustan kirjan* osalta tämä tarkoitti sitä, ettei läheskään kaikkia sen asiakirjatekstejä saatu liitettyä palveluun. Käyttäjät joutuivat tyytymään edelleen pelkkiin regestoihin ja palaamaan asiakirjatekstejä etsiessään joko vuoden 1952 valokuvaeditioon tai vuoden 1890 editioon tai sen näköispainokseen, jos alkuperäisen *Mustan kirjan* käyttö ei ollut mahdollista. Vertailua vaikeutti jossain määrin myös se, ettei tietokannassa ollut mahdollista hakea *Mustan kirjan* omilla asiakirjannumeroilla, vaan siinä oli käytettävä asiakirjoille *Finlands medeltidsurkunder* -sarjassa annettuja numeroita. *Mustan kirjan* tekstit saatiin lisättyä tietokantaan vasta vuonna 2016 sen laajan uudistamisen myötä ja edelleen niissä on joitakin puutteita.⁷⁶³

Kunnianhimoisia suunnitelmia mittavasta indeksoinnista ei kyetty toteuttamaan kuin osittain. Hakumahdollisuudet jäivät rajatuiksi. Tekstihaku ei ottanut huomioon esimerkiksi nimien eri kirjoitusmuotoja, joita keskiaikaisessa tekstissä on oikeinkirjoituksen vakiintumattomuuden vuoksi runsaasti, ja rajoittui suuressa osassa aineistoa vain regestoihin.⁷⁶⁴ Käyttäjät eivät päässeet siis kohdistamaan hakuja itse asiakirjateksteihin, vaan joutuivat toimimaan niiden tietojen varassa, jotka Hausen oli nostanut regestoihin.

760 Salonen, ”Päivätty Roomassa ja Avignonissa”, 78–91

761 Esim. Matti Lassila (Jyväskylän University Library), *Tools to get you started and beyond*, esitys Memornet-tohtoriorhjelman kesäkoulussa 25.5.2015, Tampereen yliopisto.

762 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, Verkkojulkaisun palautteet.

763 Uudistuksesta tarkemmin seuraavassa käsittelyluvussa. Tavoitteista ks. *Diplomatarium Fennicum*, Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa, tiedote 29.5.2001. Esimerkiksi REA 715 puuttuu edelleen tietokannasta.

764 Huldén, ”Finlands medeltidsurkunder -lähdejulkaisun siirtäminen *Diplomatarium Fennicum* -tietokannaksi”. Liite 4.

Hakumahdollisuudet myös heikkenivät vuosien saatossa, kun osa palvelun metatiedoista, eli tietokannan sisällön tietoja kuvaavista tiedoista, päätyi saavuttamattomiin. Pohjoismaisia keskiajan lähdejulkaisuja *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vuonna 2003 tarkastellut Mikko Piippo, tuli siihen tulokseen, että etenkin tanskalaisen julkaisun hakutoiminnoissa oli samankaltaista kankeutta kuin *Diplomatarium Fennicumissa*. Pääsyyinä tähän oli molemmissa maissa indeksointien puutteellisuus.⁷⁶⁵

Tietokannan toteutukseen sisältyi myös ajatus tutkijayhteistyöstä ja asiantuntijuuden jakamisesta, mihin pyrittiin jo aikaisempaa laajemmin tutkimusryhmän kokoamisella. Tarkoituksena oli toteuttaa tutkijoille mahdollisuus kommentoida, muokata ja täydentää julkaistuja aineistoja verkon välityksellä. Projektissa etäeditoinniksi kutsuttu ominaisuus jäi kuitenkin lopulta toteuttamatta.⁷⁶⁶ Niin tutkijat kuin suuri yleisökin jäivät vaille mahdollisuutta täydentää, korjata ja kommentoida palvelun sisältöjä, vaikka sille olisi ollut tarvetta.

Diplomatarium Fennicum jatkoi sitä julkaisemisen perinnettä, jossa *Musta kirja* asetuu osaksi laajempaa lähteiden kokonaisuutta, muttei nouse siitä erityisesti esiin. Palvelussa *Mustan kirjan* osuus jäi pelkkien regestojen tasolle, joten varsinaisesta *Mustan kirjan* digitoidusta editiosta ei voida puhua. Tietokanta epäilemättä helpotti *Mustan kirjan* asiakirjojen regestojen käyttöä ja hakemista, mutta se ei parantanut itse asiakirjojen käytettävyyttä. Samalla palvelu hämärsi *Mustan kirjan* muodostamaa kokonaisuutta sekä sen roolia osana keskiajan asiakirjakulttuuria ja jätti sen julkaisemisessa paitsioon, kun kirjan asiakirjatekstejä ei julkaistu.

Monitieteinen tutkimuksen työkalu

Vuosituhatosen alun *Diplomatarium Fennicum* toimi Suomen aluetta käsittelevien keskiajan lähteiden tärkeimpänä tietokantana vuoteen 2016 saakka. Se poistettiin tietoverkosta vasta keuhällä 2018, kun sen korvannut uusi tietokanta oli saatu kokonaisuudessaan käyttöön.⁷⁶⁷ Ensimmäisen tietokannan vanhanaikaisuus alkoi kuitenkin tuntua viimeistään 2010-luvun alkupuolella, ja se alkoi jäädä selkeästi jälkeen esimerkiksi Ruotsissa toteutetusta keskiajan lähteiden digitaalisesta tietokannasta. Erityisesti palvelun hakumahdollisuuksien rajallisuus, linkityksien puute sekä visuaalisten elementtien puuttuminen erottivat *Diplomatarium Fennicum*in uudemmissa julkaisuprojekteista. Tietokannan puutteet korostuivat kun sen rinnalle rakennettiin myös Suomessa sellaisia palveluita kuin vuonna 2017 avautunut *Codices Fennici*, joka toi keskiajan kirjallisuuslähteitä käytettäväksi digitaalisesti kuvattuna ja kuvailtuna.⁷⁶⁸ *Mustan kirjan* osalta palvelu ylsi vasta vuonna 2016 edes lähes kaikkien asiakirjojen julkaisemisen asteelle.

765 Piippo, ”Uusia keskiajan lähdejulkaisuja”, 307–308.

766 KA, *Diplomatarium Fennicum* -hankkeen järjestämätön arkisto, CARNAC muistio Tilannekatsaus: DF: 22.5.2000.

767 *Diplomatarium Fennicum* (2). Palvelun betaversio julkaistiin 1.10.2016 Turun kirjamessuilla.

768 *Codices Fennici – Suomen keskiajan ja 1500-luvun käsikirjoitukset*, SKS, 2019. Ks. myös Seppo Eskola & Lauri Leinonen, ”Suomen keskiajan asiakirjalähteistä uusi verkkopalvelu”, *Historiallinen*

Vuonna 2014 Koneen säätiö myönsi Kansallisarkistolle apurahan monin tavoin vanhentuneen tietokannan nykyaikaistamiseksi sekä myöhemmin jatkorahoituksen vuoden 2017 loppuun saakka. Nimellä *Keskiaikaisten asiakirjojen sähköinen kokoelma. Suomen keskiajan asiakirja-aineistojen sähköinen editio kriittisesti toimitettuna tietokantana* kulkenut hanke otti tavoitteekseen tuottaa *Diplomatarium Fennicum* -tietokannan pohjalta uuden keskiajan lähteiden digitaalisen julkaisun. Valmistuessaan hankkeen oli tarkoitus parantaa merkittäväällä tavalla Suomen keskiajan tutkimuksen infrastruktuuria ja mahdollistaa digitaalisen teknologian hyödyntäminen tutkimuksessa. Käytännössä tämä tarkoitti Suomen alueen keskiajan asiakirjakorpukseen kuuluvien tekstien tieteellisten editioiden asettamista saataville, korkealaatuisten alkuperäislähteiden digitaalisten kuvien lisäämistä palveluun, kattavien metatietojen julkaisemista asiakirjoista sekä monipuolisten työkalujen tarjoamista tietojen hyödyntämiseen.⁷⁶⁹

Tärkeäksi nousi tutkijayhteisön toive tutkimusaineistojen saavutettavuuden helpottamisesta ja tutkimusapuvälineiden kehittämisestä.⁷⁷⁰ Hankkeen tarpeellisuutta perusteltiin sillä, että suomalainen keskiajantutkimus oli saavuttanut vankan aseman niin akateemisissa yhteisöissä kuin laajemmalti yhteiskunnassa. Aihepiiriin katsottiin kiinnostavan suurta yleisöä. Vanha tietokanta ei kuitenkaan enää pystynyt kilpailemaan visuaalisuutta korostavien monipuolisten palveluiden kanssa eikä se vastannut tutkijoiden tarpeita digitaalisessa tutkimusympäristössä. Hankkeen tutkimuksellista merkitystä perusteli samaan tapaan kuin aikaisemmissakin julkaisuhankkeissa myös se, että valtaosaa säilyneistä keskiajan lähteistä säilytetään muualla kuin Suomessa.⁷⁷¹

Uudessa hankkeessa haluttiin saattaa loppuun 1990-luvulla aloitettu työ, joka oli jäänyt rahoituksen päättyessä osin kesken ja jota ei oltu kyetty päivittämään rahoituksen puuttuessa. Käytännössä siinä keskityttiin olemassa olevien metatietojen yhdenmukaistamiseen, arkistolähteiden paikantamiseen, paikka- ja henkilötietojen keräämiseen, ajoitusten tarkentamiseen sekä hakumahdollisuuksien parantamiseen aikaisemmassa hankkeessa tehdyn työn pohjalta. Työtä tehtiin esimerkiksi luomalla laaja asiasanoitus ja tarkentamalla asiakirjojen antajatietoja sekä antopaikkatietoja.⁷⁷² Metatietojen tarkentaminen ja yhdenmukaistaminen toimivat pohjana sille, että palveluun voitiin rakentaa

---

Aikakauskirja 114:3 (2016), 332; Kirsi Salonen, ”Suomea koskevat keskiaikaiset asiakirjat kaikkien saataville”, *Akti* 1 (2015).

769 ”Tutkimushankkeet, tieteelliset seminaarit ja muu tieteen rahoitus”, Koneen säätiö 2014; ”Koneen Säätiöltä apuraha Kansallisarkiston Suomen keskiaikaa käsittelevälle hankkeelle”, Ajankohtaista, Kansallisarkisto, 8.12.2015; *Diplomatarium Fennicum* (2); KA, *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Seppo Eskola, *Loppuraportti. Diplomatarium Fennicum -hanke (Keskiaikatietokanta-hanke)*, luonnos 4.4.2018; Eskola & Leinonen, ”Suomen keskiajan asiakirjalähteistä uusi verkkopalvelu”, 333.

770 ”Tutkimushankkeet, tieteelliset seminaarit ja muu tieteen rahoitus”.

771 ”Kansallisarkiston keskiaikahankkeelle apuraha Koneen Säätiöltä”, Arkistolaitos 9.12.2014. Ks. esim. Heikkilä, ”Keskiajantutkimuksen nousu ja uho”, 301–205.

772 ”Tietoa hankkeesta”, *Diplomatarium Fennicum* (2). Kokoavasti hankkeesta ks. Olli-Pekka Kasurinen, Lauri Leinonen & Sanna Supponen, ”Modernien tutkimustietokantojen ja tiedonjalostusmenetelmien mahdollisuudet historian tutkimukselle –Tapaus *Diplomatarium Fennicum*”, *Historiallinen Aikakauskirja* 117:3 (2019), 178–189.

uusia tapoja hyödyntää sen sisältämää dataa. Projektin oli tarkoitus myös laatia uusien asiakirjaeditioiden julkaisemista ajatellen kansalliset diplomataariset editioperiaatteet keskiaikaisten asiakirjojen julkaisemiselle, aivan kuten aikaisemminkin.⁷⁷³

Hanketta johti Kansallisarkiston tutkimusjohtaja dosentti Päivi Happonen, joka kuvaili sen olevan erinomainen osoitus tutkijayhteisön ja Kansallisarkiston välisestä yhteistyöstä.⁷⁷⁴ Hankkeen alussa ohjausryhmään valittiin useita keskiajantutkijoita ja kielitieteilijöitä eri yliopistoista.⁷⁷⁵ Ohjausryhmään kuuluivat keskiajantutkijoina dosentti Tuomas Heikkilä Helsingin yliopistosta, apulaisprofessori Kirsi Salonen ja dosentti Anu Lahtinen Turun yliopistosta sekä professori Marko Lamberg Tukholman yliopistosta. Kielitieteen asiantuntemusta edustivat FL Minna Sandelin Turun yliopistosta ja FL Seija Tiisala Helsingin yliopistosta. Kansallisarkistossa kehittämispäällikkö Anne Wileniuksen vastuualueena oli arkistohistoria. Kehittämispäällikkö Outi Hupaniittu vastasi hankkeen hallinnosta vuoteen 2015 ja sen jälkeen ylitarkastaja Maria Kallio vuodesta 2016 alkaen. Kehittämispäällikkö Vili Haukkoavaara vastasi hankkeen arkkitehtuurista. Projektin alun tietoteknisestä suunnittelusta vastasi ylitarkastaja Yrjö Kotivuori.⁷⁷⁶ Hankkeessa oli mukana tutkijoita, jotka olivat olleet toteuttamassa jo ensimmäistä *Diplomatarium Fennicum* versiota. He olivat sittemmin paitsi seuranneet lähteiden digitaalisen julkaisutyön kehittymistä, myös itse osallistuneet editointityöhön ja lähdejulkaisemiseen.⁷⁷⁷

Hankkeen työvaiheiden toteutuksesta vastasivat eri vaiheissa projektipäällikkö FM Seppo Eskola, tietokannan teknisestä kehittämisestä vastannut suunnittelija MSc Denis Mandrov ja historianantutkija FM Lauri Leinonen. Hankkeen yhteistyötahoja olivat muun muassa Kansalliskirjasto, Riksarkivet, Tallinna linnaarhiiv, Codices Fennici -hanke sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Lisäksi projektille tuottivat materiaalia tutkijat FT Tapio Salminen, FT Ville Walta, FM Olli-Pekka Kasurinen ja FM Sanna Supponen.⁷⁷⁸ Tiiviillä tutkijayhteistyöllä pyrittiin takaamaan aineiston laatu ja käytettävyys.⁷⁷⁹

773 ”Tietoa hankkeesta”. Kansalliset periaatteet toimisivat yhdessä digitointiin ja digitaalisten alustojen rakentamiseen liittyvien standardien kanssa, jotka ovat pohjana kaikelle digitaaliselle tiedon säilyttämiselle ja kuvailulle. Ks. esim. *Akoma Ntoso*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Division for Public Institutions and Digital Government, 2019.

774 Apurahan määrä oli 70 000 euroa. ”Kansallisarkiston keskiaikahankkeelle apuraha Koneen Säätiöltä”, Arkistolaitos 9.12.2014.

775 ”Tietoa hankkeesta”.

776 KA, *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Keskiaikaisten asiakirjojen sähköinen kokoelma, monitieteinen hanke. Hankesuunnitelma. Kansallisarkisto 28.9.2015; KA, *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Keskiaikaisten asiakirjojen sähköinen kokoelma, monitieteinen hanke, Hankesuunnitelma, Kansallisarkisto 27.9.2016; KA, *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Eskola, *Loppuraportti*. Osallistujien oppiarvot ja nimikkeet vuoden 2015 tilanteen mukaisesti.

777 Ks. esim. *Codices Fennici* -hanke, jota johti Tuomas Heikkilä. ”Tausta”, *Codices Fennici*, SKS 2019.

778 KA, *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Keskiaikaisten asiakirjojen sähköinen kokoelma, monitieteinen hanke. Hankesuunnitelma. Kansallisarkisto 28.9.2015; *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Keskiaikaisten asiakirjojen sähköinen kokoelma, monitieteinen hanke, Hankesuunnitelma, 27.9.2016.

779 ”Koneen Säätiöltä apuraha Kansallisarkiston Suomen keskiaikaa käsittelevälle hankkeelle”. Ks. myös Kasurinen, Leinonen & Supponen, ”Modernien tutkimustietokantojen ja tiedonjalostusmenetelmien mahdollisuudet historianantutkimukselle”, 178–181.

Alusta asti hankkeessa korostettiin, että sen toteutuksessa huomioitiin aikaisem-
mista julkaisuista poiketen paremmin muitakin kuin historiantutkijoita, erityisesti
kielitieteilijöitä.⁷⁸⁰ Tavoitteena oli ”yhdistää moderni digihumanismi ja perinteinen
lähdejulkaiseminen tuottamalla ainutlaatuinen moniulotteinen, oppiainerajat ylittävä
tutkimusaineisto”.⁷⁸¹ Tavoitteissa näkyy digitaalisille ihmistieteille ominainen pyrkimys
monitieteiseen tutkimusotteeseen ja eri tieteenalojen yhteistyöhön.⁷⁸² Historiantutki-
muksen ja kielitieteen tiivis yhteistyö jätti kuitenkin jossakin määrin ulkopuolelle esi-
merkiksi oikeushistoriallisen tutkimuksen.⁷⁸³

Uusi *Diplomatarium Fennicum* -palvelu tuo aidosti runsaasti uutta sisältöä tutki-
joiden ja muiden kiinnostuneiden käyttäjien tavoitettaville ja monipuolistaa vanhaa
tietokantaa monin tavoin. Käyttäjä voi vertailla eri tekstiversioita, regestoja sekä lähde-
julkaisujen lisätietoja ja ulkoasuja. Hanke on siirtänyt jo aikaisemmassa palvelussa olleet
asiakirjatekstit ja regestat uuteen ympäristöön. Niiden lisäksi palvelu tarjoaa käyttäjälle
asiakirjoista eri julkaisujen regesta- ja tekstiversioita ja on nostanut Hausenin viitteet
selkeästi esiin ja osaksi julkaisua. Hankkeessa on toteutettu alkuperäisten lähdejulkaisui-
den digitointi pdf-muotoon sekä julkaisujen tietokantamuotoisten kokotekstisten versi-
oiden julkaiseminen. Tämä tosin koskee vain suomalaisia lähdejulkaisuja. Ulkomaisten
lähdejulkaisujen osalta saatavilla on mahdollisuuksien mukaan linkki digitoituun julkai-
suun, mutta itse asiakirjat on haettava julkaisuista itse.⁷⁸⁴

Täysin uutta on se, että asiakirjojen tietoihin on pyritty lisäämään viitteiden lisäksi
linkit lähdejulkaisuun kopioitujen asiakirjojen säilytyspaikkoihin sekä mahdollisuuksien
mukaan digitoituihin alkuperäislähteisiin.⁷⁸⁵ Alkuperäisiin asiakirjoihin linkittämistä on
tosin vaikeuttanut jossain määrin se, että Hausenin editioiden lähdeviittaukset eivät ole
aina selkeitä tai lähteiden sijainti on julkaisemisen jälkeen muuttunut. Näihin viitteiden
katkoksiin on projektissa kiinnitetty erityistä huomiota.⁷⁸⁶ Tekstihakua on myös kehi-
tetty ottamalla mukaan hakuoperaattorit. Haun voi kohdistaa myös asiakirjan primää-
rikieleen tai päiväys-, antaja- ja antopaikkatietoihin. Materiaalia voi hakea myös lähde-
julkaisun tai arkistoaineistoa säilyttävän instituution perusteella. Hakuja on parannettu

---

780 ”Kansallisarkiston keskiaikahankkeelle apuraha Koneen Säätöiltä”.

781 ”Koneen Säätöiltä apuraha Kansallisarkiston Suomen keskiaikaa käsittelevälle hankkeelle”.

782 Ks. Tolonen & Lahtinen, ”Digitaalisista ihmistieteistä”, 235–258; Viinikkala, *Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa?*.

783 Kirsi Salonen väitteli oikeushistoriasta vuonna 2012, mutta edustaa silti selkeämmin
historiantutkimusta. Kirsi Salonen, *Kirkollisen oikeudenkäytön päällänteillä. Sacra Romana Rotan
toiminta ja sen oikeudellinen tausta myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alun taitteessa*. Suomen
kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2012.

784 *Diplomatarium Fennicum* (2). Hankkeen teknisestä toteutuksesta ks. Denis Mandrov,
*Käyttäjälähtöinen digihumanismi — tapaustutkimuksena Diplomatarium Fennicum -tietokannan
kehittäminen tutkijayhteisön kanssa, pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2018*.

785 ”Tutkimushankkeet, tieteelliset seminaarit ja muu tieteen rahoitus”.

786 Ks. esim. Kivistö, ”Kadonneiden keskiaikaisten asiakirjojen jäljillä”. Uuden julkaisun eroista
aikaisempaan ks. Lauri Leinonen, ”Uusi Diplomatarium Fennicum julkaistaan 1.10. – mikä on
muuttunut?”, *Glossae – Glossa ry:n blogi*, 2016.

myös mahdollistamalla sumeat haut, konkordanssihaku ja entiteettihaut⁷⁸⁷. Vaikka hakuoperaattorit toimivat vain regestoihin ja tekstieditioihin kohdistuvissa hauissa, hakumahdollisuudet ovat selvästi lisääntyneet aikaisemmasta.⁷⁸⁸

Hankkeen aikana *Diplomatarium Fennicum*in uudistamisen tarvetta perusteltiin myös sillä, että ”aineiston vuosisatainen kerroksellisuus ja tieteellinen monikäyttöisyys ovat parhaiten hyödynnettävissä sähköisessä, kaikille avoimessa tietokannassa”.⁷⁸⁹ Kerroksellisuus onkin keskeisin uuden version vanhasta erottava tekijä ja se tuo esiin lähdejulkaisemisen jatkumoa. Alkuperäislähteiden linkitysten ja eri lähdejulkaisueditoiden lisäksi palveluun on tuotu runsaasti muita *Finlands medeltidsurkunderin* sisältöön liittyviä julkaisuja. Käyttäjä pääsee tarkastelemaan esimerkiksi Hausenin vuonna 1900 julkaiseman *Finlands medeltidssigill* -teoksen sisältämiä, asiakirjoihin liittyviä sinettejä, jotka ovat tärkeässä roolissa erityisesti niiden asiakirjojen kohdalla, joista ei ole saatavissa valokuvaa. Palveluun on otettu mukaan myös *Suomen historian dokumentteja* teoksen sisältämät Paavo Nurmisen tekemät käännökset osasta latinankielisiä asiakirjoja vuodelta 1968.⁷⁹⁰

Aikaisemmin Suomessa ja myös muualla tehty työ on pyritty tuomaan yhteen palveluun. Käyttäjä saa suhteellisen hyvän kuvan siitä, mitä muita lähdejulkaisuja on hyödynnetty *Finlands medeltidsurkunderin* kokoamisessa ja pääsee ensimmäistä kertaa myös suoraan käsiksi osaan niistä, vaikka osa viitteistä onkin vielä tyhjiä. Eri lähdejulkaisut tuodaan näkyville ja niiden rinnalle nostetaan mahdollisuuksien mukaan alkuperäiset asiakirjat sekä tutkimuksen apuvälineet. Projekti pyrkii tuomaan esiin sen, mitä on tehty, ja näkyväksi sen, mitä pitää vielä korjata (Kuva 24).

Palvelussa ei ole kuitenkaan otettu huomioon sitä varhaisempaa lähdejulkaisutyötä, johon Hausen ei julkaisuissaan suoraan viittaa. Historiankirjoituksen historian ja lähteiden julkaisemisen historian kannalta merkittävä 1700-luvun työ ei *Diplomatarium Fennicumissa* esimerkiksi tule näkyviin kuin lyhyenä mainintana taustoittavassa artikkelissa.⁷⁹¹ Teknisesti olisi täysin mahdollista tuoda palveluun muassa Porthanin sanomalehdissä julkaisemat *Mustan kirjan* tekstit, sillä Kansalliskirjasto on digitoinut ne *Historialliseen sanomalehtikirjastoon*.⁷⁹² Myös Turun akatemian väitöskirjoissa julkaisut

---

787 Sumea haku etsii annettujen sanojen kaltaisia sanoja tietokannasta. Konkordanssihussa sanojen esiintymän ympärillä näkyy lyhyt katkelma tekstiyhteyttä, jossa sana esiintyy. Entiteettihaku tunnistaa henkilönnimiin, henkilöihin liittyviin määreisiin sekä paikannimiin ja paikkoihin liittyviä määreitä, joita on tunnistettu tietokannan rakentamisen yhteydessä. Hauista ks. ”Ohjeita”, *Diplomatarium Fennicum* (2).

788 ”Ohjeita”, *Diplomatarium Fennicum* (2), Hauista ja niiden toteutuksesta ks. Kasurinen, Leinonen & Supponen, ”Modernien tutkimustietokantojen ja tiedonjalostusmenetelmien mahdollisuudet historiantutkimukselle”, 184–185.

789 ”Koneen Säätiöltä apuraha Kansallisarkiston Suomen keskiaikaa käsittelevälle hankkeelle”.

790 Ks. esim. DF 72.

791 Saarenpää, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon”. Ks. ”Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen”.

792 *digi.kansalliskirjasto.fi*. Ks. myös taulukko 1 ja taulukko 2.

Havainnekuva uuden tietokannan ajallisista sisältökerrostmista, jossa alinna alkuperäiset keskiaikaiset asiakirjat digitoituina, niistä tehdyt myöhemmät editiot keskellä ja ylinnä tietokantapalvelu (ks. lähemmin luku Sisällöntuottaminen).

Kuva 24. *Diplomatarium Fennicum*in kerroksellisuutta havainnollistettiin hankkeen projektisuunnitelmassa. (KA, *Diplomatarium Fennicum* (2) -hankkeen järjestämätön arkisto, Keski-aikeisten asiakirjojen sähköinen kokoelma, monitieteinen hanke, Hankesuunnitelma, Kansallisarkisto 29.8.2015.)

asiakirjakatkelmat on mahdollista linkittää palveluun, sillä väitöskirjat on julkaistu digitoituna Kansalliskirjaston *Doria*-julkaisuarkistossa.⁷⁹³

Sanomalehtien ja väitöskirjojen mukaan ottaminen antaisi käyttäjälle paremman kuvan lähdejulkaisemisen perinteestä ja historiasta sekä sitoisi palvelun paremmin yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Tällä hetkellä linkitykset voivat antaa käyttäjälle jossain määrin vinoutuneen kuvan lähdejulkaisemisen jatkumosta. On silti huomattava, että mikään määrä linkityksiä ei tuota kaiken kattavaa verkkopalvelua. Esimerkiksi yhdysvaltalainen englannin kielen professori Peter L. Shillingsburg on digitaalisia editioita käsitellessään korostanut, että myös verkkopalveluiden linkitykset ovat osa niitä valintoja, joita julkaisijat tekevät.⁷⁹⁴

Tekstien liittäminen tietokantaan vaatisi niiden paikantamisen, mikä ei kuulunut resurssiltaan rajatun projektin tehtäviin. Eri palvelussa sijaitsevien aineistojen yhdisteleminen on ylipäätään yksi keskisimmistä aineistojen avoimuuden haasteista. Osaltaan siihen liittyviä ongelmia ovat pyrkineet ratkaisemaan esimerkiksi *Finna* ja *Europeana*, joissa eri alustoilla olevia ja eri tahojen omistamia aineistoja on mahdollista hakea yhden

⁷⁹³ *Turun akatemian väitöskirjat*, Doria 2019. Ks. liite 2.

⁷⁹⁴ Shillingsburg, "Negotiating Conflicting Aims in Scholarly Editing: The Problem of Editorial Intentions", 5.

käyttöliittymän kautta.⁷⁹⁵ *Diplomatarium Fennicum* toimii osittain samalla idealla, sillä sen kautta on linkitysten avulla mahdollista edetä muiden tahojen tuottamaan sisältöön. Linkitys ei kuitenkaan ole varsinainen ratkaisu siihen ongelmaan, että eri palveluissa julkaistaan eri kriteerein ja erilaisin tiedoin samoja asiakirjoja ja käytetään siten resursseja päällekkäiseen työhön kansallisten ja kielellisten rajanvetojen vuoksi.⁷⁹⁶

Myöskään vuoden 1952 *Mustan kirjan* valokuvaeditiota ei ole tuotu *Diplomatarium Fennicum* -palveluun.⁷⁹⁷ Vuosikymmeniä vanhojen mustavalkoisten valokuvien digitoinnilla ei sinänsä ole merkitystä, sillä parempilaatuiset värilliset digitaaliset kuvat ovat saatavilla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Codices Fennici*-palvelun kautta.⁷⁹⁸ Julkaisutyön jatkumon kannalta olisi olennaista, että professori Jaakkolan ja muun työryhmän työ, joka aikanaan oli monin tavoin samalla tavalla urauurtava kuin digitaalinen julkaisu, saataisiin käyttäjän näkyville. Tämä antaisi käyttäjälle paremman kuvan myös lähdejulkaisemisen teknisen kehityksen vaiheista ja tutkimukselle saatavilla olleista mahdollisuuksista kunakin aikana.

Uudessa *Diplomatarium Fennicumissa* on sisällöntuotannossa kyetty tuottamaan merkittävä määrä uusia asiakirjaeditioita hankkeen tutkijoiden sekä muun tutkijayhteisön avulla. Palvelussa oli marraskuuhun 2019 mennessä julkaistu 138 alkuperäiseen *Finlands medeltidsurkunderiin* sisältymätöntä asiakirjaa. Näitä ovat Kirsi Salosen ja dosentti Sara Risbergin julkaisemat editiot Suomea koskevista Vatikaanin arkiston penitentiariaattiaineiston merkinnöistä (DF 6727–6856), dosentti Tapio Salmisen editiot yhdeksästä pääosin aiemmin julkaisemattomasta Tallinnan kaupunginarkiston pergamenttikirjeestä (DF 6857–6865) sekä dosentti Viveca Rabbin Naantalalin luostarin asiakirjoista laatimat kokonaan uudet transkriptiot ja editiot⁷⁹⁹. Projektissa on tunnistettu myös ruotsalaisen *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev* -palvelun kautta asiakirjoja, jotka voidaan lisätä suomalaisen diplomataariin.⁸⁰⁰ Myös tulevaisuudessa palveluun on periaatteessa mahdollista lisätä jatkuvasti uutta aineistoa.⁸⁰¹

Mustan kirjan osalta uuteen palveluun on tuotu muutamia puutteita lukuun ottamatta kirjan asiakirjatekstit.⁸⁰² Palvelusta on mahdollista hakea myös *Mustan kirjan* numeroilla ja rajata haku vain sen sisältämiin asiakirjoihin. Käyttöliittymä ei kuitenkaan

795 *Finna; Europeana*. Yhteistyöstä ks Gunnar Sahlin, “International and national collaboration in the digital age. Meeting boundless challenges together”, Hannu Niemi et al. (eds), *Essays on Libraries, Cultural Heritage and Freedom of Information*. Kansalliskirjasto, Helsinki 2013, 173–181.

796 Vrt. Kasurinen, Leinonen & Supponen, ”Modernien tutkimustietokantojen ja tiedonjalostusmenetelmien mahdollisuudet historiantutkimukselle”, 186.

797 *Codices medii aevi Finlandiae* 1.

798 Digitoinnin on alun perin tilannut Riksarkivetilta Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa -hanke vuonna 2012.

799 Haettavissa omana kokonaisuutenaan valitsemalla lähdejulkaisuista kenttä ”Nädendalsdiplomen”.

800 Tapio Salminen, ”Diplomatarium fennicum — Suomen keskiajan asiakirjalähteiden tietokanta ja käyttöliittymä päivittyi 2020-luvulle”, Triviumin (Tampere Centre for Classical, Medieval and Early Modern Studies) blogi. Tampereen yliopisto 2017.

801 Esimerkiksi FT Tapio Salminen sai syksyllä 2018 Jenny ja Antti Wihurin säätiön apurahan Viron arkistoissa olevan Suomea koskevan keskiaikaisen asiakirja- ja kirjeaineiston inventointi- ja selvitystyöhön. Jenny ja Antti Wihurin säätiö, Apurahat ja palkinnot 2018.

802 Esim. REA 715 ei löydy palvelusta.

vielä ole täysin toimiva *Mustasta kirjasta* kiinnostuneen kannalta, sillä hakutuloksissa esimerkiksi näkyy ensisijaisesti asiakirjan *Finlands medeltidsurkunderin* numerointia vastaava DF-numero, ei sen oma vuoden 1890 julkaisussa annettu REA-numero. *Mustan kirjan* osalta uusi digitaalinen julkaisu tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että sen asiakirjatekstit on saatu viimein digitaaliseen muotoon ja niitä on mahdollista käyttää aikaisemmasta poikkeavin tavoin. Samalla *Mustan kirjan* vuoden 1890 editio on saatavilla digitoituna pdf-muodossa. Kerroksellisuus näkyy *Mustan kirjan* osalta myös siten, että palveluun on tuotu vuonna 1996 julkaistun *Mustan kirjan* näköispainoksen englanninkieliset regestat, mikä samalla helpottaa kansainvälisen tutkijakunnan palvelun käyttöä.

Uusi *Diplomatarium Fennicum* on rakennettu sillä ajatuksella, että se tulee olemaan tulevaisuudessa julkaisualusta myös uudelle tieteelliselle tutkimukselle.⁸⁰³ Mahdollisuuksista ottaa laajempi tutkijoiden joukko tai monipuolisempi käyttäjäpiiri mukaan palveluiden kehittämiseen ja sisällön tuottamiseen verkon välityksellä on keskusteltu 1990-luvulta lähtien. Julkaisemisen ympärille rakentuva yhteisö voisi esimerkiksi tuottaa uusia sisältöjä, korjata ja kommentoida olemassa olevia sisältöjä, tarkastaa ja täydentää palveluiden metatietoja sekä liittää aineistoihin tehtyä tutkimusta.⁸⁰⁴ Hankkeessa suunniteltuja osallistamisen työkaluja, esimerkiksi mahdollisuutta täydentää tai korjata julkaisua tai liittää siihen tutkimustietoa, ei kuitenkaan ole vielä kyetty toteuttamaan.

Diplomatarium Fennicum on edelleen editio, jonka kohdalla ei tehdä varsinaista laajaa ja pitkäjänteistä toimituksellista työtä, kuten esimerkiksi ruotsalaisen diplomataarin kohdalla.⁸⁰⁵ Projektin varsinainen toiminta päättyi rahoituksen loppuessa ja Kansallisarkisto on sitoutunut vain palvelun tekniseen ylläpitoon. Tämä estää myös käyttäjien osallistamisen kehittämisen. *Diplomatarium Fennicumilla* on jatkossa toimituskunta, joka resurssiensa mukaan pyrkii vastaamaan jatkorahoituksen hakemisesta ja palvelun ylläpidon jatkumisen takaamisesta, mutta varsinaista toimitustyötä se ei tee. Toimituskuntaan kuuluvat hankkeen toteutuksessa mukana olleet Seppo Eskola, Tuomas Heikkilä, Anu Lahtinen ja Lauri Leinonen Helsingin yliopistosta, Maria Kallio Kansallisarkistosta, Kirsi Salonen ja Minna Sandelin Turun yliopistosta, Tapio Salminen Tampereen yliopistosta sekä professori Harry Lönnroth Jyväskylän yliopistosta.⁸⁰⁶

Toimituskunnan luonne ja rahoituksen projektiluontoisuus merkitsevät sitä, ettei mahdollisuuksia palvelun pitkäjänteiseen kehittämiseen välttämättä ole projektin päätyttyä alkuvuodesta 2018. Tämän tekee näkyväksi myös hanke itse kertomalla, että kaikki annettu palaute luetaan ja huomioidaan, mutta hankkeen rajallisten henkilöstöresurssien vuoksi kaikkien palautteeseen ei välttämättä voida vastata henkilökohtaisesti.⁸⁰⁷

803 Ks. esim. *Tietoa hankkeesta*; Eskola & Leinonen, ”Suomen keskiajan asiakirjalähteistä uusi verkkopalvelu”, 334.

804 Suomessa ensimmäisiä joukkoistamista hyödyntäneitä oli Kansalliskirjasto, jonka ”Myyräpeli” vuosina 2011–12 sai pelaajat korjaamaan digitoitujen sanomalehtien sanoja, joita tekstintunnistushjelma ei ollut kyennyt tunnistamaan oikein.

805 Ruotsissa *Svenskt Diplomatariumilla* on nelihenkinen toimituskunta, joka toimittaa uusia editioita. ”Redaktion”, *Svenskt Diplomatarium*, Riksarkivet 2019.

806 ”Tietoa hankkeesta”.

807 ”Palaute ja yhteystiedot”, *Diplomatarium Fennicum* (2).

Digitaalisten ja digitoitujen julkaisujen merkittävänä ongelmakohtana on rahoituksen ja toiminnan jatkuvuuden epävarmuus ja katkonaisuus⁸⁰⁸. Digitaalisen ajan julkaisemista ei voi nähdä kovin pysyvänä tai jatkuvana toimintana, jos se perustuu erillisille projekti- ja hankerahoituksille, jotka päättyvät usein palvelun käyttöönottoon.

Digitoitu ja digitaalinen

Samaan tapaan kuin digitaalisten ihmistieteiden kohdalla yleensä, myös digitaalisen julkaisemisen kohdalla on kysyttävä, mikä on digitaalista lähteiden julkaisemista ja editointia. Riittääkö pelkkä tietoteknisten työkalujen, kuten tekstinkäsittely- tai taukko-ohjelmien käyttö julkaisemisen työvälineenä? Vai pitäisikö digitaalisuuden merkitä jotain enemmän? Voiko painettu, mutta digitaalisin menetelmin tehty editio olla digitaalinen lähdejulkaisu? Entä onko pelkistä digitaalisista valokuvista kostuva julkaisu digitaalinen editio?⁸⁰⁹

Digitaalisen ajan lähdejulkaisuja ei voida tarkastella yhtenäisenä kokonaisuutena. Niihin perehtynyt itävaltalainen historioitsija Patrick Sahle onkin pyrkinyt erottamaan toisistaan digitaalisen ja digitoitun edition.⁸¹⁰ Erottelu ei ole arvottava tai pyri vastakainasetteluun. Erojen hahmottaminen toimii pikemminkin työkaluna tunnistaa julkaisemisen eri muotoja ja tavoitteita.

Digitoitu editio (*digitised edition*) ei ole Sahlen mukaan digitaalinen niin kauan kuin edition sisältö ja käytettävyys eivät juuri muutu digitaaliseen muotoon muutettaessa. Paljon käytettyjä ja arvostettuja julkaisuja on digitoitu suuria määriä kohdistamatta niihin tarkemmin moderneja editointiperiaatteita tai kritiikkiä. Saksalainen *Monumenta Germaniae Historica* on erityisen laajasti pohjannut työnsä varhaisempien lähdejulkaisujen digitointiin.⁸¹¹ Digitoituidut editiot rinnastuvat jossain määrin myös laajoihin kirjallisuuden digitointiprojekteihin. Näistä vanhimpia on 1970-luvulla aloitettu pitkälti vapaaehtoisvoimin toteutettu *Project Gutenberg*, jonka tavoitteena on digitoida ja asettaa vapaasti saataville erityisesti kaunokirjallisuutta, jonka tekijänoikeudet ovat vanhentuneet.⁸¹²

Digitoituidut lähdejulkaisut tarjoavat yleensä käyttäjälle alkuperäisten lähdejulkaisujen sisältämät tekstit joko digitaalisina valokuvina tai tekstiksi skannattuna. Lisäominaisuuksina on yleensä mahdollisuus yksinkertaisiin tekstihakuihin sekä haku esimerkiksi aikarajauksella tai asiakirjan numerolla.⁸¹³ Lähteiden digitointi nähdään usein

808 Palveluiden jatkuvuuden ongelmista yksityisen digitaalisen tiedon kohdalla ks. D. T. Hawkins, "Software and Services for Personal Archiving", D. T. Hawkins (ed.), *Personal Archiving Preserving Our Digital Heritage*. Information Today, Inc., ProQuest Ebook Central, 2013, 47–72.

809 Ks. esim. Elena Pierazzo, *Digital Scholarly Editing. Theories, Models and Methods*. Routledge, Farnham, Surrey 2015, 1.2. Digital editing, digital editions.

810 Sahle, "What is Scholarly Digital Edition?", 26–28.

811 *Monumenta Germaniae Historica* (DMGH); Sahle, "What is Scholarly Digital Edition?", 26–28.

812 *Project Gutenberg* 2018. Tekijänoikeuksien vanhentuminen Yhdysvaltain lainsäädännön mukaisesti. Ks. myös *Codices Fennici*.

813 Vogeler & Sahle, "Review of digital Monumenta Germaniae Historica (DMGH)", Institut für Dokumentologie und Editorik, 2013.

digitaalisten kopioiden tuottamisena ja niiden asettamisena saataville. Ajatuksena on, että digitointi mahdollistaa helpomman pääsyn historiallisille lähteille ajasta ja paikasta riippumatta. Perinteinen digitointi esimerkiksi pelkkinä kuvina ei kuitenkaan mahdollista digitaalisten työkalujen ja uusien metodologisten lähestymistapojen hyödyntämistä tutkimuksessa, vaan aineistoja käsitellään usein paperimaailmasta tutuilla työskentelytapoilla.⁸¹⁴ Pelkkä lähteen digitaalisten kuvien julkaiseminen ei esimerkiksi tuo lähteeseen ja sen tulkintaan mitään uutta, joten sitä ei välttämättä voida pitää varsinaisena lähdejulkaisemisena, vaan pikemminkin jäljentämisenä.⁸¹⁵

Sahle on yhdessä historioitsija Georg Voglerin kanssa luonnehtinut tämän kaltaista julkaisutapaa digitaaliseksi kirjastoksi (*digital library*).⁸¹⁶ Lähdejulkaisujen kohdalla se on usein tarkoittanut hankalasti saatavien, loppuunmyytyjen tai kalliiden lähdejulkaisusarjojen saatavuuden takaamista ja niiden hakumahdollisuuksien parantamista digitoinnin avulla. Monin tavoin digitoidut julkaisut jatkavat siten melko suoraan aikaisempaa lähdejulkaisemisen perinnettä. Digitoitua julkaisua voidaan katsoa edustavan myös laajat massadigitoinnit, joita on toteutettu runsaasti esimerkiksi kirjallisuuden ja sanomalehtiaineistojen kanssa. Digitointien kohdalla yleensä esiin nousevat kysymykset lähteiden valinnasta voivat hämärtyä massadigitoinneissa aineistomäärien suuruuden vuoksi.⁸¹⁷ Nekin sisältävät kuitenkin aina valintoja siitä, mitä ja millä tavoin digitoidaan sekä miten ja millaisten lisätietojen kanssa digitoidut aineistot asetetaan käytettäviksi.

Vuosituhanneen alussa julkaistu *Diplomatarium Fennicum* edusti hyvin tyyppillistä Patrick Sahlen määrittelemää digitoidun lähdejulkaisun tyyppiä.⁸¹⁸ *Diplomatarium Fennicum* toimi apuvälineenä lähdejulkaisujen käyttäjille erityisesti silloin, kun käyttäjä tiesi, mitä oli hakemassa, mutta sitä ei oltu tarkoitettu korvaamaan alkuperäisiä asiakirjoja tai edes Hausenin luomaa lähdejulkaisusarjaa. Projektin kuvauksessa korostettiin nimenomaan palvelun käytettävyyttä ja helppoutta. Asiakirjojen elinkaareen ei otettu kantaa ja vastuu esimerkiksi virheiden huomaamisesta ja alkuperäisten asiakirjojen etsimisestä jätettiin käyttäjälle.⁸¹⁹ *Diplomatarium Fennicum* voidaankin nähdä lähinnä Sahlen ja Vogelerin kuvailemana digitoituna kirjastona, jonka hakumahdollisuudet olivat hyvin rajatut.⁸²⁰ Sellaisena *Diplomatarium Fennicum* edisti merkittävästi keskiajan lähteiden käytettävyyttä ja saavutettavuutta.

---

814 Zdeněk Uhlíř, "Digital Codicology and Contextual Editing of Medieval Manuscripts", *Revista arhivelor* 86:2 (2009), 36–54.

815 Ks. Greta Franzini, Melissa Terras & Simon Mahony, "A Catalogue of Digital Editions", Matthew James Driscoll & Elena Pierazzo (eds.), *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*. Open Book Publishers 2016, 162.

816 Vogeler & Sahle, "Review of digital Monumenta Germaniae Historica (dMGH)".

817 Ks. Mats Dahlström, "Critical Editing and Critical Digitisation", Wido van Peursen, Ernst Thoutenhoofd & Adriaan van der Weel (eds.), *Text comparison and digital creativity. The production of presence and meaning in digital text scholarship*. Brill, Leiden, Boston 2010, 79–97, 92–93.

818 Sahle, "What is Scholarly Digital Edition?", 26–28.

819 "Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen"; Huldén, "Finlands medeltidsrunder -lähdejulkaisun siirtäminen Diplomatarium Fennicum -tietokannaksi", Liite 4.

820 Vogeler & Sahle, "Review of digital Monumenta Germaniae Historica (dMGH)"; Huldén, "Finlands medeltidsrunder -lähdejulkaisun siirtäminen Diplomatarium Fennicum -tietokannaksi", Liite 4.

Digitaalinen editio (*digital edition*) sisältää Patrick Sahlen määrittelyn mukaan sellaisia mahdollisuuksia etsiä, tarkastella ja käyttää tietoa, joita painettu tai digitoitu julkaisu ei voi käyttäjälle tarjota. Se parantaa huomattavasti aineiston käytettävyyttä ja hyödynnettävyyttä. Keskeistä digitoidun ja digitaalisen edition erottelussa on se, ettei digitaalista editiota voi enää muuttaa takaisin painettuun muotoon menettämättä olennaisia osia sen sisällöstä ja toiminnallisuuksista.⁸²¹ Digitaalisen edition rakentamisessa on siis päästy ainakin jossakin määrin eroon paperimaailman asettamista rajoitteista.

Usein digitaaliset julkaisut sisältävät erimerkiksi visuaalisesti näyttäviä ominaisuuksia, kuten karttoja, valokuvia tai aikajanoja, joiden toteuttaminen painetussa muodossa ei olisi mahdollista. Ne voivat myös mahdollistaa esimerkiksi kielitieteilijöiden kannalta tärkeitä hakumahdollisuuksia, kuten konkordanssihaun, jotka auttavat analysoimaan kieltä ja sen rakenteita. Digitaalinen julkaisu voi myös sisältää sellaisia yhteyksiä ja linkkejä muihin digitaalisiin julkaisuihin tai verkkopalveluihin, joiden esittäminen painetussa julkaisuissa olisi hankalaa tai mahdotonta. Julkaisuun on mahdollista liittää myös runsaasti tutkimustietoa. Erinomainen esimerkki tällaisesta toteutuksesta on Svenska litteratursällskapet i Finlandin yhdessä Suomen kansallisgallerian ja Ateneumin taidemuseon kanssa toteuttama syksyllä 2014 julkaistu visuaalisesti näyttävä ja käyttäjälle runsaasti tietoa tarjoava *Albert Edelfelts brev* -palvelu. Se tuo käyttäjien ulottuville taiteilija Albert Edelfeltin (1854–1905) kirjeenvaihtoa, taidetta ja häneen liittyvää tutkimustietoa esimerkiksi kuvina, teksteinä ja aikajanoina nostaen selkeästi esiin tutkijoiden tulkinnat.⁸²²

Uudempi *Diplomatarium Fennicum* -palvelu voidaan nähdä digitaalisena julkaisuna erityisesti siksi, että siihen on tuotu useita uusia ja myös visuaalisesti näyttäviä ominaisuuksia, jotka mahdollistavat tiedon hyödyntämisen ja käytön täysin uudella tavalla.⁸²³ Hakutuloksia on nyt mahdollisuus tarkastella aikajanalla sekä karttasovelluksella, joka esittää asiakirjoihin liittyvät paikkakunnat kartalla. Myös palvelun kerroksellisuus ja esimerkiksi linkitykset muiden arkistojen kokoelmissa oleviin alkuperäisaineistoihin olisi ollut mahdotonta toteuttaa painetussa muodossa. Uudessa versiossa on yritetty huomioida aikaisempaa paremmin myös muut kuin historian tutkijat. Palvelu antaa lisäksi mahdollisuuden omien työkalujen rakentamiseen. Tietokannan data on nyt avointa ja vapaasti käytettävissä.⁸²⁴

Uusi *Diplomatarium Fennicum* voidaan nähdä myös digitoidun ja digitaalisen edition yhdistelmänä. Se tuo täysin uusia työkaluja käyttäjille, mutta kokoa samalla eräänlaiseksi digitaalseksi kirjastoksi aikaisempaa julkaisuperinnettä. Vanhat julkaisut ovat *Finlands medeltidsurkunderna* lukuun ottamatta käytettävissä pääasiassa digitoituna pdf-tiedostoina joko itse palvelussa tai linkkien takana. Palvelu osoittaa, että digitoidut

---

821 Sahle erottaa vielä omaksi käsitteekseen tieteellisen digitaalisen edition (*scholarly digital edition*), jonka toimitustyössä on noudatettu tieteellistä metodologiaa ja käytäntöä. Sahle 2016, "What is Scholarly Digital Edition?", 26–28.

822 *Albert Edelfelts brev*, SLS 2019.

823 Sahle, "What is Scholarly Digital Edition?" 26–27.

824 *Diplomatarium Fennicum* (2).

ja digitaaliset editiot kulkevat yhtä lailla rinnakkain ja käsikkäin kuin paperisen maailman julkaisutavat ja digitaalinen julkaiseminenkin.

Diplomatarium Fennicumin merkitys suomalaiselle historiakulttuurille on erityisesti keskiajan lähteiden saavutettavuuden parantamisessa, hakumahdollisuuksien lisäämisessä sekä tekstien tuomisessa sellaiseen muotoon, jossa käyttäjien on mahdollista käsitellä niitä tietokoneella. Palvelu on 2000-luvun alusta asti ollut avoin suurelle yleisölle ja käytettävissä vapaasti tietoverkossa. Uuden *Diplomatarium Fennicumin* beta-version julkaiseminen näkyi laajalti mediassa. Julkaisu ajoitettiin samaan aikaan Turun kirjamessujen kanssa. Vetonaulana toimi Suomen vanhin asiakirja, suojeluskirje Karjalan naisille, joka täytti samana vuonna 700-vuotta.⁸²⁵ Kirjeestä ja sen merkityksestä oli kirjamessuilla keskustelemassa presidentti Tarja Halonen yhdessä professori Kirsi Salosen ja kansallisaroston pääjohtaja Jussi Nuortevan kanssa. Myös valmiin palvelun julkaisu syksyllä 2017 uutisoitiin laajasti ja sen korostettiin olevan kenen tahansa saavutettavissa.⁸²⁶

Diplomatarium Fennicumin versioissa ei kuitenkaan ole julkaistu sellaisia sisältöjä ja apuvälineitä, jotka auttaisivat keskiajan lähteitä ja ajan tutkimusta tuntemattomia käyttäjiä hyödyntämään palvelua ja sen tarjoamaa tietoa monipuolisesti. Tämä kiteytyy erityisesti siihen, ettei lähdejulkaisun rinnalle ole tuotu sitä selittävää ja avaavaa tutkimusta, sekä siihen, että suuri osa julkaisuista teksteistä on suurelle yleisölle ja myös monille eri alojen tutkijoille tavoittamattomissa kielellisten syiden vuoksi. Käännökset asiakirjoista ovat olleet yleisimmin toivottu lisä palvelun toteutukseen, mutta ainakin toistaiseksi niitä on saatavilla hyvin pienestä osasta asiakirjoja.⁸²⁷ Asiakirjakäännösten puuttuminen sekä regestojen ruotsinkielisyys voivat heikentää suuren yleisön ohella myös kansainvälisen käyttäjäkunnan mahdollisuuksia hyödyntää palvelua.

Kumpikaan *Diplomatarium Fennicum* -palvelu ei kyennyt toteuttamaan suunnitelmia tutkijayhteisön ja yleisön mahdollisuudesta täydentää, korjata ja kommentoida julkaistuja lähteitä. Tämän ajatuksen, jota ensimmäinen julkaisuprojekti kutsui etäkäytöksi, taustalla näkyy 1990-luvulla arkistotieteessä esiin noussut ajatus yhteisöllisyydestä, osallistuvuudesta ja asiantuntijuuden jakamisesta. Siinä arkistot eivät pyri olemaan aineistojen substanssin asiantuntijoita, vaan tekevät yhteistyötä niiden asiantuntijoiden kanssa.⁸²⁸ Esimerkiksi Terry Cook on esittänyt ajatuksen siitä, ettei arkistojen tulisi jatkossa yksin kontrolloida arkiston muodostumista ja vastata aineistojen hankinnasta, käsittelystä ja säilyttämisestä. Arkistonhoitajien roolin tulisi olla enemmänkin mentori ja mahdollistaja, joka rohkaisee ja tukee. Erityisesti osallistuva näkökulma on nostettu esiin

825 ”Suomen vanhin asiakirja ensimmäistä kertaa esille: Suojeluskirje Karjalan naisille 700-vuotias”, *Iltalehti* 29.9.2016

826 ”Liki 7 000 keskiaikaista asiakirjaa vapaaseen käyttöön – mukana Turun tuomiokirkon Musta kirja”, *Turun Sanomat* 28.11.2017.

827 Kasurinen, Leinonen & Supponen, ”Modernien tutkimustietokantojen ja tiedonjalostusmenetelmien mahdollisuudet historian tutkimukselle”, 180 nootti 13.

828 Ks. esim. Becker, ”Metaphors We Work By.”, 6–36; Hamer ”Ethics of Archival Practice”, 156–179; Klareld & Gidlund, ”Rethinking Archives as Digital”, 81–108; Moss, ”Opening Pandora’s Box; Bearman, ”Moments of Risk”, 15–46.

yhteisöarkistojen kohdalla, joilla tarkoitetaan hyvin monipuolisesti erilaisia toimijoita rekisteröidyistä ja rekisteröimättömistä yhdistyksistä vapaamuotoisiin yhteisöihin.⁸²⁹

Sama ajatusmalli voidaan liittää myös lähteiden avaamiseen ja digitaalisten editoiden tuottamiseen. Sekä suuren yleisön että tutkijayhteisön osallistaminen aineistojen hankintaan, kuvailuun ja hyödyntämiseen on nähty usein ainoana keinona saada digitaaliset aineistomassat hallintaan. Käytännön toteutuksia ovat kuitenkin usein hidastaneet tai estäneet kysymykset ja pelot siitä, kuinka yhteistyön tuloksia ja käytännön toimintaa voidaan kontrolloida.⁸³⁰ *Diplomatarium Fennicum* -projekteissa asiantuntijuutta on jaettu tiivistämällä yhteistyötä tutkijayhteisön kanssa palveluiden suunnittelu- ja toteutusvaiheessa. Molempien hankkeiden tekijäryhmät koostuivat arkistoalan asiantuntijoista, editoitavien lähteiden ja niiden substanssin asiantuntijoista, jotka edustavat historian tutkimuksen lisäksi myös muita tieteenaloja, sekä teknisistä asiantuntijoista. Palveluiden tekijäjoukko on kuitenkin hyvin rajattu eikä laajemmalle tutkija- ja harrastajaryhmälle ole kyetty tarjoamaan osallistumisen mahdollistavia työkaluja.

Julkaisusta tutkimusalustaksi

Vuosituhaten alussa julkaistu *Diplomatarium Fennicum* oli Suomen ensimmäisiä ja laajimpia aineistojen digitointiprojekteja. Aivan kuten 1950-luvun valokuvaeditioita, voisi toteutettua palvelua kuvata Vilho Niitemaan sanoin uudeksi aluevaltauksiksi kulttuurityön saralla.⁸³¹ Sitä ovat seuranneet muut keskiajan lähteisiin keskittyneet projektit, kuten Kansalliskirjaston toteuttama keskiaikaisten kirjallisuusfragmenttien digitointi *Fragmenta membranea* -tietokantaan sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ylläpitämä Suomessa kirjoitettujen ja käytettyjen keskiaikaisten ja 1500-luvun käsikirjoitusten digitaalinen kokoelma *Codices Fennici*. Suomalaiset keskiaikaiset lähteet ovatkin poikkeuksellisen kattavasti saatavissa verkossa ja uudessa *Diplomatarium Fennicumissa* on voitu hyödyntää myöhempien toteutusten tuloksia.⁸³² Yhdessä nämä palvelut ovat tuoneet keskiajan lähteet osaksi digitaalista kulttuuriperintöä ja historiakulttuuria.

Arkiston roolin korostuminen aineistojen tunnettavuuden lisäämisessä ja saavutettavuuden takaamisessa korostaa myös lähteiden julkaisemista osana arkistojen työtä. Kansallisarkisto on kuitenkin 1960-luvulta lähtien pyrkinyt etäännyttämään aikaisemmassa lähteiden julkaisemisen perinteestä ja korostanut sen sijaan aineistojen avoimuutta, jossa arkiston rooli tutkijan ja lähteen välillä on entistä pienempi.⁸³³ *Diplomatarium Fennicum* -palvelut toteuttavat yhtäältä sekä Kansallisarkiston itselleen asettamaa avoi-

829 Yhteisöjä yhdistää esimerkiksi asuinpaikka, uskonto, syntyperä, harrastus tai mielenkiinnon kohde.

Cook, "Evidence, memory, identity, and community", 113–115. Ks. myös Costis Dallas, "Digital curation beyond the 'wild frontier': a pragmatic approach", *Archival Science* 16 (2016), 421–457; Andrew Flinn, "Community Histories, Community Archives", 151–176.

830 Ks. esim. Dallas, "Digital curation beyond the 'wild frontier'", 421–457.

831 Niitemaa, "Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja", 33–37.

832 Ks. esim. Tuomas Heikkilä, "Sähkönsinistä valoa keskiajan hämärässä", Outi Hupaniittu, *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot*. SLS, Helsinki 2012, 10–11.

833 Nuorteva & Happonen, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*, 269–271.

muuden tehtävää että kansallisia ja kansainvälisiä avoimen datan ja avoimen tieteen ideoita ja vaatimuksia, mutta jatkavat toisaalta myös varhaisempaa julkaisuperinnettä. Niissä korostuvat lähteiden julkaisemisen ja historiantutkimuksen kerroksellisuus ja sen näkyväksi tekeminen.

Mustan kirjan rooli julkaisemisessa on digitaalisen julkaisemisen kaudella selkeästi pienentynyt aikaisemmasta. Se on itsenäisen julkaisun sijaan osa laajempaa keskiaikaista asiakirjakorpusta, jossa se julkaisutyön aluksi jäi erityisen heikkoon asemaan, kun kirjan asiakirjatekstejä ei kyetty julkaisemaan. *Mustan kirjan* kokonaisuus on digitaalisessa ympäristössä jälleen jossakin määrin hämärtynyt, vaikka siitä on saatavilla myös kokonaan digitoitu versio.

Saxerin esittämään kysymykseen siitä, missä määrin digitaalisuus lopulta on muuttanut lähdejulkaisemista ja onko julkaisemisessa kyetty irrottautumaan aikaisemmasta lähdejulkaisutyöstä sekä sen käytänteistä ei voida löytää yksiselitteistä vastausta.⁸³⁴ Lähteiden julkaiseminen rakentuu monin tavoin varhaisemmalle työlle eikä sitä voi nähdä pelkästään myönteisenä tai kielteisenä asiana. Aikaisempi julkaisutyö on monin tavoin ohjannut digitaalista julkaisemista esimerkiksi siinä mitä on julkaistu, mikä on katsottu kansallisesti tärkeäksi lähdeaineistoksi ja millaisia tietoja lähteistä on julkaistu. Aikaisempi työ on myös mahdollistanut laajojen aineistojen suhteellisen nopeankin julkaisemisen, mutta se on usein edellyttänyt tinkimistä editointiperiaatteista. Varhaisemmasta työstä on kyetty irrottautumaan jossain määrin lähinnä silloin, kun lähteitä on julkaistu digitaalisesti kuvattuna ja kuvailtu samalla kokonaan uudelleen.

Paperisen maailman ajatusmallien täydellinen hylkääminen julkaisutyössä ei ole mahdollista eikä tarpeellista, mutta niitä tulee uudelleenarvioida jatkuvasti.⁸³⁵ Koska julkaistut keskiaikaiset alkuperäislähteet ja varhaisemmat lähdejulkaisut välttämättä ovat fyysisiä objekteja, on julkaiseminen aina jollakin tavoin sidoksissa papereiden, pergamenttien sekä fyysisten arkistojen maailmaan ja toimintatapoihin eikä sitä edes pidä irrottaa niistä kokonaan. Digitaaliset sisällöt ovat aina jossain määrin irrallaan alkuperäisistä lähteistä aivan kuten kopiotkin ja saattavat näyttäytyä lähteinä ilman menneisyyttä⁸³⁶. Tärkeintä onkin pyrkiä tuomaan esille lähteiden elinkaari sekä tiedostaa ja avata niiden julkaisemisen jatkumo. Digitaalisessa lähteiden julkaisemisessa editointityön ja toimintatapojen kehittäminen samaan aikaan aineiston ja sen metatietojen käsittely- ja käyttötapojen sekä niitä varten rakennettavien palveluiden kanssa on ainoa keino todella päästä hyödyntämään digitaalisuuden tuomia mahdollisuuksia⁸³⁷.

834 Saxer, "Monumental Undertakings", 47–48, 58–60; Saxer, *Die Schärfung des Quellenblicks*, 19–20, 323–324.

835 Vrt. Cook, "Electronic Records, Paper Minds".

836 Fisher, "Archive", 17.

837 Vrt. Tietojärjestelmien kehittämisessä käytetty erottamattomuuspostulaatti, jonka mukaan tietojärjestelmää ja sen toimintaa ei voida kehittää kehittämättä samalla koko toimintaa. U. Forsman & M. I. Nurminen, "Reversed Quality Life Cycle Model", G. E. Bradley & H. W. Hendrick (eds.), *Human Factors in Organizational Design and Management - IV*. Elsevier Science B.V. 1994, 393–398.

Lähteiden julkaisemisen jatkumo

Huikat katekelmat Mustastakirjasta ovat kuin aikahyppy suoraan keskiajalle. Lukijalle vörytetään mystisiä Suomen historian tekstejä yli 500 vuoden takaa. Melkein voi kuulla kirkon holvien kaikuvan pappien liturgioista! Mustavalkoiseen elämään tulee toisinaan värikkäitäkin sävyjä - tosin kaukaa paavinkansliasta.⁸³⁸

Uusin vielä toteutumaton projekti *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* julkaisemisen jatkumossa on historian ja kansanperinteen popularisointiin erikoistuneen tietokirjailijan ja toimittajan teologian maisteri Pekka Tuomikosken toimittama teos, johon on aikomuksena koota suomennettuna osa *Mustan kirjan* asiakirjoista. Hankkeen tavoitteena on edistää koko kopiokirjan suomentamista.⁸³⁹ Teoksen esittelyteksti korostaa elämyksellisyyttä ja jännitystä. Siten suomennos rinnastuu nykypäivän muihin keskeisiin historiakulttuurin areenoihin kuten elokuvaan ja romaaneihin, joiden viihteellisyyttä aikaisemmat tieteelliset julkaisut eivät ole tavoitelleet.⁸⁴⁰

Musta kirja on mielenkiintoisesti ollut jo vuosisatoja yhtä aikaa savutettavissa oleva ja saavuttamaton osa suomalaista historiakulttuuria. Sen kaikki asiakirjat tai vähintään asiakirjoja kuvaavat registat ovat olleet periaatteessa jokaisen saavutettavissa 1800-luvun lopulta lähtien esimerkiksi kirjastoissa ja 2000-luvun alusta alkaen milloin ja missä vain tietoverkon välityksellä. Niin tutkijoilla kuin muillakin keskiajan maailmasta kiinnostuneilla on ollut mahdollisuus rakentaa *Mustan kirjan* asiakirjojen avulla kuvaa historiasta. Ilman asiakirjojen kielten osaamista ja kontekstin tuntemista ne eivät kuitenkaan kerro lukijalle paljoakaan. Tuomikosken mainostamaa aikahyppyä keskiajalle on hyvin haastavaa tehdä ilman lähteiden tulkintaan tarvittavia taitoja ja apuvälineitä.

Mustan kirjan asiakirjojen ymmärtämisen sijaan kirja on esineenä, niin kopiokirjana kuin lähdejulkaisuina, ollut keskeinen osa sitä menneisyyttä, jota on haluttu korostaa johdantona Suomen alueen omalle historialle. Kirjan merkitys historiakulttuurissa perustuu paitsi sen sisältämille asiakirjoille, myös sen roolille historian muistomerkkinä. *Musta kirja* on nähty Suomen alueelle erityisenä ja omana Ruotsin valtakunnan muusta historiasta erotettuna historiakulttuurin artefaktina.⁸⁴¹ *Mustasta kirjasta* on muodostunut keskeinen osa suomalaista historiakulttuuria, vaikka sen tekstit yhä pysyvätkin eivät vain mystisinä, vaan usein myös tavoittamattomina suurelle osalle suomalaisista.

Arkkipiispa Ilmari Salomies kiteytti 1950-luvulla *Mustan kirjan* valokuvanäköispainoksen ilmestymisen yhteydessä olennaisimmat niistä perusteluista, joilla *Mustan kirjan* erityisyyttä, arvokkuutta ja merkitystä Suomen historiassa on pyritty tukemaan 1700-luvulta lähtien. *Mustan kirjan* erityisyys pohjautuu yhtäältä keskiajan lähteiden vähäiseen

838 *Turun tuomiokirkon mustakirja. Otteita Suomen keskiajan historian tärkeimmästä lähdekirjasta,*

Pekka Tuomikoski (toim.). Juttuapaja. Teoksen julkaiseminen on lykkääntynyt useaan otteeseen.

Viimeisimmän tiedustelun mukaan kirjan julkaisuajankohdasta ei ole tietoa.

839 *Turun tuomiokirkon mustakirja. Otteita Suomen keskiajan historian tärkeimmästä lähdekirjasta.*

840 Lehtisalo, *Kuin elävinä edessämme*, 448; Salmi, ”Historiallinen fiktio ja historiankirjoitus”, 151–168.

841 Vrt. Aronsson, *Historiebruk*, 17–18; Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, 18–23.

määrään ja hajaantumiseen eri maiden arkistoihin. Saloniemi korosti, että ”Katsottaessa asioita tätä arkistohistoriamme masentavaa taustaa vastaan ei historian ystävää voi olla iloitsematta siitä, mitä kuitenkin on häviöltä pelastunut, niistä kunnioitettavan vankois-
ta nidoksista, joihin on voitu koota keskiaikamme lähteitä.”⁸⁴²

Toisaalta teoksen merkitys on sen koko keskiaikaisen Suomen aluetta kuvaavassa sisällössä. Arkkipiispa Saloniemi totesi: ”Vaikka teoksen nimi viittaa lähinnä kirkkoon ja sen pääkaupunkiin, ei ole myöskään salaisuus, että kokoelmien tiedot kuvastelevat koko keskiaikaisen Suomen aineellista ja henkistä viljelystä.”⁸⁴³ *Mustan kirjan* merkitys Suomen keskiajan historian tärkeimpänä lähteenä perustuu sille, että sen sisältämien asiakirjojen on nähty kuvaavan yhteiskunnan perusteiden ja identiteetin muodostumista: kirkon ja maallisen hallinnon vakiintumista, kirkon taloudellista asemaa, lainkäytön kehitystä sekä porvariston kasvua.⁸⁴⁴

Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta laaditut lähdejulkaisut ovat 1700-luvun lopulta lähtien olleet moni tavoin esikuvina suomalaiselle lähteiden julkaisemiselle. Julkaisemisen eri vaiheissa ja uusia julkaisemisen tapoja omaksuttaessa *Musta kirja* on ollut joko yksittäisinä asiakirjoina, itsenäisenä julkaisuna tai osana muita laajempia kokonaisuuksia usein julkaisemisen eturintamassa. Se kuvastaa erinomaisesti lähdejulkaisemisen jatkumoa Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan.

Kaikkien erilaisten lähteiden julkaisumuotojen tavoitteena on yleensä saattaa yleisön, joko laajemman tai suppeamman lukijakunnan, nähtäväksi ja ehkä myös käytettäväksi historiallisia asiakirjoja ja muita kirjallisia dokumentteja. Lähdejulkaisujen taustalla on usein myös halu turvata alkuperäislähteiden sisältämien tietojen säilyminen siinä tilanteessa, että itse alkuperäinen lähde tai sen kopio jostakin syystä tuhoutuu. Jokaisessa *Mustan kirjan* julkaisemisen vaiheessa ovat korostuneet lähteiden saavutettavuus ja käytettävyys sekä tutkimuksen tukeminen.

Porthan pyrki rakentamaan *Mustan kirjan* lähteistä varastohuonetta, jotta muut tutkijat pääsisivät arvokkaan ja hankalasti saavutettavissa olevan lähteen äärelle. 1800-luvun julkaisutyötä ajoi arkiston aineistojen avaaminen, Suomen historiaan liittyvien lähteiden erottaminen laajemmista kokonaisuuksista sekä keskiajantutkimuksen mahdollistaminen tuomalla kaikki Suomen aluetta käsittelevät lähteet eri arkistoista tutkijoiden saataville eräänlaisena painettuna arkistona. Valokuvaeditio mahdollisti 1900-luvulla täysin toisenlaisen tutkimusotteen kuin aikaisemmin tuodessaan kopiokirjan tekstit tutkijoiden saavutettaville ilman julkaisijan tulkintoja. Digitaalisen ajan julkaisemisessa pääpaino on ollut tietotekniikan kehityksen tuomien tutkimustapojen hyödyntämisen mahdollistaminen. Tutkijoiden kanssa tehty yhteistyö ja tutkimusympäristön muutoksen huomioiminen korostuvat digitaalisen ajan julkaisemisessa.

Mustan kirjan julkaisemisen keskeisimmät perusteet ovat säilyneet lähes samanlaisia yli 200 vuotta. Suomen keskiaikaa kuvaavien lähteiden vähäisyys, Suomen alueen

---

842 *Uusi Suomi*, 330/1953.

843 *Uusi Suomi*, 330/1953.

844 Ks. esim. Jaakkola, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme*; Litzen, ”Preface”, 5; Heikkilä, ”Kirjoituskeskukset”, 252.

historian ulottaminen keskiaikaan ja 1900-luvun alusta lähtien eurooppalaisen yhteyden korostaminen sekä identiteetin rakentaminen ovat nousseet esiin julkaisemisen eri vaiheissa. Olennaista on ollut myös eräiden uusimpien julkaisemisen tapojen hyödyntäminen aina sanomalehtien tarjoamasta julkaisumahdollisuudesta digitaalisen ajan toteutuksiin. Itse julkaiseminen on muuttunut yhden tutkijan työstä monialaisten tutkimusryhmien toiminnaksi. Se on ollut edellytyksenä sille, että julkaisutyössä on voitu vastata tieteellisen julkaisemisen asettamiin vaatimuksiin sekä julkaisutekniikoiden monipuolistumiseen.

Tutkimuksessa käy ilmi, että arkiston rooli ja valta muuttuivat julkaisemisessa ajan kuluessa. 1700-luvulla arkisto oli julkaisijoiden ja lähteiden välissä, eikä osallistunut julkaisutyöhön, vaan saattoi jopa hankaloittaa sitä arkistoluetteloiden puutteellisuuksien ja käyttöoikeuksien rajoittamisen kautta. Arkiston ja arkistonhoitajan rooli julkaisemisessa korostui 1800-luvulla ja julkaisemisesta tuli kansallinen valtion rahoittama projekti. Tutkijat olivat julkaisijoiden lähteistä tekemien tulkintojen ja julkaisupäätösten varassa, mutta pääsivät silti joustavammin ja kattavammin lähteiden äärelle kuin koskaan aikaisemmin. Arkiston valta tietyllä tapaa mureni 1900-luvulla valokuvaeditioiden myötä, kun tutkijat eivät enää tekstejä tutkiessaan olleet riippuvaisia arkiston ja julkaisijoiden tulkinnoista. 1900- ja 2000-luvuilla korostui arkiston ja tutkijayhteisön monialainen yhteistyö sekä vastaaminen tutkimuksessa tapahtuneisiin muutoksiin.

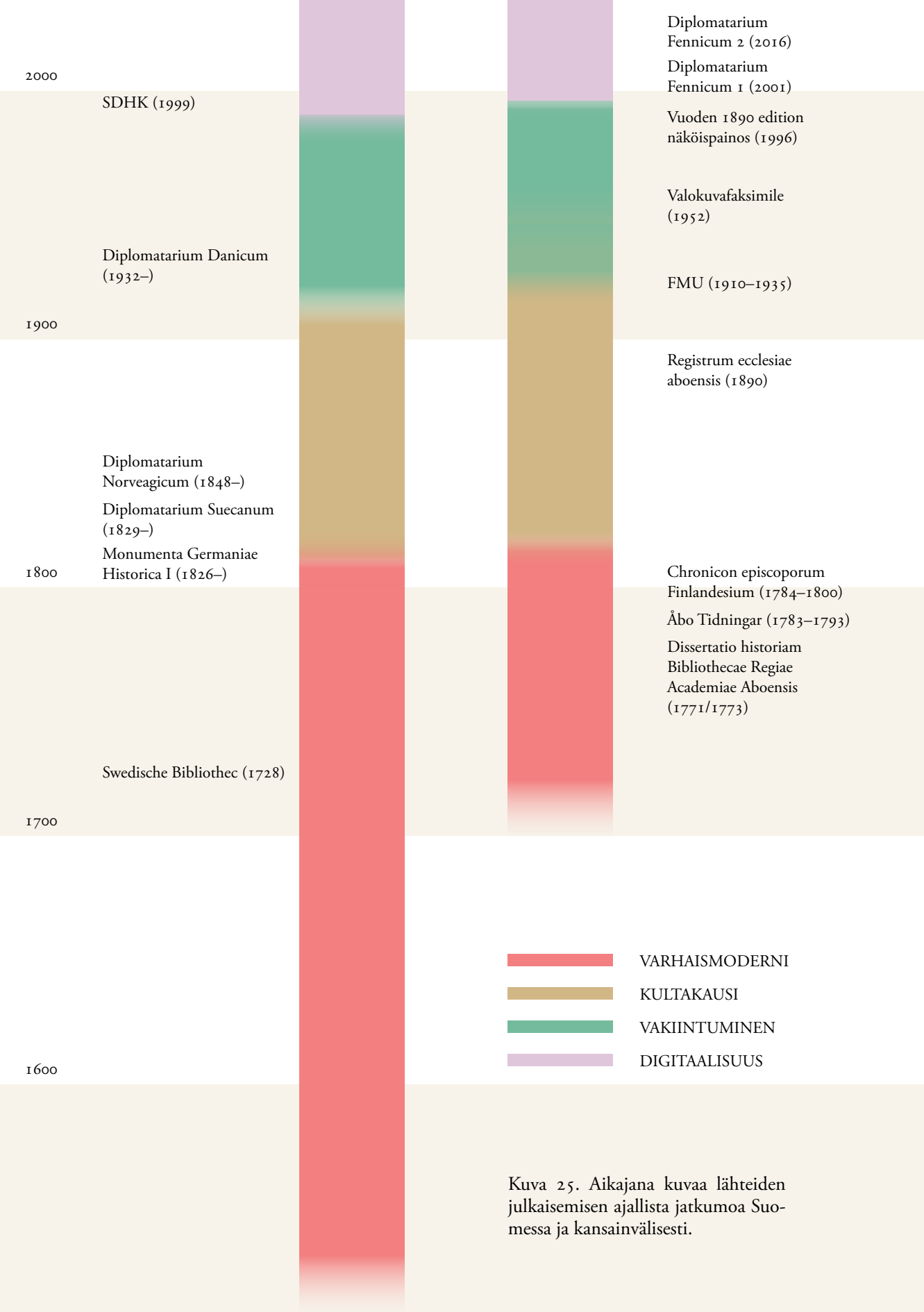
Lähdejulkaisujen perusteluita tutkittaessa nousee esiin se, että ne ovat tiivistä si-doksissa sekä historiantutkimuksen että arkistotieteen paradigmoihin ja niiden muutokseen. Lähteiden kultakaudella korostui käsitys arkistoista neutraaleina säilyttäjinä ja julkaisijoina. 1900-luvun puolivälissä *Mustan kirjan* valokuvafaksimile sen sijaan vastasi arkistotieteen ja historiantutkimuksen näkökulmaan yhteisen muistin merkityksestä. *Mustan kirjan* vuoden 1890 edition näköispainoksen tavoitteena 1990-luvulla taas oli suomalaisen identiteetin tukeminen aikana, jona myös arkistot nähtiin nimenomaan identiteetin rakennusaineina. Digitaalisen ajan lähdejulkaisemisessa puolestaan on pyritty vastaamaan arkistojen rooliin tiedon avaajina ja yhteisöllisyyden mahdollistajina.⁸⁴⁵

Julkaisemisen pitkä jatkumo osoittaa osaltaan, ettei arkisto ole koskaan ollut täysin neutraali. Lähteiden säilyttämiseen, järjestämiseen, käytettäväksi saattamiseen ja julkaisemiseen on aina liittynyt paljon valintoja. Valinnat siitä mitä lähteitä julkaistaan ja missä muodossa, kuinka lähteitä kuvaillaan ja järjestetään julkaisuihin sekä millaisia julkaisemisen tekniikoita käytetään, ovat vaikuttaneet suuresti tutkimusmahdollisuuksiin, mikä tulisi aina huomioida myös lähdekritiikissä.

Suomalaiset julkaisemisen vaiheet ovat hyvin samanlaiset kuin Daniela Saxerin ja R. C. van Caenegemin hahmottelemat yleiseurooppalaiset julkaisemisen vaiheet, mutta eivät sijoitu niihin täysin ongelmitta.⁸⁴⁶ Suomessa tapahtunut julkaiseminen on sijoitunut jaottelussa kuvattujen julkaisemisen vaiheiden loppupäihin. Porthan julkaisi *Mustan kirjan* lähteitä ensimmäisen vaiheen viimeisillä vuosikymmenillä julkaisemisen

845 Vrt. Cook, "Evidence, memory, identity, and community", 106–113.

846 Vrt. Saxer, "Monumental Undertakings", 47–69; R. C. Van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, 159–205.

- VARHAISMODERNI
- KULTAKAUSI
- VAKIINTUMINEN
- DIGITAALISUUS

Kuva 25. Aikajana kuvaa lähteiden julkaisemisen ajallista jatkumoa Suomessa ja kansainvälisesti.

yleistyttyä ja lisääntyttyä jo selvästi aikaisemmasta. Laajaan lähteiden julkaisemiseen Suomessa ehdittiin mukaan 1820-luvulla vain hieman myöhemmin kuin muualla Euroopassa, mutta Johan Esaias Waarasen, Karl August Bomanssonin ja Reinhold Hausenin työn tuloksena julkaistu *Mustan kirjan* editio sijoittuu vasta toisen vaiheen jälkipuoliskolle 1800-luvun loppuun.

Myös kolmannessa vaiheessa 1900-luvulla valokuvaeditio ja erityisesti Hausenin edition näköispainos seurasivat pienellä viiveellä esimerkiksi Saksan ja Ruotsin kehitystä. Viive on mahdollistanut sen, että julkaisijat ovat voineet hyödyntää työssään varhaisempaa julkaisuperinnettä ja siinä tehtyjä ratkaisuja. Digitaalisen lähteiden julkaisemisen kohdalla suomalainen julkaisutyö kuitenkin käynnistyi samaan aikaan monien muiden kanssa 1990-luvun puolivälissä ja oli yksi ensimmäisistä verkossa avoimesti saatavilla olleista keskiajan lähteiden kokoelmista 2000-luvun alussa.

Selkein eroavaisuus ajallisessa jaottelussa koskee toisen ja kolmannen vaiheen määrittelyä. Toisen julkaisemisen vaiheen ei voida Suomessa katsoa päättyneen ensimmäiseen maailmansotaan. Se jatkui aina 1930-luvun puoliväliin saakka, jolloin julkaistiin viimeinen osa *Finlands medeltidsurkunder* -julkaisusarjaa. Toinen vaihe myös limittyi vahvasti kolmannen vaiheen kanssa, jonka ensimmäisiä askelia otettiin jo ensimmäisen maailmansodan aikaan, mutta joka varsinaisesti käynnistyi vasta 1930-luvulla. Jonkin aikaa selkeästi toista vaihetta edustanut Reinhold Hausen työsti lähdejulkaisujaan samaan aikaan kolmanteen julkaisemisen vaiheeseen jo selvästi liittyvän valokuvaedition valmistelun kanssa.

Turun tuomiokirkon Mustan kirjan ja sen julkaisemisen tarkastelu osoittaa, että arkistotieteen moderneja käsitteitä on hankalaa soveltaa historiallisia arkistoja ja lähteitä tutkittaessa. Kun arkistoteorian nykyisiä näkökulmia ei sovelleta liian tiukasti menneisyyden arkistoihin ja lähteisiin, osoittautuvat käsitteet valinta ja jatkumo kuitenkin käyttökelpoisiksi työkaluiksi. Niiden avulla voidaan tuoda esiin se, etteivät menneisyyden lähteet, arkistot tai niistä tehdyt julkaistut ole neutraaleja tai satunnaisia.

Valinnan kautta voidaan tutkia historiallisia arkistoja ja niiden muodostumista sekä lähteiden julkaisemista. Käsite korostaa arkistojen ja julkaisujen parissa työskennelleiden henkilöiden, yhteisöjen ja instituutioiden tekemien ratkaisujen subjektiivisuutta ja toiminnan aktiivisuutta viemättä menneisyyteen ajatuksia arvonmäärityksestä ja seulonasta. Valinnassa on kyse läpinäkyvyydestä ja avoimuudesta, ei aikaisemmin tehdyn työn arvottamisesta tai arvostelusta.

Lähteiden julkaisemisen ajallisen jatkumon tarkastelun rinnalle voidaan nostaa lähteiden jatkumo hyödyntäen löyhästi arkistotieteen ajatusta asiakirjojen jatkumosta. Ajatus jatkumosta pohjautuu elinkaarimallille (*life cycle*), joka on yksi arkistotieteellisen ajattelun kulmakivistä. Elinkaarimallissa asiakirjan vaiheita tarkastellaan lineaarisesti sen synnystä mahdolliseen tuhoutumiseen saakka.⁸⁴⁷ Suomalaisessa arkistotieteellisessä

---

847 Ks. esim. Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 81–89; Pirkko Rastas, *Arkistotoimi ja asiakirjahallinto*. Helsinki 1990, 53. Elinkaari rinnastuu erityisesti oikeusinformatiikan piirissä käytettävään käsitteeseen tiedon tie, joka digitaalisessa ympäristössä tarkoittaa oikeudellisen tiedon tietä ensimmäiselle tietotekniselle alustalle kiinnittämisestä loppukäyttäjän käsiteltäväksi vaikkapa

keskustelussa elinkaarta yleisempi on jatkumomalli (*records continuum model*). Siinä lähteen vaiheet eivät asetu kronologisesti janalle, vaan ne voivat olla myös limittäisiä ja asettuvat ajalliseen ja tilalliseen avaruuteen. Jatkumomallissa ei ole sisäänrakennettuna selkeää jakoa asiakirjan aktiiviseen vaiheeseen asiakirjahallinnossa ja passiiviseen vaiheeseen arkistossa.⁸⁴⁸ Tiukka jako ei sovellu suomalaiseen arkistoajatteluun ja sen puuttuminen helpottaa mallin soveltamista myös menneisyyteen.

Jatkumomallia kuvataan kehäkuviolla, jossa neljää eri akselia tarkastellaan asiakirjan laatimisen, talteenoton, organisoinnin ja uudelleenkäytön kehien kautta. Kuviossa akselille sijoittuvat ensinnäkin asiakirjan todistusvoimaisuus, jossa asiakirjan alkuperäinen rooli organisaation toiminnan todisteena laajenee kohti yhteistä muistia. Toiminta-akselilla asiakirjan merkitystä voidaan tarkastella niin tietyn toimenpiteen osana kuin laajemmin organisaation toiminnan ja sen jatkuvuuden kautta. Asiakirjahallinta-akselilla yksittäisistä dokumenteista muodostuu arkisto, arkistoja ja kulttuuriomaisuutta. Toimija-akselilla tarkastelu laajenee yhdestä tekijästä kohti koko yhteiskuntaa (Kuva 26).⁸⁴⁹

Jatkumomallin sisäänrakennettu monikerroksisuus ja joustavuus mahdollistavat sen hyödyntämisen hyvin vanhojakin historiallisia aineistoja tutkittaessa. Jatkumon avulla voidaan havainnollistaa ja tehdä näkyväksi lähteiden tietä lähdejulkaisuiksi. *Turun tuomiokirkon Mustaa kirjaa* ja sen julkaisemisen vaiheita voidaan tarkastella kaikilla jatkumomallin neljällä kehällä. Sisimmälle kehälle sijoittuu asiakirjan laatiminen, joka aina heijastaa yksittäisten käyttäjien tarpeita.⁸⁵⁰ *Mustaa kirjaa* tarkasteltaessa tähän vaiheeseen voidaan sijoittaa alkuperäisten asiakirjojen laatiminen esimerkiksi kirkon, kaupungin tai kuninkaan hallinnossa. Asiakirjat laadittiin yksittäisiä oikeustoimia varten tai tallentamaan tehtyjä päätöksiä, joilla oli oikeusvaikutuksia asiakirjan laadintahetkellä.

Mallin toiselle kehälle sijoittuu asiakirjan talteenotto ja asettaminen lähikontekstiin.⁸⁵¹ Tähän voidaan sijoittaa tuomiokirkon ja sen alttareiden ja viranhaltijoiden sekä piispan toiminnan kannalta olennaisten asiakirjojen tunnistaminen ja niiden todistusvoimaisuuden arviointi arkistonmuodostajan toiminnassa. Toiminnan kannalta tärkeät asiakirjat valittiin säilytettäväksi. Jatkumomallin limittäisyyden ja joustavuuden ansiosta tällä kehällä voidaan tarkastella sekä alkuperäisten asiakirjojen talteenottoa, että myöhemmin tapahtunutta kopiokirjan asiakirjojen valintaa.

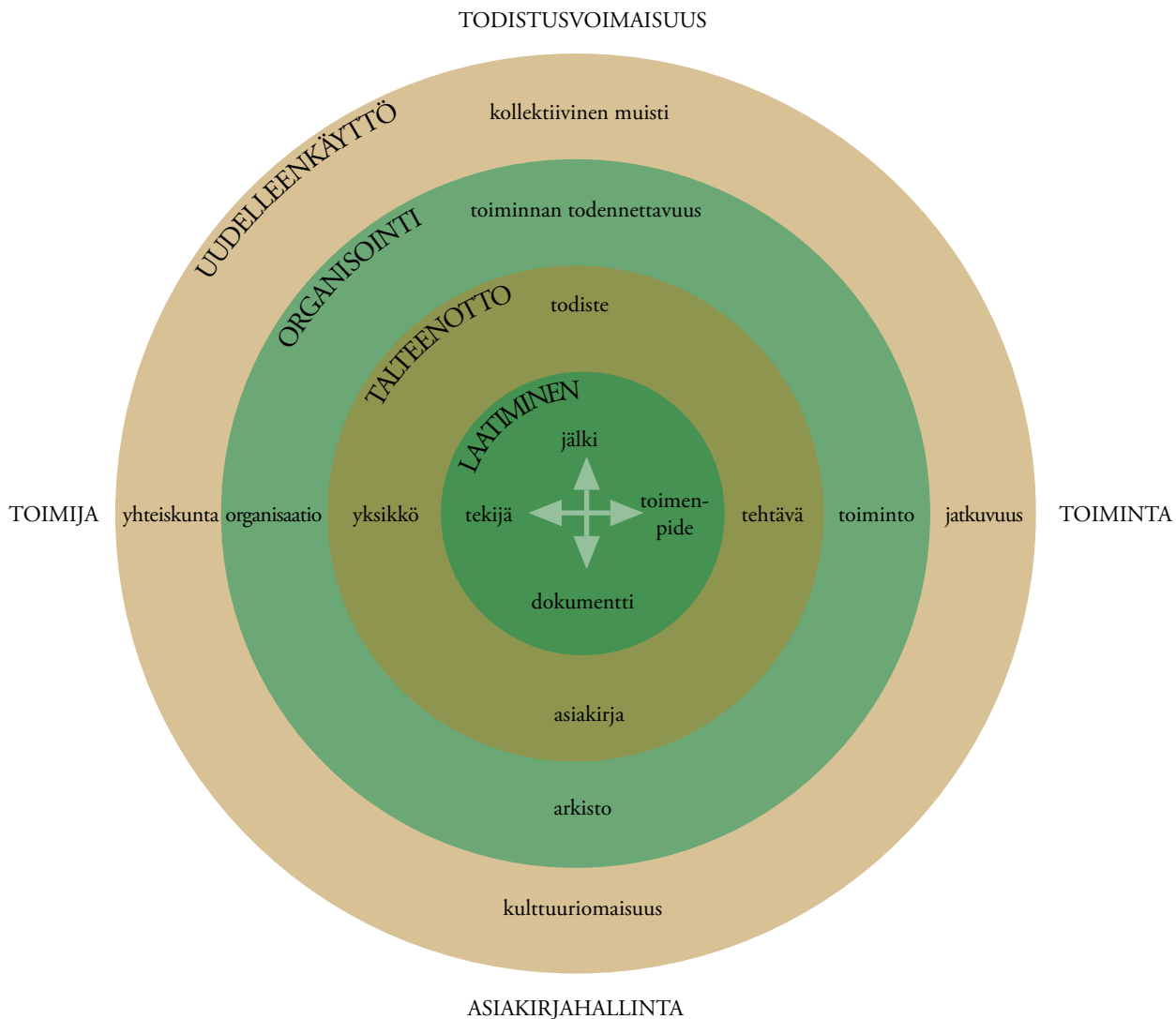
mobiililaitteella. Ahti Saarenpää, *Jobdatusta oikeusinformatiikkaan*, 2016, 37. Turun yliopiston Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopintoihin tarkoitettu teksti perustuu artikkeliin Ahti Saarenpää, ”Oikeusinformatiikka”, Marja-Leena Niemi, (toim.) *Oikeus tänään*, osa I, 4p. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2016.

848 Henttonen, *Jobdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, 81–89; Frank Upward, ”Structuring the Records Continuum, Part Two: Structuration Theory and Recordkeeping”, *Archives and Manuscripts*, 1 (1997); Frank Upward, ”Structuring the Records Continuum - Part One: Postcustodial principles and properties”, *Archives and Manuscripts*, 2 (1996).

849 Upward, ”Structuring the Records Continuum, Part Two”; Upward, ”Structuring the Records Continuum - Part One”.

850 Upward, ”Structuring the Records Continuum – Part One”, 81–89.

851 Upward, ”Structuring the Records Continuum – Part One”, 81–89.

Kuva 26 Jatkumomalli kuvaa asiakirjan vaiheita. Sitä voidaan hyödyntää myös historiallisten lähteiden ja lähdejulkaisujen tarkastelussa.¹

¹ Frank Upward. The Continuum Model. Upward, "Structuring the Records Continuum - Part One". Suomenkielinen käännös Jaana Kilkki, Marjo Rita Valtonen ja Pekka Henttonen. Jaana Kilkki, *Muuttuva arkistokuvaiku ja hakemistopalvelut -seminaari 21.10.2014*, koulutusmateriaali. Kansallisarkisto 2014.

Jatkumomallin kolmannelle organisoinnin kehälle⁸⁵² voidaan yhtäältä sijoittaa kirkon eri toimijoiden arkistojen muodostaminen keskiajalla. Tällöin yksittäisiä oikeustoimia koskeneet asiakirjat asetettiin laajempaan kokonaisuuteen, joka kuvasti arkistonmuodostajan toiminnan eri ulottuvuuksia. Toisaalta tälle kehälle voidaan asettaa myös kopiokirjan laatiminen, jonka myötä tuomiokirkon eri arkistonmuodostajien omaisuuteen ja oikeuksiin liittyvät asiakirjat liitettiin vaiheittain pitkän aikavälin kuluessa yhdeksi omaksi kokonaisuudekseen, joka ei kuitenkaan ole sellaisenaan säilynyt meille. Koska tuomiokirkon ja piispan arkistot ovat tuhoutuneet ja kopiokirjan laadinnasta tiedetään varsin vähän, on sekä alkuperäisten asiakirjojen että kopiokirjan kontekstista tavoitettavissa enää fragmentteja kopiokirjan kautta.

Se, ulottuuko kopiokirjan laadinta neljännelle uudelleenkäytön kehälle⁸⁵³ jo keskiajan kuluessa, riippuu kirjan tarkoituksesta. Kirkon hallinnon apuvälineenä kopiokirja oli ennen kaikkea organisoinnin ja toiminnan todennettavuuden väline, jonka avulla kirkon organisaation taloudellista toimintaa voitiin tarkastella kokonaisuutena. Historiakirjana kopiokirja sen sijaan ulottuu mallissa uudelleenkäytön kehälle, jossa kollektiivinen muisti nousee tärkeään rooliin. Tässä mielessä kopiokirja voidaan nähdä kulttuuriomaisuutena, jonka merkitys syntyi sen kyvystä osoittaa omistussuhteiden ja kirkon hallinnon jatkuvuutta. Viimeistään reformaation myötä kirja asetui juuri uudelleenkäytön kehälle oikeudellisena ja sittemmin historiallisena lähteenä. Neljännelle kehälle sijoittuvat myös kopiokirjasta tehnyt lähdejulkaisut, joista itsessään on muodostunut kulttuuriomaisuutta. Lähdejulkaisuille on muodostunut rooli historian muistomerkkeinä niin kuvainnollisesti kuin konkreettisesti.

Digitaalisen lähteiden julkaisemisen myötä on tavallaan palattu Porthanin esittämään ajatukseen historian varastoaitasta. Erityisesti varhaisempien lähdejulkaisujen digitointi voidaan rinnastaa 1700-luvun julkaisijoiden tavoitteisiin saada mahdollisimman suuri määrä lähteitä saataville, mikä toisaalta tarkoitti joustoa julkaisuperiaatteissa.⁸⁵⁴ Aitta on kuitenkin kasvanut monipuoliseksi tutkimusalustaksi, jossa suuri osa olemassa olevasta keskiajan lähdeaineistosta ja sen parissa tehdystä julkaisutyöstä on kerätty yhteen paikkaan ja aineiston käsittelyyn on tarjolla erilaisia työkaluja. Valitut julkaisutavat ja tarjolla olevat työkalut lähteiden käyttöön määrittävät sitä tutkimusta, jota lähteiden avulla voidaan tehdä.

Tutkimuksen keskeisimmäksi tulokseksi nousee se, että lähteiden julkaisemista ei voi tarkastella ottamatta huomioon sekä lähteiden että julkaisemisen vuosisataista jatku-moa. Nykypäivän ajatus lähteiden avoimuudesta on yhä vahvasti sidoksissa varhaisem-paan julkaisemisen perinteeseen, ja pohjaa usein jopa vuosisatoja aikaisemmin tehdyille työlle. Tästä näkökulmasta on yhtä lailla arvioitava avoimen tiedon uutta eurooppalaista sääntelyä.

---

852 Upward, "Structuring the Records Continuum – Part One, 81–89.

853 Upward, "Structuring the Records Continuum – Part One, 81–89.

854 Vrt. luku "Suomen historian lähteiden varastoaitta".

Lähteet ja kirjallisuus

Julkaisematon alkuperäisaineisto

Hausenin perhearkisto, Marika Hausen, Maarianhamina

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kansallisarkiston virka-arkisto, Dad 1: Lähetettyjen kirjeiden kopiokirjat 1884–1917, Lähetettyjen kirjeiden kopiokirja 1884–1897

Kansallisarkiston II virka-arkisto, Hkd:3. Julkaisun toimitukseen sisältyvää aineistoa

Diplomatarium Fennicum (1) -hankkeen järjestämätön arkisto

Diplomatarium Fennicum (2) -hankkeen järjestämätön arkisto

Suomen Historiallisen Seuran arkisto

H. Sekalaisia arkistoja Hk 1 Mustan kirjan julkaisemiskomitean arkisto

C Pöytäkirjat, Ca:2 1929–1941.

C. Pöytäkirjat, Cb:1 Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1917–1937

Riksarkivet, Stockholm

Skoklostersamlingen, E 8689, Codex Skokloster

Codices A Registrum Ecclesie Aboensis A10

Sanomalehdet

Borgå Tidning 1847

Demokraatti 2019

Finlands Allmänna Tidning 1859

Finsk Tidskrift 1890

Helsingfors Morgonblad 1836

Helsingfors Tidningar 1855

Helsingin Sanomat 1954, 2019

Hufvudstadsbladet, 1872, 1906, 1912, 1929

Iltalehti 2016

Kajaani 1929

Maaseudun tulevaisuus 1961

Morgonbladet 1855

Päivälehti 1890

Päivätär 1863

Sanomia Turusta 1883

Suomen sosiaalidemokraatti 1954

Suomenmaa 1930
Suometar 1864
Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo 1771–1778, 1782–1785
Turun Sanomat 1929, 2017, 2019
Turunmaa 1929
Uuden kaupungin sanomat 1931
Uusi Aura 1954
Uusi Suomi 1928, 1931, 1939, 1953
Wiborg 1859
Wiborgs Tidning 1872
Åbo Nya Tidningar 1789
Åbo Tidning 1890
Åbo Tidningar 1791–1800, 1860
Åbo Underrättelser 1824
Åland 1910, 1915, 1920

Tietokannat

Albert Edelfelts brev, SLS 2018. <http://edelfelt.sls.fi/> (viitattu 3.11.2018)
Avansert søk i Diplomatarium Norvegicum, Dokumentasjonsprosjektet 1997. https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html (viitattu 30.10.2018)
Avoindata.fi, Väestörekisterikeskus 2019, <https://www.avoindata.fi/fi> (viitattu 12.3.2019)
Codices Fennici – Suomen keskiajan ja 1500-luvun käsikirjoitukset. SKS, 2019. <https://www.finlit.fi/fi/codices-fennici-suomen-keskiajan-ja-1500-luvun-kasikirjoitukset#.XbNM3egzaUk> (viitattu 24.10.2019)
digikansalliskirjasto.fi. Kansalliskirjasto 2019. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu> (viitattu 24.10.2019)
Diplomata Belgica, Commission royale d’Histoire 2018. http://www.diplomata-belgica.be/colophon_en.html (viitattu 30.10.2018)
Diplomatarium Danicum, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2018. <https://diplomatarium.dk/> (viitattu 30.10.2019)
Diplomatarium Fennicum (1), Arkistolaitos (tietokanta on poistettu verkosta keväällä 2018)
Diplomatarium Fennicum (2), Kansallisarkisto 2019. <http://df.narc.fi/> (viitattu 2.11.2018)
Elävä arkisto, Yleisradio 2018, <https://yle.fi/aihe/elava-arkisto> (viitattu 20.9.2018)
EU Open Data Portal, Euroopan unioni 2019. <https://data.europa.eu/euodp/en/home> (viitattu 24.10.2019)

- European arkistoportaali*, Archival Portal Europa Foundation 2019. <https://www.archivesportaleurope.net/> (viitattu 2.11.2019).
- Europeana*, Europeana Foundation 2019. <https://www.europeana.eu/portal/fi> (viitattu 1.3.2019)
- Finna*, Kansalliskirjasto 2019, <https://www.finna.fi/> (viitattu 8.3.2019)
- Fragmenta membranea*, Kansalliskirjasto 2019. <http://fragmenta.kansalliskirjasto.fi/> (viitattu 24.10.2019)
- Kansallisarkiston arkistowiki*, Kansallisarkisto 2019, http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Sanasto_etusivu (viitattu 24.10.2019)
- Monumenta Germaniae Historica*. Bayerischer Staatsbibliothek & Deutsche Forschungsgemeinschaft 2018, <https://www.dmg.de/> (viitattu 30.10.2018)
- Nasjonallbiblioteket* 2018, <https://www.nb.no/> (viitattu 30.10.2018)
- Project Gutenberg* 2018. <https://www.gutenberg.org/> (viitattu 30.10.2018)
- Svenskt Diplomatarium*, Riksarkivet 2019. <https://riksarkivet.se/diplomatariet> (viitattu 24.10.2019)
- Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev* (SDHK). Riksarkivet 2019. <https://riksarkivet.se/sdhk> (viitattu 20.10.2019)
- The Early English Text Society* 2018. <http://users.ox.ac.uk/~eets/> (viitattu 30.10.2018)
- Turun akatemian väitöskirjat*, Doria. Kansalliskirjasto 2018, <http://www.doria.fi/handle/10024/50699> (viitattu 30.10.2018)

Lähdejulkaisut, aikalaiskirjallisuus

- Biblia, se on coco pyhä ramattu : suomexi : pääramattu in Hebrean ja Grecan jälkeen: Esipuhetten marginaliain concordantiain selitösten ja registreerein cansa : Stockholmis Präntätty Heinrich Keisarilda / Anno 1642*. WSOY, Porvoo 1942.
- Bidrag till Finlands historia, första delen*, Reinhold Hausen (red.). Finska Statsarkivet, Helsingfors 1881–1883.
- Bidrag till Finlands Historia II*, Reinhold Hausen (red.). Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1891–1898.
- Bidrag till Finlands Historia III*, Reinhold Hausen (red.). Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1904.
- Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida*, Ernst Lagus (red.). SLS, Helsingfors 1898.
- Codices medii aevi Finlandiae 1, Registrum ecclesiae Aboensis*, Jalmari Jaakkola (toim.). SHS, Helsinki 1952.
- Codices medii aevi Finlandiae 2, Codex Särkilahti (Codex Aboensis Skokloster)*, Jalmari Jaakkola (toim.). SHS, Helsinki, 1952.
- Dalin, Olof, *Svea rikets historia*, andre delen. Stockholm 1750.
- De S. Henrico, episcopo et martyre II*, Aarno Maliniemi (toim.). Suomen kirkkohistorialinen seura, Helsinki 1942.

- Diarium Gyllenianum, eller, Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622-1667*, Reinhold Hausen (red.). J. Simelii Arfvingars Tryckeri, Helsingfors 1882.
- Diarium Vadstenense. The Memorial Book of Vadstena Abbey - A Critical Edition with an Introduction* (Studia Latina Stockholmiensia) (Latin Edition), Claes Gejrot (red.). Almqvist & Wiksell Internat., Stockholm 1988.
- Diarium Vazstenense*, Ericus Benzelius (red.). Upsaliae 1721.
- Diplomatarium Suecanum I*, Johan Liljegren (red.). Norstedt, Stockholm 1829.
- Diplomatarium Suecanum vol II, del I*, John Gust. Liljegren (red.). Norstedt, Stockholm 1837.
- Ericus Olai, *Chronica regni Gothorum*, 1471.
- Finlands medeltidssigil*, Reinhold Hausen (red.). Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1900.
- Finlands medeltidsurkunder I–VIII*, Reinhold Hausen (red.). Finlands statsarkiv, Helsingfors 1910–1935.
- ”Föreläsningar öfver Archaeologien hållne af Henric Gabriel Porthan”, Eero Matinolli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan, Opera omnia III*. Porthan-seura, Turku 1966, 269–270.
- Grotenfelt, Kustavi, *Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuosilta 1548-1809)*. SKS, Helsinki 1912.
- ”Grund-strek til ryska historien”, Eero Matinolli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia III*. Porthan-seura, Turku 1966.
- Handlingar till upplysning af Finlands häfder 1*, utgifne af Adolf Iwar Arwidsson. Norstedt, Stockholm 1846.
- Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 1*, Wilhelm Lagus (red.). SLS, Helsingfors 1886.
- Hällström, Gustaf Gabriel, *Utdrag ur dom-kapitlets i Åbo circulär-bref; innehållande hwad under loppet af sednast förflutna 140 år blifwit till församlingarnes och presterskapers i Åbo stift ständiga iagttagande förordnadt. Åbo 1824*.
- Iivar Flemings maakirja, Iivar Flemings jordebok, Lisiä Suomen historiaan, Bidrag till Finlands Historia, 6*, John E. Roos (toim.). Valtionarkisto, Helsinki 1959.
- Lagus, Wilhelm, *Handlingar och uppsatser rörande Finlands kyrko-historia : 1, första häftet*. Waseniuska boktryckeriet, Helsingfors 1845.
- Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. 1, 7: Mai 1423 - 1429 Mai, Hermann Hildebrand, (red.). Reval 1881.
- Magnus Erikssons Landslag i nusvensk tolkning*, Åke Holmebäck & Elias Wessén (red.). Rätthistoriskt bibliotek 6, Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1962.
- Mathias Caloni bref till H. G. Porthan Åren 1793–1800*, Wilhelm Lagus (red.). SLS, Helsingfors 1902.
- Messenius, Johannes, Linna, Martti, Lagerstedt, Jorma & Palmén, Erkki, *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita, sekä tuntemattoman tekijän Suomen kronikka*. SKS, Helsinki 1988.

- Missale Aboense secundum ordinem fratrum praedicatorum 1488*, Martti Parvio, Kauko Pirinen & Jorma Vallinkoski (toim.). WSOY, Porvoo 1971.
- Novi Libri Books and Periodicals from Ejnar Munksgaard. International bookseller and publisher ltd. Copenhagen, Denmark* volume 15 (1953) number 1–2.
- Nya källor till Finlands medeltidshistoria*, Edward Grönblad (red.). Köpenhamn 1857.
- Nytt finskt lexicon. Uusi suomen sanakirja. 1–3*, Ganander, Christfrid & Toivonen, Y. H. (toim.). WSOY, Porvoo 1937–1940.
- Opera Selecta II*. SLS, Helsingfors 1862.
- Porthan, Henric Gabriel *Chronicon episcoporum finlandensium*. Aboense, 1784–1800.
- Porthan, Henric Gabriel, *Ad recensionem Bullarii romano-sveogothici*. Aboense 1796–1801.
- Porthan, Henrik Gabriel & Alopaeus, Magnus Magni Jacobi, *Dissertatio academica, historiam Borgoe urbis Nylandiae : leviter adumbrans*. Aboae 1794.
- Porthan, Henrik Gabriel & Bergsten, Jonas, *Dissertatio historiam Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis exponens*. Aboa 1771.
- Porthan, Henrik Gabriel & Franzén, Frans Michael, *Dissertatio academica de Bircarlis*. Aboae 1789
- Porthan, Henrik Gabriel et al, *Sylloge monumentorum, ad illustrandam historiam fennicam pertinentium 1–11*. Aboae 1802–1804.
- Porthan, Henrik Gabriel, *Chronicon episcoporum finlandensium*. Aboense, 1784–1800.
- Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis*, Reinhold Hausen (red.). Finlands statsarkiv, Helsingfors 1890. (REA)
- Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*, Elisa Pispala (ed.). Art House, Helsinki 1996.
- Russworm, Johannes Henricum, *Acta literaria Sveciae. Upsaliae publicata, volumen secundum*. Upsaliae & Stockholmiae 1725
- S. G. Elmgrenin *Muistiinpanot*, Aarno Maliniemi (toim.). SHS, Helsinki 1939.
- Samling af urkunder rörande Finlands historia 4-5. Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid*, Johan E. Waaranen (red.). Statsarkiv, Helsingfors 1874–1878.
- Samling af urkunder rörande Finlands historia Del 1. Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid. Johan Waaranen (red.). Helsingfors 1863.*
- Samling af urkunder rörande Finlands historia under Karl:s IX tid I 1600–1602*, J. E. Waaranen (red.). Helsingfors 1864.
- Suomen historian dokumentteja 1*, Mikko Juva, Vilho Niitemaa & Päiviö Tommila (toim.). Otava, Helsinki 1968.
- Suomen hopeaveroluettelot 1571, Finlands silverskatteregister 1571 3*, Häme, John E. Roos (toim.). SHS, Helsinki 1944.
- Suomen Wanhimmat Maakirjat. I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*, Väinö Voionmaa, Kaarlo Blomstedt, Jalmari Jaakkola & John E. Roos (toim.). SHS, Helsinki 1930.

- Suomen vanhimmat tuomiokirjat, Finlands äldsta domböcker I, Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565, Domböcker för Savolax 1559 och 1561–1565*, Kauko Pirinen (toim.). Valtionarkisto, Helsinki 1954.
- Suomen varhaiskeskiajan lähteitä*, Martti Linna (toim.), Historian ystäväin liitto, Lohja 1989.
- Svenska riks-archivets Pergamentsbref från och med 1351, Förtecknade med angifvande af innehållet. 1, 1351–1382*. Norstedt, Stockholm 1866.
- Taittonen, Tuomas, *Mustakirja*. SKS, Helsinki 1908.
- Tengström, Jacob, *Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historie : utgifne såsom bihang till Åbo erke-stifts circularbref för år 1821–1828. Häft 1-9*. Åbo 1821–1832.
- Utelias, ”Milloin saapi Suomi oman diplomaarin”, *Vartija* 12/1899, 446–445.
- Vadstena klosterns minnesbok "Diarium vazstenense"*, A. W. Lundberg, Andreas Lindblom & Birgittasystrarna, Vadstena (red.). P. A. Norstedt, Stockholm 1918.
- Vadstenediarier. Latinsk text med översättning och kommentar*, Claes Gejrot (red.). Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Stockholm 1996.
- Vuoden 1616 valitusluettelot, Suomen historian lähteitä I*, Jalmari Jaakkola & John E. Roos (toim.). SHS, Helsinki 1936.

Tutkimuskirjallisuus

- A Global history of modern historiography*, Georg G. Iggers & Edward Wang (eds.). Longman, Harlow 2008.
- A History of Reading in the West*, Guglielmo Cavallo & Roger Chartier (eds.). University of Massachusetts Press, Amherst 1999 (1995).
- Aarnio, Aulis, *The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification*. D. Reidel, Dordrecht 1986.
- Ahokas, Minna, ”Valistusfilosofien teokset suomalaisissa kaupungeissa 1700-luvulla”, *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, Cecilia af Forselles & Tuija Laine (toim.). SKS, Helsinki 2008, 81–114.
- Ahokas, Minna, *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla*. Suomen tiedeseura, Helsinki 2011.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka, ”Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta”, Pekka Ahtiainen et al. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. WSOY, Porvoo 1990, 11–38.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. SHS, Helsinki 1996.
- Andersson, Benedict, *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelu*. Vastapaino, Tampere 2007.

- ”Alkusanat”, Väinö Voionmaa, Kaarlo Blomstedt, Jalmari Jaakkola & John E. Roos (toim.). *Suomen Wanhimmat Maakirjat. I Varsinais-Suomen maakirja w:lta 1540*. SHS, Helsinki 1930.
- Anthoni, Eric, ”Feldaterade urkunder och notiser i Svartboken och bland Finlands medeltidsurkunder”, *Historisk Tidskrift för Finland* 33 (1948), 130–140.
- Anttila, Tero, *The power of antiquity. The Hyperborean research tradition in early modern Swedish research on national antiquity*. Oulun yliopisto, Oulu 2014. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526207148>.
- Appelgren, Kari, ”Julius Finnberg – innostava opettaja, humanisti ja museoihminen”, Marita Söderström (toim.), *Turun museokeskuksen vuosikirja ABOA*. Turun museokeskus, Turku 2006, 176–188.
- Aronsson, Peter, ”Historiekultur i förändring”, Peter Aronsson (red.), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*. Studentlitteratur, Lund 2000, 7–33.
- Aronsson, Peter, ”Explaining National Museums. Exploring comparative approaches to the study of national museums”, Simon J. Knell (ed.), *National Museums. New Studies from Around the World*. Routledge, London 2011, 29–54.
- Aronsson, Peter, Fulsås, Narve, Haapala, Pertti & Jensen, Bernard Eric, ”Nordic National Histories”, Stefan Berger & Chris Lorenz (eds.), *The contested nation. Ethnicity, class, religion and gender in national histories*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2008, 256–282.
- Aronsson, Peter, *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund 2004.
- Assmann, Bernhard & Sahle, Patrick, *Digital ist besser. Die Monumenta Germaniae Historica mit den dMGH auf dem Weg in die Zukunft – eine Momentaufnahme*. Schriften des Instituts für Dokumentologie und Editorik, Band 1, 2008. <https://www.i-d-e.de/wp-content/uploads/dmgh.pdf> (viitattu 30.10.2018).
- Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Ilaria Porciani & Lutz Raphael (eds.), Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010.
- Bearman, David, ”Moments of Risk: Identifying Threats to Electronic Records”, *Archivaria* 62, 2006, 15–46.
- Becker, Christopher, ”Metaphors We Work By. Reframing Digital Objects, Significant Properties, and the Design of Digital Preservation Systems”, *Archivaria* 85 (2018), 6–36.
- Berger, Stefan & Conard, Christoph, *The past as history. National identity and historical consciousness in modern Europe*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015.
- Berger, Stefan, ”National museums in between nationalism, imperialism and regionalism”, Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds.), *National Museums and Nation-building in Europe 1750–2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*. Routledge, Oxon 2015, 13–32.
- Berger, Stefan, ”The role of national archives in constructing national master narratives in Europe”, *Archival Science* 1 (2013), 1–22.

- Berger, Stefan, *Writing the nation. A global perspective*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007.
- Berglund, Torsten, "Medeltiden I CD-världen", *Släkthistoriskt Forum* 20:3 (2001).
- Blomstedt, Kaarlo, "Tieteellisen arkistolaitoksemme syntyaajoilta", *Historiallinen Aika-kauskirja* 2 (1939), 181–206.
- Blouin Jr., Francis X. & Rosenberg, William G., *Processing the past. Contesting authority in history and the archives*. Oxford University Press, Oxford 2011.
- Boles, Frank, *Selecting & Appraising Archives & Manuscripts*. The Society of American Archivists, Chicago 2005.
- Bomansson, K.A., Waaranen, Johan E. & Ignatius, K. E. F., "Till Almänheten", Johan Waaranen (red.), *Samling af urkunder rörande Finlands historia, Del 1*. Helsingfors 1863, V-VI.
- Bornstein, George "Facsimiles and their Limits. The New Edition of Yeats's The Winding Stair and Other Poems", *Textual Cultures* 6:2 (2011), 92–102.
- Bowers, Fredson, "The Yale Folio Facsimile and Scholarship Reviewed Work(s): Mr. William Shakespeares Comedies, Histories, & Tragedies by Helge Kökeritz", *Modern Philology* 53:1 (1955), 50–64.
- Branch, Michael, *National history and identity. Approaches to the writing of national history in the North-East Baltic region nineteenth and twentieth centuries*. Finnish Literature Society, Helsinki 1999.
- Breisach, Ernst, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*. University of Chicago Press, Chicago 2007.
- Bresslau, Harry, *Geschichte der Monumenta Germaniae Historica : im Auftrage ihrer Zentralkommission*. Hahnsche Buchhandlung, Hannover 1921.
- Braunschwig, Colette R., "On Visual Law: Visual Legal Communication Practices and Their Scholarly Exploration", Erich Schweihofer et al. (eds.), *Zeichen und Zauber des Rechts: Festschrift für Friedrich Lachmayer*. Editions Weblaw, Bern 899–933.
- Burke, Peter, "Overture. The New History: Its Past and its Future", Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*. Polity, Cambridge 2001 (1992), 1–24.
- van Caenegem, R. C., *Guide to the Sources of Medieval History*. North-Holland Publishing company, Amsterdam 1978 (1962).
- Carroll, Shiloh, *Medievalism in A Song of Ice and Fire and Game of Thrones*. Cambridge D.S. Brewer 2018.
- Carter, Rodney G.S., "Of Things Said and Unsaid. Power, Archival Silences, and Power in Silence", *Archivaria* 61 (2006), 215–233.
- Clanchy, Michael, *From Memory to Written Records. England 1066–1307*. Blackwell, Oxford 1993 (1979).
- Cook, Terry, "'We Are What We Keep; We Keep What We Are' Archival Appraisal Past, Present and Future", *Journal of the Society of Archivists* 32:2 (2011), 173–189.
- Cook, Terry, "Archival Science and Postmodernism. New Formulations for Old Concepts", *Archival Science* 1 (2001), 3–24.

- Cook, Terry, "Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era", *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* 1:0 (2007), 399–443.
- Cook, Terry, "Evidence, memory, identity, and community. Four shifting archival paradigms", *Archival Science* 2 (2013), 95–120.
- Cook, Terry, "What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift", *Archivaria* 43 (1997), 17–63.
- Cook, Terry, *Menneisyys on johdanto: arkistoajattelu vuodesta 1898 ja sen uusi paradigma*. Suomentanut Pekka Henttonen. TRIM Research Reports 6, Tampereen yliopisto, Tampere 2014.
- Costis, Dallas, "Digital curation beyond the 'wild frontier': a pragmatic approach", *Archival Science* 16 (2016), 421–457.
- Couture, Carol, "Education and Research in Archival Science: General Tendencies", *Archival Science* 1 (2001), 157–182.
- Crane, Susan A., *Collecting and historical consciousness in early nineteenth-century Germany*. Cornell University Press, Ithaca 2000.
- Dahlström, Mats, "Critical Editing and Critical Digitisation", Wido van Peursen, Ernst Thoutenhoofd & Adriaan van der Weel (eds.), *Text comparison and digital creativity. The production of presence and meaning in digital text scholarship*. Brill, Leiden, Boston 2010, 79–97.
- Danell, G., "Nils Reinhold Brocman", *Svenskt biografiskt lexikon*, Riksarkivet 2019. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16980> (viitattu 9.3.2019).
- De Paermentier, Els, "Diplomata Belgica. Analysing medieval charter texts (dictamen) through a quantitative approach. The case of Flanders and Hainaut (1191–1244)", Antonella Ambrosio, et al. (eds.), *Digital diplomatics. The computer as a tool for the diplomatist?*. Bohlau Verlag GmbH & Cie, Köln 2014, 169–186.
- Deploige, Jeroen, Callens, Bert, Demonty, Philippe & De Tré, Guy, "Remedying the obsolescence of digitised surveys of medieval sources", *Bulletin de la Commission royale d'histoire*, Académie royale de Belgique, 176 (2010), 151–166. <https://bibliougent.be/publication/957661/file/6828805.pdf> (viitattu 20.10.2019).
- Digital Scholarly Editing Theories and Practices*, Matthew James Driscoll & Elena Pierazzo (eds.). Open Book Publishers, Cambridge 2016.
- Donner, Ruth, *King Magnus Eriksson's law of the realm. A medieval Swedish code, Ius gentium*. Finnish Academy of Science and Letter, Tiedekirja, Helsinki 2000.
- Duchain, Michel, "The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe", *American Archivist* 55:1 (1992), 14–25.
- Duranti, Luciana, "Diplomatics. New Uses for an Old Science", *Archivaria* 28 (1989), 7–27.
- Eastwood, Terry, "Nailing a Little Jelly to the Wall of Archival Studies", *Archivaria* 35 (1993), 232–252.

- Edition deutschsprachiger Quellen aus dem Ostseeraum (14.-16. Jahrhundert)*, Matthias Thumser, Janusz Tan-decki & Dieter Heckmann (Red.). Torún 2001.
- Elo, Kimmo, ”Digitaalisen historian tutkimuksen kenttää louhimassa”, Kimmo Elo (toim.), *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2016.
- Engman, Max, ”The Finland-Swedes: a case of a failed national history?”, *National history and identity : approaches to the writing of national history in the North-East Baltic region nineteenth and twentieth centuries*, Michael Branch (ed.). SKS, Helsinki 1999, 166–177.
- Enwlad, Heidi, ”Tutkimusaineiston avoin jakaminen – tutkimusorganisaatioiden jäsenten käsityksiä, kokemuksia ja mielipiteitä”, *Informaatiotutkimus* 37:4 (2018). <https://doi.org/10.23978/inf.77411> (viitattu 24.10.2019).
- Eriksson, Nils, *Dalin – Botin – Lagerbring. Historieforskning och historieskrivning i Sverige 1747-1787*. Göteborg 1973.
- Eskelinen, Heikki S., ”Porthan kirjastoinoittajana”, Juha Manninen (toim.), *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki 2000, 25–37.
- Eskola, Seppo & Leinonen, Lauri, ”Suomen keskiajan asiakirjalähteistä uusi verkkopalvelu”, *Historiallinen aikakauskirja* 114:3 (2016).
- Fewster, Derek, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. SKS, Helsinki 2006.
- Fisher, Mathew, ”Archive”, Elizabeth Emery & Richard Utz (eds.), *Medievalism. Key Critical Terms*. D. S. Brewer, Cambridge 2014, 11–17.
- Flinn, Andrew, ”Community Histories, Community Archives. Some Opportunities and Challenges”, *Journal of the Society of Archivists*, 28:2 (2007), 151–176.
- Forselles, Cecilia af, ”Individualistinen lukemiskulttuuri. Kaunokirjallisuus, historiateokset ja matkakertomukset kehittävinä kirjallisuudenlajeina”, *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, Cecilia af Forselles & Tuija Laine (toim.). SKS, Helsinki 2008, 115–147.
- Forsman, U. & Nurminen M.I. ”Reversed Quality Life Cycle Model”, G. E. Bradley & H. W. Hendrick (eds.), *Human Factors in Organizational Design and Management - IV*. Elsevier Science B.V. 1994, 393–398.
- Franzini, Greta, Terras, Melissa & Mahony, Simon, ”A Catalogue of Digital Editions”, Matthew James Driscoll & Elena Pierazzo (eds.), *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*. Open Book Publishers 2016, 161–182.
- Fritz, Birgitta, *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början. En arkivhistorisk översikt ur Meddelanden från Svenska Riksarkivet för åren 1976–1977. Reviderad och försedd med uppgifter om senare litteratur*. Riksarkivet 2009 (1980).

- Fält, Katja, ”Tutkijoiden digitaaliset tutkimusaineistot ja datan avoin jakaminen digitaalisen humanismin kontekstissa” Kimmo Elo (toim.), *Digitaalinen humanismi ja historiatietee.*, Turun historiallinen yhdistys, Turku 2016, 39–75.
- ”Gananderin sanakirja”. Kotimaisten kielten keskus 2019. https://www.kotus.fi/sanakirjat/muut_sanakirjat/gananderin_sanakirja (viitattu 20.10.2019).
- Garrison, Mary, “Send More Socks’. On Mentality and the Preservation Context of Medieval Letters”, Marco Mostert (ed.), *New Approaches to Medieval Communication.* Brepols Publishers, Turnhout 1999, 69–99.
- Garritzen, Elise, *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa.* SKS, Helsinki 2011.
- Geary, Patrick, ”From Charter to Cartulary: From Archival Practice to History”, Robert A. Maxwell (ed.), *Representing History, 900-1300: Art, Music, History.* University Press, Pennsylvania 2010, 181–186.
- Gejrot, Claes, “Diplomatarium Suecanum in the Digital World”, *Mirator theme issue 2005: Proceedings from the symposium “Virtually Medieval?, 2005,* 1–12. <http://www.glossa.fi/mirator/themeissue2005/vmgejrot.pdf> (viitattu 24.10.2019).
- Gilliland, Anne J., “Archival and recordkeeping traditions in the multiverse and their importance for researching situations and situating research”, Anne J. Gilliland, Sue McKemmish & Andrew J. Lau (eds.) *Research in the archival multiverse.* Monash University Publishing, Clayton, Victoria, Australia 2016, 31–73.
- Gillingstam, Hans, ”Karl Henrik Karlsson”, *Svenskt biografiskt lexikon,* Riksarkivet 2019, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12388> (viitattu 12.3.2019).
- Grotenfelt, Kustavi, ”Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis”, *Valvoja* 1 (1891), 42–45.
- Habermas, Jürgen, *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta.* Vastapaino, Tampere 2004 (1990).
- Haggrén, Georg, ”Ljuster, Bertil Ericinpoika”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.* Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997-. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003785> (viitattu 25.10.2019).
- Haila, Sirpa, *Suomalaisuutta rakentamassa. Arkkitehti Sebastian Gripenberg kulttuurifenomanian lipunkantajana.* SHS, Helsinki 1998.
- Hakamies, Pekka, ”Henrik Gabriel Porthan kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana”, *AURICA. Scripta a Societate Porthan Edita,* 1 (2008), 59–65.
- Hakkarainen, J-P, Pääkkönen, T. & Rautiainen, J., ”Omalta koneelta käyttämään tekijänoikeuden alaisia aineistoja”, *Tietolinja* 2 (2018). <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018092236394> (viitattu 24.10.2019).
- Hálfðanarson, Guðmundur, “Interpreting the Nordic Past. Icelandic Medieval Manuscripts and the Construction of a Modern Nation”, R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (eds.), *The Uses of the Middle Ages in Modern European States.* Palgrave Macmillan, London, 52–71.

- Hamer, Alyssa, "Ethics of Archival Practice. New Considerations in the Digital Age", *Archivaria* 85 (2018), 156–179.
- Hanska, Jussi & Lahtinen, Anu, "Keskiajalta 1500-luvun lopulle", Jussi Hanska & Kirsi-Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS, Helsinki 2010.
- Hanska, Jussi, *Strategies of Sanity and Survival: Religious Responses to Natural Disasters in the Middle Ages*. SKS, Helsinki, 2002.
- Harjula, Janne, "Keskiajan kirjoitusvälineet ja -alustat arkeologisen tutkimuksen valossa", Ulla Clerc (toim.), *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*. Aboa Vetus & Ars Nova & Turun Historiallinen yhdistys, Turku 2015, 13–31.
- Harjula, Janne, "Arkeologia ja muuttuva keskiajan kirjallisen kulttuurin kuva", *Kasvatus ja aika* 3:2 (2008), 7–25.
- Harlin, Eeva-Kristiina, "Repatriation. Political Will and Museum Facilities". K. Arvanitis & L. Tythacott, (eds.), *Museums and Restitution: New Practices, New Approaches*. Ashgate Publishing. Surrey 3.
- Harvey, P. D. A, *Editing Historical Records*. British Library, London, 2001.
- Hausen, Reinhold, "Förord", Reinhold Hausen (red.), *Finlands medeltidsurkunder I*. Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1910.
- Hausen, Reinhold, "Förord", Reinhold Hausen (red.), *Bidrag till Finlands Historia II*. Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1894–1898.
- Hausen, Reinhold, "Förord", Reinhold Hausen (red.), *Bidrag till Finlands Historia II*. Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1894–1898.
- Hausen, Reinhold, "Förord", Reinhold Hausen (red.), *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis*. Finlands statsarkiv, Helsingfors 1890.
- Hausen, Reinhold, "Urkundsamling i Östersjö Proivinsenrna", *Finsk Tidskrift* 2/1882.
- Hausen, Reinhold, *Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1871 i Egentliga Finland samt på Åland*. J. C. Frenckell & son, Helsingfors 1873.
- Haverinen, Anna & Suominen, Jaakko, "Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu? – Mitä on digitaalinen humanistinen tutkimus", *Ennen ja Nyt* 19.2.2015. <http://www.ennenjanyt.net/2015/02/koodaamisen-ja-kirjoittamisen-vuoropuhelu-mita-on-digitaalinen-humanistinen-tutkimus/> (viitattu 30.10.2018).
- Hawkins, D. T., "Software and Services for Personal Archiving", D. T. Hawkins (ed.), *Personal Archiving. Preserving Our Digital Heritage*. Information Today, Inc., ProQuest Ebook Central, 2013, 47–72.
- Heikkilä, Tuomas, "Kirjaimet kirkon hallinnon palveluksessa", Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 127–146.
- Heikkilä, Tuomas, "Quantitative Methods for the Analysis of Medieval Calendars", *Digital Scholarship in the Humanities*, 33:4 (2019), 766–787.

- Heikkilä, Tuomas, "Vaakakupissa viimeiselle tuomiolle, temppeleistä tuomioistuimiin – oikeuden kuvallisuuden pitkät juuret", Virpi Harju (toim.), *Valtaa ja oikeutta. Kuvallisten symbolien voima*. Kansallisgalleria, Helsinki 2018, 22–35.
- Heikkilä, Tuomas, "Keskiajantutkimuksen nousu ja uho", *Historiallinen Aikakauskirja* 101:2 (2003), 301–205.
- Heikkilä, Tuomas, "Kirjallistumisen jäljillä", Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 11–61.
- Heikkilä, Tuomas, "Kirjallistumiskehitys", Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 11–43.
- Heikkilä, Tuomas, "Kirjoituskeskukset", Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 246–312.
- Heikkilä, Tuomas, "Lähteiden ehdoilla", Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 43–61.
- Heikkilä, Tuomas, "Sähkönsinistä valoa keskiajan hämärässä", Outi Hupaniittu, *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot*. SLS, Helsinki 2012, 10–11.
- Heininen, Simo, "Maliniemi, Arno", *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003005> (viitattu 12.3.2019).
- Heininen, Simo, "Porthanin piispainkronikka", Juha Manninen (toim.), *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki 2000, 123–147.
- Heininen, Simo, "Turun tiede ja valistuskauden Eurooppa", John Strömberg (toim.), *Kleion pauloissa*. SKS Helsinki 2014, 87–92.
- Heininen, Simo, *Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1989.
- Hentilä, Seppo, "Historiantutkijat sotien jälkeisessä yhteiskunnassa", Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta – Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki, 523–584.
- Hentilä, Seppo, "Historiapoliitikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö", Jorma Kalela & Jari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177, SKS, Helsinki 2001, 26–49.
- Henttonen, Pekka, "Kymmenen asiaa, jotka humanistitutkija haluaa", *Faili* 2 (2011), 34–36.
- Henttonen, Pekka, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, Helsinki 2015.
- Henttonen, Pekka, *Records, rules and speech acts Archival principles and preservation of speech acts*. Acta Universitatis Tamperensis 1246, Tampere University Press, Tampere 2007. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9975-3>
- Herlin, Ilkka, "Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa", Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen (toim.), *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. SHS, Helsinki 1996, 84–119.

- Hockey, Susan, "The History of Humanities Computing", Susan Schreibman, Ray Siemens & John Unsworth (eds.), *A Companion to Digital Humanities*. Blackwell, Oxford 2004. <http://www.digitalhumanities.org/companion/> (viitattu 30.10.2018).
- Huldén, Lena, "Finlands medeltidsurkunder -lähdejulkaisun siirtäminen *Diplomatarium Fennicum* -tietokannaksi", *Diplomatarium Fennicum* (1), Liite 4.
- Huldén, Lena, "Reinhold Hausen och källutgåvorna", Elisa Orrman (toim.), *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Art House, Helsinki 2000, 27–50.
- Hultin, Arvid, *Åbo Tidningar under porthan-Franzénska tiden*. Helsingfors 1917
- Huotari, Maija-Leena & Valtonen, Marjo Rita, "Emerging Themes in Finnish Archival Science and Records Management Education", *Archival Science* 3 (2003), 117–129.
- Hupaniittu, Outi, *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot. Selvitys muistiorganisaatioiden asiakkaitten digitoitujen aineistojen tarpeista ja saatavuudesta*. SLS, Helsinki 2012.
- Hyysalo, Sampsa, *Käyttäjät tuotekehityksessä. Tieto, tutkimus, menetelmät*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B, 97/2009, Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki 2009.
- Härö, Mikko, *Suomen muinaismuistohallinto 1884–1917*. Museovirasto, Helsinki 1984.
- Ikonen, Risto, *Åbo Tidningar 1771–1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja no 38, Joensuun yliopisto, Joensuu 1997.
- Jaakkola, Jalmari, "Uudelle taivalle lähdettäessä. Toukokuun 7 p:n muistojen johdosta", Puhe Helsingin yliopiston, Suomen Historiallisen Seuran ja Historiallisen Aikakauskirjan järjestämässä J. R. Danielsson Kalmarin satavuotisjuhlassa, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1953).
- Jaakkola, Jalmari, "Suomen historian ja kirkon peruslähteet", *Historiallinen aikakauskirja*, 1 (1954).
- Jaakkola, Jalmari, "Henrik Gabriel Porthan "Suomen historian isä"", *Historiallinen aikakauskirja* 3–4 (1939), 223–239.
- Jaakkola, Jalmari, "Johdanto", Jalmari Jaakkola (toim.), *Codices medii aevi Finlandiae. 2, Codex Särkilähti (Codex Aboensis Skokloster)*. SHS, Helsinki, 1952.
- Jaakkola, Jalmari, "Suomen keskiajan historian lähdeos", *Historiallinen aikakauskirja* 1 (1926).
- Jaakkola, Jalmari, *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme. Tutkimuksia kirkollisen renessanssimme lähde-, kopiointi- ja kulttuurihistoriassa*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1931.
- Jaakkola, Jalmari, "Registrum ecclesiae Aboensis", Jaakkola Jalmari (toim.), *Codices Medii Aevi Finlandiae. Vol 1. Registrum ecclesiae Aboensis*. SHS, Helsinki 1952, XXI–XXX
- Jalava, Marja, "National, international or transnational? Works and networks of the early Nordic historians of society", Pertti Haapala, et al. (eds.), *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970*. Berghahn Books, Incorporated, New York 2017, 101–128.

- Jalava, Marja, ”Kansallisen menneisyyden todistaminen”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki 2019, 161–215.
- Jenkinson, Hilary, ”The English archivist: a new profession” (1947), Robert Ellis & Peter Walne (eds.), *Selected writings of Sir Hilary Jenkinson*. Society of American Archivists, Chicago 2003, (1980).
- Jenkinson, Hilary, *A manual of archive administration*. Percy Lund, Humphries & co LTD, London 1937 (1922).
- Jimersson, Randall C., *Archives Power. Memory, Accountability, and Social Justice*. The Society of American Archivist, Chicago 2009.
- Johansen, Paul, ”Codices Medii Aevi Finlandiae, photographice editi Societas Finlandiae Historica”, *Historische Zeitschrift* 179 (1955).
- Joki, Leena, ”Muistiorganisaatio”, *Sana sanasta – ajan sanojen taustaa*. Kotus, 2007. https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/sana_sanasta_ajan_sanojen_taustaa_%282005_2013%29/muistiorganisaatio (viitattu 24.10.2019).
- Joutsivuo, Timo, *Terveys keskiajan lääketieteessä*. SKS, Helsinki 2015.
- Jutikkala, Eino, ”Jaakkola, Jalmari”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997– <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007054> (viitattu 12.3.2019).
- Jörgenssen, Arne, ”Finlands Medeltidsurkunder”, *Historisk tidskrift för Finland* 1 (1925), 32–35.
- Kajanto, Iiro, *Porthan and classical scholarship. A study of classical influences in eighteenth century Finland*. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki 1984.
- Kalela, Jorma, ”Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia”, Jorma Kalela & Jari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*, Tietolipas 177. SKS, Helsinki 2001, 11–25.
- Kallinen, Maija ”Suurin murroksista? Skolastiikasta empiirisen tieteen tielle”, Mikko Myllykangas & Petteri Pietikäinen (toim.), *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki 2017, 188–228.
- Kallio, Maria, ”Cartulary of Turku Cathedral”, *Codices Fennici*. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2017. <https://www.codicesfennici.fi/items/show/196#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-303%2C-247%2C6055%2C4734> (viitattu 25.10.2019).
- Kallio, Maria, ”Turun tuomiokapitulun keskiaikaiset kopiokirjat”, Ulla Clerc (toim.), *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*. Aboa Vetus & Ars Nova ja Turun historiallinen yhdistys, Turku 2015.
- Kallioinen, Mika & Keskinen, Jarkko ”Ystävät ja veljet. Kohteliaisuuden konventiot kauppiaskirjeissä keskiajalla ja 1800-luvulla”, Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum, Turku 2018, 234–250.
- Kallioinen, Mika, ”Suomen keskiajan yhteiskunta – tutkimuksen perinteitä ja uusia mahdollisuuksia”, *Historiallinen aikakauskirja* 93:1 (1995), 3–12.

- Kallioinen, Mika, *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvareyhitys ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. SKS, Helsinki 2000.
- Kallioinen, Mika, *Kirkon ja kruunun välissä. Suomalaiset ja keskiaika*. Edita, Helsinki 2001.
- Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, Petri Karonen & Antti Rähä (toim.). SKS, Helsinki 2014.
- Karlsson, Karl, ”Registrum ecclesiae Aboensis”, *Historisk Tidskrift* (1891), 9–13.
- Karonen, Petri, ”Bielke, Nils”, *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003819> (viitattu 17.9.2018).
- Karonen, Petri, ”Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolivuosisatainen vuoropuhelu: resurssit, rakenteet ja tulokset”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus*. SKS, Helsinki 2019, 13–41.
- Kasurinen, Olli-Pekka, Leinonen, Lauri & Supponen, Sanna, ”Modernien tutkimustietokantojen ja tiedonjalostusmenetelmien mahdollisuudet historian tutkimukselle – Tapaus Diplomatarium Fennicum”, *Historiallinen Aikakauskirja* 117:3 (2019), 178–189.
- Kelley, Donald R., *Fortunes of History. Historical inquiry from Herder to Huizinga*. Yale University Press, London 2003.
- Kelley, Donald R., *Foundations of Modern Historical Scholarship. Language, Law and History in the French renaissance*. Columbia University Press, New York and London, 1970.
- Kerkkonen, Martti, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*. Valtionarkisto, Helsinki 1988, 139–144.
- Ketelaar, Eric, ”Archival Theory and the Dutch Manual”, *Archivaria* 41 (1996), 31–40.
- Kettunen, Pauli, ”Historian kansallista tehtävää jatketaan, laajennetaan ja tutkitaan”, Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki 2019, 216–304.
- Kinnari, Inkeri, *Hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi. H. G. Porthanin väitösteesit ja akateeminen kasvatus*. Turun yliopisto, Turku 2012.
- Kivistö, Terhi, ”Kadonneiden keskiaikaisten asiakirjojen jäljillä. Asiakirjojen löydettävyyttä ja paikantamisen ongelmat”, Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum, Turku 2018, 220–233.
- Klareld, Ann-Sofie & Gidlund, Katarina L., ”Rethinking Archives as Digital: The Consequences of “Paper Minds” in Illustrations and Definitions of E-archives”, *Archivaria* 83 (2017), 81–108.
- Klinge, Matti, ”Topelius, Zachris”, *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002854> (viitattu 20.10.2019).
- Klinge, Matti, *Mikä mies Porthan oli?*. SKS, Helsinki 1998.
- Klinge, Matti, *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys*. SKS, Helsinki 2010.

- Klockars, Birgit, ”Åbo Domkyrkas svartbok och Finlands medeltidsurkunder. Några synpunkter och rättelser”, *Historisk Tidskrift för Finland* 42 (1957), 125–131.
- Knuutila, Jyrki, ”Missale Aboense 1488”, Tuija Laine (toim.), *Vanhimman Suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. SKS, Helsinki 1997, 102–105.
- Korpela, Jukka, ”Konstantinuksen lahjakirja – näkökulma keskiaikaiseen totuuteen”, *Historiallinen Aikakauskirja* 93:1 (1995).
- Korpiola, Mia ”Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 210–212.
- Koskenniemi, Heikki & Matinolli, Eero, ”Johdanto”, Heikki Koskenniemi & Eero Matinolli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia VI*. Porthan-seura, Turku 1978.
- Koskenniemi, Heikki, Matinolli, Eero & Nyman, Martti, ”Johdanto”, Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli & Martti Nyman (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia V*. Porthan-seura, Turku 1974.
- Koskinen, Yrjö, ”Diarium Gyllenianum, eller, Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622–1667”, *Valvoja*, 20 (1881), 423–429.
- Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.). SKS, Helsinki 2014
- Krötzl, Kristian, ”Keskiajan tutkimus: avain eurooppalaisuuteen”, *Tieteessä tapahtuu* 7 (1996).
- Kungliga biblioteket. I ord och bild*, Ingrid Svensson (red.). Acta Bibliothecæ regiæ Stockholmiensis 89, Kungliga biblioteket, Stockholm 2018. <https://weburn.kb.se/tumnaglar/publ/547/22420547.jpg> (viitattu 20.10.2019).
- Kuusanmäki, Jussi, ”Kauko Pirinen, arkistomies ja heraldikko”, Mikko Ketola (toim.), *Kauko Pirinen in memoriam*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2001, 133–160.
- Laaksonen, Hannu, *Turun latinankiliset piirtokirjoitukset*. Turun maakuntamuseo, Raportteja 7, Turku, 1984.
- Lahtinen, Anu, ”Historian suurtehtävät”, *Historiallinen Aikakauskirja* 115:4 (2017), 399–400.
- Lahtinen, Anu, Leskelä-Kärki, Maarit, Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa, ”Kirjeiden uusi tuleminen”, Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2011, 9–29.
- Lahtinen, Anu, *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. SKS, Helsinki 2008
- Laine, Tuija, ”Väittelykäytäntö ja väitöskirjojen julkaiseminen Turun akatemiassa 1600- ja 1700-luvuilla”, Tuija Laine (toim.), *Vanhimman Suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. SKS, Helsinki 1997, 14–24.
- Laine, Tuija, *Aapisen ja katekismuksen tavaamisesta itsenäiseen lukemiseen. Rahvaan lukukulttuurin kehitys varhaismodernina aikana*. SKS, Helsinki 2017.

- Laine, Tuija, *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*. SKS, Helsinki 1996.
- Laine, Tuija, *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*. SKS, Helsinki 2006.
- Lamberg, Marko, "Muinaisruotsi", Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 490–506
- Lamberg, Marko, *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. SKS 2007.
- Larsson, Inger, *Pragmatic Literacy and the Medieval Use of the Vernacular. The Swedish Example*. Utrecht Studies in Medieval Literacy 16, Brepols, Turnhout 2009.
- Lehtisalo, Anneli, *Kuin elävinä edessämme. Suomalaiset elämäkertaelokuvat populaarina historiakulttuurina 1937–1955*. SKS, Helsinki 2011.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko, "Yhteistyössä tutkimuksen puolesta", Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. SKS, Helsinki 2019, 305–398.
- Leinonen, Lauri, "Uusi Diplomatarium Fennicum julkaistaan 1.10. – mikä on muuttunut?", *Glossae – Glossa ry:n blogi*, 2016. <http://www.glossa.fi/wp/?p=374> (viitattu 30.10.2018).
- Lingelbach, Gabrielle & Vössig, Michael, "Serving the Profession: National Associations of Historians", Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds). *Setting the standards. Institutions, networks and communities of national historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 202–223.
- Linkinen, Tom, *Stinking deed, deepest love. Same-sex sexuality in later medieval English culture*. Turun yliopisto, Turku 2013.
- Litzen, Veikko, "Bomansson, Karl August", *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005897> (viitattu 20.10.2019).
- Litzen, Veikko, "Preface", Elisa Orrman (toim.), *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*. Art House, Helsinki 1996.
- Litzen, Veikko, *Vanhat käsialat ja asiakirjat*. Valtionarkisto, Helsinki 1977.
- Lybeck, Jari et al, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Jari Lybeck et al. (toim.). Arkistolaitos, Helsinki 2006. https://www.arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 2.2.2019).
- Lybeck, Jari, "Archival education in Scandinavia", *Archival Science* 3 (2003), 97–116.
- Lybeck, Jari, *Arkistolaitoksen suhde tutkimukseen ja hallintoon järjestyä uudelleen: vuodet 1944–1974*. Jari Lybeck, Turku 2016.
- Lybeck, Jari, *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja ja historiantutkimuksen edistäjä*. Suomen historian julkaisuja, Turun yliopisto, Turku 2017.
- Lyons, Martyn, *A history of Reading and Writing In the Western World*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010.

- Lönnroth, Harry, ”Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt”, *Arkiv för nordisk filologi* 118 (2003), 179–196.
- Maliniemi, Aarno, ”Vatikaanin arkisto ja Suomen keskiajan tutkimus. Pari käytännönläheistä näkökohtaa”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1–2 (1940), 227–231.
- Mandrov, Denis, *Käyttäjälähtöinen digihumanismi — tapaustutkimuksena Diplomatarium Fennicum -tietokannan kehittäminen tutkijayhteisön kanssa*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2018.
- Manninen, Juha, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. SKS, Helsinki 2000.
- Matinolli, Eero, ”Johdanto”, Eero Matinolli (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia III*. Porthan-seura, Turku 1966.
- Matres, Inés, Mila, Oiva & Tolonen, Mikko, ”In Between Research Cultures – The State of Digital Humanities in Finland”, *Informaatiotutkimus* 37:2 (2018), 37–61. <https://doi.org/10.23978/inf.71160> (viitattu 24.10.2019).
- Mattila, Heikki E. S., ”Näkökulmia vallan ja oikeuden visuaalisuuteen”, Virpi Harju (toim.), *Valtaa ja oikeutta. Kuvallisten symbolien voima*. Kansallisgalleria, Helsinki 2018, 184–199.
- Mattila, Heikki E. S., *Vertaileva oikeuslingvistiikka, Juridinen kielenkäyttö, lakimieslatina, kansainväliset oikeuskielet*. Alma Talent, Helsinki 2017, 359–362.
- McKeough, Andreas, *Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017. <http://hdl.handle.net/10138/174000>.
- Medievalism. Key Critical Terms*, Elizabeth Emery & Richard Utz (eds.). D. S. Brewer, Cambridge 2017.
- Merisalo, Outi, ”Keskiajan latina”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 416–425.
- Mikkola, J. J., ”Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä. Esitelmä VI Kansainvälisessä historiallisten tieteiden kongressissa Oslossa elokuulla 1928”, *Historiallinen Aikakauskirja* 3 (1928), 181–189.
- Moss, Michael, ”Opening Pandora’s Box. What is an Archive in the Digital Environment?”, L. Craven (ed.), *What are Archives? Cultural and Theoretical Perspectives: a reader*. Ashgate, 2008, 71–89.
- Muller, Samuel, Feith, Johan Adriaan & Fruin, Robert, *Manual for the arrangement and description of archives drawn up by direction of the Netherlands Association of Archivists*, Translation of the second edition by Arthur H. Leavitt with new introductions by Peter Horsman [et al.]. Society of American Archivists, Chicago, IL, 2003. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015057022447;view=1up;seq=5> (viitattu 24.10.2019).
- Mustajoki, Arto, ”Avoin tiede: Mitä, miksi ja miten?”, *Tieteessä Tapahtuu*, 30:4 (2012). <https://journal.fi/tt/article/view/6503> (viitattu 24.10.2019).
- Mustelin, Olof, *Studier i fnländsk historieforskning 1809–1865*. SLS, Helsingfors, 1957.

- Myhre, Jan Eivins, "Wider Connections: International Networks among European Historians.", Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds). *Setting the standards. Institutions, networks and communities of national historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 266–290.
- Myrdal, Janken, "Source Pluralism as a Method of Historical Research", Susanna Fellman & Marjatta Rahikainen (eds), *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2012, 155–189.
- Mäenpää, Olli, *Julkisuusperiaate*. Alma talent 2016.
- Mäkinen, Ilkka, "Kirjastot sodassa, sota kirjastoissa", Ilkka Mäkinen (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus, Helsinki 2009, 311–354.
- Naantalin luostarin kirja*, Mikko Kauko & Marko Lamberg (toim.). SKS, Helsinki 2017.
- National Museums and Nation-Building in Europe 1750–2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*, Peter Aronsson & Gabriella Elgenius. Taylor and Francis, Florence 2014.
- Nedkvitne, Arnved, *The social consequences of literacy in medieval Scandinavia*. Brepols cop., Turnhout 2004.
- Nesmith, Tom, "Learning to Think Archivaly: Thesis Research in the Archival Studies Program at the University of Manitoba", *Archivaria* 55 (2003).
- Nieminen, Hannu, *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Vastapaino, Tampere 2006.
- Niiniluoto, Ilkka, "Tieteiden ykseys", *Tieteessä tapahtuu* 19:4 (2001).
- Niiniluoto, Ilkka, "Julkisuusperiaate ja tutkimustulosten salailu", *Tieteessä Tapahtuu*, 19:2 (2001). <https://journal.fi/tt/article/view/57932> (viitattu 24.10.2019).
- Niitemaa, Vilho, "Mustakirja ja Särkilahden kopiokirja", *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1954).
- Nuorteva, Jussi & Happonen, Päivi, *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*. Edita Publishing Oy, Helsinki 2016.
- Nurmiainen, Jouko, *Edistys ja yhteinen hyvä vapaudeanajan ruotsalaisessa poliittisessä kielessä*. SKS, Helsinki 2009.
- Orrman, Eljas, "Blomstedt, Kaarlo", *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. *Studia Biographica* 4, SKS, Helsinki, 1997– <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-009293> (viitattu 12.3.2019).
- Orrman, Eljas, *Suomen historian asiakirjalähteet*. Kansallisarkisto & WSOY, Helsinki 1994.
- Packalén, Saara, *Functional Classification Systems in Finnish Public-Sector Organisations*. *Acta Universitatis Tamperensis* 2291, Tampere University Press, Tampere 2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0473-7>.

- Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi, ”Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena”, Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005, 14–45.
- Pakkasvirta, Jussi, ”Kuvittele kansakunta”, Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005, 70–89.
- Palander, Gunnar, *Henrik Gabriel Porthan. Elämäkerran luonnos*. Kansanvalistus-Seura, Helsinki 1904.
- Palm, Rune, ”Runor och latinskrift”, Inger Larsson, Sven-Bertil Jansson, Rune Palm & Barbro Söderberg (red.), *Den medeltida skriftkulturen i Sverige. Genrer och texter*. Sällskapet Runica et Mediævalia och Stockholms universitet, Stockholm, 23–52.
- Palmén, Ernst Gustaf, ”Laguksen asiakirjakokoelma”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1910), 43–49.
- Paloposki, Toivo J., *Quellenkunde zur Geschichte Finnlands*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1988.
- Peltola, Tiina, *Arkistotyön muutos ja muutoksen kokeminen 1970-luvulta 2000-luvun alkuun - Tapaustutkimus arkistomassoista, teknistymisestä ja asiantuntijuudesta*. Acta Universitatis Tamperensis 2092, Tampere University Press, Tampere 2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9898-5>.
- Peltonen, Matti, *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Helsinki 1999.
- Pernoud, Emmanuel, ”The art of facsimile: Alfred Jarry and reproduction”, *Word & Image* 16:4 (2000), 352–362.
- Perässä luovijoita vai avoimuuden airueita? Suomalaiset kulttuuriperintöorganisaatiot digitaalisessa maailmassa*, Sillanpää, Laura (toim.). AvoinGLAM 2015. <http://avoinglam.fi/wp-content/uploads/2016/01/AvoinGLAM-raportti-2015.pdf> (viitattu 30.10.2018).
- Pierazzo, Elena, *Digital Scholarly Editing. Theories, Models and Methods*, Routledge, Farnham, Surrey 2015.
- Pihlajamäki, Heikki, *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia*. Edita, Helsinki 2009;
- Piippo, Mikko ”Uusia keskiajan lähdejulkaisuja – ja lähdejulkaisun uusia tuulia”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2003), 305–3310.
- Pirinen, Kauko, ”The Cartulary of Abo Cathedral – A Treasure of Finnish Medieval History”, Elisa Pispala (toim.), *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok. The Black Book of Abo Cathedral*. Art House, Helsinki 1996.
- Pirinen, Kauko, ”Jalmari Jaakkolan keskiajan kuva tämän hetken näkökulmasta”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1985), 113–119.
- Pirinen, Kauko, *Turun tuomiokapituli 1276–1976*. Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli, Turku 1976.
- Pirinen, Kauko, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1956.

- Pitkäranta, Reijo, ”Maamme väitöskirjakäytännön historiaa”, Yrjö Varpio, Teivas Oksala & Reijo Pitkäranta (toim.), *Yksi puu, kaksi taivasta. Suomalaisia kirjallisuusväitöskirjoja 1833–1847*. SKS 1996, 193–202.
- ”Pohjoismainen yhteistyö Vatikaanin arkiston tutkimiseksi”, *Historiallinen Aikakauskirja* 4 (1923), 480–483.
- Polastron, Lucien X., *Books on Fire. The Destruction of Libraries throughout History*. Inner Traditions, Rochester, Vermont 2007.
- Porter, Dot, ”Medievalists and the Scholarly Digital Edition”, *Scholarly Editing, The Annual of the Association for Documentary Editing* 34 (2013), 1–26. <http://scholarlyediting.org/2013/essays/essay.porter.html> (viitattu 20.10.2019).
- Porthan, Henrik Gabriel, *Valitut teokset*, kääntänyt, esipuheen ja johdannon laatinut Iiro Kajanto. SKS, Helsinki 1982.
- Posner, Ernst, *Archives in the Ancient World*. Harvard University Press, Cambridge, Mass 1972.
- Poulot, Dominique, ”The Changing Roles of Art Museums”, Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds.), *National Museums and Nation-building in Europe 1750–2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*. Routledge, Oxon 2015. 89–118.
- Procter, Margaret, ”Life before Jenkinson – The development of British Archival Theory and Thought at the Turn of the Twentieth Century”, *Archive: The Journal of the British Records Associations* 33:119 (2008), 136–157.
- Public Sector Information In The Digital Age: Between Markets, Public Management And Citizens’ Rights*, Georg Aichholzer & Herbert Burkert (eds.). Edward Elgar Pub 2005.
- Putkonen, Väiski, *Paperia! Lyhyt johdatus paperin historiaan ja valmistusmenetelmiin*. Otatiето, Espoo 1997.
- Rantanen, Päivi, *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. SKS, Helsinki 1997.
- Rastas, Pirkko, *Arkistotoimi ja asiakirjahallinto*. Helsinki 1990.
- ”Reinh. Hausen: Finlands Medeltidsurkunder I” *Historiallinen Aikakauskirja* 5–6 (1910), 204–206.
- Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*, Orrman, Elisa (toim.). Art House, Helsinki 2000.
- Renvall, *Historiantutkimuksen työmenetelmät. Teoriaa, käytäntöä, tavoitteita suomalaisen ainekseen sovellettuina*. WSOY, Porvoo 1947, 141–143.
- Renvall, Pentti, ”Historiantutkimuksemme tie”, *Historiallinen Aikakauskirja* 43 (1945), 328–340.
- Research in the archival multiverse*, Anne J. Gilliland, Sue McKemmish & Andrew J. Lau (eds.). Monash University Publishing, Clayton, Victoria, Australia, 2016.
- Ridener, John, *From Polders to Postmodernism : A Concise History of Archival Theory*. Litwin Books, Duluth, MN 2009.

- Riikonen, H. K., ”Haavikko, Paavo”, *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. *Studia Biographica* 4, SKS, Helsinki 1997– <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004828> (viitattu 12.3.2019).
- Rinne, Juhani, ”Turun tuomiokirkon ”Ejbyn kalkki” ja sen henkilöhistoriallinen probleema”, *Turun Historiallinen Arkisto*, nro IX. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 1945, 229–262.
- Roland, Meg, ”Facsimile Editions: Gesture and Projection”, *Textual Cultures*, 6:2 (2011), 51, 48–59.
- Ruutu, Martti, ”Suomen Historiallisen Seuran 75-vuotistaipaleelta”, *Historiallinen aikakauskirja* 3 (1950), 266–270.
- Saarenpää, Ahti, ”Johdatusta oikeusinformatiikkaan”, Turun yliopiston Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopintoihin tarkoitettu teksti perustuu artikkeliin Saarenpää, Ahti, ”Oikeusinformatiikka”, Niemi, Marja-Leena (toim.), *Oikeus tänään*, osa I, 4p. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 2016.
- Saarenpää, Taina, ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon. Henrik Gabriel Porthan ja Turun tuomiokirkon Mustan kirjan asiakirjojen julkaiseminen”, *Ennen ja nyt* 3 (2014). <http://www.ennenjanyt.net/2014/11/keskiajan-pimeydesta-valistuksen-valoon-henrik-gabriel-porthan-ja-turun-tuomiokirkon-mustan-kirjan-asiakirjojen-julkaiseminen-2/> (viitattu 1.3.2019).
- Saarikoski, Petri, ”Keskiajan fantasia: J. R. R. Tolkienin Keskimaa digitaalisessa pelikulttuurissa”, *Mirator theme issue 2005: Proceedings from the symposium “Virtually Medieval?”*, 2005. <http://www.glossa.fi/mirator/themeissue2005/vmsaarikoski.pdf> (viitattu 20.10.2019).
- Sahle, Patrick, ”What is Scholarly Digital Edition?” Matthew James Driscoll & Elena Pierazzo (eds.), *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*. Open Book Publishers, 2016, 19–40. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1fzhh6v> (viitattu 3.3.2019).
- Sahlin, Gunnar, ”International and national collaboration in the digital age. Meeting boundless challenges together”, Hannu Niemi et al. (eds), *Essays on Libraries, Cultural Heritage and Freedom of Information*. Kansalliskirjasto, Helsinki 2013, 173–181.
- Sainio, Hanna-Leena, ”Keskialasaksa”, Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.), *Keskiajan avain*. SKS, Helsinki 2009, 477–478.
- Sainio, Venla, ”Yrjö-Koskinen, Georg Zacharias.” *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*, *Studia Biographica* 4, SKS Helsinki, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003696> (viitattu 20.10.2019).
- Salmi, Hannu, ”Historiallinen fiktio ja historiankirjoitus”, Sami Louekari & Anna Silvola (toim.), *Historioita ja historiallisia keskusteluita*. *Historia mirabilis* 2, Turun historiallinen yhdistys, Turku 2004, 151–168.
- Salmi, Hannu, ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot”, Jorma Kalela & Jari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177, SKS, Helsinki, 2001, 134–149.

- Salminen, Tapio, "The Medieval Holdings of the Tallinn City Archives and the Study of the Finnish Middle Ages. Some Remarks on Early Finnish Contacts with the Ratsarchiv", Lea Köiv & Peep Pillak (eds.), *Die Archiven Estlands im europäischen Kontext. Vorträge der Konferenz im Tallinner Stadtarchiv vom 15. bis zum 16. September 2005/Estonian Arcives in the European Context. Papers of the Conference in the Tallinn City Archives on September 15-16, 2005*. Verein Estnischer Archivare/Estonian Society of Archivists, Tallinn 2012, 156–170.
- Salminen, Tapio, "Diplomatarium fennicum — Suomen keskiajan asiakirjalähteiden tietokanta ja käyttöliittymä päivittyi 2020-luvulle", Triviumin (Tampere Centre for Classical, Medieval and Early Modern Studies) blogi. Tampereen yliopisto 2017. <http://blogs.uta.fi/trivium/> (viitattu 30.10.2018).
- Salminen, Tapio, *Obscure Hands – Trusted Men. Textualization, the Office of the City Scribe and the Written Management of Information and Communication of the Council of Reval (Tallinn) before 1460*. Tapio Salminen, Tampere 2016.
- Salminen, Tapio, *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Vantaan kaupunki, Keuruu 2013, 455–512.
- Salonen, Kirsi, "The Papal Curia and the Finns in the Late Middle Ages: Can the Vatican Sources Still Offer New Information for Historians?", *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*, vol 121. Istituto Storico Italiano per il medio evo, Rome 2019, 207–230.
- Salonen, Kirsi, "Koroinen historioitsijoiden silmin", Janne Harjula, Sonja Hukantaival, Visa Immonen, Tanja Ratilainen & Kirsi Salonen (toim.), *Koroinen. Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2018, 18–21.
- Salonen, Kirsi, "Päivätty Roomassa ja Avignonissa – Suomea koskevia dokumentteja Vatikaanin arkistosta", *Arkistolaitos 2002*. Arkistolaitos, Helsinki 2003, 78–91.
- Salonen, Kirsi, "Suomea koskevat keskiaikaiset asiakirjat kaikkien saataville", *Akti* 1 (2015), 20–21.
- Salonen, Kirsi, "The Vatican Archives and the Nordic Countries", Michael Matheus (Hrsg.), *Friedensnobelpreis und historische grundlagenforschung*. De Gruyter, Berlin, Boston 2012, 551–561.
- Salonen, Kirsi, *Kirkollisen oikeudenkäytön päälähteillä. Sacra Romana Rotan toiminta ja sen oikeudellinen tausta myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alun taitteessa*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2012.
- Salonen, Kirsi, *Synti ja Sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla*. SKS, Helsinki 2009.
- Salonen, Kirsi, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527*. Tiedekirja, Helsinki 2001.
- Saukkonen, Pasi, "Kansallinen identiteetti", Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.). *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005, 90–105.
- Savolainen, Panu, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Sigillum, Turku 2017.

- Saxer, Daniela, "Monumental Undertakings: Source Publications for the Nation", Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds.), *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, 47–69.
- Saxer, Daniela, *Die Schärfung des Quellenblicks. Forschungspraktiken in der Geschichtswissenschaft 1840–1914*. De Gruyter, München 2014.
- Schwartz, Joan M. & Cook, Terry, "Archives, Records, and Power. The Making of Modern Memory", *Archival Science* 2:1 (2002), 1–19.
- Schybergson, M. G., *Finsk tidskrift* 6 (1890), 464–465.
- Schybergson, M. G., *Henrik Gabriel Porthan lefnadsteckning. Senare delen*. SLS, Helsingfors 1911.
- Schybergson, M. G., *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning, förra delen*. SLS, Helsingfors 1908.
- Seppälä, Suvia, *Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609*. SKS, Helsinki 2009.
- Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds), Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012.
- Shillingsburg, Peter L., "Negotiating Conflicting Aims in Scholarly Editing: The Problem of Editorial Intentions", Christa Jansohn (ed.), *Problems of Editing*. De Gruyter, Berlin, Boston, 1999, 1–8.
- Smith, Anthony D., *Nationalism, Theory, ideology, history*. Polity Press, Cambridge, 2010.
- Spufford, Peter, *Power and Profit. The Merchant in Medieval Europe*. Thames & Hudson, London 2002.
- Strandberg, Clas-Ove, "Johan Adolf Stechau, 1746–1812", *Svenskt översättarlexikon*. Litteraturbanken 2018. https://litteraturbanken.se/%C3%B6vers%C3%A4ttarlexikon/artiklar/Johan_Adolf_Stechau (viitattu 4.11.2018).
- Sulkunen, Irma & Kinnunen, Tiina, "Suomen Historiallinen Seura historioitsijayhteisönä: Jäsenistö ja toimintakulttuuri", Petri Karonen (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2019, 45–160.
- Sulkunen, Irma, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKS, Helsinki 2004.
- Suolahti, Gunnar, *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*. Helsinki, 1901.
- "Suomen Historiallinen Seura v. 1953–1954", *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1955), 252–257.
- "Suomen Historiallinen seura v. 1934–1935", *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1936), 97–103.
- "Suomen Historiallinen Seura v. 1937–1938", *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1939), 163–169.
- "Suomen Historiallinen Seura v. 1938–1939", *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1940), 246–251.
- "Suomen Historiallinen Seura v. 1942–1943", *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1942), 48–52.

- Suvanto, Seppo, ”Bitz, Conradus”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997-. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000111> (viitattu 30.10.2018).
- Suvanto, Seppo, ”Håkan Maununpoika”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS, Helsinki 1997. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000062> (viitattu 2.10.2018).
- Suvanto, Seppo, ”Magnus Nicolai”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS 1997-. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000134> (viitattu 16.9.2018).
- Tahkokallio, Jaakko, ”Kristinuskon ja kirjoitetun kulttuurin tulo Suomeen”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 69–71.
- Tarkiainen, Kari, ”Holm, Carl Johan”, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4., SKS, Helsinki 1997-. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005638> (viitattu 25.10.2019).
- Tarkiainen, Viljo, *Henrik Gabriel Porthan*. SKS, Helsinki 1971.
- Tervonen, Miika, ”Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta”, Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta*. SKS, Helsinki 2014, 137–162.
- The digital divide. The internet and social inequality in international perspective*. Massimo Ragnedda & Glenn W. Muschert (eds.), Routledge, Abingdon 2013.
- Thomassen, Tenho, ”Archival science”, Luciana Duranti & Patricia C. Franks (eds.), *Encyclopedia of Archival Science*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD 2015, 84–86.
- Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*, Petri Karonen (toim.). SKS, Helsinki 2019.
- Tilli, Jouni, ”Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia”, *Historiallinen aikakauskirja* 107:3 (2009), 280–287.
- Tjöllén, Björn, ”Ericus Olai som historiker Replik till Andrej Scheglov”, *Historisk Tidskrift*, 136:4 (2016), 679–689.
- Tolkien the medievalist*, Jane Chance (ed.). Routledge, London, New York, 2003.
- Tolonen, Mikko & Lahtinen, Leo, ”Aatehistoria ja digitaalisten aineistojen mahdollisuudet”, *Ennen ja nyt* 2/2015. <http://www.ennenjanyt.net/2015/08/aatehistoria-ja-digitaalisten-aineistojen-mahdollisuudet/> (viitattu 11.3.2019).
- Tolonen, Mikko & Lahtinen, Leo, ”Digitaaliset ihmistieteet ja historiantutkimus”, Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora, *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki 2018, 235–258.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita, Helsinki 1998
- Tommila, Päiviö, ”Suomen ensimmäinen lehtimies”, Juha Manninen (toim.) *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki 2000.

- Tommila, Päiviö, ”Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia I. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio 1988, 23–75.
- Tommila, Päiviö, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historiaa*. WSOY, Helsinki 1989.
- Torsti, Pilvi, ”Historiapoliitiikkaa tutkimaan, Historian poliittisen käytön typologian kehittäjä”, *Kasvatus ja Aika* 2 (2008), 61–71.
- Torsti, Pilvi, *Divergent stories, convergent attitudes. A study on the presence of history, history textbooks, and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina*. University of Helsinki, Helsinki, 2003.
- Tunturi, Janne, *Romansien ja runouden aikakausi. Thomas Warton keskiaikaa määrittelemässä 1750–1790*. Turun yliopisto, Turku 2010.
- Tuominen, Uuno, *Suomen Historiallinen Seura 1875–1975*. Historiallisia tutkimuksia 97, SHS, Helsinki 1975, 48–55
- Uhde, Karsten, ”New Education in Old Europe”, *Archival Science* (2006) 6, 193–203.
- Uhlř, Zdeněk, ”Digital Codicology and Contextual Editing of Medieval Manuscripts”, *Revista arhivelor* 86:2 (2009), 36–54.
- Upward, Frank, ”Structuring the Records Continuum - Part One: Postcustodial principles and properties”, *Archives and Manuscripts* 2 (1996), 268–285.
- Upward, Frank, ”Structuring the Records Continuum, Part Two: Structuration Theory and Recordkeeping”, *Archives and Manuscripts* 1 (1997).
- Urpilainen, Erkki, ”Tiedettä Suomessa”, Mikko Myllykangas & Petteri Pietikäinen, *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki 2017, 229–260.
- Urpilainen, Erkki, *Algot Scarin ja göötiläisen historiankirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella*. SHS, Helsinki 1993.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, ”Vastuullinen historia”, Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 2017, 29–47.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki 2018.
- Wallin, Anna-Riitta & Salokannel, Marjut, *Julkisuuslain soveltamisalan laajentaminen*. Oikeusministeriö 2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-769-4> (viitattu 2.11.2019).
- Walta, Ville, ”Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle”, Tuomas Heikkilä (toim.), *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 182–202.
- Valtonen, Marjo Rita, ”Arvonmäärittäminen”, Pekka Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, Avain, Helsinki 2015, 93–160.
- Valtonen, Marjo Rita, *Tapaustutkimus poliisin esitutkinna dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma*. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 10, Tampere University Press, Arkistoyhdistys ry - Arkivföreningen r.f., Helsinki 2005. <http://urn.fi/urn:isbn:951-44-6480-X>

- Vatanen, Pirjo, ”Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty”, Ilkka Mäkinen (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus, Helsinki 2009, 223–289.
- Vavra, Ashley Nicole, ”The Right to Be Forgotten: An Archival Perspective”, *The American Archivist* 81:1 (2018), 100–111.
- Werner, Marta L., ”Reportless Places’. Facing the Modern Manuscript”, *Textual Cultures*, 6:2 (2011), 78, 60–83.
- Verschaffel, Tom, ”’Something More Than a Storage Warehouse’. The Creation of National Archives”, Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (eds.), *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012.
- West III, James L. W., ”Are manuscript Facsimiles still viable?”, *Textual cultures* 6:2 (2011), 103–108.
- Westerlund, Lars, *The Finnish SS-volunteers and atrocities against Jews, Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943*. SKS, Kansallisarkisto, Helsinki 2019. https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/sarjajulkaisut/SS-VOLUNTEERS_verkkoon.pdf (viitattu 24.10.2019)
- Wettmann, Andrea, ”Die Archive und der ‘Digital Turn’. Eine Standortbestimmung”, Achim Bonte & Juliane Rehnolt (eds.), *Kooperative Informationsinfrastrukturen als Chance und Herausforderung*. De Gruyter 2018 361–371. <https://doi.org/10.1515/9783110587524-003> (viitattu 1.11.2019).
- Vihan pitkät jäljet. Menneisyydestä, vainosta, vihasta ja siitä, mitä meidän olisi sille tehtävä*, Marjo Kaartinen (toim.). Turun yliopisto, Turku 2018.
- Viinikkala, Lauri, *Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa? Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon suhte yhdistetyn todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä menneisyyden esityksissä*. Turun yliopisto, Turku 2019.
- Viljamaa, Toivo, ”Porthan – ”koko Suomen opettaja”, *AURICA Scripta a Societate Porthan edita* 1 (2008), 27–38.
- Vogeler, Georg & Sahle, Patrick, ”Review of digital Monumenta Germaniae Historica (dMGH)”, Author’s version. Institut für Dokumentologie und Editorik, April 20, 2013. [urn:nbn:de:hbz:38-51103](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:38-51103) (viitattu 3.2.2018).
- Ylikangas, Heikki, ”Juhana III”, *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4, SKS Helsinki 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000313> (viitattu 17.9.2018).
- Zilliacus, Clas & Knif, Henrik, *Opinionens tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland*. SLS, Helsingfors 1985.

Muut aineistot

- Akoma Ntoso*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Division for Public Institutions and Digital Government, 2019.
- Apurahat ja palkinnot 2018, Jenny ja Antti Wihurin säätiö 2018. <https://wihurirahasto.fi/wp-content/uploads/2018/10/Apurahat-ja-palkinnot-2018.pdf> (viitattu 30.10.2018).

”Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen”, *Diplomatarium Fennicum* (2), Kansallisarkisto 2018.

Arkistolaki 831/94.

COMHIS- Computational History of the Transformation of Public Discourse in Finland 1640–1910, Turun yliopisto 2019.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/1807, annettu 14 päivänä marraskuuta 2018, muiden kuin henkilötietojen vapaan liikkuvuuden kehyksestä Euroopan unionissa. Eur-Lex, 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R1807&from=FI> (haettu 20.10.2019).

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi avoimesta datasta ja julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä (uudelleenlaadittu) (EU) 2019/1024. Eur-Lex, 2019.

Glossa ry. 2019. <http://www.glossa.fi/wp/> (viitattu 24.10.2019).

Harju, Emma, Kataja, Jaana & Sainio, Tapani, *Kansallinen digitaalinen kirjasto. Loppuraportti hankekaudelta 2014–2017*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki 2018.

Informaatioteknologia ja tietotyö, Turun yliopisto 2018. <http://www.utu.fi/fi/yksikot/braheadevelopment/koulutus/taydennyskoulutus/informaatioteknologia/Sivut/home.aspx> (viitattu 30.10.2018).

Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2007–2015. Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi, Tietoyhteiskuntaohjelma. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1/2007. <https://vnk.fi/julkaisu?pubid=5601> (viitattu 20.10.2019).

“Kansallisarkiston keskiaikahankkeelle apuraha Koneen Säätöiltä”, Arkistolaitos 9.12.2014, ePeressi. <https://www.eperessi.com/tiedotteet/tiede-ja-tutkimus/kansallisarkiston-keskiaikahankkeelle-apuraha-koneen-saatiolta.html> (viitattu 30.10.2018).

Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa, Turun yliopisto 2019. <https://blogit.utu.fi/kamera/> (viitattu 24.10.2019).

Kilkki, Jaana, *Muuttuva arkistokuvaiku ja hakemistopalvelut -seminaari 21.10.2014*, koulutusmateriaali. Kansallisarkisto 2014.

“Koneen Säätöiltä apuraha Kansallisarkiston Suomen keskiaikaa käsittelevälle hankkeelle”, Ajankohtaista, Kansallisarkisto, 8.12.2015. <https://www.arkisto.fi/index.php?mact=News,cntnto1,detail,0&cntnto1articleid=1643&cntnto1returnid=61> (viitattu 30.10.2018).

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Tiedonanto “Päämääränä yhteinen euroopalainen data-avaruus” COM(2018) 232 final .

- Koulutuksen ja tutkimuksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004–2006*, Opetusministeriön julkaisuja 2004:12. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-718-4> (viitattu 20.10.2019).
- Laki perintökaaren 16 luvun muuttamisesta 558/1953.
- Lassila, Matti, *Tools to get you started and beyond*, Jyväskylä University Library, esitys Memornet-tohtoriohjelman kesäkoulussa 25.5.2015, Tampereen yliopisto. <https://speakerd.s3.amazonaws.com/presentations/d491b7618ec74ff3a2f3082f424cc440/digital-humanities-tools.pdf> (viitattu 30.10.2018).
- Memornet-tohtoriohjelma*, Tampereen yliopisto 2015. <http://www.uta.fi/memornet/> (viitattu 2.11.2018).
- Memornet-verkosto*, Tampereen yliopisto 2013. <http://www.uta.fi/memornet/verkosto.html> (viitattu 30.10.2018).
- Mirator* 2019. <https://journal.fi/mirator> (viitattu 24.10.2019).
- OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding*, OECD 2007 <https://www.oecd.org/sti/inn0/38500813.pdf> (viitattu 2.11.2019).
- Opetusministeriön tietostrategioiden toimeenpano: Tietoyhteiskunta-ohjelma 1999*. Opetusministeriö, Helsinki 1998
- Rinta-Tassi, Minna, ”Intiaanien luut palaavat Yhdysvaltoihin – Kansallismuseo luovuttaa esineitä arvokkaasta kokoelmastaan”. *Yleisradio* 3.10.2019.
- Rosvall, Minna, ”Suomen vanhin kaupunki täyttää 790 vuotta ja valkoinen risti seisoo Turun syntymämerkinä Koroisilla”, *Yleisradio* 23.1.2019.
- Strategia 2020, Kansallisarkisto 2018. <https://www.arkisto.fi/fi/kansallisarkisto/strategia-2> (viitattu 30.10.2018).
- Strategy, Digital Single Market Policy, Open data*, Euroopan unioni 2018.
- ”Tapahtumakalenteri”, *Tietolinja 2* (1999), Helsingin yliopiston kirjaston elektroninen tiedotuslehti. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki 1999.
- Tiedonhallinta ja sähköinen arkistointi ylempi amk, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu 2018. <https://www.xamk.fi/koulutukset/tiedonhallinta-ja-sahkoinen-arkistointi-ylempi-amk/> (viitattu 24.10.2019).
- ”Tietoa hankkeesta”, *Diplomatarium Fennicum* (2). <http://df.narc.fi/info/project> (viitattu 25.10.2019).
- Trivium, Tampere Centre for Classical, Medieval and Early Modern Studies*, Tampereen yliopisto 2019. <https://research.uta.fi/trivium-fi/> (viitattu 24.10.2019).
- Tucemems, Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies*, Turun yliopisto 2019. <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/tucemems> (viitattu 24.10.2019).
- Turku - urbaania legenda jo vuodesta 1229*. Turun yleisesite. Turun kaupunki, Turku 2016. https://issuu.com/turunviestinta/docs/turku_yleisesite_fi (viitattu 24.10.2019).

Turun tuomiokirkon mustakirja. Otteita Suomen keskiajan historian tärkeimmistä lähdekirjasta, Pekka Tuomikoski (toim.). Juttuapaja. (ei julkaistu).

“Tutkimushankkeet, tieteelliset seminaarit ja muu tieteen rahoitus”, Koneen säätiö 2014. <https://koneensaatio.fi/apurahat/tuetut/tuetut2014/tutkimushankkeet-tieteelliset-seminaarit-ja-muu-tieteen-rahoitus/> (viitattu 30.10.2018).

Utrio, Kaari, *Vendela*. Tammi, Helsinki 1989.

Valokeilassa Euroopan unionin politiikka. Euroopan digitaali-strategia. Euroopan unionin julkaisutoimisto, Luxemburg 2014. doi:10.2775/41545 (viitattu 20.10.2018).

Valtioneuvoston kirjelmä, Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä annetun direktiivin 2003/98/EY muuttamisesta (julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäyttö), Valtioneuvosto 7.6.2018. <https://vm.fi/paatos?decisionId=0900908f805bceb4> (viitattu 30.10.2018).

Valtioneuvoston periaatepäätös julkisen sektorin digitaalisten tietoa-ineistojen saatavuuden parantamisesta ja uudelleenkäytön edistämisestä 3.3.2011, Valtioneuvosto 2011.

Liitteet

Liite 1

Mustan kirjan asiakirjat, joihin viitataan tai joista on julkaistu osia artikkelissa *Någre anmärkningar till K. Magni Eriksons historia, egentligen rörande Finland* (ÅT 22/1785) folionumeron mukaisessa järjestyksessä.

Folio	Hausenin laatima regista (REA 1890)	REA
1	Påfven Benedikt XII befäller, i anledning af kyrkoherden Henrik Hartmanssons i Sääksmäki klagomål, dekanen i Upsala att förmå Sääksmäki socknebor att erlægga tionde af sina jordars, vin- och trädgårdars, qvarnars, ängars samt annan egendoms afkastning.	100
2	Ärkebiskop Peter stadfäster biskop Bengts förordnande, att den del af skäl-tionden från Åland, som förut erlagts till dervarande kyrkors underhåll, skulle i stället tillfalla deras prestbord, emedan öns presterskap vore med gästning mycket betungadt.	82
3	Konung Magnus förordnar att, om någon prest misstänker en sin sockenbo för oriktig tiondeafgift, denne skall skaffa två vittnen och i deras närvara med ed styrka, att desse sett honom lagligt erlægga sin tionde.	123
3	Epäselvää mikä asiakirja on kyseessä	
4	Ärkebiskop Birger, stadd på visitation i Åbo, stadfäster de stadgar och sedvanor, hvilka sedan gammalt funnits mellan presterskapet och folket rörande uppbörden af tionden m. m.	208
5	Konung Magnus och biskop Bengt i Åbo afgöra tvisten mellan kyrkoherdarne och allmogen i Tavastland genom att bestämma vissa afgifter till de förra i korn, hafre och hö af den odlade jorden, samt öfriga prestarättigheter efter gammal sed; och skulle öfverträdelse af denna stadga straffas med 40 marks böter, hvaraf hälften skulle tillfalla biskopen.	75
6	Björn, lagman i Nyland, och Lindved från Tenala intyga, att framlidne biskop Ragvald i Åbo uti deras närvara förordnat, att hvar Helsinge lag underlydande bonde i Nyland och på (Egentliga?) Finlands öar skall årligen gifva 10 marker smör i s. k. matskott.	107
7	Konung Magnus befäller invånarne i Savolax att erlægga tionde på samma sätt som de i Tavastland.	52
7	Ärkebiskop Peter vidimerar konung Magni förordning af den 23 Augusti 1329 om tiondens erläggande från Savolax.	81
8	Konung Magnus förordnar qvarstad å fjärdeskinns skatten af Tavastland till dess ärkebiskop Olof med lagkunnige män ransakat och afdömt tvisten derom mellan biskop Bengt och Tavastlands inbyggare, samt befäller Hauhoboarne fortfarande till sin biskop erlægga 3 skinn, i hvilket fall den öfver dem afkunnade bannlysningen torde återkallas.	51

8	Konung Magnus förordnar qvarstad å fjärdeskinns skatten af Tavastland till dess ärkebiskop Olof med lagkunnige män ransakat och afdömt tvisten derom mellan biskop Bengt och Tavastlands inbyggare, samt befäller Hauhoboarne fortfarande till sin biskop erläggga 3 skinn, i hvilket fall den öfver dem afkunnade bannlysningen torde återkallas.	51
9	Ärkebiskop Peter, stadd på visitationsresa i Åbo stift, afdömer tvisten mellan biskop Bengt och tavasterne rörande fjärdeskinns skatten, som biskop Magnus efter ryssarnes härjningar i Tavastland tills vidare efterskänkt, och förordnar, att den skall erläggas såsom fordom med fyra skinn.	80
10	Biskop Hemming i Åbo förnyar en sin företrädares påbud om matskotts erläggande med tio marker smör af hvar bonde uti Helsinge rätt i Nyland, oakadt konungen mundtligen blandadt sig i denna sak.	131
10	Biskop Hemming i Åbo förnyar en sin företrädares påbud om matskotts erläggande med tio marker smör af hvar bonde uti Helsinge rätt i Nyland, oakadt konungen mundtligen blandadt sig i denna sak.	131
22	Konung Magnus tager i sitt beskydd biskop Bengt i Åbo och hans kyrka och försäkrar dem om bibehållande af deras privilegier.	44
22	Konung Magnus uppmanar Åbo stifts invånare att, såsom hittills, villigt vara biskopen till tjenst med notdragning under hans ämbetsresor.	119
22	Konung Magnus befullmäktigar biskop Hemming i Åbo, riksrådet Greger Styrbjörnsson samt fogden Nils Eriksson att beträffande skattegods, som öfvergått till frälse personer och därför, till förekommande af minskning i kronans inkomster, blifvit med seqvester belagda, upphäfvu detta beslag för dem, hvilka de ansåge lämplige och förmögne att utgöra tillbörlig rusttjenst, medan öfrige som träffats af berörda åtgärd skulle på förord af nämnde personer få behålla godsens mot erläggande af vanlig skatt.	147
22	Konung Magnus förklarar att den af honom (samma dag) påbudna seqvesteren å skattegods som öfvergått till frälse personer, icke hänför sig till kyrkan underliggande gods.	148
23	Konung Magnus stadgar att vissa tio socknar i Finland skola vara regala och de öfriga konsistoriela.	152
37	Konung Magnus tager i sitt skydd Åbo domkyrka jämte dess gods Levelax m. fl., och frikallar dem från alla skatter och gårdar.	121
42	Konung Magnus stadgar för invånarne i Egentliga Finland, Nyland, Åland, Tavastland och Satakunta: 1:o att ingen skatt under 4 års tid behöfver erläggas för de plogland åker, som någon kan förvärfva utöfver dem han redan eger; 2:o att enhvar, efter anmälan hos Erengisle Andersson eller hans ombud, får nedsätta sig på ödelagda skogsmarker och mot skatt behålla dem om de lagliga egarne sjelfve icke vilja eller kunna odla desamma; 3:o att om skattegods säljas till personer, som annars för sina gods äro skattefrie, utlagor och gårdar från desamma likväl skola erläggas.	74
57	Konung Magnus stadfäster på 10 år en mellan biskop Bengt och inbyggarne i Viborgs fögder i träffad öfverenskommelse beträffande tionden.	66

57	Biskop Konrad och kapitlet i Åbo sända till Karelens inbyggare afskrifter af konung Magni bref af 23 Augusti 1329 och 14 September 1331 äfvensom af samme konungs och biskop Hemmings stadga af 8 September 1345 (?) alla rörande tiondens utgörande i Karelen, och anmoda dem att ställa sig dessa påbud till efterrättelse.	614
59	Konung Magnus förordnar att invånarne i Salo och Kemi skola erlägga tionde liksom andra kristna.	53
72	Konung Magnus förlänar Padis kloster i Estland patronatsrätten öfver Borgå socken.	138
72	Konung Magnus upplåter åt Padis kloster patronatsrätten till Borgå socken med dess tvenne kapell och allt annat som der tillkommer honom och svenska kronan.	139
73	Konung Magnus underrättar inbyggarne i Borgå socken och dess tvenne kapell, att han upplåtit patronatsrätten och allt annat som honom der tillhör, åt Padis kloster med vilkor att de icke komme att betungas med större utlagor än hittills.	140
73	Konung Albrecht till biskop Johan i Åbo med bekräftelse å Padis' klostres besittningsrätt till Borgå socken i konungens lifstid.	216
72, 81, 84	Konung Magnus skänker åt Padis kloster för evärdelig tid laxfisket i Helsinge	142
73	Konung Erik XIII bekräftar med samtycke af drottning Margareta och rikets råd den af konung Magnus Eriksson till Padis kloster gjorda öfverlåtelsen af patronatsrätten öfver Borgå socken med kapell.	287
74	Konung Erik Magnusson upplåter, likasom hans fader, patronatsrätten till Borgå socken med dess kapell åt Padis kloster.	166
74	Notarius publicus Johannes Schutte intygar en af Vadstena munken Thornerus Andreae, på anhållan af Åbo kaniken Fredrik Trast, biskop Magni i Åbo ombud, afgifven berättelse rörande Padis klostres åtkomst till patronatsrätten öfver Borgå socken med kapell.	371
76	Konung Magnus tager i sitt beskydd biskop Bengt i Åbo och hans kyrka och försäkrar dem om bibehållande af deras privilegier.	44
76	Notarius publicus Nikolaus Platonis vidimerar på begäran af Padis kloster samt på anmodan af biskop Johan i Reval och Henrik Langhen, dekan der sammastädes, konung Magni bref af 13 Maj 1351, hvarmedels denne åt nämnda kloster öfverlåter patronatsrätten öfver Borgå socken med kapell.	270
76	Notarius publicus Nikolaus Platonis vidimerar på begäran af Padis kloster samt på anmodan af biskop Johan i Reval och Henrik Langhen, dekan der sammastädes, konung Magni bref af 15 Maj 1351, hvarmedels denne åt nämnda kloster donerar det under Borgå prestbol lydande fisket.	271
77	Biskop Johan i Reval och hans domkapitel vidimera tvenne konung Magnus Erikssons bref af 13 Maj 1351 angående patronatsrättens öfver Borgå socken öfverlåtande åt Padis kloster samt ett samme konungs bref af 15 Maj s. å., hvarmedels han skänker nämnda kloster det Borgå prestbol tillhörande fisket, hvilken vidimation bevitnas af notarii publici Tidericus Vogeth och Luderus Henrici de Grambo.	273

79	Abboten Johan i Padis kloster tilldelar biskop Björn i Åbo fullt broderskap och delaktighet ej blott i klostrets, utan äfven hela Cistercienser ordens goda verk och gerningar, samt lofvar att då hans frånfälle blefve i klostret bekant, hans minne skall af hvarje broder högtidligt firas.	319
79	Abboten Johan i Padis kloster tilldelar domprosten, ärkedjåknen samt öfriga kaniker vid Åbo domkyrka, både närvarande och tillkommande, fullt broderskap och delaktighet ej blott i klostrets, utan äfven hela Cistercienser ordens goda verk och gerningar, och lofvar att då någon af dem aflider, dess minne högtidligen af hvarje broder skall firas.	320
80	Biskop Henrik i Reval vidimerar på anhållan af abboten i Padis kloster, Tideman, konung Magni den 15 Maj 1351 åt nämnda kloster utfärdade gåfvobref å laxfisket i Helsinge, vidare Nils Turessons stadfästelse af den 28 Maj 1362 å sagda fiskerirätt, samt slutligen fogden Sune Håkanssons intyg af den 16 September s. å. rörande sistnämnda bref.	412
82	Biskop Henrik i Reval rekommenderar hos biskop Bengt i Åbo abboten i Padis kloster och dennes sak.	30
82	Abboten i Padis kloster, Tideman, och konventet dersammastådes öfverlåta i anseende till vägarnes osäkerhet och andra svårigheter åt biskop Magnus och kapitlet i Åbo fulla dispositionsrätten till inkomsterna från Borgå socken med kapell äfvensom laxfisket i Helsinge mot det att klostret enligt öfverenskomelse årligen får en andel af afkastningen.	430
82	Abboten Tideman och konventet i Padis kloster erkänna sig hafva till biskop Magnus och domkapitlet i Åbo öfverlåtit laxfisket i Helsinge å äfvensom patronatsrätten till Borgå socken med underlydande kapell för en summa af 100 engelska nobler, för hvilka penningar klostret af riddaren Bertold af Lechtes tillhandlat sig tvenne nära klostret belägna gods, och förbinda sig att, i händelse ifrågavarande öfverlåtelse af någon andlig eller verldslig makt skulle klandras, tillhandahålla nämnde biskop och kapitel de af klostret inköpta tvenne godsen eller att återlemna de 100 noblerna.	431
84	Notarius publicus Joachim Muter vidimerar tvenne konung Magni bref af 13 Maj 1351 rörande patronatsrättens öfver Borgå socken öfverlåtande åt Padis kloster äfvensom tvenne andra samme konungs gåfvobref till nämnda kloster af 15 Maj s. å., det ena å laxfisket i Helsinge, det andra å det Borgå prestbord tillhörande fisket.	432
87	Konrad, abbot i Padis kloster, till biskop Magnus i Åbo med protest mot att klostret beröfvats sina rättigheter beträffande Borgå socken med underlydande kapell.	376
87	Konrad, abbot i Padis kloster, till biskop Magnus i Åbo med protest mot att klostret beröfvats sina rättigheter beträffande Borgå socken med underlydande kapell.	376
88	Riksdrotseten Nikolaus Thuresson stadfäster Padis' klostrets rättighet till laxfisket i Helsinge	178
88	Abboten i Padis kloster, Nikolaus, till biskop Hemming i Åbo med tillbakavisande af dennes tvifvelsmål om äktheten af de privilegiebref, på hvilka klostret stödde sina anspråk på Borgå socken jämte underliggande kapell, äfvensom med anhållan att klostrets af biskop Hemming derifrån fördrifne kapellan måtte i sitt ämbete återinsättas.	188

98	Biskop Hemming i Åbo intygar, att domprosten Elof gifvit till Åbo domkyrkas byggnadsfond sitt gods Sexu, med vilkor att en mark penningar af dess afkastning årligen utdelas åt presterne vid mässan, när hans årsbegängelse fräs; och medgifver biskopen att tionden af samma gods äfven må tillfalla nämnda fond.	102
108	Lagman Björn dömer rörande Lammas ström i Kumo å, efter konungens dom och tolf synemäns vittne, att ingen må uppföra fiskebyggnader så att båtleden hindras, vare sig der eller annorstädes hvar biskopen eger land, samt att ingen må göra „förfiske“ med holkar, nät eller not, utan som lag säger.	126
109	Borgaren Andreas i Ulfsby skänker sina gods i Forsby uti Kumo socken åt biskop Hemming i Åbo och hans efterträdare.	159
114	Konung Magnus konfirmerar Åbo biskopsbord i dess besittning af fordom kronan tillhöriga Saltviks gård på Åland och underlägger i stället kronan det för ett mord förverkade godset Grelsbj.	144
118	Biskop Hemming i Åbo skänker sitt gods Kairis till biskopsbordet och godset Koveri till Åbo domkyrkas byggnadsfond, med vilkor att hans efterträdare och kapitlet låta Peter Nichilsson behålla godset Öfverby i Kyrkslätt.	136
119	Mathias Kogger, underlagman i Finland, stadfäster en öfverenskommelse mellan biskop Hemming och bönderna i S:t Karins och Lundo socknar om en qvarndam i Hallis fors.	153
146	Fogden i Åbo, Erengisle Andersson, stadfäster Karl Näskonungssons dom i tvisten mellan kyrkoherden Henrik i Hauho och bonden Erik i Borgå socken om hälften i Stensböle gods uti sistnämnda socken.	78
146	Johan i Stensböle erkänner sig hafva uppburit af biskop Hemming i Åbo 40 mark penningar, som affidne biskop Bengt var skyldig Johans fader, och förbinder sig att årligen erlægga åt biskop Hemming en summa af 20 mark eller det till värdet motsvarande af uppbörden i Borgå socken och dithörande kapell.	97
226	Epäselvää mikä asiakirja on kyseessä	

Liite 2

H. G. Porthanin Turun akatemian väitöskirjoissa sekä sanomalehdissä *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo, Åbo Nya Tidningar* ja *Åbo Tidningar* kokonaisuudessaan vuosina 1771(1773)–1802 julkaisemat *Mustan kirjan* asiakirjat folionumeron mukaisessa järjestyksessä.

Folio	Lähde	No	Vuosi	Sivut	Regesta (REA 1890) / otsikko	REA
2	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	235-236	Ärkebiskop Peter stadfäster biskop Bengts förordnande, att den del af skäl-tionden från Åland, som förut erlagts till dervarande kyrkans underhåll, skulle i stället tillfalla deras prestbord, emedan öns presterskap vore med gästning mycket betungadt.	82
2	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	236	Biskop Bengt i Åbo förordnar att invånarne på Åland skola till sina kyrkoherdar erlägga full skäl-tionde.	85
2	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	269	Konung Magnus förordnar, att spanmälstionden till presterskapet i Åbo stift skall erläggas rakt från åkern, utan afkortning och svek.	118
3	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	269	Konung Magnus förordnar att, om någon prest misstänker en sin sockenbo för oriktig tiondeafgift, denne skall skaffa två vittnen och i deras närvara med ed styrka, att desse sett honom lagligt erlägga sin tionde.	123
4	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	357-358	Ärkebiskop Birger, stadd på visitation i Åbo, stadfäster de stadgar och sedvanor, hvilka sedan gammalt funnits mellan presterskapet och folket rörande upp-börden af tionden m. m.	208
5	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	232-233	Konung Magnus och biskop Bengt i Åbo afgöra tvisten mellan kyrkoherdarne och allmogen i Tavastland genom att bestämma vissa afgifter till de förra i korn, hafre och hö af den odlade jorden, samt öfriga prestarättigheter efter gammal sed; och skulle öfverträdelse af denna stadga straffas med 40 marks böter, hvaraf hälften skulle tillfalla biskopen.	75
5	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	274	Konung Albrecht påbjuder, med anledning af biskop Hemmings i Abo klagomål, att biskopens skinn-tionde må uppbäras på samma gång kronans likabeskaffade uppbörd försiggår.	186

6	Chronicon episcoporum Finlandensium	13	1788	192	Björn, lagman i Nyland, och Lindved från Tenala intyga, att framlidne biskop Ragvald i Åbo uti deras närvara förordnat, att hvar Helsinge lag underlydande bonde i Nyland och på (Egentliga?) Finlands öar skall årligen gifva 10 marker smör i s. k. matskott.	107
6	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	355	Biskop Johan i Åbo uppmanar under hotelse af straff inbyggarna i Savolax att likasom de i Tavastland och Satakunta iakttaga konung Albrechts förordning af den 13 December 1364 rörande uppborren af biskopens skinn-tionde.	211
7	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	231	Konung Magnus befäller invånarne i Savolax att erlægga tionde på samma sätt som de i Tavastland.	52
7	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	232	Drotseten Greger Magnusson vidimerar konung Magni förordning af den 23 Augusti 1329 om tiondens erläggande af invånarne i Savolax, och ålägger dessa att ställa sig denna förordningen till efterrättelse.	90
8	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	234-235	Konung Magnus förordnar qvarstad å fjärdeskinns skatten af Tavastland till dess ärkebiskop Olof med lagkunnige män ransakat och afdömt tvisten derom mellan biskop Bengt och Tavastlands inbyggare, samt befäller Hauhoboarne fortfarande till sin biskop erlægga 3 skinn, i hvilket fall den öfver dem afkunnade bannlysningen torde återkallas.	51
8	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	14	1785	105-107	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder. Fortsättn. 5. Ärke-Biskop Nicolai bref angående prästebord i Sawolax soken	475
10	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	265	Biskop Hemming i Åbo förnyar en sin företrädares påbud om matskotts erläggande med tio marker smör af hvar bonde uti Helsinge rätt i Nyland, oakadt konungen mundtligen blandadt sig i denna sak.	131

10	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	265-266	Biskop Hemming stadgar att invånarne i Nyland, vid straff af uteslutning från kyrkans gemenskap, skola med tio marker smör eller dess värde utgöra matskott till sitt presterskap före närmaste Henriks dag, men tionden, såväl kyrkans som presterskapets, före kyndelsmessa, samt uppdrager åt kaniken Johannes från Tenala, att i förening med herr Rembold i Karis detta år hafva försorg om hälften af den domkyrkan tillkommande tionden samt att afemna densamma till domkyrkans byggnadsfond.	175
11	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	266-267	Biskop Hemming i Åbo förnyar biskop Ragvald II:s påbud om allmogens i Nyland utgörande af tio marker smör i „matskott“ till sitt presterskap och fastställer taxa för vissa presterliga förrättningar.	174
12	Chronicon episcoporum Finlandensium	20	1791	316	Konung Albrecht uppmanar sina höfdingar i Finland att i samråd med Ernst (von Dotzen?) tillhålla inbyggarne i Nylands och Viborgs höfdingedömen, att göra de vanliga utlagorna till Viborgs slott, och skickar stadfästelse på de förlikningar de gjort med invånarne i Finlands landskap, provinser och socknar.	196
12	Chronicon episcoporum Finlandensium	24	1792	372	Satakunta kommun intygar, att gränsen mellan Upsala och Åbo biskopsstift från urminnes tid varit sådan, att Kaakama tillhört det förra, men Kemi, Ijoki, Ulajoki, Siikajoki och Patsjoki räknats till det senare.	224
12	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	43	1784	337-229	Konung Håkan uppmanar inbyggarne i Åbo stift, att i rikets påstående nöd söka blidka Gud genom ödmjuk åkallan, och förnyar sin faders stadga, att hvar person till Vadstena klostrets återuppbyggande skall erlägga två svenska penningar.	173
14	Historia Bibli- othecae Regiae Academiae Aboensis	1	1771/ 1773	15-16	Biskop Hemming i Åbo skänker till Åbo domkyrka en mängd uppräknade böcker.	158
15	Chronicon episcoporum Finlandensium	35	1794	556-557	Biskop Konrad i Åbo tillsätter med domkapitlets samtycke och på begäran af ombud från Akkas socken en särskild prest för denna församling och skiljer densamma från Sääksmäki, hvarunder den af ålder hört.	681

17	Chronicon episcoporum Finlandensium	36	1794	565-566	Biskop Konrad i Åbo till domprosten, ärkedjåknen och öfriga kapitelledamöter derstädes att desamma hädanefter skola hafva sitt hemvist vid domkyrkan och till sitt underhåll af hvarje landskyrka uppbära fjärdelen af den densamma och domkyrkan tillfallande tionden, för hvars riktiga inflytande han lemnar dem fullmakt att vid behof tillgripa stränghetsåtgärder.	686
19	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	47	1783	369-374	Strödde Anmälningar wid Herr Aksessor Tundelds Geographie, rörande Finland	489
22	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	223-224	Konung Magnus tager i sitt beskydd biskop Bengt i Åbo och hans kyrka och försäkrar dem om bibehållande af deras privilegier.	44
22	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	270	Konung Magnus uppmanar Åbo stifts invånare att, såsom hittills, villigt vara biskopen till tjänst med notdragning under hans ämbetsresor.	119
22	Chronicon episcoporum Finlandensium	21	1791	318-319	Konung Magnus befullmäktigar biskop Hemming i Åbo, riksrådet Greger Styrbjörnsson samt fogden Nils Eriksson att beträffande skattegoods, som öfvergått till frälse personer och därför, till förekommande af minskning i kronans inkomster, blifvit med seqvester belagda, upphäfva detta beslag för dem, hvilka de ansåge lämplige och förmögne att utgöra tillbörlig rusttjänst, medan öfrige som träffats af berörda åtgärd skulle på förord af nämnde personer få behålla godsen mot erläggande af vanlig skatt.	147
23	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	271-272	Konung Magnus tager i sitt skydd Åbo domkyrka med flere dess gods och befriar dessa med deras åboer från alla pålagor och utskylder, till och med från allmän gärd öfver hela riket.	130
23	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	273-274	Konung Erik Magnusson beviljar frihet från krigstjänst åt alla biskop Hemmings i Åbo tjenare och husfolk.	169
23	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	275	Konung Albrecht gifver biskop Hemming i Åbo rättighet att af fyratio sina väpnare i Finland uppbära alla sakören.	185
24	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	276	Konung Albrecht tager Åbo domkyrkas alla gods och de på dem boende inbyggare i sitt skydd och bekräftar alla deras privilegier.	183

24	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	275	Konung Albrecht beviljar, på begäran af biskop Hemming i Åbo, frihet från alla utlagor för fyra biskopens fiskare och en hans smed.	184
24	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	355-356	Konung Albrecht bekräftar, på begäran af biskop Johan i Åbo, alla af konungen och hans företrädare åt Åbo biskopen och hans kyrka förunnade friheter och privilegier.	207
26	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	73	K. Eric XIII:s Protectorial för Biskopen och Domkyrkan u i Åbo	370
26	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	26	1784	204	Rådhenne Breff huru en tridhing afslogar aff Statten her i landheth som öffuer alt Rikedh år	459
26	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	60-61	K. Cristophers protectorial för biskopen och domkyrkan i Åbo	500
27	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	62-63	K. Cristophers beträstelse på K. Erics eftergift på Skatten för Finland	505
29	Chronicon episcoporum Finlandensium	39	1795	610	Notarius publicus Andreas Petri vidimerar på begäran af Upsala domprosten och Åbo kaniken doktor Birger en officielt uppgjord berättelse huru vid konung Kristofers den 14 September 1441 skedda kröning de till riddare dubbade aflade den öfliga riddare-eden.	565
29	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	79-80	Karl Knutsons Protectorial för Åbo Stift	548
29	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	81	Karl Knutsons Frihets-bref för Åbo Biskopens Tassel-gods på Åland	557
32	Åbo Nya Tidningar	17	1789	137-141	K. Christian I Bekrätelse på Prästerskaps Privilegier.	583
34	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	83-86	Et Annat Dito	597
35	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	82-83	K. Christian I:s protectorial får Biskopen i Åbo	582
35	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	68-69	Riksförest. Sten Stures Frihets-bref för någre Abo Domkyrkas gods	638

37	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	277-278	Biskop Hemming i Åbo förbjuder, under hotelse af kyrkans bann, presterne att hemma hos sig hålla sina barn eller låta dem vistas på kyrkans gods.	132
37	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	21	1785	161-162	Gamla handlingar til uplysning i Finlands Häfder. Fortsättn. 7. K. Eric XIII:s Bref angående frihet och frälse på någre hemman och rorp för Domkyrkan och Biskopen i Åbo	369
38	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	279-280	Biskop Hemming i Åbo stadgar att ingen prest får lemna sitt stift utan tillåtelse af biskopen och domkapitlet.	151
38	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	42	1783	329-332	Kongung Eric XIII:s Förordning, om en Lands-Rätts inrättande i Finland	457
39	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	43	1783	340-341	Kung Erick XIII:s bref om Finlands delning i twänne Lagsagor	456
41	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	47	1784	371-372	K. Eric XIII:s bref om Allmänningarnes upodlande i Finland	328
41	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	48	1784	377-379	K. Eric XIII:s Bref angående någre Finske ärender	383
41	Åbo Nya Tidningar	38	1789	304-307	Gamla handlingar til uplysning i Finlands häfder. Dom-Bref om Råerne emellan Åbo Stad och Dom-Kyrkan	407
42	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	25	1784	193-195	K. Eric XIII:s Brewf om någre Finland rörande drender	349
42	Åbo Nya Tidningar	38	1789	306-307	Gåfwo-Bref på en Gård wid Tavastgatan	420
43	Chronicon episcoporum Finlandensium	7	1788	101	Påfven Gregorius IX till biskopen och domprosten i Riga äfvensom Cistercienser-abboten i Dünamünde att förhindra det handel bedrifves med de hedniska ryssarne, så länge de hata och anfalla de nyomvända finnarne.	3
43	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	229	Svenska och tyska borgmästarne i Visby intyga att Revalske borgaren Johan af Kalmar i deras närvara skänkt som byggnadshjelp åt Åbo domkyrka de gods i Åbo stift som han ärft efter sin hustru.	27

44	Chronicon episcoporum Finlandensium	16	1790	238-239	Fogden öfver Finland, Algot Jonsson, pålägger borgmästare och råd i Åbo 100 marks böter för deras inkräktningar på andligas, omyndigas och enkors egen- dom, samt dömer dem att återlemna allt det tagna.	36
45	Chronicon episcoporum Finlandensium	24	1792	373	Inbyggarne i Satakunta intyga vid en allmän sammankomst, att kapellerna Kemi och Ijo från urminnes tid tillhört Åbo biskopsdöme.	225
45	Chronicon episcoporum Finlandensium	24	1792	375-376	Biskop Johan Vestfal i Åbo till presterskapet i Österbotten med anmodan att afkunna bannlysning öfver herr Andreas Dacus, hvilken efter ett begånget sedlighetsbrott framhärdat i sin gudlöshet derhän, att han sökt tillegna sig den biskopen äfvensom kyrkoherden i Pedersöre tillkommande tionden från kapellen Kemi och Ijo.	227
45	Chronicon episcoporum Finlandensium	24	1792	374	Borgmästare och råd i Åbo intyga att, så långt de minnas, kapellen Kemi och Ijo tillhört Åbo stift.	231
48	Chronicon episcoporum Finlandensium	24	1791	365-368	Påfven Gregorius XI uppdrager, i anledning af domprostens och kapitlets i Åbo klagan att personer af allehanda stånd tillegnade sig kyrkans gods och inkomster, åt biskoparne i Strengnäs och Reval samt abboten i Padis kloster, att på allt sätt hindra detta och att vid behof härför anlita den verldsliga maktens bistånd.	235
49	Chronicon episcoporum Finlandensium	22	1791	343-44	Påfven Urban V tager i sitt skydd biskopen och kapitlet i Åbo samt alla kyrkans gods.	200
49	Chronicon episcoporum Finlandensium	22	1791	344-345	Påfven Urban V gifver biskopen och kapitlet i Åbo rättighet att till lägenheter med inkomster icke öfverstigande 7 mark, äfven om de äro påfliga stolen förbehållna eller genom lång ledighet tillfallit denna, utnämna prester.	201
57	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	230	Konung Magnus påbjuder Karelens invånare att till biskopen samt sina kyrkor och själasörjare utgöra tionden enligt biskopens föreskrift, och lofvar att, om de härvid med dem skulle träffa någon öfverenskommelse, bibehålla densamma oförändrad till dess han blefve myndig, då ny tiondereglering komme att ske.	50

58	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	11	1785	81-83	Konung Magnus och biskop Hemming i Åbo stadga huru tionden från Karelen bör utgöras.	110
59	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	13	1785	97-98	Gamla handlingar till uplysning i Fin- lands häfder 3. Biskop Conrad Bitze's bref om Präste-räts tigheterna i norra Österbotten	664
59	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	13	1785	98-99	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder 4. Samme Biskops bref rörande gränforna emellan Kemi och Ijo Soknar i Österbotten	665
59	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	74-76	Biskop Conrad Bitzes Bref om Tionden i Österbotten	670
60	Chronicon episcoporum Finlandensium	24	1792	377-378	Företeckning på kyrkoherdens i Kemi inkomster eller rättigheter	724
70	Chronicon episcoporum Finlandensium	26	1792	401-402	Biskop Björn i Åbo beviljar, sedan han med domkapitlets bifall stiftat en „festum reliquiarum“ att firas dagen efter helge Henriks dag, 40 dagars aflat åt dem, som på denna dag och andra uppräknade helgons och martyrs dagar besökte Åbo domkyrka, såsom ock åt dem, som derstades närvaro vid vissa processioner samt de dagliga körsångerna och som infunno sig i hospitalet, helgeandshuset, svartbrödraklostret, domkyrkan äfvensom Räntämäki och S:t Karins kyrkor på särskilda, för ett hvart af dessa ställen bestämde veckodagar.	280
70	Chronicon episcoporum Finlandensium	30	1792	462	Biskop Magnus i Åbo beviljar jämte biskoparne i Upsala, Linköping, Skara, Strengnäs, Vesterås och Vexjö fyratio dagens aflat åt alla dem som på vissa up- pgifna högtidsdagar i Åbo domkyrka eller i någon annan af stiftets kyrkor förrätta sin andakt och på något sätt bidraga till deras underhåll eller prydnad.	496
71	Chronicon episcoporum Finlandensium	36	1794	561-562	Biskop Konrad och domkapitlet i Åbo förbjuda skol-rektorerne vid straff af exkommunikation att tillägna sig något af de till elefvernes underhåll samlade allmosor, att afhända skolan dess böcker och att till invigning i prestaämbetet föreslå okunniga, osedliga eller med sjukdom behäftade personer.	680

88	Chronicon episcoporum Finlandensium	21	1791	323	Riksdrotseten Nikolaus Thuresson stad- fäster Padis' klostets rättighet till laxfisket i Helsinge	178
89	Chronicon episcoporum Finlandensium	21	1791	324-325	Sune Håkansson, fogde i Viborg, intygar att Nils Thuresson befalt sin sekreterare uti det den 23 Maj s. å. för Padis kloster utfärdade stadfästelsebrevet skriva Hel- singe (laxfiske) i stället för Borgå.	179
91	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	21	1785	162-163	Gamla handlingar til uplysning i Fin- lands Häfder. 8. Inriktningsbref på Missa Aurora i Åbo Domkyrka	298
92	Åbo Tidningar	43	1793	1-Feb	Dombref om S:t Henrics Qwarn i Halis	611
93	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	46	1784	361-365	Super Rawuistala	488
95	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	439-440	Matts Andersson till Aarlaks upplåter för 60 mark, som han qvitterar, till S:t Johannis altare i Åbo domkyrka Nummis gods i Virmo, hvilket genom pant eller köp frångått hans fader, men som han ärnat söka genom klander återvinna.	610
98	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	254-255	Biskop Hemming i Åbo intygar, att dom- prosten Elof gifvit till Åbo domkyrkas byggnadsfond sitt gods Sexu, med vilkor att en mark penningar af dess afkastning ärligen utdelas åt presterne vid mässan, när hans årsbegängelse firas; och medg- ifver biskopen att tionden af samma gods äfvén må tillfalla nämnda fond.	102
99	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	78-79	Förlänings-bref på någre gods åt Dom-prosten (sedan biskopen) Olof i Åbo	518
100	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	76-77	Hans Frunnesson, domprost i Åbo, och kapitlet derstädes sälja, för att skaffa medel till electi Björn Balks resa till „påfvens gård“, åt kyrkoherden i Sagu, kaniken Jöns Petersson, för 180 mark penningar, som de qvittera, godset Heinis i Rimito, hvilket affidne biskop Johan Vestfal inköpt till domkyrkan af en Eskils arfvingar och därför sålt domkyrkans gods Kappela i Sagu.	258
101	Chronicon episcoporum Finlandensium	31	1793	480	Riddaren Jakob Abrahamsson intygar att han för många år sedan upplåtit åt Olof Andersson sitt gods Heinis i Rimito, hvilket gods han köpt af domkapitlet i Åbo.	310

102	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	281-282	Presbytern Henrik Tempil testamenterar till S:t Görans altare i Åbo domkyrka sina gods på Luonto och sin gård i Åbo, förutom andra saker, samt gör en mängd dispositioner åt särskilda personer.	160
102	Sylloge monumentorum, ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium	3	1802	33-35	Påfven Gregorius IX konfirmerar kyrkoherden vid S:t Marie kyrka i Nousis, W(ilhelm), i besittningen af den jordlott i Masku, benämnd Lundo, som biskopen i Finland skänkt nämnda kyrka.	8
102	Sylloge monumentorum, ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium	3	1802	33-35	Biskop Magnus i Åbo stadfäster biskop Thomas' åt kapellanen Vilhelm 1234 gjorda öfverlåtelse af en jordlott i Masku äfvensom hälften af ön Taipale.	17
102	Sylloge monumentorum, ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium	3	1802	33-35	Biskop Thomas i Vexjö vidimerar påfven Gregorii IX:s bulla af den 20 Oktober 1232 och biskop Magni i Åbo stadfästelse af den 7 November 1295 å biskop Thomas' i Finland gåfvobref af 1234 på en jordlott i Masku äfvensom hälften af ön Taipale.	135
105	Chronicon episcoporum Finlandensium	26	1792	403-404	Abraham Brodersson, höfvidsman på Abo, kungör för inbyggarna i Masku och Piikis, att konung Erik och drottning Margareta förlänat dessa socknar åt biskop Björn i Åbo.	321
105	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	78	Om Förläning på Maiko ock Piickis Soknar åt Biskop Björn i Åbo	321
107	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	223-224	Hemming Gregersson, Eskil Eskilsson och Gertrud Johansdotter gifva biskop Bengt rättighet att fritt disponera sina fäderne- och modernegods uti Lahdingo i Vemo.	67
107	Chronicon episcoporum Finlandensium	11	1788	162-163	Ernst von Dotzen erkänner sig hafva hela den tid han var höfding i Finland unnat frihet från alla utlagor åt godsens Arvassallo och Nuhjala.	229
109	Chronicon episcoporum Finlandensium	21	1791	321-322	Borgaren Andreas i Ulfsby skänker sina gods i Forsby uti Kumo socken åt biskop Hemming i Åbo och hans efterträdare.	159
112	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	224-225	Biskop Bengt i Åbo återkallar och dödar trenne bref, som hans systerson Eskil Eskilsson fått på Önningby, på Heklinge och på 50 mark.	95

112	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	224	Biskop Bengt i Åbo lofvar att hans arfvingar få åtnjuta hans donationer, ifall de förbinda sig att i orubbadt skick lemna den af honom gjorda anordning rörande hans gods i Önningby.	96
112	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	81-82	K. Carl Knutsons Frihets-bref för Prästgårdarene på Åland	550
114	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	226-227	Fogden på Åland, Nils Magnusson, gifver åt Åbo domkyrka, biskop Bengt och dennes efterträdare fasta på ett halft bol i Sibby, och förbinder sig att efter bästa förmåga utföra alla deras förekommande mål och ärenden.	46
114	Chronicon episcoporum Finlandensium	18	1790	273	Konung Magnus konfirmerar Åbo biskopsbord i dess besittning af fordom kronan tillhöriga Saltviks gård på Åland och underlägger i stället kronan det för ett mord förverkade godset Grelsbj.	144
118	Chronicon episcoporum Finlandensium	16	1790	248	Folke Skelga pantsätter hos biskopen i Åbo för 1½ timmer goda s. k. båga-skinn en äng om 12 lass hö, med förbindelse att panten, om den icke inom viss tid återlöses, skall tillfalla biskopen, som dock skall erlägga ½ mark för hvar lass äng.	93
118	Chronicon episcoporum Finlandensium	16	1790	252	Biskop Hemming i Åbo förklarar att han till afhjelpande af den brist, att biskoparne, då de besökte domkyrkan, saknade ett närbeläget ställe der de kunde uppehålla sig, förvärfvat gården Kairis, som han erhållit dels genom köp dels genom byte mot ett domkyrkans byggnadsfond tillhörigt nybygge, benämndt Makasto, för hvilket kyrkan blifvit ersatt med godset Levelax i Pemar, som åter biskopen tillbytt sig mot sin fäderneärfda jord, Pälso, i Bälunge socken.	112
118	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	259	Biskop Hemming i Åbo skänker sitt gods Kairis till biskopsbordet och godset Koveri till Åbo domkyrkas byggnadsfond, med vilkor att hans efterträdare och kapitlet låta Peter Nichilsson behålla godset Öfverby i Kyrkslätt.	136
119	Åbo Nya Tidningar	38	1789	307	Mathias Kogger, underlagman i Finland, stadfäster en öfverenskommelse mellan biskop Hemming och bönderna i S:t Karins och Lundo socknar om en qvarndam i Hallis fors.	153

119	Åbo Nya Tidningar	40	1789	320-321	Dom-Bref om Hallis Fors	316
120	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	260-261	Biskop Magnus i Åbo tillbyter domkyrkan derstädes af en viss Olof dennes jord i Korois äfvensom en honom tillhörig löt mot hälften af kyrkans åkrar i Räntämäki.	19
120	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	261	Konung Magnus förklarar att de af lagman Holmger förbrutna och Åbo domkyrka tillfallna godsens (i Korois) icke utan kyrkans begifvande kunna af den brottsliga arfvingar återlösas.	149
121	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	447-448	Domprosten i Upsala Mattis Olafsson säljer för 100 mark, som han qvitterar, till S:t Annas altare i Åbo domkyrka sitt i S:t Karins socken belägna gods Littois.	474
122	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	222-223	Lyder af Kyrn jämte invånarna i (Egentliga) Finland intyga, att de på allmänt ting hört, det Marquard Flögh i laga ordning köpt och betalt gods i Hulkis.	32
126	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	69-72	Dombref rörande Måkis Lundo Soken	527
127	Åbo Nya Tidningar	42	1789	339-341	Dom bref	532
130	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	222	Lyder af Kyren, höfding i Finland, säljer Bjurstägt m. fl. lägenheter uti Nybygd till borgaren Hartman i Åbo.	22
131	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	261-262	Biskop Hemming i Åbo fullmäktigar domprosten Henrik, lagman Mathias Kogh och fogden på Kuustö, Johan Pedersson, att utbyta lagman Holmgers gods i Korois mot domkyrkans i Kärkis.	163
132	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	448-449	Gödik Finke gifver till S:t Annas altare i Åbo domkyrka sin hustrus modernegods Kärknäs gård i Sagu med ett derunder liggande torp till stiftande af tvänne eviga messor för en Jusse Olofsson, till hvars död han varit vållande.	535
133	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	227-228	Kyrkoherden Asker i Sagu testamenterar sina gods uti Korpala i Sagu till byggnadshjelp åt Åbo förfallna domkyrka och att efter dess fullbordan tjena till inköp af vin eller vax till densamma, med vilkor likväl att årligen en mark penningar användes till frande af testators årsbegängelse.	77

133	Historia Borgoe urbis Nylandiae, leviter adumbrans	1	1794	21-22	Borgmästare och råd tillkännagifva att Kristin Pedersdotter. Björn Salvessons hustru, erkänt att hon och hennes sjuke man upplåtit domkyrkan i Åbo allt sitt gods i Sagu socken, nämligen Luola, Uotkulla, Kursala och Paadais, mot allt det gods, som domkyrkan egde i Borgå, nämligen Skinnareby, Stensböle, Böle och Nieto.	410
134	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	227	Olle Före, Håkan af Siksala och Agmund Kasse gifva för sina och sina föräldrars själar till Åbo domkyrka kalkberget Krakånäs i Kimito med tillhörigheter.	49
134	Åbo Nya Tidningar	40	1789	321-323	Dom-bref om Wästankärr i Kimito Soken	387
135	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	350	Kaniken Henrik Vinandi i Åbo skänker till domkyrkan derstädes sitt gods Tavastrona i Kimito äfvensom en lägenhet i Vaderma uti Vederlax och en sådan i Pargas.	210
136	Chronicon episcoporum Finlandensium	33	1794	518-519	Biskop Magnus i Åbo skänker till Helge lekamens altaret i domkyrkan derstädes ett antal honom tillhöriga aflingegods, nämligen ett gods i Paltila och ett i Syttö byar i Untamala (Letala) socken, tvänne gods i Kaarleis, ett i Ruonkallio, ett i Karkkois byar äfvensom Alasjoki gods i Virmo socken, på Åland tre gods uti Syllöda by i Saltvik, vidare 16 stänger jord uti Rungo by i Piikis, Varkahanvuori gods samt i Lundo socken Nuolemo gods och slutligen Gripala med Kulho torp i Pöytis socken samt tu gods uti Polvi i Yläla.	438
140	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	460-461	Borgaren Gunnar Joansson i Åbo pantsätter till domprosten Rödker derstädes för 50 engelska nobler sitt gods uti Ylikylä (Öfverby) och Sormijärvi byar i Bjerno socken.	385
140	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	25-27	Kyrkoherden Torstanus i Viborg uppgör sitt testamente, till hvars verkställare han utser Sune Håkansson.	198
142	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	228-229	Peter och hans hustru Brynhild i Björnaskog af Bjerno socken testamentera all sin egendom till Åbo domkyrka, der de utse sin graf.	55

143	Chronicon episcoporum Finlandensium	15	1789	229	Biskop Bengt och kapitlet i Åbo lofva förenämnda Peter och Brynhild full besittningsrätt i deras lifstid till de af dem åt kyrkan skänkta godsens, och förbinda sig att underhålla dem om de skulle sakna uppehälle.	56
145	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	262	Narve Ingvaldsson, fogde i Finland, upplåter åt Åbo domkyrka, till betalning af en skuld om 7 läster råg, sitt gods i Nieto uti Borgå socken, vidare ett gods som han fått af en Olaf Tådekomag samt suttligen allt sitt gods i Perno socken.	180
145	Historia Bor- goae urbis Ny- landiae, leviter adumbrans	1	1794	11	Andreas, broder till Simon Flaxöga, säljer sitt och sin broder Karls gods i Stensböle åt kyrkoherden Henrik i Borgå och qvitterar köpeskillingen.	43
146	Historia Bor- goae urbis Ny- landiae, leviter adumbrans	1	1794	12	Johan i Stensböle erkänner sig hafva uppburit af biskop Hemming i Åbo 40 mark penningar, som aflidne biskop Bengt var skyldig Johans fader, och förbinder sig att årligen erlægga åt biskop Hemming en summa af 20 mark eller det till värdet motsvarande af uppbörden i Borgå socken och dithörande kapell.	97
147	Chronicon episcoporum Finlandensium	22	1791	348-349	Sigrid Bengtsdotter och Johan Geriksson lemna till Åbo domkyrka ett gods, Böle, i Borgå socken i stället för 200 mark penningar, hvilka Sune Håkansson gifvit till nämnda kyrka för sin, sin hustrus och sin sons lägerstad och själarykt.	253
148	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	63-65	Dombref ang. Aboborfors Laxfiske	470
149	Chronicon episcoporum Finlandensium	30	1792	466-467	Konung Magnus beviljar biskop Hemming i Åbo frihet för fiskskatten från Abborfors.	167
149	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	66-68	Et annat Dito. Liittyy edelliseen lohiasiaan	530
156	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	27-29	Följande Document kan tjena til bewis, at här nu är Wanhalinna Rusthåll i Lundo soken, fordom warit et slott eller fästning	473
158	Chronicon episcoporum Finlandensium	27	1792	425-426	Konung Erik XIII gifver sin klerk Magnus Olofsson frihet och frälse på Tuokila gods i Virmo.	312

158	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	57-58	K. Christophers Frihets-bref får Wahv- järvi Gård	510
161	Chronicon episcoporum Finlandensium	25	1792	392	Riddaren Karl Ulfsson till Tofta skänker till Åbo domkyrka 12 öreland uti Hummelsta i Gränsta socken samt ett markland uti Helgesta i Haga socken.	281
164	Chronicon episcoporum Finlandensium	21	1791	325	Lagman Björn dömer rörande Lammas ström i Kumo å, efter konungens dom och tolf synemäns vittne, att ingen må uppföra fiskebyggnader så att båtleden hindras, vare sig der eller annorstädes hvar biskopen eger land, samt att ingen må göra „förfiske“ med holkar, nät eller not, utan som lag säger.	126
165	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	358-359	Biskop Johan i Åbo förmanar invånarne i Satakunta, att noggrant ställa sig till efterrättelse de sedan gammalt gällande och nu af ärkebiskop Birger i Upsala medels bref af 8 Oktober s. å. stadfästade öfverenskommelser och påbud rörande uppbörden af tionden m. m.	209
166	Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	22	1785	56-57	Gränse-skilnaden emellan Sawolax, Tawastland och Satakunda	352
168	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	352-353	Riddaren Erik Karlsson och Sune Hå- kansson gifva Loppila (Lapparla?) gods till S:t Sigfrids altare i Åbo domkyrka.	195
168	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	353	Riddaren Sten Bengtsson och fogden i Viborg, Sune Håkansson, förorda hos biskopen och domkapitlet i Åbo herr Es- björn Petri till erhållande af ett prebende vid Åbo domkyrka.	204
168	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	353-354	Biskop Johan Vestfal i Åbo bekräftar herr Esbjörn Petersson såsom innehafvare af S:t Sigfrids prebende med de dertill hörande godsens Loppala (Lapparla?) i Bjerno, Aningais vid Åbo och Aru i Reso, till hvilket prebende bemålde Esbjörn, på förord af riddaren Nils Thuressons testaments-verkställare, blifvit af biskop Hemming förordnad.	218
168	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	354-355	Riddaren Sten Stensson gifver för sin faders, Sten Turessons, själ till S:t Sigfrids altare i Åbo domkyrka sitt gods Munk- enäs i Vederlax socken med tillåtelse att utbyta detsamma mot något domkyrkan närmare beläget.	266

171	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	352	Borgaren Hennikin Närve i Åbo och hans hustru Lucia skänka sin gård invid domkyrkan jämte en kålgård till S:t Katharina altare i Åbo domkyrka.	213
173	Chronicon episcoporum Finlandensium	35	1794	552-553	Fem namngifna kardinaler bevilja enhvar 100 dagars aflat åt alla dem, som på påsk- och pingstdagen äfvensom på S:t Henriks och S:t Katharinas helgdagar besöka nämnda S:t Katharinas altare i Åbo domkyrka eller eljest bidraga till dess underhåll och prydnad.	603
174	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	444	Åbo borgaren Hinza Knap gifver med sin hustrus samtycke och i enlighet med sin afidna moders i lifstiden uttalade önskan under S:t Petri altare i Åbo domkyrka sin gamla gård i Aningais äfvensom några åkerlotter, dock med vilkor att gåfvan får tillträdas först efter makarnes död.	346
175	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	445-446	Biskop Konrad i Åbo upplåter till S:t Petri och Pauli altare i Åbo domkyrka Kårlaks gods i Pargas, hvilket hans fader Henrik Bidz för sin och sina föräldrars salighet gifvit till nämnda altare med vilkor att dess prebendat ombesörjde att hvarje fredag på detta altare holles en viss messa.	609
177	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	447	Gertrud Lokanäs (Luokkinais?), Thorer Långs dotter, borgerska i Åbo, skänker under vissa vilkor till S:t Andreas altare i Åbo domkyrka sin vid klostret i Åbo belägna gård, som hon köpt af Peder Finne, äfvensom 100 mark reda pennigar, för hvilka biskopen och domkapitlet skola köpa ett fast gods under nämnda altare.	364
177	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	449	Väpnaren Jöns Ingonen säljer sin sätesgård och allt sitt gods i Reso för 800 mark åt biskop Magnus och kapitlet i Åbo till S:t Anne klostres behof med bestämmelse att om klostret ej komme till stånd, det sålda skall läggas under S:t Annas altare i Åbo domkyrka.	443

179	Chronicon episcoporum Finlandensium	25	1792	393-394	Rådman Peter Ålänning i Stockholm och hans hustru Kristina Persdotter gifva till Åbo domkyrka till ett evärdeligt prebende, till Guds, jungfru Marie och S:t Eriks heder och ära äfvensom till hugnad och nåd för sina och sina föräldrars själar, allt sitt gods på Åland och i finska skären, nämligen särskilda lägenheter i Sunds, Töfsala och Vemo socknar.	264
179	Chronicon episcoporum Finlandensium	25	1792	394-395	Rådman i Stockholm Peter Ålänning och hans hustru Kristina Persdotter gifva för sina föräldrars, sin egen och sina efterkommandes själaryckt till det af Biskop Björn inrättade S:t Henriks och S:t Eriks altare vid Åbo domkyrka 6 stänger jord i Hulta by i Sunds socken, 2 delar af ön Långö dersammastädes, två delar af Vartsaari ö, näset Djärvenäs och ett torp på andra sidan sundet, vidare en landbo i Gunnarsby i Töfsala socken och en gatubod i Stockholm, hvilken sistnämnda skulle utbytas mot landtgoods, ifall kyrkan icke finge hafva någon ränta i Stockholm.	290
182	Åbo Nya Tidningar	45	1789	360-361	Om S. Erics Gård på Tawastgatan	570
183	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	453	Väpnaren Klas Lydiksson stiftar trenne messor att hvarje vecka sjungas i Vårfrueller Klerkeketret i Åbo domkyrka samt gifver till desammas uppehållande en gård och en gatubod i Åbo, Huukais gods i Lemo samt 100 engelska nobler, de sistnämnda att derfor köpa ett fast ingäld.	453
185	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	453-454	Olof Andersson Tolk upplåter åt Bengt Lydikesson och Henrik Klasson å Vårfru altarets vägnar sitt gods uti Krootila i Kumo socken mot en gård i Åbo, den Klas Lydikesson gifvit till nämnda altare, och en äng om 10 lass samt 400 mark penningar.	464
186	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	455	Sex namngifna kardinaler bevilja enhvar 100 dagars aflat åt alla dem som på vissa uppräknade högtidsdagar besöka Jungfru Marie altaret, äfven kalladt Klerke-altaret, i Åbo domkyrka samt på något sätt bidra- ga till dess underhåll och prydnad.	523
189	Chronicon episcoporum Finlandensium	30	1792	475-476	Förteckning på stiftarene af Helga tre konungars brödraskap i Åbo.	552

190	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	456	Arvid Klasson testamenterar till Helga tre konungars altare i Åbo domkyrka ett sitt gods uti Sorkkis by i Eura socken.	588
191	Chronicon episcoporum Finlandensium	37	1794	576-577	Rådman Olof Alfson, Hans van Asken, Gertrud van Bücken och Bernt skrifvare lemna intyg öfver hvilka saker funnos i helga tre konungars skrin då skolmästaren Magnus Johannis å Åbo biskopens vägner annammade detsamma.	676
193	Chronicon episcoporum Finlandensium	30	1792	475-477	Företeckning på medlemmar i Helga tre konungars brödraskap.	715
200	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	460	Biskop Magnus i Åbo gillar och stadfäster inrättandet af Helga treenighets altaret i domkyrkan till hvilket stiftarne af detsamma, borgmästare och råd i Åbo, gifvit ett årligt anslag af 28 mark.	390
202	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	443	Väpnaren Jarl Jönsson gifver för sina föräldrars, sin egen och alla kristnas salighet men synnerligast för den af honom ihjälslagne Harald Olofssons själ till Själä altaret i Åbo domkyrka sitt gods Kivikylä i Virmo.	682
205	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	440-441	Kyrkoherden Helvik Stoltefot i Töfsala skänker till S:t Görans altare i Åbo domkyrka allt sitt gods i Ravas (Friskala) å Hirvisalo ö i S:t Marie, med vilkor att presten vid nämnda altare för hans och hans föräldrars salighet årligen håller tvenne begängelser, beträffande hvilka han gör vissa bestämningar.	360
205	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	441	Fredrik Freseka stadfäster och fullbordar å sina och sin broder Jakobs vägnar afiidne kyrkoherdens i Töfsala, Helviks, testamente, hvarmedels denne till S:t Görans altare i Åbo domkyrka skänkt en sin tredjedel uti Ravas (Friskala) gård å Hirvisalo äfvensom en boda på andra sidan ån, samt till S:t Petri altare ett gods i Aningais och en tomt i nystaden, hvarjämte han gifver skötning å det gods i Väantelä, som nämnde Helvik för många år sedan upplåtit åt domkyrkan.	381
207	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	437-438	Ärkedjåknen i Åbo Johan Anundsson skänker under vissa vilkor till det af honom stiftade S:t Johannes altaret i Åbo domkyrka jordagods i Vemo, Masku, Rusko, Pemar och Vesilax socknar äfvensom en gård i Åbo stad och en äng.	362

207	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	438-439	Biskop Magnus i Åbo stadfäster up- prättandet af S:t Johannes altare i Åbo domkyrka äfvensom de vid detsamma af grundläggaren, Åbo kaniken Johannes Anundi, fästade villkoren.	363
211	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	429	Biskop Magnus i Åbo tillkännager att han till Christi lekamens, alla helga änglars och S:t Birgittas lof och ära i domkyrkan derstädes upprättat ett altare, till hvilket han skänkt gods uti Kaarleis, Leinakkala och Halois byar i Virmo äfvensom uti Paltila i Untamala socken.	391
222	Åbo Nya Tidningar	50	1789	401-403	Gåfwo-bref till Domkyrkan i Åbo	355
225	Chronicon episcoporum Finlandensium	25	1792	389-390	Väpnaren Anders Balk säljer med sina barns och arfvingars samtycke för 105 mark penningar, som han qvitterar, åt riddaren Arvid Klasson sitt fädernegods Perkiö i Vemo socken, hvilket gods säl- jaren och hans arfvingar dock skulle få för nämnda summa återlösa om de så ville.	586
225	Chronicon episcoporum Finlandensium	28	1792	435	Arvid Klasson testamenterar till Helga lekamens altaret i Åbo domkyrka sitt gods Perkiö i Vemo socken med vilkor att Anders Balk skall, om han så vill, få tillösa sig detsamma.	589
227	Chronicon episcoporum Finlandensium	27	1792	417	Hinza Andersson, domare i Satakunta, kungör att Henrik Pinne, Hinza Håkans- son och Jöns Uskinen, den sistnämnde å Mattis Laisassons vägnar, för 53 mark penningar sålt all sin egolott i Poluniemis (Paloniemi?) i Ylhälä socken åt Martin Abrahamsson.	274
235	Åbo Nya Tidningar	42	1789	336-337	Gamla Hhandlingar til uplysning i Fin- lands häfder	482
238	Chronicon episcoporum Finlandensium	31	1793	482-483	Väpnaren Bengt Lydiksson gifver sitt i Birkkala belägna gods Kulju* till Helge lekamens kor i Åbo domkyrka, der hans brorsöner Henrik Olof Klasson och Arvid Klasson fått sin lägerstad.	592
240	Chronicon episcoporum Finlandensium	27	1792	422-423	Riksföreståndaren Erik Axelsson gifver väpnaren Henrik Tavast och hans arfvän- gar frihet och frälse på af denne inköpt jord dels i Hallis by i Röntämäki dels i Heikkilä i Nummis.	581

242	Chronicon episcoporum Finlandensium	23	1791	363	Biskop Johan och domkapitlet i Åbo tillkännagifva, att borgaren derstädes Johan Kölnare, till förlikning af ett mord, gifvit godsens Askais och Prenikkälä till inrättande af ett S:t Bartolomei altare i Åbo domkyrka.	226
242	Chronicon episcoporum Finlandensium	26	1792	398-399	Rådmanen i Åbo Anders Dolle äfvensom borgarene derstädes Bränneka Hansson samt Henrik Dolle, samtliga närmaste arvingar till hustru Kristina Vapperska och dennes son, erkebiskop Henrik i Upsala, stadfästa dessas gåfva till S:t Bartholomei altare i Åbo domkyrka af Salvela gods i Piikis socken äfvensom en gård i Åbo, hvilka lägenheter Laurens Röfvere med orätt afhändt domkyrkan, men som sedan af berörde arvingar blifvit återvunna.	426
246	Chronicon episcoporum Finlandensium	33	1794	514	Biskop Magnus och kapitlet i Åbo mottaga Bengt Pederssons och hans hustrus gåfva af deras gård i Åbo till Värfru eller Sockne altaret i domkyrkan derstädes och förbinda sig att i allo hålla de vid gåfvan fästade villkor.	539
255	Chronicon episcoporum Finlandensium	36	1794	572-573	Påfven Sixtus IV uppdrager åt domprosten i Åbo Magnus Nicolai att meddela biskop Konrad dersammastädes befrielse från de straff denne ådragit sig med anledning deraf att han emot afgifven ed underlåtit att besöka påfliga stolen och förofrigt begått särskilda förseelser samt underrättat att han på fem år fritagit bemålde biskop från skyldigheten att aflägga förenämnda besök.	642
256	Chronicon episcoporum Finlandensium	16	1790	246-247	Höfdingen i Finland, Eregisle Andersson, upplåter åt kaniken Elof i Åbo en lott uti Sexu skog i Rusko till uppodling under svensk rätt, mot årlig skatt af 4 marker smör och andra allmänna pålagor, medgifvande honom, i likhet med andra nyodlare, 4 frihets år.	89
258	Åbo Nya Tidningar	42	1789	337-339	Om flere Kyrkors uppbyggande i Finland	694
259	Chronicon episcoporum Finlandensium	17	1790	253-254	Biskop Hemming i Åbo stiftar domprostembetet vid Åbo domkyrka, hvilket han uppdrager åt kaniken Elof, och tillägger nämnda ämbete, utom Elofs förra prebende, det lediga Nouis' samt socknarne Reso, Santamala och Lundo med kapell.	101

259	Chronicon episcoporum Finlandensium	26	1792	406-407	Biskop Björn i Åbo anförtror herr Nikolaus Hinzichini, ständig vikarie vid Rusko och Reso kyrkor, domprostens i Åbo annex, all vård om desamma och förordnar om hvarderas inkomster ifrån dessa socknar.	268
260	Chronicon episcoporum Finlandensium	27	1792	417	Bengt Lydikesson till domprosten i Åbo Fredrik Trast angående en Skarpakulla åker öfvergången landssyn.	397
262	Chronicon episcoporum Finlandensium	31	1793	485-486	Henrik Klasson, lagman i Norrfinne, bötfäller på åklagan af Åbo domprosten Olof Magnusson Nådendals klostres landbo i Montiskala äfvensom bönder i Vainiosaari, Kerttula och Gerdila för åverkan på domprostens skog å Luolala och Kauppila.	545
263	Chronicon episcoporum Finlandensium	25	1792	383-384	Martinus Martini och dess hustru Margareta gifva, mot åtnjutande af underhåll till dödedagar, sitt gods Taimo till domprostebordet i Åbo, hvilken öfverlåtelse bekräftas af biskop Johan derstädes.	243
269	Chronicon episcoporum Finlandensium	39	1795	619-620	Prebendaten i Åbo Johan Dyrhake öfverläter åt domkapitelet derstädes den i del i hustru Tholas gård han för gäld innehade för 160 mark, hvilken summa han, på redan uppburna tjugu mark när, eftergifver mot löfte om fri kost och tåring i kapitlets "commune" under resten af hans lif.	696
270	Chronicon episcoporum Finlandensium	45	1797	716	Förteckning på några ärkedjäknebordet i Åbo tillhöriga saker dem magister Paul Skeel öfverlemnad åt magister Jakob Johansson.	710
271	Chronicon episcoporum Finlandensium	29	1792	457-458	Biskop Magnus i Åbo förnyar och stadfäster det af hans företrädare Bero instiftade ärkedjäkne ämbetet vid Åbo domkyrka och tillerkänner detsamma med domkapitlets bifall de af Bero detta ämbete anslagna fyra gods i Sagu samt dessutom biskopstionden af Nousis äfvensom vissa gods i Hattula, Nousis, Ulfby och Lemo.	341
272	Chronicon episcoporum Finlandensium	27	1792	414-415	Henrik Magnusson, ärkedjäkne i Åbo, gifver för sin och sina föräldrars salighet Norrmarks gods i Ulfby socken till ärkedjäknebordet i Åbo.	294

275	Chronicon episcoporum Finlandensium	46	1797	719-720	Ärkedjäknen i Åbo, Magnus Laurentii (Grisfot) stiftar en prebenda med fyra eviga messor vid Helge kors altare uti det nya kapellet å norra sidan i Åbo domkyrka och gifver till ärkedjäknebordet till uppehållande af dessa messor, om hvilka han lemnar närmare föreskrift, följande sina gårdar: Melkkola gods i Janakkala med tvänne qvarnar i Tärvakoski, Kalvola gods i Kalvola sokken, Mäkinpää och Korvala gods i Sagu socken samt Soinis gods i Reso socken.	692
278	Chronicon episcoporum Finlandensium	34	1794	525	Förmyndarne för Henrik Gorieshagens barn intyga att bemålde Henrik för 60 mark sålt åt fogden på Tavastehus Engelbrekt Japsson ett gods i Keikkala by i Kalvola socken, hvarför de fritaga nämnde Engelbrekt och hans arvingar för allt tilltal beträffande ifrågavarande gods.	549
17 18	ja Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	15	1785	113-115	Gamla handlingar till uplysning i Finlands häfder. Fortsättn. 6. Bisk. Conrads (Bitze's) Bref, om Skattigtiondes användande til Canikernes underhåll	687
39 40	ja Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	20	1784	153-155	Konung Håkan Magnusson tillerkänner Finlands lagman, presterskap och tolf män af allmogen rätt att vid Mora stenar jämte ombuden från rikets öfriga lagsagor deltaga i konungaval.	176
59 60	ja Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo	12	1785	89-91	Konung Magnus och biskop Hemming i Åbo stadga huru tionden af Österbotten bör erläggas.	111

Liite 3

H. G. Porthanin *Piispainkronikassa* kokonaisuudessaan vuosina 1788–1797 julkaisemat asiakirjat julkaisujärjestyksessä.

Folio	No	Vuosi	Sivut	Hausenin laatima regesta (REA 1890)	REA
43	7	1788	101	Päfven Gregorius IX till biskopen och domprosten i Riga äfvensom Cistercienser-abboten i Dünamünde att förhindra det handel bedrifves med de hedniska ryssarne, så länge de hata och anfalla de nyomvända finnarne.	3
107	11	1788	162-163	Ernst von Dotzen erkänner sig hafva hela den tid han var höfding i Finland unnat frihet från alla utlagor åt godsens Arvassalo och Nuhjala.	229
6	13	1788	192	Björn, lagman i Nyland, och Lindved från Tenala intyga, att framlidne biskop Ragvald i Åbo uti deras närvara förordnat, att hvar Helsingelag underlydande bonde i Nyland och på (Egentliga?) Finlands öar skall årligen gifva 10 marker smör i s. k. matskott.	107
130	15	1789	222	Lyder af Kyren, höfding i Finland, säljer Bjurstägt m. fl. lägenheter uti Nybygd till borgaren Hartman i Åbo.	22
122	15	1789	222-223	Lyder af Kyrn jämte invånarne i (Egentliga) Finland intyga, att de på allmänt ting hört, det Marqvard Flögh i laga ordning köpt och betalt gods i Hulkis.	32
22	15	1789	223-224	Konung Magnus tager i sitt beskydd biskop Bengt i Åbo och hans kyrka och försäkrar dem om bibehållande af deras privilegier.	44
107	15	1789	223-224	Hemming Gregersson, Eskil Eskilsson och Gertrud Johansdotter gifva biskop Bengt rättighet att fritt disponera sina fäderne- och modernegods uti Lahdingo i Vemo.	67
112	15	1789	224	Biskop Bengt i Åbo lofvar att hans arfvingar få åtnjuta hans donationer, ifall de förbinda sig att i orubbadt skick lemna den af honom gjorda anordning rörande hans gods i Önningby.	96
112	15	1789	224-225	Biskop Bengt i Åbo återkallar och dödar trenne bref, som hans systerson Eskil Eskilsson fått på Önningby, på Heklinge och på 50 mark.	95
114	15	1789	226-227	Fogden på Åland, Nils Magnusson, gifver åt Åbo domkyrka, biskop Bengt och dennes efterträdare fasta på ett halft bol i Sibby, och förbinder sig att efter bästa förmåga utföra alla deras förekommande mål och ärenden.	46
134	15	1789	227	Olle Före, Håkan af Siksala och Agmund Kasse gifva för sina och sina föräldrars själar till Åbo domkyrka kalkberget Krakanäs i Kimito med tillhörigheter.	49

133	15	1789	227-228	Kyrkoherden Asker i Sagu testamenterar sina gods uti Korpala i Sagu till byggnadshjelp åt Åbo förfallna domkyrka och att efter dess fullbordan tjena till inköp af vin eller vax till densamma, med vilkor likväl att årligen en mark penningar användes till firande af testators årsbegängelse.	77
142	15	1789	228-229	Peter och hans hustru Brynhild i Björnaskog af Bjerno socken testamentera all sin egendom till Åbo domkyrka, der de utse sin graf.	55
43	15	1789	229	Svenska och tyska borgmästarne i Visby intyga att Revalske borgaren Johan af Kalmar i deras närvara skänkt som byggnadshjelp åt Åbo domkyrka de gods i Åbo stift som han ärft efter sin hustru.	27
143	15	1789	229	Biskop Bengt och kapitlet i Åbo lofva förenämnda Peter och Brynhild full besittningsrätt i deras lifstid till de af dem åt kyrkan skänkta godsen, och förbinda sig att underhålla dem om de skulle sakna uppehälle.	56
57	15	1789	230	Konung Magnus påbjuder Karelen invånare att till biskopen samt sina kyrkor och själasörjare utgöra tionden enligt biskopens föreskrift, och lofvar att, om de härvid med dem skulle träffa någon öfverenskommelse, bibehålla densamma oförändrad till dess han blefve myndig, då ny tiondereglering komme att ske.	50
7	15	1789	231	Konung Magnus befäller invånarne i Savolax att erlägga tionde på samma sätt som de i Tavastland.	52
7	15	1789	232	Drotseten Greger Magnusson vidimerar konung Magni förordning af den 23 Augusti 1329 om tiondens erläggande af invånarne i Savolax, och ålägger dessa att ställa sig denna förordningen till efterrättelse.	90
5	15	1789	232-233	Konung Magnus och biskop Bengt i Åbo afgöra tvisten mellan kyrkoherdarne och allmogen i Tavastland genom att bestämma vissa afgifter till de förra i korn, hafre och hö af den odlade jorden, samt öfriga prestaträttigheter efter gammal sed; och skulle öfverträdelse af denna stadga straffas med 40 marks böter, hvaraf hälften skulle tillfalla biskopen.	75
8	15	1789	234-235	Konung Magnus förordnar kvarstad å fjärdeskinns skatten af Tavastland till dess ärkebiskop Olof med lagkunnige män ransakat och afdömt tvisten derom mellan biskop Bengt och Tavastlands inbyggare, samt befäller Hauhoboarne fortfarande till sin biskop erlägga 3 skinn, i hvilket fall den öfver dem afkunnade bannlysningen torde återkallas.	51
2	15	1789	235-236	Ärkebiskop Peter stadfäster biskop Bengts förordnande, att den del af skäl-tionden från Åland, som förut erlagts till dervarande kyrkors underhåll, skulle i stället tillfalla deras prestbord, emedan öns presterskap vore med gästning mycket betungadt.	82

2	15	1789	236	Biskop Bengt i Åbo förordnar att invånarne på Åland skola till sina kyrkoherdar erlägga full skäl-tionde.	85
44	16	1790	238-239	Fogden öfver Finland, Algot Jonsson, pålägger borgmästare och råd i Åbo 100 marks böter för deras inkräkningar på andligas, omyndigas och enkors egendom, samt dömer dem att återlemna allt det tagna.	36
256	16	1790	246-247	Höfdingen i Finland, Erengisle Andersson, upplåter åt kaniken Elof i Åbo en lott uti Sexu skog i Rusko till uppodling under svensk rätt, mot årlig skatt af 4 marker smör och andra allmänna pålagor, medgifvande honom, i likhet med andra nyodlare, 4 frihets år.	89
118	16	1790	248	Folke Skelga pantsätter hos biskopen i Åbo för 1½ timmer goda s. k. båga-skinne en äng om 12 lass hö, med förbindelse att panten, om den icke inom viss tid återlöses, skall tillfalla biskopen, som dock skall erlägga ½ mark för hvart lass äng.	93
118	16	1790	252	Biskop Hemming i Åbo förklarar att han till afhjelpande af den brist, att biskoparne, då de besökte domkyrkan, saknade ett närbeläget ställe der de kunde uppehålla sig, förvärfvat gården Kairis, som han erhållit dels genom köp dels genom byte mot ett domkyrkans byggnadsfond tillhörigt nybygge, benämndt Makasto, för hvilket kyrkan blifvit ersatt med godset Levelax i Pemar, som åter biskopen tillbytt sig mot sin fäderneärfda jord, Pälso, i Bälunge socken.	112
259	17	1790	253-254	Biskop Hemming i Åbo stiftar domprostembetet vid Åbo domkyrka, hvilket han uppdrager åt kaniken Elof, och tillägger nämnda ämbete, utom Elofs förra prebende, det lediga Nousis' samt socknarne Reso, Santamala och Lundo med kapell.	101
98	17	1790	254-255	Biskop Hemming i Åbo intyggar, att domprosten Elof gifvit till Åbo domkyrkas byggnadsfond sitt gods Sexu, med vilkor att en mark penningar af dess afkastning årligen utdelas åt presterne vid mässan, när hans årsbegänselse firas; och medgifver biskopen att tionden af samma gods äfven må tillfalla nämnda fond.	102
118	17	1790	259	Biskop Hemming i Åbo skänker sitt gods Kairis till biskopsbordet och godset Koveri till Åbo domkyrkas byggnadsfond, med vilkor att hans efterträdare och kapitlet låta Peter Nichilsson behålla godset Öfverby i Kyrkslätt.	136
120	17	1790	260-261	Biskop Magnus i Åbo tillbyter domkyrkan derstädes af en viss Olof dennes jord i Korois äfvensom en honom tillhörig löt mot hälften af kyrkans åkrar i Röntämäki.	19
120	17	1790	261	Konung Magnus förklarar att de af lagman Holmger förbrutna och Åbo domkyrka tillfallna godsens (i Korois) icke utan kyrkans begifvande kunna af den brottsliges arfvingar återlösas.	149

131	17	1790	261-262	Biskop Hemming i Åbo fullmäktigar domprosten Henrik, lagman Mathias Kogh och fogden på Kuustö, Johan Pedersson, att utbyta lagman Holmgers gods i Korois mot domkyrkans i Kärkis.	163
145	17	1790	262	Narve Ingvaldsson, fogde i Finland, upplåter åt Åbo domkyrka, till betalning af en skuld om 7 läster råg, sitt gods i Nieto uti Borgå socken, vidare ett gods som han fått af en Olaf Tådekomag samt sutligen allt sitt gods i Perno socken.	180
10	17	1790	265	Biskop Hemming i Åbo förnyar en sin företrädares påbud om matskotts erläggande med tio marker smör af hvar bonde uti Helsinge rätt i Nyland, oakadt konungen mundtligen blandadt sig i denna sak.	131
10	17	1790	265-266	Biskop Hemming stadgar att invånarne i Nyland, vid straff af uteslutning från kyrkans gemenskap, skola med tio marker smör eller dess värde utgöra matskott till sitt presterskap före närmaste Henriks dag, men tionden, såväl kyrkans som presterskapets, före kyndelsmessa, samt uppdrager åt kaniken Johannes från Tenala, att i förening med herr Rembold i Karis detta år hafva försorg om hälften af den domkyrkan tillkommande tionden samt att aflemna densamma till domkyrkans byggnadsfond.	175
11	17	1790	266-267	Biskop Hemming i Åbo förnyar biskop Ragvald II:s påbud om allmogens i Nyland utgörande af tio marker smör i „matskott“ till sitt presterskap och fastställer taxa för vissa presterliga förrättningar.	174
2	18	1790	269	Konung Magnus förordnar, att spanmälstionden till presterskapet i Åbo stift skall erläggas rakt från åkern, utan afkortning och svek.	118
3	18	1790	269	Konung Magnus förordnar att, om någon prest mistänker en sin sockenbo för oriktig tiondeafgift, denne skall skaffa två vittnen och i deras närvara med ed styrka, att desse sett honom lagligt erlägga sin tionde.	123
22	18	1790	270	Konung Magnus uppmanar Åbo stifts invånare att, såsom hittills, villigt vara biskopen till tjenst med notdragning under hans ämbetsresor.	119
23	18	1790	271-272	Konung Magnus tager i sitt skydd Åbo domkyrka med flere dess gods och befriar dessa med deras åboer från alla pålagor och utskylder, till och med från allmän gärd öfver hela riket.	130
114	18	1790	273	Konung Magnus konfirmerar Åbo biskopsbord i dess besittning af fördom kronan tillhöriga Saltviks gård på Åland och underlägger i stället kronan det för ett mord förverkade godset Grelsbj.	144
23	18	1790	273-274	Konung Erik Magnusson beviljar frihet från krigstjenst åt alla biskop Hemmings i Åbo tjenare och husfolk.	169

5	18	1790	274	Konung Albrecht påbjuder, med anledning af biskop Hemmings i Åbo klagomål, att biskopens skinn-tionde må uppbåras på samma gång kronans likabeskaffade uppörd försiggår.	186
23	18	1790	275	Konung Albrecht gifver biskop Hemming i Åbo rättighet att af fyratio sina väpnare i Finland uppbära alla sakören.	185
24	18	1790	275	Konung Albrecht beviljar, på begäran af biskop Hemming i Åbo, frihet från alla utlagor för fyra biskopens fiskare och en hans smed.	184
24	18	1790	276	Konung Albrecht tager Åbo domkyrkas alla gods och de på dem boende inbyggare i sitt skydd och bekräftar alla deras privilegier.	183
37	18	1790	277-278	Biskop Hemming i Åbo förbjuder, under hotelse af kyrkans bann, presterne att hemma hos sig hålla sina barn eller låta dem vistas på kyrkans gods.	132
38	18	1790	279-280	Biskop Hemming i Åbo stadgar att ingen prest får lemna sitt stift utan tillåtelse af biskopen och domkapitlet.	151
102	18	1790	281-282	Presbytern Henrik Tempil testamenterar till S:t Görans altare i Åbo domkyrka sina gods på Luonto och sin gård i Åbo, förutom andra saker, samt gör en mängd dispositioner åt särskilda personer.	160
12	20	1791	316	Konung Albrecht uppmanar sina höfdingar i Finland att i samråd med Ernst (von Dotzen?) tillhålla inbyggarna i Nylands och Viborgs höfdingedömen, att göra de vanliga utlagorna till Viborgs slott, och skickar stadfästelse på de förlikningar de gjort med invånarna i Finlands landskap, provinser och socknar.	196
22	21	1791	318-319	Konung Magnus befullmäktigar biskop Hemming i Åbo, riksrådet Greger Styrbjörnsson samt fogden Nils Eriksson att beträffande skattegod, som öfvergått till frälse personer och därför, till förekommande af minskning i kronans inkomster, blifvit med seqvester belagda, upphäfva detta beslag för dem, hvilka de ansåge lämplige och förmögne att utgöra tillbörlig rusttjänst, medan öfrige som träffats af berörda åtgärd skulle på förord af nämnde personer få behålla godsen mot erläggande af vanlig skatt.	147
109	21	1791	321-322	Borgaren Andreas i Ulfby skänker sina gods i Forsby uti Kumo socken åt biskop Hemming i Åbo och hans efterträdare.	159
88	21	1791	323	Riksdrotseten Nikolaus Thuresson stadfäster Padis' klostrets rättighet till laxfisket i Helsinge	178
89	21	1791	324-325	Sune Håkansson, fogde i Viborg, intygar att Nils Thuresson befalt sin sekreterare uti det den 23 Maj s. å. för Padis kloster utfärdade stadfästelsebrevet skrifva Helsinge (laxfiske) i stället för Borgå.	179

164	21	1791	325	Lagman Björn dömer rörande Lammas ström i Kumo å, efter konungens dom och tolf synemäns vittne, att ingen må uppföra fiskebyggnader så att båtleden hindras, vare sig der eller annorstädes hvar biskopen eger land, samt att ingen må göra „förfiske“ med holkar, nät eller not, utan som lag säger.	126
49	22	1791	343-44	Påfven Urban V tager i sitt skydd biskopen och kapitlet i Åbo samt alla kyrkans gods.	200
49	22	1791	344-345	Påfven Urban V gifver biskopen och kapitlet i Åbo rättighet att till lägenheter med inkomster icke öfverstigande 7 mark, äfven om de äro påfliga stolen förbehållna eller genom lång ledighet tillfallit denna, utnämna prester.	201
147	22	1791	348-349	Sigrid Bengtsdotter och Johan Geriksson lemna till Åbo domkyrka ett gods, Böle, i Borgå socken i stället för 200 mark penningar, hvilka Sune Håkansson gifvit till nämnda kyrka för sin, sin hustrus och sin sons lägerstad och sjäларыkt.	253
135	23	1791	350	Kaniken Henrik Vinandi i Åbo skänker till domkyrkan derstädes sitt gods Tavastrona i Kimito äfvensom en lägenhet i Vaderma uti Vederlax och en sådan i Pargas.	210
171	23	1791	352	Borgaren Hennikin Närfe i Åbo och hans hustru Lucia skänka sin gård invid domkyrkan jämte en kålgård till S:t Katharina altare i Åbo domkyrka.	213
168	23	1791	352-353	Riddaren Erik Karlsson och Sune Håkansson gifva Loppila (Lapparla?) gods till S:t Sigfrids altare i Åbo domkyrka.	195
168	23	1791	353	Riddaren Sten Bengtsson och fogden i Viborg, Sune Håkansson, förorda hos biskopen och domkapitlet i Åbo herr Esbjörn Petri till erhållande af ett prebende vid Åbo domkyrka.	204
168	23	1791	353-354	Biskop Johan Vestfal i Åbo bekräftar herr Esbjörn Petersson såsom innehafvare af S:t Sigfrids prebende med de dertill hörande godsens Loppala (Lapparla?) i Bjerno, Aningais vid Åbo och Aru i Reso, till hvilket prebende bemålde Esbjörn, på förord af riddaren Nils Thuressons testaments-verkställare, blifvit af biskop Hemming förordnad.	218
168	23	1791	354-355	Riddaren Sten Stensson gifver för sin faders, Sten Turessons, själ till S:t Sigfrids altare i Åbo domkyrka sitt gods Munkenäs i Vederlax socken med tillåtelse att utbyta detsamma mot något domkyrkan närmare beläget.	266
6	23	1791	355	Biskop Johan i Åbo uppmanar under hotelse af straff inbyggarna i Savolax att likasom de i Tavastland och Satakunta iakttaga konung Albrechts förordning af den 13 December 1364 rörande uppbörden af biskopens skinn-tionde.	211

24	23	1791	355-356	Konung Albrecht bekräftar, på begäran af biskop Johan i Åbo, alla af konungen och hans företrädare åt Åbo biskopen och hans kyrka förunnade friheter och privilegier.	207
4	23	1791	357-358	Ärkebiskop Birger, stadd på visitation i Åbo, stadfäster de stadgar och sedvanor, hvilka sedan gammalt funnits mellan presterskapet och folket rörande uppbördens tionden m. m.	208
165	23	1791	358-359	Biskop Johan i Åbo förmanar invånarne i Satakunta, att noggrant ställa sig till efterrättelse de sedan gammalt gällande och nu af ärkebiskop Birger i Upsala medels bref af 8 Oktober s. å. stadfästade öfverenskommelser och påbud rörande uppbördens af tionden m. m.	209
242	23	1791	363	Biskop Johan och domkapitlet i Åbo tillkännagifva, att borgaren derstädes Johan Kölnare, till förlikning af ett mord, gifvit godsens Askais och Prenikkälä till inrättande af ett S:t Bartolomei altare i Åbo domkyrka.	226
48	24	1791	365-368	Påfven Gregorius XI uppdrager, i anledning af domprostens och kapitlets i Åbo klagan att personer af allehanda stånd tillegnade sig kyrkans gods och inkomster, åt biskoparne i Strengnäs och Reval samt abboten i Padis kloster, att på allt sätt hindra detta och att vid behof härför anlita den verldsliga maktens bistånd.	235
12	24	1792	372	Satakunta kommun intygar, att gränsen mellan Upsala och Åbo biskopsstift från urminnes tid varit sådan, att Kaakama tillhört det förra, men Kemi, Ijoki, Ulajoki, Siikajoki och Patsjoki räknats till det senare.	224
45	24	1792	373	Inbyggarne i Satakunta intyga vid en allmän sammankomst, att kapellerna Kemi och Ijo från urminnes tid tillhört Åbo biskopsdöme.	225
45	24	1792	374	Borgmästare och råd i Åbo intyga att, så långt de minnas, kapellen Kemi och Ijo tillhört Åbo stift.	231
45	24	1792	375-376	Biskop Johan Vestfal i Åbo till presterskapet i Österboten med anmodan att afkunna bannlysning öfver herr Andreas Dacus, hvilken efter ett begånget sedlighetsbrott framhärdat i sin gudlöshet derhän, att han sökt tillegna sig den biskopen äfvensom kyrkoherden i Pedersöre tillkommande tionden från kapellen Kemi och Ijo.	227
60	24	1792	377-378	Företeckning på kyrkoherdens i Kemi inkomster eller rättigheter	724
263	25	1792	383-384	Martinus Martini och dess hustru Margareta gifva, mot åtnjutande af underhåll till dödodagar, sitt gods Taimo till domprostebordet i Åbo, hvilken öfverlåtelse bekräffas af biskop Johan derstädes.	243

225	25	1792	389-390	Väpnaren Anders Balk säljer med sina barns och arfvingsars samtycke för 105 mark penningar, som han qvitterar, åt riddaren Arvid Klasson sitt fädernegods Perkiö i Vemo socken, hvilket gods säljaren och hans arfvingar dock skulle få för nämnda summa återlösa om de så ville.	586
161	25	1792	392	Riddaren Karl Ulfsson till Tofta skänker till Åbo domkyrka 12 öreländ uti Hummelsta i Gränsta socken samt ett markland uti Helgesta i Haga socken.	281
179	25	1792	393-394	Rådman Peter Ålänning i Stockholm och hans hustru Kristina Persdotter gifva till Åbo domkyrka till ett evärdeligt prebende, till Guds, jungfru Marie och S:t Eriks heder och ära äfvensom till hugnad och nåd för sina och sina föräldrars själar, allt sitt gods på Åland och i finska skären, nämligen särskilda lägenheter i Sunds, Töfsala och Vemo socknar.	264
179	25	1792	394-395	Rådman i Stockholm Peter Ålänning och hans hustru Kristina Persdotter gifva för sina föräldrars, sin egen och sina efterkommandes sjäларыkt till det af Biskop Björn inrättade S:t Henriks och S:t Eriks altare vid Åbo domkyrka 6 stänger jord i Hulta by i Sunds socken, 2 delar af ön Långö dersammastädes, två delar af Vartsaari ö, näset Djärvenäs och ett torp på andra sidan sundet, vidare en landbo i Gunnarsby i Töfsala socken och en gatubod i Stockholm, hvilken sistnämnda skulle utbytas mot landtogs, ifall kyrkan icke finge hafva någon ränta i Stockholm.	290
242	26	1792	398-399	Rådman i Åbo Anders Dolle äfvensom borgarene derstädes Bränneka Hansson samt Henrik Dolle, samtliga närmaste arfvingar till hustru Kristina Vapperska och dennes son, erkebiskop Henrik i Upsala, stadfästa dessas gåfva till S:t Bartholomei altare i Åbo domkyrka af Salvela gods i Piikis socken äfvensom en gård i Åbo, hvilka lägenheter Laurens Rölfvare med orätt afhändt domkyrkan, men som sedan af berörde arfvingar blifvit återvunna.	426
70	26	1792	401-402	Biskop Björn i Åbo beviljar, sedan han med domkapitlets bifall stiftat en „festum reliquiarum“ att firas dagen efter helge Henriks dag, 40 dagars aflat åt dem, som på denna dag och andra uppräknade helgons och martyrs dagar besökte Åbo domkyrka, såsom ock åt dem, som derstädes närvaro vid vissa processioner samt de dagliga körsångerna och som infunno sig i hospitalet, helgeandshuset, svartbrödraklostret, domkyrkan äfvensom Räntämäki och S:t Karins kyrkor på särskilda, för ett hvart af dessa ställen bestämda veckodagar.	280
105	26	1792	403-404	Abraham Brodersson, höfvidsman på Abo, kungör för inbyggarna i Masku och Piikis, att konung Erik och drottning Margareta förlänat dessa socknar åt biskop Björn i Åbo.	321

259	26	1792	406-407	Biskop Björn i Åbo anförtror herr Nikolaus Hinzichini, ständig vikarie vid Rusko och Reso kyrkor, domprostens i Åbo annex, all vård om desamma och förordnar om hvar deras inkomster ifrån dessa socknar.	268
272	27	1792	414-415	Henrik Magnusson, ärkedjäkne i Åbo, gifver för sin och sina föräldrars salighet Norrmarks gods i Ulfsby socken till ärkedjäknebordet i Åbo.	294
227	27	1792	417	Hinza Andersson, domare i Satakunta, kungör att Henrik Pinne, Hinza Håkansson och Jöns Uskinen, den sistnämnde å Mattis Laisassons vägnar, för 53 mark pennningar sålt all sin egolott i Poluniemis (Paloniemi?) i Ylhälä socken åt Martin Abrahamsson.	274
260	27	1792	417	Bengt Lydikesson till domprosten i Åbo Fredrik Trast angående en Skarpakulla åker öfvergången landssyn.	397
95	28	1792	439-440	Matts Andersson till Aarlaks upplåter för 60 mark, som han qvitterar, till S:t Johannis altare i Åbo domkyrka Nummis gods i Virmo, hvilket genom pant eller köp frångått hans fader, men som han ärnat söka genom klander återvinna.	610
240	27	1792	422-423	Riksföreståndaren Erik Axelsson gifver väpnaren Henrik Tavast och hans arvingar frihet och frälse på af denne inköpt jord dels i Hallis by i Röntämäki dels i Heikkilä i Nummis.	581
158	27	1792	425-426	Konung Erik XIII gifver sin klerk Magnus Olofsson frihet och frälse på Tuokila gods i Virmo.	312
211	28	1792	429	Biskop Magnus i Åbo tillkännager att han till Christi lekamens, alla helga änglars och S:t Birgittas lof och ära i domkyrkan derstädes upprättat ett altare, till hvilket han skänkt gods uti Kaarleis, Leinakkala och Halois byar i Virmo äfvensom uti Paltila i Untamala socken.	391
225	28	1792	435	Arvid Klasson testamenterar till Helga lekamens altaret i Åbo domkyrka sitt gods Perkiö i Vemo socken med vilkor att Anders Balk skall, om han så vill, få tillösa sig detsamma.	589
207	28	1792	437-438	Ärkedjäknen i Åbo Johan Anundsson skänker under vissa vilkor till det af honom stiftade S:t Johannes altaret i Åbo domkyrka jordagods i Vemo, Masku, Rusko, Pemar och Vesilax socknar äfvensom en gård i Åbo stad och en äng.	362
207	28	1792	438-439	Biskop Magnus i Åbo stadfäster upprättandet af S:t Johannes altare i Åbo domkyrka äfvensom de vid detsamma af grundläggaren, Åbo kaniken Johannes Anundi, fästade villkoren.	363

205	28	1792	440-441	Kyrkoherden Helvik Stoltefot i Töfsala skänker till S:t Görans altare i Åbo domkyrka allt sitt gods i Ravas (Friskala) å Hirvisalo ö i S:t Marie, med vilkor att presten vid nämnda altare för hans och hans föräldrars salighet årligen håller tvenne begängelser, beträffande hvilka han gör vissa bestämningar.	360
205	28	1792	441	Fredrik Freseka stadfäster och fullbordar å sina och sin broder Jakobs vägnar af lidne kyrkoherdens i Töfsala, Helviks, testamente, hvarmedels denne till S:t Görans altare i Åbo domkyrka skänkt en sin tredjedel uti Ravas (Friskala) gård å Hirvisalo äfvensom en boda på andra sidan ån, samt till S:t Petri altare ett gods i Aningais och en tomt i nystaden, hvarjämte han gifver skötning å det gods i Väantelä, som nämnde Helvik för många år sedan upplåtit åt domkyrkan.	381
202	28	1792	443	Väpnaren Jarl Jönsson gifver för sina föräldrars, sin egen och alla kristnas salighet men synnerligast för den af honom ihjälslagne Harald Olofssons själ till Sjåla altaret i Åbo domkyrka sitt gods Kivikylä i Virmo.	682
174	28	1792	444	Åbo borgaren Hinza Knap gifver med sin hustrus samtycke och i enlighet med sin af lidna moders i lifstiden uttalade önskan under S:t Petri altare i Åbo domkyrka sin gamla gård i Aningais äfvensom några åkerlotter, dock med vilkor att gåfvan får tillträdas först efter makarnes död.	346
175	29	1792	445-446	Biskop Konrad i Åbo upplåter till S:t Petri och Pauli altare i Åbo domkyrka Kårlaks gods i Pargas, hvilket hans fader Henrik Bidz för sin och sina föräldrars salighet gifvit till nämnda altare med vilkor att dess prebendat ombesörjde att hvarje fredag på detta altare holles en viss messa.	609
177	29	1792	447	Gertrud Lokanäs (Luokkinais?), Thorer Långs dotter, borgerska i Åbo, skänker under vissa vilkor till S:t Andreas altare i Åbo domkyrka sin vid klostret i Åbo belägna gård, som hon köpt af Peder Finne, äfvensom 100 mark reda pennigar, för hvilka biskopen och domkapitlet skola köpa ett fast gods under nämnda altare.	364
121	29	1792	447-448	Domprosten i Upsala Mattis Olafsson säljer för 100 mark, som han qvitterar, till S:t Annas altare i Åbo domkyrka sitt i S:t Karins socken belägna gods Littois.	474
132	29	1792	448-449	Gödik Finke gifver till S:t Annas altare i Åbo domkyrka sin hustrus modernegods Kärknäs gård i Sagu med ett derunder liggande torp till stiftande af tvänne eviga messor för en Jusse Olofsson, till hvars död han varit vållande.	535

177	29	1792	449	Väpnaren Jöns Ingonen säljer sin sätesgård och allt sitt gods i Reso för 800 mark åt biskop Magnus och kapitlet i Åbo till S:t Anne klostrets behof med bestämmelse att om klostret ej komme till stånd, det sålda skall läggas under S:t Annas altare i Åbo domkyrka.	443
183	29	1792	453	Väpnaren Klas Lydiksson stiftar trenne messor att hvarje vecka sjungas i Vårfru- eller Klerkekoret i Åbo domkyrka samt gifver till desamma uppehållande en gård och en gatubod i Åbo, Huukais gods i Lemo samt 100 engelska nobler, de sistnämnda att därför köpa ett fast ingäld.	453
185	29	1792	453-454	Olof Andersson Tolk upplåter åt Bengt Lydikesson och Henrik Klasson å Vårfru altarets vägnar sitt gods uti Krootila i Kumo socken mot en gård i Åbo, den Klas Lydikesson gifvit till nämnda altare, och en äng om 10 lass samt 400 mark penningar.	464
186	29	1792	455	Sex namngifna kardinaler bevilja enhvar 100 dagars aflat åt alla dem som på vissa uppräknade högtidsdagar besöka Jungfru Marie altaret, äfven kalladt Klerke-altaret, i Åbo domkyrka samt på något sätt bidraga till dess underhåll och prydnad.	523
190	29	1792	456	Arvid Klasson testamenterar till Helga tre konungars altare i Åbo domkyrka ett sitt gods uti Sorkkis by i Eura socken.	588
271	29	1792	457-458	Biskop Magnus i Åbo förnyar och stadfäster det af hans företrädare Bero instiftade ärkedjåkne ämbetet vid Åbo domkyrka och tillerkänner detsamma med domkapitlets bifall de af Bero detta ämbete anslagna fyra godsens i Sagu samt dessutom biskopstionden af Nousis äfvensom vissa gods i Hattula, Nousis, Ulfby och Lemo.	341
200	29	1792	460	Biskop Magnus i Åbo gillar och stadfäster inrättandet af Helga treenighets altaret i domkyrkan till hvilket stiftarne af detsamma, borgmästare och råd i Åbo, gifvit ett årligt anslag af 28 mark.	390
140	29	1792	460-461	Borgaren Gunnar Joansson i Åbo pantsätter till domprosten Rödker derstädes för 50 engelska nobler sitt gods uti Ylikylä (Öfverby) och Sormijärvi byar i Bjerno socken.	385
70	30	1792	462	Biskop Magnus i Åbo beviljar jämte biskoparne i Upsala, Linköping, Skara, Strengnäs, Vesterås och Vexjö fyrtio dagars aflat åt alla dem som på vissa uppgifna högtidsdagar i Åbo domkyrka eller i någon annan af stiftets kyrkor förrätta sin andakt och på något sätt bidraga till deras underhåll eller prydnad.	496
149	30	1792	466-467	Konung Magnus beviljar biskop Hemming i Åbo frihet för fiskskatten från Abborfors.	167
189	30	1792	475-476	Förteckning på stiftarene af Helga tre konungars brödraskap i Åbo.	552

193	30	1792	475-477	Företeckning på medlemmar i Helga tre konungars brödraskap.	715
101	31	1793	480	Riddaren Jakob Abrahamsson intygar att han för många år sedan upplåtit åt Olof Andersson sitt gods Heinis i Rimito, hvilket gods han köpt af domkapitlet i Åbo.	310
238	31	1793	482-483	Väpnaren Bengt Lydiksson gifver sitt i Birkkala belägna gods Kulju* till Helge lekamens kor i Åbo domkyrka, der hans brorsöner Henrik Olof Klasson och Arvid Klasson fått sin lägerstad.	592
262	31	1793	485-486	Henrik Klasson, lagman i Norrfinne, bötfäller på åklagan af Åbo domprosten Olof Magnusson Nådendals klosterns landbo i Montiskala äfvensom bönder i Vainiosaari, Kerttula och Gerdila för återkan på domprostens skog å Luolala och Kauppila.	545
246	33	1794	514	Biskop Magnus och kapitlet i Åbo mottaga Bengt Pederssons och hans hustrus gåfva af deras gård i Åbo till Vårfru eller Sockne altaret i domkyrkan derstädes och förbinda sig att i allo hålla de vid gåfvan fastade vilkor.	539
136	33	1794	518-519	Biskop Magnus i Åbo skänker till Helge lekamens altaret i domkyrkan derstädes ett antal honom tillhöriga afvingods, nämligen ett gods i Paltala och ett i Syttö byar i Untamala (Letala) socken, tvänne gods i Kaarleis, ett i Ruonkallio, ett i Karkkois byar äfvensom Alasjoki gods i Virmo socken, på Åland tre gods uti Syllöda by i Saltvik, vidare 16 stänger jord uti Rungo by i Piikis, Varkahanvuori gods samt i Lundo socken Nuolemo gods och slutligen Gripala med Kulho torp i Pöytis socken samt tu gods uti Polvi i Ylälä.	438
278	34	1794	525	Förmyndarne för Henrik Gorieshagens barn intyga att bemålde Henrik för 60 mark sålt åt fogden på Tavastehus Engelbrekt Japsson ett gods i Keikkala by i Kalvola socken, hvarför de fritaga nämnde Engelbrekt och hans arvingar för allt tilltal beträffande ifrågavarande gods.	549
173	35	1794	552-553	Fem namngifna kardinaler bevilja enhvar 100 dagars aflat åt alla dem, som på påsk- och pingstdagen äfvensom på S:t Henriks och S:t Katharinas helgdagar besöka nämnda S:t Katharinas altare i Åbo domkyrka eller eljest bidra till dess underhåll och prydnad.	603
15	35	1794	556-557	Biskop Konrad i Åbo tillsätter med domkapitlets samtycke och på begäran af ombud från Akkas socken en särskild prest för denna församling och skiljer densamma från Sääksmäki, hvarunder den af ålder hört.	681

71	36	1794	561-562	Biskop Konrad och domkapitlet i Åbo förbjuda skol-rektorerne vid straff af exkommunikation att tillegna sig något af de till elefvernes underhåll samlade allmosor, att afhända skolan dess böcker och att till invigning i prestaämbetet föreslå okunniga, osedliga eller med sjukdom behäftade personer.	680
17	36	1794	565-566	Biskop Konrad i Åbo till domprosten, ärkedjåknen och öfriga kapitelledamöter derstädes att desamma hädanefters skola hafva sitt hemvist vid domkyrkan och till sitt underhåll af hvarje landskyrka uppbära fjärndelen af den densamma och domkyrkan tillfallande tionden, för hvars riktiga inflytande han lemna dem fullmakt att vid behof tillgripa stränghetsåtgärder.	686
255	36	1794	572-573	Påfven Sixtus IV uppdrager åt domprosten i Åbo Magnus Nicolai att meddela biskop Konrad dersammastädes befrielse från de straff denne ådragit sig med anledning deraf att han emot afgifven ed underlåtit att besöka påfliga stolen och föröfrigt begått särskilda förseelser samt underrättat att han på fem år fritagit bemålde biskop från skyldigheten att aflägga förenämnda besök.	642
191	37	1794	576-577	Rådman Olof Alfson, Hans van Asken, Gertrud van Bücken och Bernt skrifvare lemna intyg öfver hvilka saker funnos i helga tre konungars skrin då skolmästaren Magnus Johannis å Åbo biskopens vägnar annammade detsamma.	676
29	39	1795	610	Notarius publicus Andreas Petri vidimerar på begäran af Upsala domprosten och Åbo kaniken doktor Birger en officiellt uppgjord berättelse huru vid konung Kristofers den 14 September 1441 skedda kröning de till riddare dubbade aflade den öfliga riddare-eden.	565
269	39	1795	619-620	Prebendaten i Åbo Johan Dyrhake öfverläter åt domkapitlet derstädes den i del i hustru Tholas gård han för gäld innehade för 160 mark, hvilken summa han, på redan uppburna tjugi mark när, eftergifver mot löfte om fri kost och tärning i kapitlets "commune" under resten af hans lif.	696
270	45	1797	716	Förteckning på några ärkedjåknebordet i Åbo tillhöriga saker dem magister Paul Skeel öfverlemnat åt magister Jakob Johansson.	710

275	46	1797	719-720	Ärkedjäknen i Åbo, Magnus Laurentii (Grisfot) stiftar en prebenda med fyra eviga messor vid Helge kors altare uti det nya kapellet å norra sidan i Åbo domkyrka och gifver till ärkedjäknebordet till uppehållande af dessa messor, om hvilka han lemnar närmare föreskrift, följande sina gårdar: Melkkola gods i Janakkala med tvänne qvarnar i Tärvakoski, Kalvola gods i Kalvola sokken, Mäkinpää och Korvala gods i Sagu socken samt Soinis gods i Reso socken.	692
-----	----	------	---------	--	-----

Liite 4

Lena Huldén, ”Finlands medeltidsurkunder -lähdejulkaisun siirtäminen Diplomatarium Fennicum –tietokannaksi”. *Diplomatarium Fennicum* (1), Kansallisarkisto. Julkaisu Kansallisarkiston ja Lena Huldénin luvalla.

Finlands medeltidsurkunder -lähdejulkaisun siirtäminen Diplomatarium Fennicum -tietokannaksi

Lähtökohtana Diplomatarium Fennicumille (DF) on ollut Finlands medeltidsurkunder (FMU) ja Åbo Domkyrkas Svartbok (Turun tuomiokirkon Musta kirja). Ensin FMU skannattiin ja tekstit siirrettiin tietokantaan. Kaikki tekstit tarkastettiin ja oikoluettiin. Kuitenkaan näin laajasta kokonaisuudesta kopioidusta tekstistä ei luultavasti koskaan tule täysin virheetöntä, vaikka paljon virheitä löydettiinkin. Epävarmoissa tapauksissa tietokantaa täytyy siksi aina verrata FMU:iin ja Mustaan kirjaan.

DF poikkeaa FMU:sta siinä, että tietokantaan on siirretty myös Turun tuomiokirkon Mustan kirjan sisältämät tekstit. FMU:ssa ne esiintyvät vain regestoina.

FMU:n ja Mustan kirjan asiakirjojen numerointi

FMU:n numerointi on lähtökohtana FMU:iin ja DF-tietokantaan tehtäville viittauksille. On kuitenkin muistettava, että FMU-numerot eivät ole täysin kronologisessa järjestyksessä. FMU:n viimeisessä osassa Hausen julkaisi asiakirjoja, jotka tulivat työn kuluessa hänen tietoonsa.

FMU-numerokentässä sijaitsevat ainoastaan nämä numerot. Mustan kirjan oma numerointi on annettu ja haettavissa lähdeviitekentässä. Mustan kirjan numeroiden etsiminen tehdään siis lähdeviitekentässä hakukomennolla ”Svartboken”. Kirjallisuudessa Mustan kirjan numerointiin liitetään usein lyhenne REA.

Leipätekstit

Leipätekstit koostuvat teksteistä, jotka löytyvät sekä FMU:sta että Mustasta kirjasta. Typografinen ulkoasu poikkeaa sitä vastoin jonkin verran painettujen lähteiden ja tietokannan välillä. Vanhassa painetussa typografisessa ulkoasussa esiintyy merkkejä, joita ei ole voitu muodostaa digitaalisesti. Nämä on korvattu # -merkillä ja numerolla. Tästä syystä tietokannassa on siis kaksi leipätekstivarianttia. Lähtökohtaisesti näytetään yksinkertaistettu teksti, jossa lyhenteiden määrää on vähennetty huomattavasti. Koska useimmissa tapauksissa yksinkertaisempi variantti on riittävä, on tarkoituksena ollut saada useimmiten esiintyviin lukutapoihin niin vähän lyhenteitä kuin mahdollista. Näissä varianteissa on Hausenin alkuperäiset kursivoinnit jätetty teknisistä syistä pois. Koska epävarmoissa tapauksissa voi olla tärkeää, että käyttäjä saa tarkemman kuvauksen alkuperäisestä skannatusta leipätekstistä, jossa alkuperäinen typografia, kuten lyhennykset on säilytetty, annetaan mahdollisuus saada klikkaamalla näkyviin tarkempi leipäteksti.

Regestat

Regestoista on kaksi varianttia. Standardina näytetään variantti, jossa oikeinkirjoitus on modernisoitu ja kaikki typografisten merkkien lyhenteet on poistettu. Jonkin verran vanhakantaisempi sanamuoto on säilytetty. Tarkoitus on ollut helpottaa hakuja materiaalista. Epävarmoissa tapauksissa käyttäjä voi klikkaamalla saada Hausenin sanamuodon näkyviin regestoissa.

Lähdeviitteet

Lähdeviitekenttä on myös toimitettu uudelleen ja modernisoitu. Tarkastaminen ja standardointi oli välttämätöntä, koska esimerkiksi useimmat lähdejulkaisujen nimet on kirjoitettu FMU:ssa monella eri tavalla. Mahdollisuuksien mukaan on Hausenin käyttämät lyhenteet poistettu ja korvattu lähdejulkaisun nimellä. Valitettavasti viittaus on joskus epäselvä eikä työtä ole siitä syystä voitu kaikin osin toteuttaa.

Hausenin alkuperäiset tekstit on säilytetty ja ne saa tarvittaessa klikkaamalla näkyviin.

Huomautukset

Huomautuksille on erityinen kenttänsä. Koska FMU ei ole johdonmukaisesti laadittu teos, ja huomautukset sijaitsevat joskus suoraan leipätekstin lopussa, joskus erillisinä, esiintyy tämä epäjohdonmukaisuus myös tietokannassa.

Kentässä oleva teksti on modernisoitu, mutta alkuperäinen teksti on myös säilytetty ja sen saa tarvittaessa klikattua näkyviin.

Päiväys ja hakumahdollisuudet

Tietokannassa on kaksi eri kenttäkokonaisuutta päiväystä varten. Vuosiluku, jonka Hausen antaa regestoissa, sijaitsee erityisessä kentässä. Kentässä on säilytetty sulkumerkit ja muut Hausenin käyttämät välimerkit.

Kronologisen haun helpottamiseksi on Hausenin päiväykset siirretty standardoituun kenttään, jossa vuosi, kuukausi ja päivä on kukin erotettuna toisistaan. Tämän johdosta voi periaatteessa myös hakea esimerkiksi asiakirjoja, jotka on päivätty tietyn päivän tai tietyn kuukauden mukaan, vuodesta riippumatta. Itsestään selvää on, että kaikkein yleisimpiä ovat luultavasti haut tietyn vuoden tai tiettyjen vuosien mukaan päivätyistä asiakirjoista.

Henkilö- ja paikannimihakemistot

Erilaisia nimihakemistoja yritettiin laatia projektille annetuissa puitteissa. Projektin ensimmäisessä vaiheessa pyrittiin tallentamaan kaikki asiakirjoissa esiintyvät henkilö- ja paikannimet. Nimet piti sekä standardoida että tallentaa alkuperäisessä muodossaan. Sen lisäksi yritettiin myös identifioida ne henkilöt, jotka mainittiin asiakirjoissa, mutta joita ei ollut mainittu nimeltä. Tätä kunnianhimoista tapaa tallentaa asiakirjoja ei kuitenkaan voitu rajoitettujen resurssien vuoksi toteuttaa käytännössä. Vain hyvin pieni osa asiakirjoista on tallennettu tällä tavalla, ja tallentaminen tässä muodossa lopetettiin

huhtikuussa 2003. Näiden periaatteiden mukaan on tallennettu 7926 henkilönimitietoa ja 7843 paikannimitietoa.

Tallentamisen tehostamiseksi periaatteita yksinkertaistettiin kesästä 2003 lähtien. Kolmessa kuukaudessa voitiin silloin tallentaa vielä lisäksi 4697 henkilönimeä ja 4720 paikannimeä. Tuolloin tallennettiin vain ne henkilö- ja paikannimet, jotka esiintyivät FMU:n regestoissa. Hakemistoissa oli kuitenkin virheellisiä sivuviittauksia, minkä vuoksi ne oli tarkastettava. Vain standardoitu nimimuoto tallennettiin, koska alkuperäinen ortografia selviää alkuperäistekstistä. Paitsi etu- ja sukunimi sekä patronyymi ja aatelissuku tallennettiin identifointitiedot siten, kuin Hausen oli ne alkuperäisissä hakemistoissa ilmoittanut. Valitettavasti tätäkään yksinkertaistettua tallentamistapaa ei ollut mahdollista toteuttaa loppuun hakemiston laatimiselle annetuissa puitteissa.

FMU:n osat II, III, V, VI ja VII eivät sisälly hakemistoon. Standardoidut henkilö- ja paikannimet ovat kuitenkin haettavissa myös näistä osista sillä rajoituksella, että ne esiintyvät regestoissa.

Paikannimet

FMU:n hakemistoissa ei paikannimien tarkennusta ole standardoitu, vaan se vaihtelee eri osien välillä. Tämä on vaikuttanut myös Diplomatarium Fennicumin hakemiston tallennuksiin. Esimerkkinä tarkennuksista ovat epiteetit: träsk, älv, råpunkt, gård, by, stad, slott, råd, socken, stift, domkapitel, ärkebiskop, biskop, domprosteämbete, gille, novgoroder, kloster, domkyrka, hospital. Tietyillä paikannimillä on useita tarkennuksia. Tallentaminen on tuonut myös mukanaan hankalia rajanvetoja, milloin on todella kysymys paikanilmauksesta tai milloin ilmiötä pitäisi pitää yhtenä Hausenin asiasanoista.

Standardoinnin lähtökohtana on pääasiassa käytetty teosta Svenska ortnamn i Finland. Koska karjalaiset paikannimet eivät enimmäkseen sisälly tähän teokseen, on niitä varten käytetty ruotsalaisia variantteja teoksesta Suomenmaa I-IX, Helsinki 1919-1931.

Henkilönimet

Henkilönimille luotiin omat standardimuodot (Katso erillinen luettelo). Latinalaiset muodot on säilytetty kirkollisilla virkamiehillä, munkeilla ja papeilla. Patronyymit on kirjoitettu samaan kenttään kuin etunimet, mutta niissä on säilytetty Hausenin ortografia.

Etunimikenttään on sisällytetty myös tietoa aatelissuvuista ja sukuvaakunoista. Nämä on ilmaistu sulkumerkkien sisällä. Pääperiaate on ollut erottaa identifointitiedot nimitiedoista. Monissa tapauksissa ei sukunimeä ole voinut erottaa ammattinimikkeestä tai kotipaikan nimestä.

**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-7879-3 (PAINETTU/PRINT)
ISBN 978-951-29-7880-9 (SAHKÖINEN/PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)